

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ
ของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Creating Buddhist Ecological Balance and Maintaining Natural Capital of the
Community Forest Networks in the Northeastern of Thailand

โดย

พระมหาโยธิน โยธโก

ผศ.ดร.ทักษิณาร์ ไกรราช

ดร.นาฏนภางค์ โพธิ์ไพจิตร

นางฤดี แสงเดือนฉาย

นายณรงฤทธิ์ มอบสันเทียะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761075

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ
ของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Creating Buddhist Ecological Balance and Maintaining Natural Capital of the
Community Forest Networks in the Northeastern of Thailand

โดย

พระมหาโยธิน โยธิโก

ผศ.ดร.ทักษิณาร์ ไกรราช

ดร.นาฏนภางค์ โพธิ์ไพจิตร

นางฤดี แสงเดือนฉาย

นายณรงฤทธิ์ มอบสันเทียะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761075

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Creating Buddhist Ecological Balance and Maintaining Natural Capital of
the Community Forest Networks in the Northeastern of Thailand

By

Phramaha Yothin Yodhiko

Asst. Prof. Dr.Thaksina Krairach

Nadnapang Phophichit

Ruedee Saengdeunchay

Narongrit Mopsantie

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen Campus

B.E. 2561

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610761075

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย :	การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของ เครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ผู้วิจัย :	พระมหาโยธิน โยธโก, ผศ.ดร.ทักษิณาร์ ไกรราช, ดร.นาฏนภางค์ โพธิ์ไพจิตร, นางฤดี แสงเดือนฉาย, นายณรงฤทธิ์ มอบสันเทียะ
ส่วนงาน :	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ปีงบประมาณ :	๒๕๖๑
ทุนอุดหนุนการวิจัย :	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษาแนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ (๒) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ (๓) เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยเลือกใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการใช้วิธีการสัมภาษณ์ (Interview) การสังเกตการณ์ (Observation) และการสนทนากลุ่ม จากกลุ่มตัวอย่างประชากร จากป่าชุมชนทั้ง ๖ แห่ง ใช้กลุ่มตัวอย่างประชากร คือ พระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน ตัวแทนข้าราชการในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน ๗๒ รูป/คน แล้วนำข้อมูลมาเขียนพรรณนาเชิงวิเคราะห์ผลการวิจัย พบว่า

๑) แนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธเกี่ยวข้องกับ (๑) หลักกตัญญู คือการสอนให้มนุษย์มีทัศนคติและการปฏิบัติด้วยท่าทีที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ รู้จักตระหนักในคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี (๒) หลักสันโดษ ใช้เป็นหนทางในการเยียวยาธรรมชาติทั้งภายในและภายนอกตัวมนุษย์ ทำให้ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เพราะมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ต้องประสานและเกื้อกูลกัน (๓) และหลักมัชฌิมาปฏิปทาใช้เป็นหลักการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณค่า เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนได้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืน ๒) รูปแบบและกระบวนการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ มี ๔ ประการ ได้แก่ การใช้กฎระเบียบทางสังคมการมีส่วนร่วมเครือข่ายขององค์กรต่างๆ การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนและการจัดสรรผลประโยชน์จากป่าชุมชน ๓) ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ ขาดการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูลและการประยุกต์ใช้ความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนา การสร้างเทคโนโลยีการจัดการป่า เช่น การปลูกป่า ๓ อย่าง เพื่อประโยชน์ ๔ อย่าง และขาดการสร้างเครือข่ายกับองค์กรหรือชุมชนนอกพื้นที่ และการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง จึงควรมีแนวทางการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการบูรณาการหลักศาสนาธรรม ศาสนพิธี และเครือข่ายการสร้างกระบวนการทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ ให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้การจัดการป่าชุมชน ให้มีผลต่อการผลักดันต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้มั่นคงและยั่งยืน

Research Title: Creating Buddhist Ecological Balance and Maintaining Natural Capital of the Community Forest Networks in the Northeastern of Thailand

Researcher: Phramaha Yothin Yodhiko (Padchasee)
Nadnapang Phophichit
Ruedee Saengdeunchay
Narongrit Mopsantie

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen campus

Fiscal Year: 2561/2018

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The main purpose of this paper is to investigate the Buddhist concepts of creating ecological balance and maintaining natural capital of the community forest networks in the northeast of Thailand. This research was conducted by a fieldwork qualitative research model, using in-depth interviews, participant observation, and focus group discussion. The results from the study show that:

1. The Buddhist concepts of creating ecological balance and maintaining natural capital includes 1) the Principle of Gratitude (Kataññūkatavedī) in which emphasis is placed on teaching humans to have the right attitudes and actions toward nature; 2) the Principle of Contentment (Santosa) which is a means of natural remedies both inside and outside the human being without exploiting oneself and others as human, nature and society are dependent on each other; and 3) the Middle Path (Majjhima-patipadā) which is the principle of the efficient use of natural resources to cultivate the consciousness for people to understand nature as well as the relationship between humans and the environment, and put emphasis on sustainable natural resources conservation for future generations.
2. Buddhist ecological balance and maintaining natural capital of the community forest networks has four aspects: the use of social regulations, participation in networks of various organizations, conservation and restoration of community forests, and allocating benefits from community forests.
3. In terms of guideline development for creating Buddhist ecological balance and maintaining natural capital of the community forest networks, there should be a clear line of community forest boundaries, public relations on how to prevent and extinguish forest fires, the promotion of forest ordination traditions, a project for planting seedlings, recovering edible trees, economic trees for reforestation and reforestation without planting, long-term forest planting activities, and tags for community forest restoration campaign. In addition, there should be clear and precise rules for the use of community forests, the promotion on philosophical concept of growing three kinds of trees for four beneficial results and the support for occupation groups or communities to generate income by making products from community forests. These will have a significant effect on the sustainability of natural capital in three dimensions of economy, society and environment.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ผู้วิจัยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีหน่วยงานต้นสังกัดที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุน จึงทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จด้วยดี

ผู้วิจัยต้องขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร,รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ได้เมตตาแนะนำและชี้แนวทางในการศึกษาค้นการทำวิจัยได้เป็นอย่างดี ขอขอบพระคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ซึ่งได้ตรวจสอบความถูกต้องและให้คำแนะนำต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยเป็นอย่างยิ่ง และตลอดถึงบุคลากรในสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกรูป/ท่าน มีคุณสุรัตน์ คำโสภา เป็นต้น ซึ่งได้กำกับดูแลและอำนวยความสะดวกในทุกประการให้เป็นอย่างดี ที่ได้อนุเคราะห์ข้อมูลอันมีคุณค่าต่อการวิจัย

ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณและขอบคุณทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและที่ช่วยเหลือในการชี้แนะ ปรับปรุง แก้ไขเพื่อให้งานวิจัยนี้สำเร็จด้วยดีและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นตามลำดับ ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยฉบับนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในเชิงนโยบาย เชิงปฏิบัติการ และเชิงวิชาการ ในประเด็นต่าง ๆ ที่สืบเนื่องกัน อันจะนำไปสู่การขยายผลและการปรับประยุกต์ใช้ในสังคม

พระมหาโยธิน โยธโก และคณะ

๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๓

สารบัญ

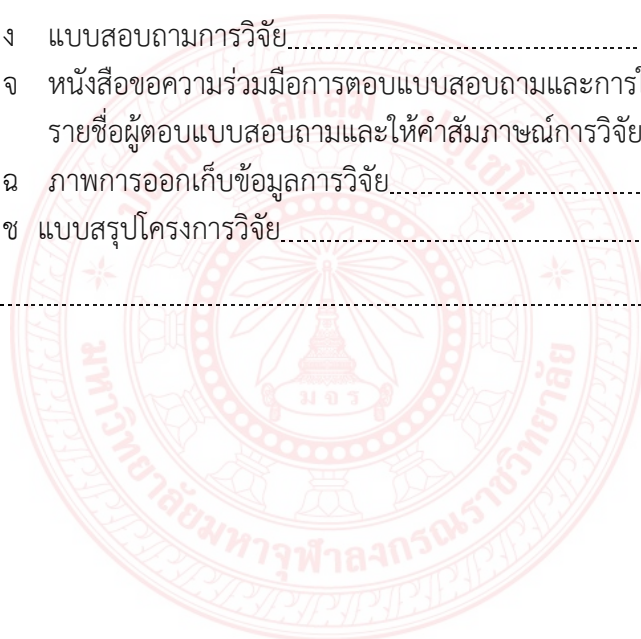
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภาพ.....	ฎ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ฐ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา.....	๔
๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่.....	๕
๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๕
๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา.....	๖
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	๗
๑.๖ การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๑.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและป่าไม้.....	๘
๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน.....	๑๐
๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่า.....	๑๙
๑.๖.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายป่าชุมชน.....	๒๒
๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๒๖
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๒๗
บทที่ ๒ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องงานวิจัย.....	๒๘
๒.๑ ป่าชุมชน.....	๒๘
๒.๑.๑ ความหมายของคำว่า “ป่า”.....	๒๘
๒.๑.๒ ความหมายของคำว่า ป่าชุมชน.....	๒๙
๒.๑.๓ องค์ประกอบและสาระสำคัญเกี่ยวกับป่าชุมชน.....	๓๒
๒.๑.๔ หลักการสำคัญของป่าไม้.....	๓๔
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน.....	๓๖
๒.๓ สภาพของป่าไม้ในประเทศไทย.....	๔๑
๒.๔ การจัดองค์กรเพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.....	๔๘

๒.๔.๑ ความหมายของกลุ่มและองค์กร	๔๘
๒.๔.๒ ผู้นำชุมชนกับการจัดองค์กร	๕๐
๒.๕ ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๕๑
๒.๖ ประเภทและการจัดการป่าชุมชน	๕๓
๒.๖.๑ ประเภทของป่าชุมชน.....	๕๓
๒.๖.๒ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ.....	๕๗
๒.๖.๓ การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคม.....	๕๘
๒.๖.๔ การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อ.....	๖๐
๒.๗ องค์ความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม.....	๖๓
๒.๗.๑ ความหมายของเครือข่ายทางสังคม	๖๓
๒.๗.๒ ลักษณะของเครือข่ายทางสังคม	๖๔
๒.๗.๓ องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม	๖๔
๒.๗.๔ การสร้างเครือข่ายทางสังคม	๖๕
๒.๗.๕ เครือข่ายภาคประชาชน	๖๗
๒.๘ การอนุรักษ์ป่าไม้.....	๖๗
๒.๘.๑ ความหมายของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้.....	๖๗
๒.๘.๒ แนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้.....	๖๗
๒.๘.๓ แนวทางอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้.....	๖๘
๒.๘.๓.๑ การกำหนดให้เป็นป่าอนุรักษ์หรือป่าสงวน.....	๖๙
๒.๘.๓.๒ การสร้างความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ.....	๖๙
๒.๘.๓.๓ การแก้ปัญหาความแห้งแล้ง.....	๗๐
๒.๘.๓.๔ ความคงอยู่แห่งพันธุ์พืช.....	๗๒
๒.๙ การใช้ระเบียบทางกฎหมายเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม.....	๗๓
๒.๙.๑ ป่าสงวนแห่งชาติ.....	๗๕
๒.๙.๒ อุทยานแห่งชาติ.....	๗๖
๒.๙.๓ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า.....	๗๗
๒.๙.๔ เขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม.....	๗๘
๒.๙.๕ กฎหมายป่าไม้.....	๗๘
๒.๙.๖ กฎหมายการคุ้มครองสัตว์ป่า.....	๗๙
๒.๑๐ หลักพุทธธรรมกับการจัดการป่าชุมชน.....	๘๐
๒.๑๐.๑ การจัดการสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ.....	๘๐
๒.๑๐.๑.๑ กฎธรรมชาติ.....	๘๐
๒.๑๐.๑.๒ กฎมนุษย์.....	๘๒
๒.๑๐.๒ หลักกตัญญู : การรู้จักคุณค่า.....	๘๓
๒.๑๐.๓ สันโดษ : การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด	๘๗

๒.๑๐.๔	หลักมัชฌิมาปฏิปทา : การอยู่แบบเป็นมิตรกับธรรมชาติ	๘๙
๒.๑๐.๕	อริยสัจ ๔ : รู้จักวิธีการแก้ไขปัญหาที่ถูกต้อง	๙๐
๒.๑๐.๖	สัพปายะ : อยู่ให้กลมกลืนกับธรรมชาติ	๙๑
๒.๑๑	ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับระบบนิเวศ.....	๙๒
๒.๑๑.๑	พระพุทธศาสนากับระบบนิเวศในรูปของวิถีชีวิต.....	๙๕
๒.๑๑.๒	พระพุทธศาสนากับระบบนิเวศในรูปของพัฒนาจิต.....	๙๖
๒.๑๑.๓	พระพุทธศาสนากับระบบนิเวศในรูปของการพึ่งพาปัจจัย.....	๙๖
๒.๑๑.๔	พระพุทธศาสนากับระบบนิเวศในรูปของความเชื่อและประเพณี	๙๗
๒.๑๑.๕	พระพุทธศาสนากับระบบนิเวศในรูปของพิธีกรรม	๙๙
๒.๑๒	ภูมิปัญญาการบริหารจัดการป่าชุมชน	๑๐๑
๒.๑๓	แนวทางการอนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชน	๑๐๕
๒.๑๔.๑	การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหา.....	๑๐๖
๒.๑๔.๒	การจัดการผลประโยชน์ของป่าชุมชน	๑๑๑
๒.๑๔	พื้นที่การวิจัย	๑๑๕
บทที่ ๓	วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๑๒๗
๓.๑	รูปแบบของการวิจัย.....	๑๒๗
๓.๒	วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๑๒๘
๓.๓	เครื่องมือการวิจัย.....	๑๒๘
๓.๓.๑	เครื่องมือเชิงปริมาณ.....	๑๒๘
๓.๓.๒	เครื่องมือเชิงคุณภาพ.....	๑๒๙
๓.๔	การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ.....	๑๒๙
๓.๕	การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๓๐
๓.๖	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๓๐
๓.๗	สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๓๑
๓.๗.๑	สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ.....	๑๓๑
๓.๗.๒	สถิติพื้นฐาน.....	๑๓๐
๓.๘	การนำเสนอผลการวิจัย.....	๑๓๐
๓.๙	สรุปกระบวนการวิจัย.....	๑๓๒
บทที่ ๔	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๓๓
๔.๑	ข้อมูลทั่วไปและสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	๑๓๔
๔.๒	ความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน.....	๑๓๕
๔.๓	รูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๓๗
๔.๓.๑	การประชุมและวางแผน.....	๑๓๘
๔.๓.๒	การดำเนินการตามแผน	๑๓๘

๔.๓.๓ การแบ่งปันผลประโยชน์.....	๑๓๙
๔.๓.๔ การติดตามและประเมินผล.....	๑๔๐
๔.๔ ผลจากการประเมินกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ เชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๑๔๐
๔.๔.๑ การควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน.....	๑๔๑
๔.๔.๑.๑ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	๑๔๑
๔.๔.๑.๒ แนวทางการส่งเสริมและพัฒนา.....	๑๔๑
๔.๔.๒ การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน.....	๑๔๒
๔.๔.๒.๑ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	๑๔๒
๔.๔.๒.๒ แนวทางการส่งเสริมและพัฒนา.....	๑๔๓
๔.๔.๓ การปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน.....	๑๔๓
๔.๔.๓.๑ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	๑๔๔
๔.๔.๓.๒ แนวทางการส่งเสริมและพัฒนา.....	๑๔๔
๔.๔.๔ การจัดการเครือข่ายป่าชุมชน.....	๑๔๔
๔.๔.๔.๑ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	๑๔๕
๔.๔.๔.๒ แนวทางการส่งเสริมและพัฒนา.....	๑๔๕
๔.๕ วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ เชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๑๔๖
๔.๕.๑ ด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน.....	๑๔๖
๔.๕.๒ ด้านการฟื้นฟูป่าชุมชน.....	๑๕๐
๔.๕.๓ ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน.....	๑๕๔
๔.๖ แนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ ของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๕๗
๔.๖.๑ การสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน.....	๑๕๗
๔.๖.๒ การสร้างเครือข่ายสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ.....	๑๕๙
๔.๗ สรุปวิเคราะห์องค์ความรู้.....	๑๕๙
๔.๘ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการวิจัย.....	๑๖๑
๔.๘.๑ ผลกระทบต่อวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๖๑
๔.๘.๒ ผลกระทบต่อหน่วยงานราชการ เอกชน และชุมชน.....	๑๖๑
๔.๘.๓ ผลกระทบต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง....	๑๖๑
๔.๘.๔ ผลกระทบต่อมหาวิทยาลัย	๑๖๒
๔.๙ การถอดบทเรียนจากงานวิจัย.....	๑๖๒
บทที่ ๕ สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	๑๖๔
๕.๑ สรุปและอภิปรายผลการวิจัย.....	๑๖๕
๕.๑.๑ สรุป.....	๑๖๕
๕.๑.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๑๖๙

๕.๒	ข้อเสนอแนะ.....	๑๗๕
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ.....	๑๗๕
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	๑๗๖
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป.....	๑๗๗
บรรณานุกรม.....		๑๗๘
ภาคผนวก.....		๑๘๘
ภาคผนวก ก	บทความวิจัย.....	๑๘๙
ภาคผนวก ข	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๒๐๐
ภาคผนวก ค	ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๒๐๓
ภาคผนวก ง	แบบสอบถามการวิจัย.....	๒๐๖
ภาคผนวก จ	หนังสือขอความร่วมมือการตอบแบบสอบถามและการให้คำสัมภาษณ์ รายชื่อผู้ตอบแบบสอบถามและให้คำสัมภาษณ์การวิจัย.....	๒๑๕
ภาคผนวก ฉ	ภาพการออกเก็บข้อมูลการวิจัย.....	๒๒๓
ภาคผนวก ช	แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๒๒๕
ประวัติผู้วิจัย.....		๒๓๑

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๒.๑	เนื้อที่ป่าของแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๕๒
ตารางที่ ๔.๑	จำนวนและร้อยละของข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	๑๓๔
ตารางที่ ๔.๒	ความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน.....	๑๓๖
ตารางที่ ๔.๓	ผลการประเมินรูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ เชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๓๗
ตารางที่ ๔.๔	คะแนนเฉลี่ยผลการประเมินด้านการประชุมและวางแผน.....	๑๓๘
ตารางที่ ๔.๕	คะแนนเฉลี่ยผลการประเมินด้านการดำเนินการตามแผน.....	๑๓๙
ตารางที่ ๔.๖	คะแนนเฉลี่ยผลการประเมินด้านการแบ่งปันผลประโยชน์.....	๑๓๙
ตารางที่ ๔.๗	คะแนนเฉลี่ยผลการประเมินด้านการติดตามและประเมินผล.....	๑๔๐
ตารางที่ ๔.๘	ค่าเฉลี่ยผลการประเมินด้านการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน.....	๑๔๑
ตารางที่ ๔.๙	ค่าเฉลี่ยผลการประเมินด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน	๑๔๒
ตารางที่ ๔.๑๐	ค่าเฉลี่ยผลการประเมินด้านการปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน.....	๑๔๓
ตารางที่ ๔.๑๑	ค่าเฉลี่ยผลการประเมินด้านการจัดการเครือข่ายป่าชุมชน.....	๑๔๕
ตารางที่ ๔.๑๒	ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน.....	๑๔๖
ตารางที่ ๔.๑๓	ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมด้านการดูแลป่าชุมชน.....	๑๕๐
ตารางที่ ๔.๑๔	ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขด้านการฟื้นฟูป่าชุมชน.....	๑๕๑
ตารางที่ ๔.๑๕	ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมด้านการฟื้นฟูป่าชุมชน.....	๑๕๓
ตารางที่ ๔.๑๖	ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขด้านการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน	๑๕๔
ตารางที่ ๔.๑๗	ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน	๑๕๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

งานวิจัยเล่มนี้ ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.จู. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก (ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปณจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปณจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน (ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ (ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ส. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ธัมมสังคณี (ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้ได้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งที่มนุษย์ได้บริโภคใช้สอย เพื่อดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน ทั้งยังเป็นแหล่งผลิตปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ส่วนประโยชน์ทางอ้อมคือ ช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศและแหล่งธรรมชาติ พื้นฐานของสังคมในชนบท ส่วนใหญ่มักจะพึ่งพาอาศัยป่าเป็นแหล่งในการหาปัจจัย ๔ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต ยังใช้น้ำจากแหล่งต้นน้ำลำธารเพื่อทำการเกษตรกรรม บางครั้งก็ยังเก็บหาผลผลิตจากป่าเพื่อ เป็นรายได้เสริมนอกเหนือจากการประกอบอาชีพหลักทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และป่าก็ยังเป็นแหล่งกำเนิดของความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม^๑ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าจึงมีความเกี่ยวข้องเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ ปัจจุบัน ชุมชนเมืองมีการขยายตัวใหญ่ขึ้น ประชากรเพิ่มมากขึ้น ไม่เว้นแม้กระทั่งกลุ่มชุมชนที่อยู่ในเขตชนบท และสิ่งที่ตามมาคือการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อเข้าไปทำมาหากิน หรือบุกรุกเพื่อทำเกษตรกรรม^๒ หรือบางครั้งก็อาจจะบุกรุกโดยพวกนายทุน ที่ต้องการไม้ไปจำหน่าย ส่งผลให้ป่ามีจำนวนลดน้อยลง จนเกิดเป็นปัญหาส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้พื้นที่ป่า ทำให้ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต เพราะชาวบ้านยังต้องพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากป่า^๓ การจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อระบบเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ทั้งของคนในท้องถิ่นเอง อีกทั้งยังมีบทบาทและความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจากสังคมไทยส่วนใหญ่ยังเป็นสังคมเกษตรกรรม ที่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานการผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้น ผลจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติย่อมจะส่งผลต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคมในท้องถิ่น รวมถึงระบบเศรษฐกิจของประเทศ^๔

^๑ โกมล แพรกทอง. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับป่าชุมชน. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๕

^๒ นิวัติ เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐๕.

^๓ มณฑล จำเริญพฤกษ์, หลักวิทยาศาสตร์ชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : วนศาสตร์ชุมชน.ศุูนย์วิจัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕.

^๔ ระวี ถาวร และคณะ, ป่าชุมชน : กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมของสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

ประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ มีพื้นที่ป่าเหลืออยู่ร้อยละ ๓๐.๕๒ ของพื้นที่ประเทศ หรือประมาณ ๙๘ ล้านไร่ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าเหลืออยู่ ร้อยละ ๒๕.๓ ของพื้นที่ประเทศ หรือประมาณ ๘๑ ล้านไร่ และ ปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าเหลืออยู่ ร้อยละ ๓๓.๔ ของพื้นที่ประเทศ หรือประมาณ ๑๐๗ ล้านไร่ ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้คงเหลือ ๑๐๒.๑ ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๕๗ ของประเทศ จากการลดลงของพื้นที่ป่าจำนวนมากในระยะเวลาที่ผ่านมา มีผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของระบบนิเวศป่าไม้ สถานการณ์ปัจจุบันมีแนวโน้มในการบุกรุกพื้นที่ป่า และลักลอบตัดไม้ทำลายป่าเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ป่าของประเทศลดลงอย่างต่อเนื่องจากหลายสาเหตุ เช่น การบุกรุกเพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตร การบุกรุกจับจองของนายทุน การออกเอกสารสิทธิ์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย การขาดจิตสำนึกสาธารณะ และการบริหารจัดการของหน่วยงานที่รับผิดชอบขาดประสิทธิภาพ ซึ่งหากไม่มีการป้องกันแก้ไขอย่างเร่งด่วนก็จะส่งผลให้มีการทำลายทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้น จนเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสมดุลธรรมชาติมากยิ่งขึ้น^๕

สาเหตุหลักที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้มีความเสื่อมโทรมและลดจำนวนลง เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม วิธีการดำรงชีวิต การทำมาหากินของคนในชุมชนจึงดำเนินควบคู่ไปกับการพึ่งพาทรัพยากร และการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และเกิดผลกระทบต่อชุมชนที่ยังต้องพึ่งพาอาศัยป่าในการทำมาหากิน และจะเกิดปัญหาความขัดแย้งกับภาครัฐ เกิดเป็นข้อถกเถียงว่าใครควรจะเป็นผู้ดูแลป่าระหว่างรัฐกับชุมชน^๖ จึงเป็นที่คาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่าสถานการณ์พื้นที่ป่าไม้ของไทยมีแนวโน้มที่จะเลวลงต่อไปอีกในอนาคต หากยังไม่มี การเปลี่ยนแปลงแนวความคิด วิธีการในการจัดการดูแลรักษาพื้นที่ป่า ตลอดจนจนไม่มีการสร้างสภาพแวดล้อมที่จะเอื้ออำนวยให้บัญญัติกฎหมาย กฎระเบียบและข้อปฏิบัติที่เกี่ยวกับการรักษาพื้นที่ป่าเอาไว้ ความศักดิ์สิทธิ์ จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแนวความคิดในการสร้างสภาพและสิ่งแวดล้อมใหม่ เพื่อช่วยทำให้กฎหมายตลอดจนระเบียบที่เกี่ยวกับการรักษาพื้นที่ป่ามีผลอย่างแท้จริง^๗ ในประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ประเทศในยุโรปและอเมริกา สภาพป่าไม้ของเขาก็เคยถูกทำลายอย่างหนักมาก่อนเช่นเดียวกับเรา แต่เหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นเมื่อก่อนหนึ่งศตวรรษที่แล้วมา และเขาก็ได้แก้ไขโดยการเปลี่ยนแปลงจากระบบป่าของรัฐมาเป็นระบบป่าของชุมชนหรือเอกชน^๘

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ได้พบปัญหาการจัดการป่าชุมชนในปัจจุบัน ซึ่งยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างยั่งยืน ซึ่งต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนสนับสนุน โดยภาครัฐและองค์กรที่ดำเนินการโดยองค์กรชุมชน ส่วนใหญ่พบว่ายังประสบปัญหาหลาย ๆ ด้านที่ส่งผลให้กระบวนการพัฒนาและอนุรักษ์ยังไม่ยั่งยืน ซึ่งอนุชิต การเกษ ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและหารูปแบบการจัดการป่า

^๕ การพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติ, แผนแม่บทแก้ไขปัญหามลพิษทางทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : กองสนับสนุนวิทยาลัยการทัพบก, ๒๕๕๗), หน้า ๑๓.

^๖ อานันท์ กาญจนพันธ์ และคณะ, พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : สถานการณ์ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๗.

^๗ อภิชัย พันธเสน, “วิกฤตการณ์ป่าและทางออกในอนาคต” สักทอง, ๑ (มกราคม – มีนาคม ๒๕๓๙) : ๑๒.

^๘ อำนาจ คอวนิช, ป่าไม้กับการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗๖.

ชุมชนโดยองค์กรชาวบ้าน ผลการวิจัยพบว่า ความสำเร็จขององค์กรชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ขึ้นอยู่กับการพัฒนาคน โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายคือ องค์กรชาวบ้านให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ มีการวางแผน การดำเนินงานที่ชัดเจน คิดค้นกิจกรรมด้วยตัวเอง และดำเนินงานโดยอาศัยกระบวนการกลุ่มที่มีการสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดี ทั้งภายในกลุ่มและนอกกลุ่ม เพื่อให้เกิดความร่วมมือเป็นเครือข่ายในการทำงานอย่างกว้างขวาง มีการส่งเสริมองค์กรชาวบ้านและองค์กรเครือข่ายให้เข้มแข็ง โดยใช้กระบวนการและวิธีการต่างๆ เพื่อเร่งพัฒนาศักยภาพของผู้นำเครือข่ายและคณะกรรมการเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน^๙ เช่นเดียวกับผลการสัมมนาเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดมหาสารคามได้ข้อสรุปว่าการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดมหาสารคามยังขาดเอกภาพ เครือข่ายองค์กรชาวบ้านยังไม่เข้มแข็ง ผู้นำส่วนใหญ่เป็นผู้นำตามธรรมชาติที่ขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารองค์กร ไม่มีประสบการณ์ในการเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับวิทยาการการจัดการป่าสมัยใหม่ ขาดทักษะการสื่อสาร การเผยแพร่องค์ความรู้และกิจกรรมสู่สาธารณะอย่างเป็นระบบ^{๑๐}

จากสภาพปัญหาดังกล่าว จึงได้มีความพยายามแสวงหายุทธศาสตร์เพื่อให้เกิดกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งในเรื่องการบริหารจัดการองค์กร การจัดการองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่า การสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าและการสร้างพฤติกรรมอนุรักษ์ป่าให้พัฒนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชน จึงได้ทำวิจัย เรื่องการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้นกระบวนการการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ เพื่อพัฒนาเครือข่ายและสร้างองค์ความรู้ที่มีคุณค่าสำหรับการพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ
๒. เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๓. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑. แนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธเป็นอย่างไร

^๙ อนุชิต การเกษ, การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชน โดยองค์กรชาวบ้าน, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๒), หน้า ๔ - ๕.

^{๑๐} สมาน มานะกิจ, รายงานผลการปฏิบัติงานประจำปี ๒๕๕๔ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดมหาสารคาม, (มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๕ - ๗.

๒. รูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นอย่างไร

๓. ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาคัมภีร์และตำราทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ตลอดจนเอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้กำหนดข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษามากำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา ๒ แหล่ง ดังนี้

๑. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นกลุ่มตัวอย่างที่ดำเนินการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) รวมทั้งสิ้น ๗๒ รูป/คน

ก. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์และข้าราชการ ที่สามารถให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการแนวคิดและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ จำนวน ๑๘ รูป/คน

ข. กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ) จากเครือข่ายป่าชุมชน ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ทั้ง ๖ ชุมชน ที่สามารถให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการรูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่า จำนวน ๕๔ คน

๒. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยค้นคว้าจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้รวบรวมข้อมูล จากรายงานวิจัย ตำราทางวิชาการ วารสาร และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ รวมทั้งจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าในประเด็นต่างๆ

ข. หลักธรรมที่นำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ ประกอบด้วยหลักกตัญญู อวิหิงสา หลักสันโดษ และหลักมัชฌิมาปฏิปทา

สำหรับแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ผู้วิจัยจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูลอย่างเป็นระบบให้ตรงตามสารบัญที่กำหนดไว้ ถ้ามีส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์จะตรวจสอบและเก็บข้อมูลเพิ่มเติม และเข้าไปสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูลอีกครั้งอีกครั้ง เพื่อยืนยันความถูกต้องและครบถ้วนทุกอย่าง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยแบ่งขอบเขตด้านเนื้อหา ออกเป็น ๔ ประเด็น คือ

๑. ศึกษากระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. ศึกษากระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓. วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔. วิเคราะห์แนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การวิจัยจาก ๔ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดมหาสารคาม โดยคัดเลือกจากเครือข่ายป่าชุมชนและป่าชุมชนแบบผสมผสาน รวมทั้งหมด ๖ แห่ง ดังนี้

๑. เครือข่ายป่าชุมชนโคกหินลาด บ้านน้ำจั้น และบ้านหนองคูณ ตำบลบัวค้อ อำเภอเมืองมหาสารคาม และอำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม เครือข่ายป่าชุมชนบ้านชาติ พื้นที่ป่า ๑,๕๐๐ ไร่

๒. เครือข่ายป่าชุมชนป่าดงนามน จังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน ๔ หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านนามล หมู่ที่ ๑,๒ บ้านจิ้งวาม หมู่ที่ ๓ และบ้านดอนสวรรค์หมู่ที่ ๔ ตำบลโคกสมบุญ อำเภอ กมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ พื้นที่ป่าดงนามน ๑๒,๕๕๐ ไร่ เชื่อมกับพื้นที่ ๕ อำเภอ ๒ จังหวัด ได้แก่ อำเภอดอนจาน อำเภอร่องคำ อำเภอกมลาไสย อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

๓. เครือข่ายป่าชุมชนดอนเจ้าปู่ บ้านหัวบึง ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น มีพื้นที่ป่า ๑๖๐ ไร่

๔. เครือข่ายป่าชุมชนป่าโคกหนองเม็ก - หนองฮี ตำบลเสื่อเต่า อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม พื้นที่ป่า ๙๑๗ ไร่

๕. เครือข่ายป่าชุมชนดงใหญ่ ตำบลดงใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ ๑,๖๕๐ ไร่ (เป็นพื้นที่กันชนของประชาชนรอบป่า ๘๙๓ ไร่ เป็นที่ป่าจริง ๗๕๗ ไร่)

๖. เครือข่ายป่าชุมชนเขาน้อยบ้านใหม่เจริญผล ตำบลวังตะเฆ่ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ เนื้อที่ป่าชุมชน ๒,๕๓๗ ไร่

มีเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ ดังนี้

๑. เป็นพื้นที่ที่เป็นชุมชนต้นแบบการทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนซึ่งได้รับรางวัลต่าง ๆ
๒. เป็นพื้นที่ที่มีการขับเคลื่อนการทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ
๓. เป็นพื้นที่ต้นแบบการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่สามารถพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน

ผู้วิจัยจัดเวทีประชุมสัมมนา ผู้เชี่ยวชาญ ปรากฏท้องถิ่น ผู้นำเครือข่ายป่าชุมชน เพื่อสรุปผลการวิจัยระหว่างผู้วิจัยกับชุมชน ให้มีการถอดองค์ความรู้ไปสู่การพัฒนางานวิจัยให้ดียิ่งขึ้น

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

๑. กลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชาชนในพื้นที่ โดยกำหนดคุณสมบัติให้เป็นผู้ที่อาศัยอยู่พื้นที่วิจัย ไม่ต่ำกว่า ๑๐ ปี และสามารถสื่อสารเข้าใจและรับรู้บริบทของป่าชุมชนทั้ง ๖ แห่ง

๒. กลุ่มตัวอย่างโดยการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึก มุ่งเน้นการสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ร่วมกับหน่วยงานของรัฐ เครือข่ายป่า พระสงฆ์ และเครือข่ายป่าแบบผสมผสาน เพื่อให้เห็นแนวคิด รูปแบบ การจัดการ

แนวทางการพัฒนาองค์ความรู้ ให้เป็นกระบวนการพัฒนารูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษา
ต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่

- พระสงฆ์	จำนวน ๖ รูป
- เครือข่ายป่าชุมชน	จำนวน ๑๒ คน
- ข้าราชการ	จำนวน ๑๒ คน
- ผู้นำชุมชน	จำนวน ๑๒ คน
- ประชาชนในพื้นที่	จำนวน ๓๐ คน
รวมทั้งหมด	จำนวน ๗๒ รูป/คน

ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็น ๓ กลุ่ม ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก (Key Stakeholders) เป็นผู้มีความสำคัญ และมี
บทบาท อำนาจ หน้าที่ ที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของโครงการป่าชุมชน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ
ผู้นำชุมชน ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และประธานกรรมการป่าชุมชน

กลุ่มที่ ๒ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง (Primary Stakeholders) เป็นกลุ่มผู้ได้รับผลจาก
โครงการป่าชุมชนโดยตรง ได้แก่ ชุมชนในหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการ ซึ่งในระยะแรกจะกำหนด
เป็นชุมชนในหมู่บ้านเป้าหมายรอบๆ เขตป่าสงวนแห่งชาติ

กลุ่มที่ ๓ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรอง (Secondary Stakeholders) เป็นกลุ่มที่มีความ
เกี่ยวข้องกับโครงการป่าชุมชน ได้แก่ หน่วยงานภายในกรมป่าไม้ที่เกี่ยวข้อง คือสำนักแผนงานและ
สารสนเทศ สำนักจัดการเครือข่ายป่าไม้ และหน่วยงานภายนอก ได้แก่ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรเอกชน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ กำหนดระยะเวลาตั้งแต่ตุลาคม ๒๕๖๐ – กันยายน พ.ศ.
๒๕๖๑ รวมระยะเวลา ๑ ปี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะที่ ๑ ศึกษาข้อมูลพื้นฐานค้นความเป็นมา การใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ และการขัด
การป่าชุมชน รวมถึงปัญหาและความต้องการในการดูแลรักษาป่าชุมชนให้มีสภาพดีเพื่อใช้ประโยชน์
ได้ยาวนาน เพื่อนำไปสู่การกำหนดปัญหาเชิงพัฒนา ระหว่างเดือนตุลาคม – ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

ระยะที่ ๒ ศึกษาแนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทาง
ธรรมชาติเชิงพุทธ โดยการประชุมวิเคราะห์สภาพปัญหา ศักยภาพ และการกำหนดแนวทางปฏิบัติ
ร่วมกัน ระหว่างเดือนมกราคม – มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

ระยะที่ ๓ ศึกษารูปแบบและกระบวนการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทาง
ธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างเดือนเมษายน –
มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๑

ระยะที่ ๔ ศึกษาปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุน
ทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างเดือนกรกฎาคม –
กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑ ให้สามารถนำผลการวิจัยไปเผยแพร่และสู่ภาคปฏิบัติการ

๑.๖ นิยามศัพท์ในการวิจัย

ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งไว้เป็นของชุมชนและชุมชนได้ร่วมกันจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชน ทั้งนี้ ต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๖ แห่ง

การจัดการป่า หมายถึง การดำเนินการด้วยวิธีการใด ๆ ที่ทำให้ป่าคงอยู่และทำให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องและยังสามารถรักษาความสมดุลขององค์ประกอบต่าง ๆ ไปได้

การสร้างสมดุล หมายถึง การสร้างความเท่ากันหรือภาวะที่เท่ากันขององค์ประกอบทางธรรมชาติให้มีความสมดุลกัน

การรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ หมายถึง การรักษาสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง โดยไม่ทำลายระบบธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เสียหาย

รูปแบบการจัดการป่าชุมชน หมายถึง การดำเนินการใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ของชุมชน ซึ่งรวมไปถึงประเด็นต่างๆ คือ การดำเนินการตามแผนการจัดการป่าชุมชน การประชุมและวางแผน การติดตามและประเมินผล และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

กระบวนการจัดการป่าชุมชน หมายถึง การดำเนินการใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ของชุมชน ซึ่งรวมไปถึงประเด็นการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน การจัดการเครือข่ายป่าชุมชน การปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน และการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน

ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง ชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ใช้เป็นพื้นที่ทำการวิจัย ๖ แห่ง

ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ของป่าทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ตลอดจนทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมแวดล้อมที่ทำให้ป่าสามารถอำนวยประโยชน์ในทุกๆ ด้านต่อสังคมมนุษย์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากการสะสมเรียนรู้เป็นระยะเวลานานและถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา ในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างปลอดภัย โดยผ่านกระบวนการทางวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม พิธีกรรม

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง ผู้รู้หรือผู้อาวุโสที่บุคคลในชุมชนให้ความเคารพนับถือและเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ลูกหลานในด้านวัฒนธรรมประเพณีตามวิถีชีวิตในหมู่บ้าน

เครือข่ายองค์กรชาวบ้าน หมายถึง การรวมตัวกันขององค์กรชาวบ้านในนามกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการประสานงาน พัฒนาองค์กร และดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชนร่วมกัน ทั้ง ๖ แห่ง

๑.๗ การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องครั้งนี้ เป็นการระบุง่องค์ความรู้พื้นฐานและการวิจัยซึ่งเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและป่าไม้

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ) ได้ให้ความหมายของการจัดการระบบนิเวศว่า สำหรับพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นองค์กรทางศาสนาก็มีพัฒนาการทั้งด้านความเป็นมาและการขยายองค์กรที่ต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับป่าที่ไม่แตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิต หรือองค์กรหรือสังคมอื่นๆ ดังจะพบว่า การแสวงหาโมกขธรรมคือการหลุดพ้นขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นก็ทรงเริ่มต้นที่การมุ่งตรงสูงป่าเพื่ออาศัยความสงบจากป่านั้นในการพัฒนาจิต หรือแม้กระทั่งการตรัสรู้อรุณตรัสสัมสมาธิโพธิญาณของพระพุทธองค์ ก็มีขึ้นภายใต้ต้นไม้ในป่า เพราะการอยู่ในป่านั้นย่อมถือว่าเป็นวัตรที่ดีในการพัฒนาจิตใจตนเองตามหลักของการรุดงค์วัตร ดังนั้น เราจึงจะพบว่าพระพุทธศาสนามีความผูกพันกับป่าเป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนได้มีความรักและรู้จักบุญคุณของป่า^{๑๑}

พระบูรณกรณ์ บริบูรณ์ ได้ศึกษาเรื่อง “ป่าไม้ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาและความเชื่อของชาวบ้าน : ศึกษากรณีความเชื่อของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้จังหวัดน่าน” เสนอประเด็นสรุปได้ว่า ป่าไม้เป็นสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญยิ่งต่อมนุษยชาติ ในการช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ อันที่จะไม่นำมาซึ่งภัยพิบัติทางธรรมชาติแก่มนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนตก ดินที่ไร้คุณภาพก็ไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ หรือไม่ก็เกิดอุทกภัยอย่างฉับพลัน ปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ปัญหามลพิษ ออณหภูมิสูงขึ้น เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ ล้วนแต่มีที่มาจากสาเหตุเดียวกัน คือการสูญเสียระบบนิเวศ ป่าไม้ถูกทำลายเพราะการใช้ทรัพยากรผิดวิธี และทุกวันนี้ มนุษย์มีความต้องการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เนื่องจากจำนวนประชากรของแต่ละประเทศในโลกได้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนเกิดปัญหาความขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติตามมา โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาระบบนิเวศอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติกลับคืนมาได้ให้กับดินในป่า เป็นต้น^{๑๒}

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงการดำเนินชีวิตของคนไทยในยุคปัจจุบันที่ไม่เกื้อกูลต่อธรรมชาติว่า “ถ้าเรามองธรรมชาติจะเห็นว่า ไม่มีสิ่งใดเลยที่จะเป็นของคนใดคนหนึ่ง เพียงแต่ความต้องการให้มีบางสิ่งในฐานะของกู นำไปสู่การยึดมั่นถือมั่นทั้งร่างกายและจิตใจว่าเป็นจริง ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นธาตุตามธรรมชาติ ความเห็นแก่ตัวคือศัตรูต่อธรรมชาติ คนไทยถูกกระตุ้นให้ต้องการมากเกินไป (โลภจริต) ใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย ระบบศีลธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปในความทันสมัย มนุษย์อยู่กับวัตถุมากไปจนจิตใจเริ่มแข็งกระด้างเหมือนวัตถุ ความก้าวหน้าทางวัตถุเปิดโอกาสให้คนเห็นแก่ตัวมากขึ้นยิ่งพัฒนา (เศรษฐกิจแบบทุนนิยม) ธรรมชาติยิ่งเจ็บปวด”^{๑๓}

^{๑๑} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ), **พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า**, นิตยสารเสขิยธรรม ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๘ (มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕) : ๑๘.

^{๑๒} พระบูรณกรณ์ บริบูรณ์, “ป่าไม้ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาและความเชื่อของชาวบ้าน : ศึกษากรณีความเชื่อของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้จังหวัดน่าน”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙), บทคัดย่อ.

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ, **พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอล คิมทอง, ๒๕๕๓), หน้า ๗๐.

มานพ นักการเรือน ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา” สรุปใจความได้ว่า ในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ได้มีการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างขึ้นเพื่อการอนุรักษ์ การดูแลป้องกันและการบำรุงฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ เช่น พิธีบวชต้นไม้ พิธีนี้มาจากการอุปสมบท โดยพระสงฆ์จะนำจีวรมาพันรอบต้นไม้ในแต่ละต้นที่มีการบวช เพื่อมิให้ประชาชนเข้ามาทำลายจาก พิธีดังกล่าวเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อีกทางหนึ่ง พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีทอดผ้าป่า โดยประชาชนจะนำต้นไม้มารวมกันไว้ที่วัด พระสงฆ์จะทำพิธีทอดผ้าป่าแล้วนำประชาชนไปปลูกต้นไม้ ร่วมกันในบริเวณวัดและที่สาธารณประโยชน์ พิธีการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีทำบุญ ต่างๆ เนื่องจากจากปลูกต้นไม้มากจะได้อะไรในการพักผ่อนหย่อนใจ พระสงฆ์จึงชักชวนให้ประชาชน ครอบๆ วัดมาร่วมทำบุญดังกล่าว เพื่อจะได้มีต้นไม้ภายในวัดมากขึ้น วัดจะได้เป็นสถานที่ร่มรื่น และพิธี สะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีสะเดาะเคราะห์ โดยประชาชนเชื่อว่าเมื่อชีวิตตกต่ำ ต้องมีการสะเดาะเคราะห์ โดยพระสงฆ์โน้มน้าวให้ประชาชนเอาต้นไม้มาปลูก จึงได้ทั้งการสะเดาะ เคราะห์ของตนเอง และเป็นการเพิ่มต้นไม้ให้ประเทศด้วย^{๑๔}

ศิริวรรณ โอสถานนท์ ได้เสนอรายงานการวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม” เป็นความพยายามจะนำพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา สิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องพอสรุปได้ว่า ทศนะแบบธรรมชาตินิยมในพุทธ ศาสนาที่เชื่อว่ามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือสิ่งไม่มีชีวิตก็ตาม ล้วนสัมพันธ์ เกี่ยวเนื่องอาศัยซึ่งกันและกัน เช่น ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับโลกธรรมชาติในอัครคัมภีร์สุตตร ความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคัลลสูตร ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสัตว์ และมนุษย์ในเพศบรรพชิต กับป่าในพระวินัย เป็นต้น โดยมีความสัมพันธ์ที่แท้จริงของพุทธบริษัท เป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อน แบบกัลยาณมิตร พุทธศาสนาจึงมีวินัยสำคัญต่อการอนุรักษ์โลกธรรมชาติไว้ อนึ่ง ในแง่ความสัมพันธ์ ของพระภิกษุกับป่านั้น ถือว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎศีลธรรมต่อโลกธรรมชาติทั้งในส่วนของศีล คือการอนุรักษ์สิ่งดีงามของชีวิตและสภาพแวดล้อม และส่วนของคุณธรรม คือการสร้างจิตสำนึกที่เป็น สัมมาทิฐิให้เข้าใจในธรรมชาติ ชีวิต และสภาพแวดล้อม นับว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและอิงอาศัย กันและกันเพื่อให้ดำรงอยู่ต่อไป นอกจากนั้น พระพุทธองค์ยังทรงปรับอบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุที่ทำให้ ต้นไม้ (ภูตคาม) ต้องตาย ปรับอบัติทุกกฎแก่ภิกษุผู้เผาป่า ตลอดจนกำหนดโทษรุนแรงแก่พระภิกษุที่ นำไม้หวงห้ามไปใช้สอย ดังนั้น การอยู่ของพระภิกษุตามพระวินัยจึงเป็นการช่วยปกป้องอนุรักษ์ป่าไม้ ให้คงสภาพความเป็นป่าธรรมชาติ รวมทั้งเป็นแหล่งอภัยทานที่ปลอดภัยแก่สรรพชีวิต^{๑๕}

^{๑๔} มานพ นักการเรือน, **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๐ - ๑๒๑.

^{๑๕} ศิริวรรณ โอสถานนท์, **พุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๖ - ๑๒.

พิมล ศรศักดิ์ และคณะ (๒๕๕๕ : บทคัดย่อ) เรื่อง “การศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี” พบว่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามจำเป็นนั้น จะต้องมีปัญญากำกับการใช้ทรัพยากร ซึ่งผู้นำมีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนดี แต่ชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนค่อนข้างน้อย ขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนโครงการป่าชุมชน เช่น พันธุ์กล้าไม้ อุปกรณ์ป้องกันไฟป่า หรือเงินสนับสนุนการฟื้นฟูป่า ชาวบ้านมีมุมมองเกี่ยวกับการจัดการด้านป่าชุมชน เป็นหน้าที่หลักของคณะกรรมการป่าชุมชนมากกว่าเป็นหน้าที่ของชาวบ้าน^{๑๖}

๒.๑๔.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน

กาญจนา คุ่มทรัพย์ ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านดอนหมูมีกระบวนการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง นำวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นทุนทางสังคมที่เข้มแข็งผสมผสานกับการจัดการป่าชุมชนตามหลักวิทยาศาสตร์ การจัดการป่าชุมชนใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบผ่านการทำวิจัย ชุมชนสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอกอย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ชุมชนมีกระบวนการเชื่อมโยงกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนเข้ากับพัฒนาชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน จากการทดลองขยายเขตอภัยทาน จัดพิธีบวชป่า พิธีกรรมผีปู่ตา และถ่ายทอดความเชื่อเรื่องป่าช้า/ข้อห้ามต่างๆ จากผู้เฒ่าผู้แก่ ส่งผลให้ชาวบ้านปรับทัศนคติต่อการใช้ประโยชน์จากป่าพื้งใหญ่ไปในเชิงอนุรักษ์ เริ่มการกำหนดเขตป่าอภัยทาน เกิดคณะกรรมการดูแลรักษาป่าพื้ง ที่ประกอบด้วยตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้าน พร้อมกำหนดบทบาทอันชัดเจน และเกิดการขยายผลไปยังโรงเรียน โดยการนำความรู้ดั้งเดิมมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น กลายเป็นที่ศึกษาดูงานขององค์การบริหารส่วนตำบลใกล้เคียง และขยายหน่วยงานไปสู่ประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พลังงานเชิงนิเวศน์ เกษตรกรรมรอบป่า ข้อเสนอแนะจากการวิจัย คือ (๑) ควรมีความยืดหยุ่นให้มากขึ้น โดยเฉพาะการเขียนรายงาน ควรคำนึงถึงการนำไปใช้มากกว่าแค่โครงการเขียนรายงานหรือรูปแบบวิธีการเขียนรายงาน (๒) กระบวนการหนุนเสริมเพื่อให้ทีมวิจัยได้ดำเนินการอย่างคล่อง ควรมีความถี่และใกล้ชิดต่อกันในการหนุนเสริม เพื่อจะได้ช่วยแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ทันเวลาต่อสถานการณ์ที่ต้องปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา^{๑๗}

เกศสุดา สิทธิสันติกุล และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนท้องถิ่น” จากผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด พบว่า ๑) จุดแข็ง - นโยบายชัดเจน มีความร่วมมือภายใน เจ้าหน้าที่มีศักยภาพ มีความใกล้ชิดกับชุมชน ๒) จุดอ่อน - การเน้นพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การทำงานเชิงรับ ขาดบุคลากรเฉพาะด้านงบประมาณ การจัดการข้อมูลและการสื่อสาร ๓) โอกาส - จิตสำนึกชุมชน แกนนำชุมชนเข้มแข็งมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน การมีเครือข่าย การสนับสนุนของหน่วยงานอื่น

^{๑๖} พิมล ศรศักดิ์ และคณะ, “การศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๑๗} กาญจนา คุ่มทรัพย์, “การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมูจังหวัดอุบลราชธานี”, (อุบลราชธานี : คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี), หน้า ๔๐.

๔) ข้อจำกัด – หน้าที่ตามกฎหมายไม่ชัดเจน ชุมชนมีส่วนร่วมน้อย กฎระเบียบไม่เอื้อ ขาดการพัฒนา เครือข่าย กระแสทุนนิยม^{๑๘}

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” ผลการวิจัย พบว่า ปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นปัญหาที่เกิดจากปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้สังคมเสียดุลยภาพ อย่างไรก็ตาม รูปแบบในการพัฒนาที่ยั่งยืน จำแนกออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ รูปแบบอิงชุมชนที่เป็นผู้ริเริ่มและรูปแบบอิงสถาบัน หน่วยงานภายนอกเป็นผู้ริเริ่ม รูปแบบอิงสถาบันหรือหน่วยงานนอก เป็นผู้ริเริ่มเหมาะสำหรับชุมชนที่ประสบปัญหาเกินขอบเขตความสามารถของชุมชน การแก้ปัญหาจำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอก อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมการศึกษาในโครงการดังกล่าว มีเป้าหมายที่จะสร้างการมีส่วนร่วมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และศักยภาพของสมาชิกเพื่อให้แก้ปัญหาของชุมชนได้เอง^{๑๙}

ชิน ศรีสวัสดิ์ ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี” พบว่า วัฒนธรรมเด่นที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมแบบชาวนา คือ มีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบพี่น้อง และนับถือกันแบบเครือญาติ มีความเคารพผู้อาวุโสในชุมชน มีความผูกพันกับป่ามาก่อนในอดีต มีความกตัญญูรู้คุณในสิ่งที่มีคุณ มีความเชื่อในผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการยอมรับเชื่อถือในระบบราชการ มีสัมพันธภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง มีความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าในหมู่บ้าน เกรงกลัวต่ออันตรายจากป่า กลัวถูกตำหนิ กลัวถูกลงโทษทั้งทางกฎหมายและทางสังคม มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายพอเพียง มีความสำนึกในความเป็นเจ้าของ มีความห่วงใยในอนาคตของลูกหลาน มีความเกรงใจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปส่งเสริม และได้รับการหนุนช่วยจากภายนอก ปัจจัยเหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้มีความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีและขีดความสามารถของชุมชนมากขึ้น ซึ่งมิติทางวัฒนธรรมดังกล่าว ได้ส่งผลให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคี เห็นคุณค่าของป่าชุมชน เคารพเชื่อฟังในผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน และมีการรวมพลังเป็นหนึ่งเดียว เพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ยังได้พบว่าในชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ขาดความเป็นเอกภาพ เป็นชุมชนตั้งใหม่ที่มีคนในชุมชนอพยพมาจากหลายพื้นที่ ขาดผู้นำที่เข้มแข็ง ไม่เคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และต่อผู้อาวุโสและกฎระเบียบของชุมชน ไม่ยอมรับ ไม่ศรัทธาในระบบราชการ ขาดสัมพันธภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีฐานทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง มีอาชีพไม่มั่นคงแน่นอน และอาศัยป่าเป็นแหล่งทำมาหากินเป็นหลัก จะเป็นชุมชนที่ขาดความรักสามัคคี ขาดสำนึกในความเป็นเจ้าของ มองไม่เห็นคุณค่าของป่า ไม่เคารพเชื่อฟังผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน เป็นสังคมที่ขาดเอกภาพ ขาดพลังในการจัดการป่าชุมชน เพื่อไปสู่ความ

^{๑๘} เกศสุดา สิทธิสันติกุล และคณะ, บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนท้องถิ่น, วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๙) : ๒๙.

^{๑๙} ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์, “การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต ครุศาสตร์ (พัฒนศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า บทคัดย่อ.

ยั่งยืน จึงควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การยอมรับและเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่า^{๒๐}

ณัฐวรรณ สุนทรวิริโชติ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตตำบลสามบัณฑิต : กรณีศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน” จากการศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วม การบำรุงรักษามีอิทธิพลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อวัดจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาแม่น้ำลำคลอง การชักชวนให้สมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาแหล่งน้ำเนื่องในวันสำคัญ และการเข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อเสนอข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะและวิธีการในการพัฒนาแหล่งน้ำ เมื่อวัดการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในกิจกรรมด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การปลูกพืชแบบขั้นบันได การใช้ปุ๋ยหมักที่ผสมเอง การกำจัดวัชพืชโดยวิธีธรรมชาติ การกำจัดวัชพืชโดยใช้สารเคมี การปลูกพืชคลุมดิน การปลูกหญ้าแฝก การปลูกพืชตระกูลถั่ว พบว่า การบำรุงรักษามีอิทธิพลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเช่นกัน สำหรับปัจจัยที่ไม่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเลย คือ การมีจิตสำนึกจากการวัด การมีจิตสำนึกของประชาชนในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การกำจัดขยะ การกำจัดฟางข้าว การสร้างส้วม การจับสัตว์น้ำ พบว่าการมีจิตสำนึกไม่มีอิทธิพลใด ๆ ต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวทางการแก้ไขปัญหา หน่วยงานของรัฐโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้เข้าใจความหมายและความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งรณรงค์ประชาสัมพันธ์สร้างจิตสำนึกให้ประชาชนรู้จักรักษาหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน จะต้องมีการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและเอกชนเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดำรงคงอยู่คู่ชุมชนและพัฒนาอย่างยั่งยืนตลอดไป^{๒๑}

ดุสิต เวชกิจ ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน กรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” จากป่าชุมชน ๓๒ แห่ง พบว่า ประชาชนทั่วไปจะมีส่วนร่วมน้อยกว่าผู้ที่มีสถานภาพเป็นผู้นำในชุมชน รองลงมาคือการเป็นสมาชิกกลุ่ม พบว่ามีปัญหาอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการขาดแคลนงบประมาณและอุปกรณ์การประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง พันธุ์ไม้ไม่ตรงกับความต้องการ มีการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน ประชาชนขาดความรู้ทางการจัดการป่าไม้ มีการลักลอบตัดไม้ เก็บหาของป่า และล่าสัตว์ป่า ขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังจากหน่วยงานภายนอก และพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนคือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น วัสดุ อุปกรณ์และเครื่องมือที่จำเป็น วิชาการและเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้อง คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน กฎระเบียบและการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกกับ

^{๒๐} ชื่น ศรีสวัสดิ์, การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๓), บทคัดย่อ.

^{๒๑} ณัฐวรรณ สุนทรวิริโชติ, “การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตตำบลสามบัณฑิต : กรณีศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน”, รายงานการวิจัย, (กองทุนวิจัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

ความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน สร้างความเข้าใจ กระตุ้น และสังเกตการณ์ต่อชุมชนเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม รวมถึงการสืบค้นหาข้อมูลภูมิสังคมของชุมชน เช่น ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ตำนาน การปกครองในชุมชน อื่นๆ โดยค้นหาจากข้อมูลทุติยภูมิหรือข้อมูลมือสอง และการจัดเวทีสนทนากลุ่ม^{๒๒}

นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองสมาน ตำบลหาดสำราญ อำเภอสทิงพระ จังหวัดตรัง” ผลการวิจัย พบว่า การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านหนองสมาน คือ เป็นการจัดการภายใต้แนวคิดที่ว่า “ทุนทางสังคมหรือทุนของชุมชน” คนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้ภายใต้ข้อตกลง กติการ่วมกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การจัดการป่าชายเลน มีจุดเริ่มต้นมาจากชาวบ้านหนองสมานประสบกับปัญหาป่าชายเลนถูกทำลาย ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลง ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพ รายได้ไม่พอกับรายจ่าย ด้วยเหตุนี้ ทำให้ชาวบ้านหนองสมานมีการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนในการฟื้นฟูป่าชายเลน โดยนำแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับการพัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน ทำให้เห็นการตัดสินใจในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง เพื่อสนองตอบความต้องการขั้นพื้นฐานในเรื่องของปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชน เช่น การใช้ประโยชน์จากไม้ป่าชายเลนในการสร้างที่อยู่อาศัย การเก็บหาสมุนไพรในป่าชายเลน เพื่อใช้ในการรักษาโรคและการประกอบอาชีพประมง โดยการจับสัตว์น้ำมาเป็นอาหารและส่วนที่เหลือนำไปขายเพื่อเป็นรายได้ของครอบครัว ป่าชายเลนสามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของชุมชนซึ่งเป็นวิถีชีวิต จึงนำไปสู่แนวความคิดการพัฒนาจากภายในชุมชน สามารถพึ่งพาตนเองได้และมีวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน ทำให้เกิดการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการวิเคราะห์สภาพปัญหาและนำไปสู่การฟื้นฟูป่าชายเลน เมื่อมีการฟื้นฟูป่าชายเลนสมบูรณ์มากขึ้น ปริมาณสัตว์น้ำก็เพิ่มขึ้น ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของป่าชายเลน เกิดการสงวนพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชน เพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ มีการควบคุม ดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน โดยชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนในชุมชนและภายนอกชุมชน เกิดการพัฒนาป่าชายเลน โดยความพยายามสร้างเครือข่ายในการจัดการป่าชายเลน ยกกระดับให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้การจัดการทรัพยากร ป่าชายเลน เพื่อการปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่เด็กเยาวชนรุ่นหลังโดยการถ่ายทอด ความรู้เชื่อมโยงกับโรงเรียนชุมชนบ้านหนองสมานและชุมชนใกล้เคียง^{๒๓}

พิมจันทร์ แสงจันทร์ ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง จังหวัดชัยนาท” ผลการวิจัย พบว่า ๑) ป่าชุมชนเขาราวเทียนทองเกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชน โดยชุมชนเข้าไปจัดการและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ ๒) รูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีบทบาทหลักในการบริหารจัดการ ในรูปแบบคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชน จากตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านเพื่อตัดสินใจ

^{๒๒} ดุสิต เวชกิจ, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน : ศึกษากรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๓ - ๑๓.

^{๒๓} นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า, “การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน”, วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๓) : ๒๕ - ๒๗.

วางแผน บริหาร หาแหล่งสนับสนุนงบประมาณ โดยยึดหลัก “ผู้ฟังฟังป้าย่อมต้องรู้คุณค่าป้า” ๓) ประชาชนในกลุ่มส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจ และสนใจ เข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในการจัดการป้า โดยกิจกรรมที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ การจัดการพื้นที่ป่าไม้ การปลูกและฟื้นฟูป่า รวมทั้งการป้องกันและการอนุรักษ์ป่า ๔) ผลสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง ได้แก่ เกิดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ป่าไม้สร้างความรักความสามัคคีในชุมชน เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจนได้รับการยอมรับเป็นชุมชนต้นแบบของการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะการเป็นนวัตกรรมด้านการดูแลแหล่งอาหารที่ยั่งยืน^{๒๔}

พิมรดา มณีอินทร์ ได้ทำวิจัยเรื่อง “สิทธิชุมชนในการจัดการป่าชุมชน : ศึกษากรณีป่าชุมชนบ้านโนนตูมถาวร อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ” พบว่า การที่จะทำให้ชุมชนนั้นประสบความสำเร็จในการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งคือรัฐต้องให้อำนาจและยอมรับการใช้สิทธิชุมชนนั้นป่าชุมชนบ้านโนนตูมถาวร ถือเป็นผู้ทรงสิทธิชุมชน ถูกจำกัดสิทธิในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า และมาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยไม่เอื้ออำนวยในการใช้สิทธิชุมชน กฎหมายป่าไม้ยังมีความบกพร่องบางประการ คือมีเนื้อไม้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญที่ได้ให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของชุมชน รัฐจำเป็นต้องทบทวนว่าการบังคับใช้กฎหมายนั้น มีผลดีผลเสียอย่างไร ซึ่งจะต้องพิจารณาถึงขอบเขตของสิทธิและเพิ่มเติมปรับปรุงมาตรการทางกฎหมายให้มีการกำหนดประเด็นของสิทธิชุมชนลงในกฎหมายเพื่อให้เกิดความชัดเจนลดปัญหาการตีความที่คลาดเคลื่อนไปจากเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ^{๒๕}

ไพโรจน์ ภิญญโสศักดิ์ ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมี ๔ รูปแบบ คือ ๑) การจัดการตามประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ โดยถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในระบบคุณค่าด้วยความเคารพนับถือต่อทรัพยากรธรรมชาติตามข้อห้าม และความเชื่อในซิด (ข้อไม่พึงปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์) ถ้าทำผิดแล้วจะทำให้รู้สึกไม่สบาย เจ็บป่วยหรือประสบโชคร้าย เป็นต้น ๒) การจัดการตามภูมิปัญญา โดยวิธีการในการฟังฟังที่ปฏิบัติตามคำสอนของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในการฟังฟังธรรมชาติ ในรูปแบบที่ไม่ซับซ้อน และไม่สร้างผลกระทบ ทำลาย ล้างผลาญต่อระบบนิเวศ ๓) การจัดการโดยกลุ่มและกฎระเบียบชุมชน โดยการจัดโครงสร้างชุมชนเพื่อการทำหน้าที่และสร้างเงื่อนไข ข้อกติกายึดถือเป็นแนวปฏิบัติให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันได้ และ ๔) การจัดการในรูปแบบเครือข่าย โดยชุมชนจะประสานความร่วมมือกับกลุ่มองค์กร และหน่วยงานเพื่อความร่วมมือในการอนุรักษ์ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร คือปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ความร่อยหรออัตคัดขาดแคลน ระบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน กลุ่มอาชีพเดียวกัน ความมีอุดมการณ์เดียวกัน วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น การกล่อมเกล่า การเคารพต่อกัน ระบบความ เชื่อที่คงอยู่ โครงสร้างกลุ่มที่ชัดเจน โดยมีสถานะผู้นำ บทบาทหน้าที่ชัดเจน วิธีการทำงานโปร่งใส กลุ่มมีศักยภาพความสามารถ การยอมรับจากสมาชิกชุมชน การกระจายข่าวสารข้อมูลประจำ ภาวะ

^{๒๔} พิมจันทร์ แสงจันทร์, “รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาราวเทียนทองจังหวัดชัยนาท”, วารสารจันทร์เกษมสาร ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๓๙ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๗) : ๑๙.

^{๒๕} พิมรดา มณีอินทร์, สิทธิชุมชนในการจัดการป่าชุมชน : ศึกษากรณีป่าชุมชนบ้านโนนตูมถาวร อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

เศรษฐกิจในชุมชน คนทำงานนอกชุมชนมีเวลาเข้าร่วมกิจกรรม จำกัดภาวะการณำ และชุมชนมีการเรียนรู้ตลอดเวลา และปัจจัยจากภายนอกชุมชน ได้แก่ แรงกระตุ้นจากวิกฤติ ธรรมชาติภัยพิบัติที่เกิดขึ้นรุนแรงขึ้นในที่ต่าง ๆ การรณรงค์กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ รู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารและสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่หน่วยงานซึ่งยอมรับในศักยภาพชุมชนและเข้าใจกระบวนการอย่างมีส่วนร่วม รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ ๑) การมีส่วนร่วมในการคิด การเรียนรู้ปัญหา สาเหตุและการพิจารณาแนวทางเพื่อการแก้ไขปัญหา โดยใช้เวทีชุมชนเพื่อการเรียนรู้ การระดมความคิด ๒) การวางแผน โดยบทบาทผู้นำ แกนนำชุมชน ร่วมกับองค์กร หน่วยงาน ร่วมกันทำแผน ๓) การปฏิบัติโดยกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน ๔) การสรุปส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมดูแลรักษาป่า จึงมีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของป่า ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและทรัพยากรธรรมชาติที่จะช่วยเกื้อหนุนแก่คนในชุมชนตลอดไป^{๒๖}

ภูมิหทัย กิตติพัฒนกุล และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านโคกหัวข้าว จังหวัด ฉะเชิงเทรา” พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโคกหัวข้าว ควรมีกลยุทธ์และแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมของระบบนิเวศป่าชุมชน เพื่อตอบสนองการพัฒนาที่ยั่งยืน บริหารจัดการเพื่อให้มีการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าชุมชน โดยสร้างจิตสำนึกรักหวงแหนป่าและปลูกป่าเพิ่มเติมในป่าชุมชนของหมู่บ้าน ปลูกพันธุ์ไม้ป่าที่เป็นอาหารและสมุนไพรใช้สอยในพื้นที่ป่าชุมชน ปลูกพืชตามหัวไร่ปลายนาและบวชป่า เสริมด้วยกลยุทธ์อนุรักษ์ฟื้นฟูพัฒนาระบบ ศักยภาพและการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างสมดุล มีแผนกิจกรรม คือ จัดทำแนวเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน พัฒนาและจัดการผลผลิตจากทรัพยากรป่าไม้จากป่าชุมชน ป้องกันรักษาป่าจากผู้บุกรุกและไฟป่า สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรในปริมาณที่เหมาะสม เพื่อให้ป่าชุมชนบ้านโคกหัวข้าวมีความอุดมสมบูรณ์และคงอยู่ต่อไป^{๒๗}

มนัญ เทศน์นำ และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “การกระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านกาด (ตลาด) ชี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ป่าชุมชนบ้านกาดชี้เหล็กได้เผชิญกับสภาพการถูกบุกรุกทำลาย ทั้งโดยนโยบายของรัฐในการเปิดสัมปทาน การลักลอบตัดไม้ของคนในพื้นที่ และการบุกรุกพื้นที่เพื่อครอบครอง จนเกิดสภาพเสื่อมโทรมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ระบบการผลิตทางการเกษตร แหล่งอาหารเพื่อการบริโภค แหล่งสมุนไพร ความหลากหลายของพันธุ์พืชสัตว์ที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ปัญหาสิ่งแวดล้อมความแห้งแล้ง น้ำท่วม จนกระทั่งชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหา โดยร่วมกันจัดตั้งกลุ่มรักษาป่า เรียกว่า กลุ่มอาสาพิทักษ์ป่า มีการกำหนดระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า และการลงโทษผู้ลักลอบทำลาย การปลูกป่า การทำแนวกันไฟป่า โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการดำเนินงาน ประกอบกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ด้านการให้ความรู้ในการจัดการป่า การร่วมพัฒนากฎระเบียบให้สอดคล้องกฎระเบียบของรัฐ การสนับสนุนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ที่

^{๒๖} ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์, การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ๒๕๕๙), หน้า ๓ - ๔.

^{๒๗} ภูมิหทัย กิตติพัฒนกุล และคณะ, “แนวทางจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านโคกหัวข้าว จังหวัดฉะเชิงเทรา”, วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ (๒๕๕๙) : ๖๗.

เกี่ยวข้อง ทำให้ป่าฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ สามารถตอบสนองเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของชุมชน ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ อาหาร การศึกษา การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังเกิดการรวมกลุ่มกับชุมชนภายนอกสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ชุมชนได้วางแผนการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยคำนึงความมั่นคงยั่งยืนและแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนภาคซีเหล็ก ดังนี้ ๑. การจัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องวนศาสตร์ชุมชน ๒. การจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศึกษาธรรมชาติ มีเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ มีมีคฤหะพักชุมชน บริการนำเที่ยว ๓. พัฒนาศักยภาพของชุมชน/กลุ่ม/องค์กรชุมชน ให้มีความเข้มแข็ง มีขีดความสามารถในการจัดการทุนหรือปัจจัยการผลิต ผลผลิตของชุมชนเพื่อใช้สอยระดับครอบครัวและพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การผลิตและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร การอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่^{๒๘}

มีชัย วงษ์อุบ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก” พบว่า (๑) การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน ในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อยู่ในระดับมาก จำนวน ๓ ด้าน ได้แก่ การปลูกป่า การดูแลรักษาป่า และการป้องกันไฟป่า ส่วนค่าเฉลี่ยที่อยู่ในระดับปานกลาง มี ๑ ด้าน คือ การป้องกันรักษาป่า (๒) แนวทางพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก พบว่า การป้องกันรักษาป่า ควรมีการจัดสรรพื้นที่ทำกินให้แก่ประชาชน การปลูกป่า ต้องการให้มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม เพื่อทดแทนพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย การดูแลรักษาป่าไม้ ควรมีการสนับสนุนให้ผู้นำชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์รักษาป่าในพื้นที่ไม่ให้ถูกตัดทำลาย การป้องกันไฟป่า ต้องการให้มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม เพื่อทดแทนพื้นที่ป่าที่ถูกทำลายมี ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการป้องกันรักษาป่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรขอความร่วมมือกับกรมป่าไม้ ให้ออกเอกสารสิทธิ์พื้นที่ทำกินให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ๒) ด้านการปลูกป่า ควรให้มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม เพื่อทดแทนพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย ๓) ด้านการดูแลรักษาป่าไม้ ควรมีการสนับสนุนให้ผู้นำชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์รักษาป่าในพื้นที่ไม่ให้ถูกตัดทำลาย ๔) การป้องกันไฟป่า ควรมีการเผยแพร่ความรู้ และประชาสัมพันธ์แก่ประชาชนเกี่ยวกับการป้องกันป่าไม้ การป้องกันไฟป่า และการทำแนวกันไฟ^{๒๙}

ฤทธิบาน สุชีวะกุล ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบพัฒนาการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน” ผลการวิจัย พบว่า ๑) สถานการณ์ปัจจุบัน ศักยภาพการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานแปลผลระดับมากทุกด้าน ดังนี้ ด้านการพัฒนาการจัดการป่าชุมชน ค่าเฉลี่ย ๓.๙๕ รองลงมาด้านการส่งเสริมและพัฒนา

^{๒๘} มนัญ เทศน์นำ และคณะ, การกระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านภาค (ตลาด) ซีเหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค, ๒๕๕๒), หน้า ๓๑.

^{๒๙} มีชัย วงษ์อุบ, “แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก”, ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมสัมมนาวิชาการนำเสนองานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ เครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ ครั้งที่ ๑๕, หน้า ๒๐๕.

ป่าชุมชน ค่าเฉลี่ย ๓.๘๐ ด้านผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ค่าเฉลี่ย ๓.๕๑ และด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สิ่งแวดล้อมและพลังงาน ค่าเฉลี่ย ๓.๒๑ ๒) ผลการสร้างรูปแบบพัฒนาการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ประกอบด้วย ๕ มิติ ๑๐ โครงการ ได้แก่ มิติที่ ๑ ด้านการพัฒนาองค์กรจัดการป่าชุมชนให้เข้มแข็ง มิติที่ ๒ เป็นแหล่งอาหารและปัจจัย ๔ มิติที่ ๓ เป็นป่าชุมชนที่มีรูปพื้นที่ลุ่มน้ำต่อเนื่องกันไป มิติที่ ๔ ด้านเศรษฐกิจ และมิติที่ ๕ เป็นแหล่งเรียนรู้และนันทนาการ เมื่อแปลงเป็นโครงการเพื่อนำไปสู่การดำเนินการประกอบด้วย ๑๐ โครงการ ๓) ผลการทดลองใช้และประเมินผลพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน การประเมินความเป็นไปได้ พบว่า มีความเป็นไปได้ระดับมากทุกมิติและผลการประเมินผลสัมฤทธิ์ พบว่า ภาพรวมทุกโครงการมีการดำเนินงานในระดับมาก^{๓๐}

วินิจ ฝาเจริญ ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านห้วยฮี ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึก ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการ ประชาชนชาวบ้าน และสมาชิกในชุมชน จำนวน ๒๕ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม โดยใช้เทคนิค SWOT Analysis วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า ๑. บริบทของชุมชน ด้านสังคมมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติอย่างแนบแน่น ด้านการปกครอง มีการตั้งข้อปฏิบัติ กฎ กติกาของหมู่บ้านร่วมกัน ด้านเศรษฐกิจมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นต้นทุนในการผลิต และด้านวัฒนธรรมประเพณีมีความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ด้วยวิธีการดูแลรักษาป่าผ่านระบบความรู้ ความเชื่อ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของชุมชน ๒. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่าได้ดำเนินการ ดังนี้ ๑) จัดตั้งคณะกรรมการ ๒) กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ ๓) กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ ๔) ปลูกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่า ๕) ปลูกฝังจิตสำนึกในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ๖) จัดเวรยามลาดตระเวนป้องกันการลักลอบตัดไม้และจัดทำแนวป้องกันไฟป่า ๓. ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัดของชุมชนตาม SWOT Analysis พบว่า จุดแข็ง คือ ผู้นำชุมชนเข้มแข็ง จิตสำนึกของชุมชน วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ กฎระเบียบข้อบังคับ จุดอ่อน คือ ขาดทักษะความรู้ในการจัดการ โอกาส คือ ภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์ป่ามีมากขึ้น ข้อจำกัด คือ ขาดการสนับสนุนงบประมาณ ขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ยังไม่ชัดเจนและเงื่อนไขข้อกฎหมาย ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ได้แก่ เพิ่มรูปแบบการสนับสนุนจากภาครัฐ สร้างเครือข่าย ทำงานเชิงรุก เสริมความรู้ที่เกี่ยวข้องการดำเนินงานอย่างยืดหยุ่นและสนับสนุนการวิจัย^{๓๑}

^{๓๐} ถิทธิบาน สุชีวะกุล ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบพัฒนาการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน”, วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๖) : ๑๒๓.

^{๓๑} วินิจ ฝาเจริญ, การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านห้วยฮี ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วารสารบัณฑิตศึกษาคอมพิวเตอร์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๒) : ๑๓๗ - ๑๓๘.

สถาพร ชูทองรัตนะ ได้ทำดัชนีนิพนธ์เรื่อง “การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ นครพนม” ผลการวิจัย พบว่า ปัจจุบันสถานการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ และน้ำ อยู่ในสภาพที่น่าเป็นห่วงมาก โดยเฉพาะในพื้นที่ของภาคอีสานของประเทศไทย ดังนั้น ความสำคัญของการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ คือ การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรในส่วนที่ยังเหลืออยู่และหาวิธีฟื้นฟูสภาพในส่วนที่ถูกทำลายไปแล้ว ให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยเร็ว ดังนั้น การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีประโยชน์อย่างมากต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการวิจัย ครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบผสม (Mix Research) ทั้งเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ทำการเก็บข้อมูลภาคสนามที่หมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อจาก ๔ อำเภอ ในจังหวัดนครพนม คือ บ้านท่าดอกแก้ว ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน บ้านวังหมากเห็บ ตำบลนาขมิ้น อำเภอโพนสวรรค์ บ้านดอนพะธาย ตำบลบ้านเสียว อำเภอนาหว้า และบ้านยางงอย ตำบลศรีสงคราม อำเภอศรีสงคราม ความมุ่งหมายของการวิจัย ๑) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อนครพนม ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ นครพนม ๓) เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความรู้ ทักษะ และความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อนครพนม ผลการวิจัย พบว่า องค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำได้รับการดูแลรักษาจากชุมชนผ่านองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในรูปของความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และภูตผี ผู้ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง ดูแลรักษา ทั้งให้คุณและให้โทษกับบุคคลผู้ปฏิบัติตามแบบแผน จารีตประเพณี และผู้ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตาม มีการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าเพื่อการยังชีพ ในชีวิตประจำวันโดยใช้ไม้ทำฟืน ทำเครื่องมือเครื่องใช้ อุปกรณ์ทำมาหากิน ใช้ป่าเป็นแหล่งอาหาร เก็บของป่า ล่าสัตว์ ซึ่งมีการใช้ไม้ไผ่ชนิดมีข้อห้ามและขั้นตอนหลายขั้นตอน ใช้ป่าเพื่อประกอบพิธีกรรม ป่าดอนปู่ตาใช้ทำพิธีเลี้ยงปู่ตา ป่าดอนป่าช้าใช้ทำพิธีฌาปนกิจศพ มีการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อเป็นแหล่งอาหารจับสัตว์น้ำ โดยมีข้อห้ามหลายอย่างที่เป็นการอนุรักษ์น้ำ เช่น ห้ามปัสสาวะ อุจจาระลงในน้ำ ใช้น้ำเพื่อประกอบพิธีกรรมซึ่งแสดงออกถึงการเคารพ การหวง มีกตัญญูรู้คุณของน้ำ เช่น พิธีไหลเรือไฟ พิธีลอยกระทง พิธีสงฆ์แหก สังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ มีการทำหน้าที่ในระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านความเชื่อและศาสนาเกี่ยวกับกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมด้านการอบรมบ่มเพาะและการให้ขวัญกำลังใจ การยังชีพในชีวิตประจำวัน โดยกิจกรรมด้านการเมืองการปกครอง ระบบย่อยเหล่านี้ล้วนแต่กระทำไปในลักษณะของการเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าและน้ำ ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน เอกสารประกอบการจัดกิจกรรมการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อนครพนม ได้มาจากการสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยระยะที่ ๑ เนื้อหาในเอกสารมี ๗ กิจกรรม คือ กิจกรรมเลี้ยงปู่ตา กิจกรรมป่าชุมชน กิจกรรมสร้างบ้านสร้างครอบครัว กิจกรรมส่งแขก กิจกรรมลอยกระทง กิจกรรมไหลเรือไฟ และกิจกรรมหาปลาหาเลี้ยงชีพ ผลการศึกษาความรู้ ทักษะ และความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ ก่อนเข้าและหลังรับการถ่ายทอดการจัดการกิจกรรม ทั้งเพศชายและเพศหญิงมี ความรู้ และทัศนคติ ไม่แตกต่างกัน ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา

พื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ จำแนกตามอายุไม่แตกต่างกัน ทศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ จำแนกตามอายุไม่แตกต่างกัน^{๓๒}

หนูเคน จันทาง ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น” ผลการศึกษา พบว่า ในอดีตชุมชนมีการอนุรักษ์ป่า โดยการพึ่งพาอย่างยั่งยืนแฝงอยู่ในรูปของข้อห้าม ข้อปฏิบัติต่างๆ และมีแนวความคิดการอนุรักษ์ป่าทางพุทธศาสนาของวัดป่าในป่าโคกพั้งใหญ่ ที่แสดงออกมาในรูปของการขยายเขตอภัยทานของวัดป่าบ้านป่าน ทำให้ชุมชนเกิดจิตศรัทธาและปฏิบัติตาม การจัดพิธีบวชป่า ทำให้ชุมชนไม่เข้าไปใช้ประโยชน์หรือเข้าไปทำลายต้นไม้ที่ได้ผ่านพิธีกรรมบวชป่าแต่อย่างใด อีกทั้งชุมชนยังเข้ามาร่วมดูแลป่าหลังจากการบวชป่า ตลอดจนมีความเชื่อเรื่องผีที่นำไปสู่การอนุรักษ์ป่า ทั้งป่าช้าและดอนปู่ตา โดยเข้าใจร่วมกันว่าต้นไม้ในเขตศาลปู่ตาไม่ควรเข้ามาทำลายหรือใช้ประโยชน์ใดๆ เป็นอันตราย ซึ่งกระบวนการปลูกจิตสำนึกในประเด็นนี้ จำต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง จากการทดลองขยายเขตอภัยทาน จัดพิธีบวชป่า พิธีกรรมผีปู่ตา และถ่ายทอดความเชื่อเรื่องป่าช้า/ข้อห้ามต่างๆ จากผู้เฒ่าผู้แก่ ส่งผลให้ชาวบ้านปรับทัศนคติต่อการใช้ประโยชน์จากป่าพั้งใหญ่ไปในเชิงอนุรักษ์ เริ่มการกำหนดเขตป่าอภัยทาน เกิดคณะกรรมการดูแลรักษาป่าพั้ง ที่ประกอบด้วยตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้าน พร้อมกำหนดบทบาทอันชัดเจน และเกิดการขยายผลไปยังโรงเรียน โดยการนำความรู้ดั้งเดิมมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น กลายเป็นที่ศึกษาดูงานขององค์การบริหารส่วนตำบลใกล้เคียง และขยับเนื้องานไปสู่ประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พลังงานเชิงนิเวศ เกษตรกรรมรอบป่า ข้อเสนอแนะจากการวิจัยคือ ๑) ควรมีความยืดหยุ่นในมากขึ้น โดยเฉพาะการเขียนรายงาน ควรคำนึงถึงการนำไปใช้มากกว่าแค่โครงการเขียนรายงานหรือรูปแบบวิธีการเขียนรายงาน ๒) กระบวนการหนุนเสริมเพื่อให้ทีมวิจัยได้ดำเนินการอย่างลุล่วงนั้น ควรมีความถี่และใกล้ชิดต่อการหนุนเสริม เพื่อจะได้ช่วยแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ทันเวลาต่อสถานการณ์ที่ต้องปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา^{๓๓}

๑.๑๓.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าไม้

กฤษฏา บุญชัย ได้อธิบายชนิดพันธุ์ที่ชาวบ้านในภาคเหนือสามารถนำไปใช้ประโยชน์ไว้ ๗ ประเภท คือ ๑. เห็ด ได้แก่ เห็ดลม เห็ดดิน เห็ดด่าน เห็ดถอบ เห็ดคน ๒. หน่อไม้ จากไผ่ไร่ ๓. ผักชนิดต่างๆ เช่น ผักหวาน ผักขม ผักกูด ผักปุย่า ผักย่านาง เพกา ผักฮาก ผักหนาม ผักหนิง เป็นต้น ๔. ไม้ไผ่ เช่น ไผ่ไร่ ไผ่บง ไผ่ตง ไผ่ศรีสุก ไผ่ข้าวหลาม นำมาจักตอกสำหรับมัดของ เหล่าเป็นด้ามมีด รวมทั้งนำมาใช้ประโยชน์ประกอบตัวบ้าน ๕. ไม้สัก ไม้มะค่า เหียง ติง เปา นิยมเอามาสร้างบ้านเรือน สมุนไพรชนิดต่างๆ ๖. สัตว์ป่า เช่น กุ้ง กวาง หมูป่า ตุ่น ไก่ป่า นก กระต่าย และแมลงต่างๆ ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยการปลูกป่า เพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมของป่าไม้ หากพิจารณาการใช้ประโยชน์ของชุมชนดังได้กล่าวมา จึงจำเป็นต้องเลือกแนวทางในการปฏิบัติที่

^{๓๒} สดภาพ ชูทองรัตน์, การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของกลุ่มชาติพันธุ์อุ้งครพนม, วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๘) : ๒๒๔.

^{๓๓} หนูเคน จันทาง, การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับการศึกษาความต้องการไม่ใช้สอยของหมู่บ้านป่า ๗. ไม้ห้วยไคร้ จังหวัดปราจีนบุรี^{๓๔}

จุฑามาศ คำทอง ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอตอยสะแก จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า เงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนบ้านป่าสักงามเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน คือ ๑) ภูมิปัญญาที่ผ่านการถ่ายทอด กล่อมเกล่า การปรับประยุกต์ตามสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ๒) ค่านิยมจากอิทธิพลครอบงำจากภายนอกต่อการใช้ ทรัพยากรที่มีได้คำนึงถึงชุมชนหรือระบบธรรมชาติเป็นองค์ประกอบ ๓) วิถีการดำรงชีพและการเกษตรกรรมและผลกระทบที่มีผลต่อวิถีชีวิต เป็นปัจจัยเร่งเร้าให้ชุมชนได้เกิดการทบทวนแนวคิด ๔) การรุกราน กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ที่เสมือนเป็นการรื้อฟื้นคุณค่าและทำให้ชุมชนเรียนรู้เข้าใจธรรมชาติ และ ๕) แนวคิดที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตลอดเวลา เมื่อมีการจัดระบบที่สามารถวิเคราะห์ได้ ทำให้ชุมชนสามารถที่จะเลือกแนวทางได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น ชุมชนจึงมีการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อการผลิตที่ยั่งยืนใน ๓ ลักษณะ คือ (๑) การเชื่อมโยงแนวคิดและบทเรียนเพื่อการจัดการทรัพยากรโดยอาศัยความรู้เดิมในการใช้ทรัพยากรและความรู้ใหม่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เชิงระบบที่มาใช้โดยเชื่อมโยงกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม คือการกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบใหม่ในชุมชน (๒) การเลือกรูปแบบการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน โดยการนำวิธีการปฏิบัติ แบบเดิมมาผสมผสานกับความรู้ใหม่ สร้างระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติ คือการดูแลทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์ เพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิต (๓) การถ่ายทอดและการสร้างเครือข่าย โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้^{๓๕}

ไพโรจน์ ภิญญโสภณศักดิ์ ได้กล่าวถึงรูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชนไว้ว่า ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาอย่างยาวนาน และได้ปรับรูปแบบผสมผสานระหว่างความรู้เก่าและความรู้ใหม่ จนเป็นรูปแบบที่ถือเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน จำแนกได้ ๔ ประการ คือ การจัดการตามประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ การจัดการตามภูมิปัญญา การจัดการโดยกลุ่มและกฎระเบียบชุมชน และการจัดการในรูปเครือข่าย ปัจจัยสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ คน โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยแหล่งทรัพยากรนั้นๆ หากมีวิธีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเอื้ออำนวยให้ธรรมชาติทดแทนได้ทัน ก็เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรให้คงอยู่อย่างต่อเนื่องได้ และการดำเนินการจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงจะสามารถดำเนินการต่อเนื่องยาวนานได้ ดังนั้น การอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงมีวิธีการมีเครื่องมือที่หลากหลาย ที่สามารถจัดการให้เกิดคุณภาพและความอุดมสมบูรณ์ได้^{๓๖}

^{๓๔} กฤษณา บุญชัย, พลวัตชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓๗.

^{๓๕} จุฑามาศ คำทอง, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๙.

^{๓๖} ไพโรจน์ ภิญญโสภณศักดิ์, การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ๒๕๔๙), หน้า ๕๙.

อ่ำไพ พรสิแสงสุวรรณ ได้วิจัยเรื่อง “ความหลากหลายชนิดของป่าและการใช้ประโยชน์จากของป่าในโครงการพัฒนาเกษตรที่สูงดอยอมพาย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า การใช้ประโยชน์ของป่าของชุมชน แยกตามประเภทของป่า พบว่า ส่วนใหญ่ชุมชนใช้ของป่า เป็นพืชอาหารมากที่สุด รองลงมาคือสมุนไพร มีการใช้ของป่า เป็นเปลือกไม้ยาง และสีธรรมชาติบ้าง แต่ไม่มากนัก และมีการใช้ประโยชน์อื่น ๆ เช่น ทำไม้กวาด ต้มมีด หรือชวาน ใช้เป็นแปลงซักผ้า ไล่แมลง เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการใช้ประโยชน์ของป่าในพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่าลัวะที่ปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน คนในชุมชนไม่นิยมรับประทานของป่าประเภทแมลง รวมทั้งเห็ดที่อยู่ในป่า สรุปลผลการศึกษากการเก็บหา การใช้ประโยชน์ และการจัดการของป่าของชุมชนบ้านสามจากการประชุมกลุ่มย่อย ดังนี้ ๑. ราษฎรในชุมชนเก็บหาของป่าเพื่อการยังชีพในครัวเรือน โดยใช้เป็นอาหาร สมุนไพร และใช้ประโยชน์อื่น ๆ เช่น ทำเชือก ห่อของ ไล่แมลง ย้อมสี เป็นต้น แต่ไม่มีการเก็บขาย เป็นรายได้ ๒. ราษฎรในชุมชนมักเก็บหาของป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านตามลำห้วย ในไร่นา และป่าธรรมชาติ ๓. ชุมชนมีวิธีการเก็บหาของป่าโดยยึดหลักให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน จะเก็บหรือตัดเฉพาะส่วนที่ใช้ประโยชน์ และในการเก็บหาของป่าในแต่ละครั้ง คนในชุมชนจะเก็บในปริมาณเท่าที่ต้องการใช้ประโยชน์เท่านั้น ๔. ความถี่ในการเก็บหาของป่าของชุมชนไม่แน่นอน ขึ้นกับเวลาว่างที่มีของแต่ละครัวเรือน และระยะเวลาในการเก็บหาของป่าโดยปกติไม่เกิน ๓ ชั่วโมงต่อครั้ง ๕. วิถีชีวิตของคนในชุมชนลัวะ บ้านสาม ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านผู้เก็บหาของป่า บางครัวเรือนพ่อบ้านจะช่วยเก็บหาบ้าง ๖. ชุมชนไม่มีกติกากในการเก็บหาของป่า ไม่มีข้อจำกัดทั้งในเรื่องสถานที่ ปริมาณ และรูปแบบในการเก็บ ๗. ปริมาณของป่าที่พบในปัจจุบันมีแนวโน้มลดลง ๘. ชุมชนยังไม่มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากของป่า เนื่องจากยังไม่เห็นความสำคัญ และยังไม่เกิดปัญหาหรืออุปสรรคในการเก็บหาของป่า ^{๓๗}

อินทราณี การ์ตัน ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชน บริเวณลุ่มน้ำแม่ปู้ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน มี ๔ รูปแบบ คือ ๑) การประชุมประจำเดือนหรือการประชุม เพื่อจัดกิจกรรมของหมู่บ้าน ๒) การประชุมอบรมของหน่วยงาน ๓) การศึกษาดูงานนอกพื้นที่ และ ๔) การร่วมกิจกรรมในลักษณะการร่วมพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วม มากที่สุด คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ พฤติกรรมของผู้นำและเครือข่าย ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนจากหน่วยงานภายนอก ส่วนเงื่อนไขภายในที่มีส่วนสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี สภาพความเป็นอยู่ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ รวมทั้งผู้นำและเครือข่าย และเงื่อนไขภายนอก ได้แก่ การพัฒนาและการทำงานที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของวิถีชีวิตของคนในชุมชนของภาครัฐ ธุรกิจ เอกชน และพ่อค้าคนกลาง ^{๓๘}

^{๓๗} อ่ำไพ พรสิแสงสุวรรณ, ความหลากหลายชนิดของของป่าและการใช้ประโยชน์ของชุมชน ในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๙ – ๑๔๓.

^{๓๘} อินทราณี การ์ตัน, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแม่ปู้ อำเภอสอง จังหวัดแพร่, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๖), หน้า ๓ – ๔.

ผลจากการวิจัยสามารถนำไปเป็นแนวทาง เพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา รูปแบบการจัดการป่าชุมชน อันเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าในการใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อ ชุมชนอย่างยั่งยืน

๑.๑๔.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายป่าชุมชน

งามเนตร จริงสูงเนิน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “องค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ กรณีศึกษาขององค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เลา ตำบล ป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมตัวเป็นองค์กรชุมชนเครือข่าย เพื่อการจัดการทรัพยากร คือ ๑) การมีปัญหาและผลกระทบร่วมกัน คือ ปัญหาความแห้งแล้ง ซึ่งเป็น ผลกระทบมาจากการทำลายป่า ๒) การมีผู้นำและคณะกรรมการในองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น (สภาตำบล) ที่เป็นผู้มีสำนึกรับผิดชอบสูงต่อการแก้ปัญหาของชุมชน และ ๓) การกระตุ้นให้เกิดการ ก่อตั้งองค์กรโดยเจ้าหน้าที่จากภายนอก ซึ่งได้แก่ เจ้าหน้าที่จากโครงการพัฒนาที่สูง โดยปัจจัยในข้อ ๑) และ ๓) ทำให้เกิดองค์กรชุมชนเครือข่ายขึ้น ส่วนปัจจัยข้อ ๒) ทำให้องค์กรชุมชนเครือข่ายมี ศักยภาพ ในการดำเนินงานและแปรสภาพเป็นคณะทำงานขององค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น (สภาตำบล ป่าแป๋) ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรชุมชนระดับหมู่บ้าน คือ กระบวนการสร้าง จิตสำนึกของคณะกรรมการองค์กรเครือข่าย ที่ใช้การประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรู้ข่าวสารและทำงาน ใกล้ชิดกับประชาชนตลอดเวลา โดยกระบวนการที่เรียกว่า “กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน” และมีการ พัฒนาจิตสำนึกรับผิดชอบด้วยการใช้สมาชิกเข้ามาร่วมคิด กำหนดแนวทางแก้ปัญหาในรูปของการ กำหนด กฎ กติกา ข้อบังคับของชุมชนร่วมกัน ร่วมวางแผนกิจกรรม ร่วมกำหนดสิทธิประโยชน์ ร่วมปฏิบัติงานควบคุมรักษาภูมิทัศน์ ร่วมอนุรักษ์ พัฒนาทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ตามที่ได้กำหนด เป็นแผนไว้ ในส่วนของปัจจัยสำคัญที่ทำให้ศักยภาพขององค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง คือ ๑) การ พัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนขึ้นมาเป็นพลังปัญญา โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นองค์ความรู้ด้านสำนึกร ับผิดชอบและองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการบนพื้นฐานของความรู้สึกสำนึกรับผิดชอบที่ดีงาม ๒) การฝึกกำลังของชุมชนที่มีผู้นำองค์กร ซึ่งมีความรู้ความสามารถในการสร้างความเชื่อถือขึ้นมา เป็นพลังชุมชนที่ผสานเข้ากับพลังปัญญา และ ๓) พลังของทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่าไม้ ที่ยังอยู่ อย่างอุดมสมบูรณ์^{๓๙}

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้ศึกษา “การจัดการพัฒนาแบบองค์รวม” สรุปไว้ว่า โครงสร้าง ของระบบราชการคณะกรรมการพัฒนาชุมชนระดับต่าง ๆ และโครงสร้างองค์กรท้องถิ่นยังไม่สามารถ เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการได้เต็มที่ เนื่องจากสาเหตุหลัก ๆ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) โครงสร้างของระบบราชการส่วนกลาง ภูมิภาค และท้องถิ่น กับองค์กรในท้องถิ่นยังขาด ความเชื่อมโยงด้านกระบวนการ ที่แต่ละโครงสร้างต่างฝ่ายต่างทำกิจกรรมของตนเองโดยขาดจุดร่วมที่ มุ่งเน้น (Focal Point) และกระบวนการเดียวกันในกิจกรรมเดียวกัน (Process Activity) (๒) คณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับชาติ จังหวัด อำเภอ และตำบล ยังคงมีลักษณะที่เป็นตัวแทนของ รัฐบาลในส่วนกลางและจังหวัดมากกว่าที่จะเป็นตัวแทนของท้องถิ่น ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมใน

^{๓๙} งามเนตร จริงสูงเนิน, “องค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ ลุ่มน้ำ : กรณีศึกษาขององค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เลา ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่”, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า บทคัดย่อ.

ด้านนี้จึงไม่ได้อยู่ในโครงสร้าง หน้าที่ขององค์กรส่วนท้องถิ่นและเกิดการจัดกันขึ้นระหว่างการทำงาน ขององค์กรอาสาสมัครเอกชนกับตัวแทนของส่วนกลางในแต่ละจังหวัด อันเนื่องมาจากองค์กร ประชาชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่สามารถเข้ามาสู่กลไกและกระบวนการของ ราชการได้ (๓) องค์กรส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่นและองค์กรประชาชน ได้แยกย้ายกันทำงานมากกว่าที่ จะอยู่ในโครงสร้างและกระบวนการทำงานร่วมกัน เพราะตัวบุคคลในคณะกรรมการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสิ่งแวดล้อมของคณะกรรมการพัฒนาจังหวัด กับตัวบุคคลในองค์กร ท้องถิ่นและองค์กรประชาชนมักเป็นคนละคนกัน ชัยอนันต์ สมุทวณิช จึงเสนอว่า ต้องเปิดโอกาสให้ ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนามากยิ่งขึ้น สองถู่ หรือสองวิถีควบคู่กันไป (Two-track Participation in Development) เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการพัฒนา ลู่ทางแรก ได้แก่ วิธี การมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมพัฒนาร่วมกับภาครัฐและลู่ทางที่สอง ได้แก่ วิธีการจัดการกิจกรรม การพัฒนาของประชาชนและเพื่อประชาชน ซึ่งภาครัฐเป็นฝ่ายมีส่วนร่วม โดยมีนโยบาย มาตรการ และงบประมาณสนับสนุน^{๔๐}

ณัฐวรรณ สุนทรวิทธิโชติ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขต ตำบลสามบัณฑิต : กรณีศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของ ประชาชน” พบว่า การมีส่วนร่วมการบำรุงรักษามีอิทธิพลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม เมื่อวัดจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาแม่น้ำลำคลอง การชักชวนให้ สมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาแหล่งน้ำเนื่องในวันสำคัญ และการเข้าร่วมประชุมกับ คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อเสนอข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะ และวิธีการ ในการพัฒนาแหล่งน้ำ เมื่อวัดการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การปลูกพืชแบบขึ้นบันได การใช้ ปุ๋ยหมักที่ผสมเอง การกำจัดวัชพืชโดยวิธีธรรมชาติ การกำจัดวัชพืชโดยใช้สารเคมี การปลูกพืชคลุม ดิน การปลูกหญ้าแฝก การปลูกพืชตระกูลถั่ว พบว่าการบำรุงรักษามีอิทธิพลต่อการพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเช่นกัน สำหรับปัจจัยที่ไม่มีอิทธิพลต่อการพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเลย คือ การมีจิตสำนึก จากการวัดการมีจิตสำนึกของประชาชน ในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การกำจัดขยะ การกำจัดฟางข้าว การสร้างส้วม การจับสัตว์ น้ำ พบว่าการมีจิตสำนึกไม่มีอิทธิพลใดๆ ต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนว ทางการแก้ไขปัญหา หน่วยงานของรัฐโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องมีการ ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้เข้าใจความหมายและความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งรณรงค์ประชาสัมพันธ์สร้างจิตสำนึกให้ประชาชนรู้จักรักหวงแหน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน จะต้องมีการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและเอกชนเพื่อให้ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดำรงคงอยู่คู่ชุมชนและพัฒนาอย่างยั่งยืนตลอดไป^{๔๑}

^{๔๐} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การจัดการพัฒนาแบบองค์รวม, รายงานเชิงปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท. ๒๕๓๘), หน้า ๓๒.

^{๔๑} ณัฐวรรณ สุนทรวิทธิโชติ, “การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตตำบลสามบัณฑิต : กรณีศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน”, รายงานการวิจัย, (กองทุนวิจัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

ปฤดา พรหมเลิศ ได้วิจัยเรื่อง “การประสานเครือข่ายทางสังคมในการป้องกันอุทกภัยในเขตลุ่มน้ำปิงตอนล่าง” พบว่า ภาวะน้ำท่วมในเขตลุ่มน้ำปิงตอนล่าง ก่อให้เกิดเครือข่ายทางสังคมในการป้องกันอุทกภัย ในขณะเดียวกัน การประสานเครือข่ายทางสังคมได้เกิดช่องว่างของการประสานงานระหว่างภาครัฐ กับภาคเอกชน และภาคประชาชน นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบช่องว่างของการประสานงานระหว่างอำเภอกับเทศบาล รูปแบบการประสานเครือข่ายทางสังคมในการป้องกันอุทกภัย เป็นรูปแบบที่ภาครัฐมีอำนาจเบ็ดเสร็จต่อภาคเอกชนและภาคประชาชน ในการประสานเครือข่ายทางสังคมนั้น มีเพียงขั้นตอนการร่วมปฏิบัติการและการร่วมรับประโยชน์เท่านั้นที่ภาคเอกชนและภาคประชาชนเข้าร่วมบ้างตามที่ได้รับคำสั่งจากภาครัฐ ส่วนขั้นตอนการตัดสินใจและขั้นตอนประเมินผล การดำเนินการป้องกันอุทกภัยเป็นการดำเนินการและตัดสินใจของภาครัฐเท่านั้น ภาคเอกชนและภาคประชาชนมีส่วนร่วมน้อยมาก ซึ่งกล่าวได้ว่า เครือข่ายทางสังคมในการป้องกันอุทกภัย ในเขตลุ่มน้ำปิงตอนล่าง เป็นเครือข่ายทางสังคมที่ยังไม่เข้มแข็ง^{๔๒}

วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ ได้วิจัยเรื่อง “ข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวความคิดกระแสหลักในการจัดการทรัพยากรและความรู้ทางนิเวศวิทยาของคนในท้องถิ่น” โดยนำเสนอปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ และเสนอทิศทางการแก้ไขปัญหามานagement การจัดการทรัพยากรธรรมชาติไว้ ๗ ประการ ดังนี้ ๑. รัฐต้องกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสู่ประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของคนในท้องถิ่นและผลประโยชน์ของการจัดการ เป็นไปเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นและรักษาสมดุลของระบบนิเวศวิทยา ๒. การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะต้องตอบสนองความต้องการของระบบเศรษฐกิจในท้องถิ่น โดยประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในการวางแผน อาศัยความรู้ และประสบการณ์ที่หลากหลายในท้องถิ่น โดยเริ่มต้นพัฒนาการจากรูปแบบการจัดการดั้งเดิมที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น ๓. การจัดการทรัพยากรให้อาศัยขอบเขตของระบบนิเวศวิทยาลุ่มน้ำ โดยเริ่มจากกลุ่มน้ำย่อยเป็นฐานการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกัน ผลประโยชน์และสิทธิในการจัดการทรัพยากรให้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกัน ๔. บทบาทของภาครัฐให้เน้นด้านการส่งเสริมและให้คำปรึกษาแก่ชุมชนในท้องถิ่นและให้บริการด้านข้อมูล ในกรณีที่มีข้อขัดแย้งระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำเดียวกัน หรือระหว่างลุ่มน้ำซึ่งไม่สามารถตกลงกันได้ให้รัฐเข้าไปมีบทบาทในการไกล่เกลี่ย ๕. ให้ยกเลิกระบบการให้เงินอุดหนุน แต่ส่งเสริมระบบการตรวจสอบโดยระบบต่าง ๆ ที่สามารถตรวจสอบได้โดยประชาชน ๖. การดำเนินโครงการใด ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้มีกระบวนการที่เปิดเผยมมีการรับฟังความคิดเห็นจากสาธารณะและผู้ที่เกี่ยวข้องผลกระทบ และอำนาจในการอนุมัติโครงการอยู่ที่ประชาชนในท้องถิ่น ๗. ให้มีกฎหมายที่รับประกันสิทธิของชุมชนท้องถิ่น สิทธิของผู้ด้อยโอกาส สิทธิดั้งเดิมและให้การรับรองประเพณีวัฒนธรรมที่ยึดถือในแต่ละท้องถิ่น^{๔๓}

วิมลลักษณ์ ชูชาติ ได้วิจัยเรื่อง “การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้” พบว่า (๑) องค์ประกอบหลักของเครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ คน ความรู้ และทรัพยากร ศักยภาพขึ้นอยู่กับผู้นำ สามารถเชื่อมความรู้เก่าและใหม่ในการรวม

^{๔๒} ปฤดา พรหมเลิศ, “การประสานเครือข่ายทางสังคมในการป้องกันอุทกภัยในเขตลุ่มน้ำปิงตอนล่าง”, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรดุษฎีบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

^{๔๓} วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, “ข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวความคิดกระแสหลักในการจัดการทรัพยากรและความรู้ทางนิเวศวิทยาของคนในท้องถิ่น”, (กรุงเทพมหานคร : มปท., ๒๕๓๖), หน้า ๓๖.

พลังคนในชุมชน ให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยการนำความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ของท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างความตระหนักรู้ต่อปัญหาและการถ่ายทอดความรู้ในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อเรียนรู้ร่วมกันโดยใช้เวทีแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ และมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ แบบทางการ เพื่อถ่ายทอดวิทยาการสมัยใหม่ ในการแก้ปัญหาของชุมชน (๒) ปัจจัยในการสร้าง เครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ ผู้นำที่ได้รับความศรัทธาและมีความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาชุมชน การสร้าง ความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน การประสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ และ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ (๓) รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ นำเสนอ ๓.๑ เครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จ พัฒนาจากเครือข่ายระดับ คน-คน ไปสู่คน- กลุ่ม และกลุ่ม-กลุ่ม ๓.๒ กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ (๑) การก่อตัวเริ่มจากการสร้างผู้นำ โดยอาจเป็นผู้นำตามธรรมชาติหรืออาจเป็นผู้นำภายในหรือภายนอกชุมชน ที่ได้รับการสนับสนุนให้ แก้ปัญหาของชุมชน (๒) การขยายและการเชื่อมประสาน เน้นการสร้างการรวมกลุ่มให้เกิดองค์กรชุมชน ชุมที่เข้มแข็ง การร่วมแก้ปัญหา การเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ พัฒนาฐานความรู้เดิมและสร้าง องค์ความรู้ใหม่ ซึ่งเชื่อมโยงภูมิปัญญาเดิมและวิทยาการสมัยใหม่ (๓) การดำรงอยู่เน้นให้สมาชิกของ เครือข่ายมีการร่วมกิจกรรมการเรียนรู้กิจกรรมอย่างต่อเนื่อง พัฒนาศักยภาพของสมาชิกในการเรียนรู้ ปฏิสัมพันธ์ และร่วมแก้ปัญหาตลอดจนมีการขยายพื้นที่เครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรมโดยมีการ วางแผนอย่างมีเป้าหมาย^{๔๔}

สุภาวีนี ทรงพรวาณิชย์ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนตำบลทากาศ อำเภอ แม่ทา จังหวัดลำพูน” ได้ค้นพบเงื่อนไข ปัจจัย และกลไกที่สำคัญในการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน ตำบลทากาศ โดยเงื่อนไขการพัฒนาเครือข่าย ได้แก่ ๑) การกระตุ้นประสานจากนักวิจัยและวิทยากร ภายนอกชุมชน เพื่อปรับแนวความคิดและเพิ่มทักษะ ๒) การได้รับการเสริมพลังจากองค์กรภายนอก ชุมชน ๓) แนวความคิดเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งผู้นำชุมชนและตัวแทนชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้าน ๔) รูปแบบการถ่ายทอดแนวคิดและวิธีการ ๕) การจัดตั้งองค์กรชาวบ้านที่เป็นเครือข่ายระดับตำบล นอกจากนี้ ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน ได้แก่ กลไกและโครงสร้างเดิมของชุมชนที่มี อยู่แล้ว การมีระบบเศรษฐกิจและฐานะทางการเงินที่ดีของชุมชน การใช้สภาตำบลเป็นศูนย์กลางใน การประสานความร่วมมือของเครือข่าย อย่างไรก็ตาม พบว่า ข้อจำกัดในการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน นั้น ได้แก่ ๑) ผู้นำในบางชุมชนยังขาดความเข้าใจในกระบวนการการทำงานและแนวคิดการมีส่วนร่วม ๒) ระบบการผลิตในเชิงพาณิชย์ที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อขาย ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งเกิดความเห็น แก่ตัว ขาดความเสียสละเพื่อส่วนร่วม ๓) ความขัดแย้งระหว่างในชุมชน ๔) ประธานเครือข่ายขาด แนวความคิดเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วม คณะกรรมการบางคนไม่ได้สมัครใจเข้ามาทำงานอย่าง จริงใจ ผลการวิจัยในเชิงพัฒนา พบว่า การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน ตำบลทากาศได้ส่งผลให้เกิดการ พัฒนาขึ้นในชุมชนตำบลทากาศหลายด้าน คือ ๑) การพัฒนาผู้นำเดิม ตลอดจนการเกิดผู้นำใหม่ ๒) การพัฒนากลุ่มป่าชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน ๓) กรรมการสามารถประสานงานกับหน่วยงานทั้งภายใน และภายนอกชุมชน ๔) เกิดนักวิจัยชาวบ้าน ทั้งนี้ ประสพการณ์การเรียนรู้เรื่องกระบวนการการมีส่วน

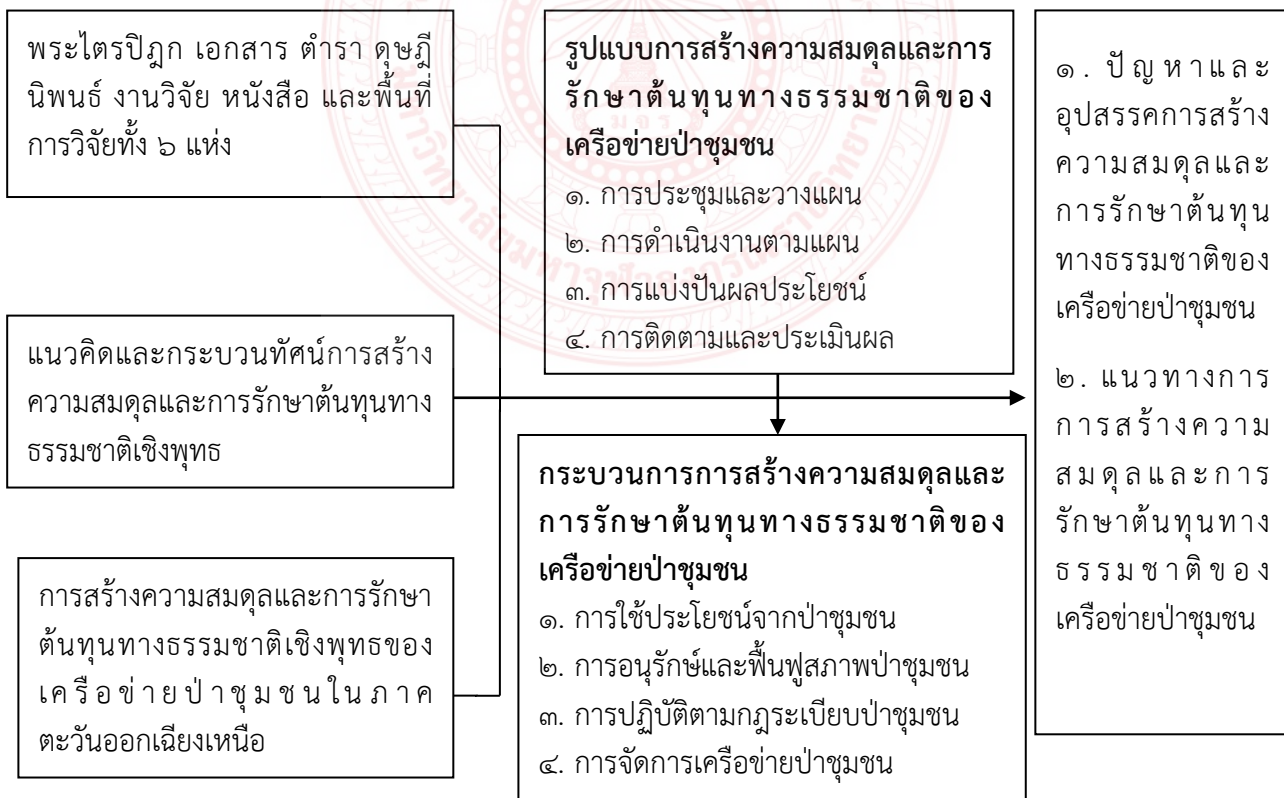
^{๔๔} วิมลลักษณ์ ชูชาติ, “การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ สำหรับการ อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้”, วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต ครุศาสตร์ (พัฒนศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), บทคัดย่อ.

ร่วมของชุมชนช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านเกิดแนวความคิดและทักษะในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งส่งผลทำให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นและพึ่งตนเองได้มากขึ้น^{๔๕}

การทบทวนวรรณกรรมครั้งนี้ เป็นการระบุง่องค์ความรู้พื้นฐานในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับองค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ซึ่งประกอบไปด้วยองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าและพระสงฆ์ป่าชุมชน และเครือข่ายป่าชุมชน ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างสถาบันศาสนา ชาวบ้าน องค์กร หน่วยงานราชการและสถาบันต่างๆ ทางสังคม โดยชุมชนเป็นผู้กำหนดทางเลือกอนาคตของชุมชนเอง ซึ่งการจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์ อำนาจการตัดสินใจในการจัดการของชุมชนในท้องถิ่น จะทำให้เกิดความสมดุลระหว่างความต้องการของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ชาวบ้านที่พึ่งพาอาศัยทรัพยากรป่าไม้ มีการตื่นตัวในการจัดการดูแลรักษาเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน วรรณกรรมที่ปรากฏในบทนี้ จะได้รับการตรวจสอบโดยข้อมูลและผลการวิเคราะห์กรณีศึกษาอีกครั้งในส่วนท้ายงานวิจัยนี้ต่อไป

๑.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดและวิธีการการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติของเครือข่ายป่าชุมชน ในด้านแนวคิดและระบบคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดนิเวศวัฒนธรรม และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนตามแนวทางการจัดการป่าของคนในชุมชน ผู้วิจัยจึงนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

^{๔๕} สุภาวณี ทรงพรวาณิชย์, การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จังหวัดเชียงใหม่), หน้า ๑.

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้แนวคิดและกระบวนการที่สนับสนุนการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติของ เครื่องช่่ายป่าชุมชน

๒. ได้รูปแบบการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของ เครื่องช่่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓. ได้กระบวนการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของ เครื่องช่่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔. ได้ทราบปัญหาอุปสรรคจากข้อคิดเห็นและข้อเสนอจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการใช้ ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้และแนวทางการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิง พุทธของ เครื่องช่่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๕. ได้ทราบวิธีการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของ เครื่องช่่ายป่าชุมชนเกิดขึ้นในระดับต่างๆ ทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน และภาคี เครื่องช่่าย

๖. ได้เกิดการดูแล รักษา ปกป้อง คุ้มครอง ฟื้นฟู และเพิ่มพูนทรัพยากรป่าไม้ และการใช้ ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับภูมิปัญญา อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งเกื้อกูลต่อ เศรษฐกิจชุมชน

บทที่ ๒

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องการวิจัย

ในงานวิจัยบทที่ ๒ เป็นการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องการวิจัยการสร้างควม สมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีความมุ่งหมายที่จะพรรณนาและอภิปรายถึงองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้ว รวมทั้งนำเสนอทฤษฎีที่ใช้ เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจกระบวนการเกิดองค์กรเครือข่ายป่าชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย ประเด็นเรื่องป่าชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน สภาพของป่าไม้ในประเทศไทย การจัดการเพื่อ สร้างเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การจัดการป่าชุมชน องค์ความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม การอนุรักษ์ป่าไม้ การใช้ระเบียบทาง กฎหมายเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม หลักพุทธธรรมกับการจัดการป่าชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่าง พระพุทธศาสนากับระบบนิเวศ การบูรณาการจัดการระบบนิเวศวิถีพุทธเชิงระบบ การใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และพื้นที่วิจัย เพื่อใช้เป็นแนวทางการวิจัยให้เกิดองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังรายละเอียดต่างๆ ดังนี้

๒.๑ ป่าชุมชน

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่า “ป่า

ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ความหมายของการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ คำว่า “ป่า” หมายถึง “ที่ที่รกด้วยต้นไม้ต่างๆ ซึ่งไม่ใช่บ้านคนอยู่โดยปกติ”^๑ ส่วนคำว่า “ป่า” ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมด้านป่าไม้มีความหมายแตกต่างกันไป ดังนี้

“ป่าสงวนแห่งชาติ” หมายถึง ป่าที่ได้กำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ ซึ่งห้ามบุคคลใดๆ เข้าไปยึดครอบครองที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่าทำไม้ เก็บหาของป่า หรือกระทำการใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่า สงวนแห่งชาติ เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากทางราชการแล้ว^๒

อัลเลน (Allen) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ป่าไม้” คือ สังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิต อื่นๆ อันมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และปกคลุมเนื้อที่กว้างใหญ่ มีการใช้ประโยชน์จากอากาศ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษร เจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๕๒๙.

^๒ ทิวา สรรพกิจ, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์, (กรุงเทพมหานคร: ฟันนี้พับลิชชิง, ๒๕๒๘), หน้า ๒๙.

น้ำ และวัตถุธาตุต่างๆ ในดิน เพื่อการเจริญเติบโตจนถึงอายุขัย และมีการสืบพันธุ์ของตนเอง ทั้งให้ผลผลิตและบริการที่จำเป็นอันจะขาดเสียมิได้แก่มนุษย์^๓

คำว่า ป่าไม้ โดยรวมแล้ว หมายถึง มวลหมู่ต้นไม้เล็กนานาชนิด มีองค์ประกอบและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เกื้อกูลกันและกันให้คงสภาพความเป็นป่าไม้ไว้ เช่น ภูเขา ลำน้ำ ลำห้วย ลำธาร สัตว์ป่าน้อยใหญ่ ดิน หิน หินชั้นสูง พืชชั้นต่ำ แมลง นก และสิ่งอื่น ๆ ทำให้เกิดเป็นสังคมอีกสังคมหนึ่งแยกต่างหากไปจากสังคมเมือง^๔ เช่นเดียวกับ นิวัตติ เรืองพานิช ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า "ป่าไม้ คือสังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อันมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและปกคลุมพื้นที่กว้างใหญ่ มีการใช้ประโยชน์จากอากาศ น้ำ และวัตถุธาตุต่าง ๆ ในดินเพื่อการเจริญเติบโตจนถึงอายุขัย และมีการสืบพันธุ์ของตนเอง ทั้งให้ผลผลิตและบริการที่จำเป็นอันจะขาดเสียมิได้แก่มนุษย์"^๕ แต่ในทัศนะของนักวิชาการป่าไม้แล้ว ความหมายของป่าไม้ได้รวมความหมายของหลากหลายทัศนะไว้ด้วยกัน ดังนั้น ป่าไม้ในแนวคิดของนักวิชาการป่าไม้ จึงหมายถึงสังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายตลอดจนทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมนั้น ที่มีผลทำให้ป่าไม้สามารถอำนวยประโยชน์ในทุก ๆ ด้านแก่สังคมของมนุษย์^๖

สรุปความหมายของป่าไม้ ว่าหมายถึงพื้นที่อันกว้างใหญ่ซึ่งประกอบด้วยพันธุ์ไม้หลายชนิด และเป็นแหล่งที่มีความเชื่อมโยงกับทรัพยากรอื่นๆ เช่น ทรัพยากร ดิน น้ำ อากาศ สัตว์ป่า อันจะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในด้านผลผลิตและบริการ

๒.๑.๒ ความหมายของคำว่า ป่าชุมชน

ป่าชุมชนมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Community Forest หรือ Social Forest ได้มีนักวิชาการ องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ให้ความหมายไว้ ดังนี้

Food and Agriculture Organization (FAO) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่า การจัดการป่าชุมชนจะรวมกิจกรรมการจัดการป่าไม้ใดๆ ก็ตามที่คนในท้องถิ่นมีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ การฟื้นฟูหรือการพัฒนาสภาพป่าไม้ในพื้นที่ขาดแคลนไม้และผลผลิตอื่น ๆ จากป่าและการปลูกไม้ยืนต้นในระดับไร่นา ป่าชุมชนอาจหมายถึงการแปรรูปผลผลิตจากป่าที่ดำเนินการโดยครอบครัวหรือเป็นอุตสาหกรรมเล็กๆ ภายในชุมชน^๗

^๓ นิวัตติ เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : รั้วเขียว, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๑.

^๔ อำนวย คอวนิช, “นโยบายป่าไม้แห่งชาติ”, ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการส่งเสริมป่าไม้ เล่ม ๒ หน่วยที่ ๙, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๓.

^๕ นิวัตติ เรืองพานิช, โครงการตำราชุด การจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เล่ม ๑ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : รั้วเขียว, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗๐.

^๖ คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, กฎหมายป่าชุมชน : มิติใหม่ของสังคมไทย พัฒนาการแนวคิด และกระบวนการจัดการป่าชุมชนจากร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

^๗ Food and Agriculture Organization (FAO). **Forest for Local Community Development**, (England : Romac, 1978), P. 123.

อำนาจ คอวนิช ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นป่าไม้ธรรมชาติ หรือป่าที่ประชาชนได้ร่วมมือกันจัดทำ เพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งความหมายดังกล่าวเป็นแนวทางพัฒนาป่าไม้เข้ากับหลักเกณฑ์ของวนศาสตร์ชุมชน ที่ต้องการให้ชุมชนมีการพัฒนาป่าไม้ โดยเป็นความต้องการร่วมกันในกิจกรรมนั้นและความสำนึกร่วมกัน ในการเป็นเจ้าของ มีความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรที่ร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางที่มุ่งแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้^{๕๕}

โกมล แพรกทอง ได้กล่าวถึงป่าชุมชนว่าเป็นรูปแบบการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าไม้นั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื้ออย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน^{๕๖}

ฉลาดชาย รมิตานนท์ อธิบายว่า ป่าชุมชน คือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่างๆ ที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทอยู่ในป่า หรือใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่าง ๆ มีอาณาเขตและเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสม บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงกลุ่มองค์กรในท้องถิ่นเหล่านี้สามารถดูแลรักษาป่าชุมชนไว้ได้ เพราะความอยู่รอดของชุมชนจะขึ้นอยู่กับป่า จึงมองเห็นความสำคัญที่จะดูแลรักษาป่า เพื่อเป็นแหล่งซบน้ำ อาหาร ยาสมุนไพร และอื่น ๆ ในทางตรงกันข้าม ชุมชนจะไม่รักษาป่า ถ้าหากเขาไม่ได้เป็นเจ้าของหรือไม่ได้รับประโยชน์^{๕๗}

หากกล่าวถึงคำว่า “ป่าชุมชน” อาจจะมีได้หลายความหมาย ซึ่งความหมายของป่าชุมชนนั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไปต่าง ๆ กัน เช่น

๑. ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดิน หรือที่ดินป่าไม้ ที่ชุมชนได้ดำเนินการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะต้องอยู่ภายใต้กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง อาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย ซึ่งในการจัดการดูแลนั้น ก็เพื่อการอนุรักษ์และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

^{๕๕} อำนาจ คอวนิช, นโยบายป่าไม้แห่งชาติของไทย, (กรุงเทพมหานคร : องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้, ๒๕๓๑), หน้า ๑๐.

^{๕๖} โกมล แพรกทอง, “แนวความคิดป่าชุมชน” ใน ป่าชุมชนในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๕๗} ฉลาดชาย รมิตานนท์, ป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๗.

๒. ป่าชุมชน ในความหมายอย่างกว้าง ก็คือป่าที่ประชาชน กลุ่มประชาชนในชุมชนนั้นได้ร่วมกันรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้น และประชาชนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกัน^{๑๑} เป็นหลัก ดังนั้น ป่าชุมชนจึงหมายถึงพื้นที่ที่ได้รับการจัดการดูแลโดยกระบวนการของชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน^{๑๒}

สภาพป่าชุมชนได้ ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ใช้สอยในลักษณะต่างๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน มีการแข่งขันการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมต่างๆ สูง แหล่งป่าไม้ที่จะมีขึ้นได้จะเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งจะมีการควบคุมและคุ้มครองโดยหลายหน่วยงาน

๒. ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจมีที่ดินไม่เพียงพอ มีความต้องการที่ดินเพิ่ม และในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงทางด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชบน้ำ

๓. ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชบน้ำต่างๆ^{๑๓}

ป่าชุมชนเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชน ในลักษณะที่ว่าการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ สมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในการรักษาโรค คนในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าเพื่อการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้น เมื่อป่าถูกบุกรุก แล้วถางจำนวนลดลงไป ย่อมทำให้สิ่งทีคนในชุมชนต้องการนั้นลดลงไปด้วย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ในความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชนนั้น ชุมชนต่างๆ ได้พัฒนากลไกเพื่อใช้ในการจัดการ การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในแบบต่างๆ กัน เช่น บางชุมชนอาจตั้งคณะกรรมการหรือกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นมา เพื่อดูแลการใช้ประโยชน์จากป่า บางชุมชนอาจมีระบบความเชื่อเป็นแกนนำในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ เพราะทุกชุมชนจะมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมซึ่งจะมีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ และการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีปู่ตา ช่วยให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างพอเหมาะพอดี ดังนั้น แนวความคิดเรื่องป่าชุมชนนี้ประโยชน์จากป่าไม้ เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน ^{๑๔}

^{๑๑} กรมป่าไม้, การจัดการป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^{๑๒} เสน่ห์ จามริก และคณะ, ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๒.

^{๑๓} โกมล แพรกทอง, “แนวความคิดป่าชุมชน”, ใน ป่าชุมชนในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๓๖), หน้า ๕ - ๑๑.

^{๑๔} วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ, การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น, รายงานการวิจัย, (โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕), หน้า ๘.

ป่าชุมชน จึงเป็นทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เพื่อผลประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชน และเพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ต่อชุมชนในระยะยาว จึงเน้นให้เห็นบทบาทของคนในชุมชนต่อการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน

๒.๑.๓ องค์ประกอบและสาระสำคัญเกี่ยวกับป่าชุมชน

รูปแบบการจัดการป่าไม้ภายใต้กฎหมาย โดยการมีส่วนร่วมของราษฎรในชุมชนได้เป็นที่มาของคำว่า "ป่าชุมชน" ในระยะเวลาที่ผ่านมา มีผู้ที่ให้ความหมายของคำว่า "ป่าชุมชน" อย่างหลากหลาย หากเมื่อพิจารณาจะเห็นองค์ประกอบเป็นสาระสำคัญของป่าชุมชน อย่างน้อย ๓ ประการ ดังนี้

๑. มีพื้นที่สำหรับให้ราษฎรในชุมชนจัดการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ร่วมจัดการในกิจกรรมด้านป่าไม้เพื่อประโยชน์ของราษฎรในชุมชน

๒. มีราษฎรในชุมชนเข้าไปจัดการ หรือร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่จัดการอย่างต่อเนื่อง เพื่อประโยชน์ของราษฎรในชุมชน

๓. มีการรับประโยชน์จากป่าสนองกับความต้องการของราษฎรในชุมชน ตามหลักการของความยั่งยืน ซึ่งอาจสอดคล้องกับวิถีชีวิตของราษฎรในชุมชนนั้นๆ ด้วย

จากความหมายดังกล่าว จะพบว่า มีคำหลักที่เป็นองค์ประกอบหลายคำ คือ ที่ดินที่คนป่าไม้ ชุมชน การอนุญาตตามกฎหมาย การดำเนินการร่วมกัน การจัดการกิจการงานด้านป่าไม้ ความต่อเนื่อง การใช้ประโยชน์โดยชุมชน ความยั่งยืน ซึ่งอาจจะอธิบายคำหลักเหล่านี้ได้ เช่น

๑. ที่ดิน หมายถึง ที่ดินนอกพื้นที่ป่าไม้ เช่น ที่ดินสาธารณประโยชน์ ที่ดินเอกชน ที่ดินของวัด, โรงเรียน, สองข้างทาง ที่ดินของส่วนราชการต่างๆ ฯลฯ ซึ่งที่ดินดังกล่าวข้างต้นจะต้องได้รับอนุญาตให้ใช้จากผู้มีสิทธิด้วย

๒. ที่ดินป่าไม้ หมายถึง ที่ในเขตป่าไม้ เขตป่าสงวนแห่งชาติ ที่ดินในเขตป่าต้องได้รับอนุญาต ได้แก่ ที่ดินป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ และที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

๓. ชุมชน หมายถึง ชุมชน ที่มีราษฎรร่วมบริหารจัดการ ดูแล และรับประโยชน์จากป่าชุมชน

๔. การอนุญาตตามกฎหมาย หมายถึง มีการขอจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทาง และได้รับอนุญาตจากผู้มีอำนาจ (กรมป่าไม้) ตามกฎระเบียบที่กำกับดูแลพื้นที่นั้นๆ

๕. การดำเนินการร่วมกัน หมายถึง ราษฎรในชุมชน องค์กรต่างๆ และหน่วยงานของรัฐ ฯลฯ ร่วมกันบริหารจัดการป่าไม้ในรูปแบบการมีส่วนร่วม

๖. การจัดการกิจการงานด้านป่าไม้ หมายถึง การควบคุม ดูแล รักษา บำรุงป่า รวมถึงการป้องกัน และปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้นด้วย

๗. ความต่อเนื่อง หมายถึง การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ สม่ำเสมอ ระยะยาวไม่ขาดตอน

๘. การใช้ประโยชน์โดยชุมชน หมายถึง ราษฎรในชุมชนใช้ประโยชน์ตามกติกาที่ชุมชนร่วมกันกำหนด โดยไม่ขัดต่อกฎระเบียบของทางราชการที่เกี่ยวข้อง

๙. ความยั่งยืน หมายถึง ป่าไม้นั้นๆ ยังคงเป็นป่าไม้ และสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ให้กับราษฎรในชุมชนได้ต่อเนื่อง เต็มประสิทธิภาพตลอดไป โดยไม่เสียหายหรือถูกเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ซึ่งคำหลักที่ได้กล่าวมานี้ จะเป็นตัวชี้ให้ทราบว่าพื้นที่นั้นๆ เป็นป่าชุมชนหรือไม่

อนุชิต การเกษ กล่าวว่ป่าชุมชนเกิดขึ้นในหลายรูปแบบ ดังนี้

๑. เกิดขึ้นตามวัฒนธรรมความเชื่อ ป่าชุมชนเกิดจากวัฒนธรรมความเชื่อ มักจะมีการกำหนดพื้นที่พร้อมๆ กับการตั้งชุมชน โดยชุมชนร่วมกันกำหนดพื้นที่ที่จะเป็นป่าดอนปู่ตา พื้นที่ป่าช้า พื้นที่วัดป่า ตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานครั้งแรก

๒. เกิดขึ้นตามระบบนิเวศวิทยา ป่าชุมชนเกิดขึ้นตามระบบนิเวศวิทยานี้ มักจะเป็นป่าชุมชนที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารและป่ากำบังลม เป็นต้น ส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายหลังการตั้งถิ่นฐานแล้ว และเริ่มมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับสภาพแวดล้อม จึงได้มีการกำหนดพื้นที่เอาไว้

๓. เกิดขึ้นตามความจำเป็นในการใช้สอย ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้จะเกิดจากการที่ชุมชนได้ร่วมกันใช้ประโยชน์มาเป็นเวลานาน และรับรู้ร่วมกันว่าควรจะกันเพื่อใช้ประโยชน์ต่างๆ เช่น ป่าใช้สอย ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าโคกสำหรับเก็บเห็ด ฯลฯ บริเวณป่าเหล่านี้ไม่เหมาะสำหรับการถากถางทำไร่^{๑๕}

ประสิทธิ์ หาญชาญเลิศ ยังพบว่ามีปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดป่าชุมชนได้อีก ๔ ปัจจัย ดังนี้

๑. แรงกดดันจากทางราชการและชาวบ้าน ในการแย่งที่ดินและไม้

๒. โอกาสของชาวบ้านในเรื่องอาชีพและรายได้ เพราะหากมีทางประกอบอาชีพที่รายได้สูง แรงกดดันในการขยายพื้นที่เกษตรกรรมจะมีน้อยลง

๓. ที่ดินที่เป็นป่าชุมชนไม่เหมาะกับการเกษตร

๔. ความเชื่อของชุมชน เช่น ดอนปู่ตา ป่าช้า พระธาตุที่สาธารณะ เป็นที่อาศัยของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะครอบครองเป็นส่วนตัวไว้ไม่ได้จะเกิดที่เชื่อว่าชุมชนต้องมีปัจจัยที่เป็นพิบัติแก่ตน^{๑๖}

จากความหมายดังกล่าว อาจสรุปความหมายของป่าชุมชนได้ว่า หมายถึง ขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน ร่วมกันจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่มีขอบเขตชัดเจนที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนเก็บหาผลผลิตจากป่าไม้โดยวิธีการที่ไม่ทำลายป่า สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน โดยให้พยายามช่วยเหลือตนเอง รัฐบาล และเจ้าหน้าที่ของรัฐจะให้คำแนะนำและช่วยเหลือในสิ่งที่จำเป็น เฉพาะที่เกินกำลังความสามารถที่ชุมชนจะช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น

^{๑๕} อนุชิต การเกษ, การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชน โดยองค์กรชาวบ้าน, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐.

^{๑๖} ประสิทธิ์ หาญชาญเลิศ, ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่ประชาชนได้รับจากโครงการพัฒนาป่าชุมชน, ใน เอกสารวิชาการ วนศาสตร์ชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, ๒๕๓๘), หน้า ๖.

๒.๑.๔ หลักการสำคัญของป่าไม้

ป่าชุมชนเป็นสมบัติของคนที่อยู่ในพื้นที่ของแต่ละหมู่บ้าน มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตในการนำมาใช้สอย สร้างบ้าน ทำฟืนหุงต้ม รับประทานผล ใช้เป็นสมุนไพร เป็นต้น ซึ่งชุมชนมีหน้าที่จัดการดูแลรักษา และใช้สอยอย่างชาญฉลาด เพื่อให้ป่ามีความสมดุลและยั่งยืนตลอดไป ดังนั้น ป่าชุมชนจึงมีลักษณะและความสำคัญ ดังต่อไปนี้

เพิ่มศักดิ์ มกรกริรมย์ ได้กล่าวว่า ป่าชุมชนมีหลักการสำคัญคือให้ความสำคัญกับคนและกลุ่มองค์กรในชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากร ได้มีสิทธิ อำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบในการคุ้มครองและจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยมีกลไกทางสังคมช่วยกันตรวจสอบและมีกฎหมายคุ้มครอง ป่าชุมชนจึงเกิดขึ้นได้ทุกแห่งที่ชุมชนต้องการ แม้กระทั่งชุมชนในเมือง หากยังไม่มีป่าเพราะอาจเป็นชุมชนตั้งใหม่หรือไม่มี ที่ดินก็ควรช่วยสนับสนุนให้สร้างป่า เช่น หาที่ดินให้จัดและพัฒนา กลุ่มองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อให้ทำป่าชุมชนสำเร็จ เพื่อเป็นการช่วยคุ้มครองสิทธิของชุมชน ควรสนับสนุนเครือข่ายองค์กรจัดการป่าชุมชนขึ้นหลายๆ ระดับ เช่น ในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติ เพื่อประสานความร่วมมือและสร้างกลยุทธ์และมาตรการทางนโยบายและกฎหมาย^{๑๗}

เพิ่มศักดิ์ มกรกริรมย์ กล่าวว่า ป่าชุมชน ต้องมีหลักการสำคัญ ดังนี้

๑. เชื่อมโยงระบบสังคม วัฒนธรรมเข้ากับเรื่องป่าไม้และทรัพยากรในป่า เป็นป่าธรรมชาติหรือป่าที่ปลูกขึ้นมาใหม่ มีขอบเขตที่ประชาชนสามารถจำแนกขนาดของพื้นที่ได้

๒. กรรมสิทธิ์ในที่ดินต้องเป็นของรัฐ หรือสาธารณประโยชน์ ชุมชนมีอำนาจในการบริหารจัดการอย่างอิสระ โดยองค์กรตัวแทนที่แท้จริงของชุมชน

๓ จุดประสงค์และเป้าหมายของการจัดการป่าชุมชน ต้องสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชน

๔. เน้นการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับจารีตประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรมในท้องถิ่น และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน

๕. กฎเกณฑ์ในการบริหารจัดการป่าชุมชน และทรัพยากรในป่าชุมชน กำหนดและตัดสินใจโดยองค์กรชุมชน^{๑๘}

วินัย วีระวัฒนานนท์ ได้สรุปหลักการที่สำคัญในการดำเนินการป่าไม้ชุมชนไว้ ดังนี้

๑. ป่าไม้ในประเทศไทยมีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นองค์ประกอบหลักของระบบนิเวศของโลก และเป็นที่ยึดพิงปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชน

๒. การยอมรับในภูมิปัญญาของชุมชน ในการดำรงชีวิตอย่างผสมกลมกลืนกับป่า และมีความรู้ มีความรัก ความผูกพันกับป่าไม้น้อยกว่าประชาชนกลุ่มอื่น (หรือมีความรู้เกี่ยวกับป่ามากกว่าผู้อื่นด้วยซ้ำ) ดังนั้น การให้ประชาชนดูแลการจัดการป่าไม้กันเอง จะเป็นทางออกในการรักษาป่าไม้ได้

^{๑๗} เพิ่มศักดิ์ มกรกริรมย์, กฎหมายป่าไม้ชุมชนเหมาะสมหรือไม่ พิจารณากันอย่างไร, ใน **รวมบทความ** (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗ - ๒๕.

^{๑๘} เพิ่มศักดิ์ มกรกริรมย์, **เทคนิคการพัฒนาป่าชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน ภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕.

๓. การดูแลรักษาป่าและการป้องกันการลักลอบการตัดไม้และทรัพยากรอื่น ๆ จากป่าจะมีประสิทธิภาพยิ่งกว่าการควบคุมดูแลโดยรัฐ

๔. ประชาชนจะได้รับสิทธิถูกต้องตามกฎหมายให้เข้าไปอยู่ ใช้และดูแลรักษาป่าด้วยตนเอง จึงสามารถเข้าไปดำรงชีวิตในป่าได้อย่างมั่นคงและยาวนาน

๕. ช่วยขจัดข้อขัดแย้งระหว่างประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่ากับเจ้าหน้าที่ของรัฐลงได้ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาป่าของรัฐกับประชาชนจะอยู่และทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

๖. ช่วยลดงบประมาณของประเทศในการดำเนินการรักษาป้องกัน และฟื้นฟูป่าลงได้ส่วนหนึ่ง รวมทั้งจะทำให้อัตราการบุกรุกทำลายป่าลดลง จนถึงการเพิ่มเนื้อที่ป่าไม่ได้ในที่สุด^{๑๙}

หลักการสำคัญในการที่จะวัดความเป็นป่าชุมชน มีประเด็นต่าง ๆ ให้พิจารณา ดังนี้

๑. เชื่อมโยงระบบสังคมวัฒนธรรมเข้ากับเรื่องป่าและทรัพยากรในป่า ป่ายังคงอยู่ได้และปรับตัวร่วมกับชุมชน คนสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ รักษาป่า และป่าก็สร้างสรรค์วัฒนธรรมชุมชน คนกับป่าอยู่ด้วยกัน พึ่งพากันไม่แยกจากกัน

๒. เป็นการจัดการทรัพยากรแบบองค์รวมที่มองทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชนล้วนสัมพันธ์กัน แม้จะพึ่งประเด็นที่ป่า แต่ก็ไม่แยกส่วนกับการจัดการทรัพยากรทั้งหมด

๓. รูปแบบการจัดการหลากหลายเป็นได้ทั้งป่าอนุรักษ์และป่าเพื่อเศรษฐกิจ จัดการแบบประเพณีหรือสร้างสรรค์ใหม่ได้ โดยมีเงื่อนไขของชุมชนเป็นตัวกำหนด

๔. ป่าที่ชุมชนใช้ประโยชน์ไม่ได้ไม่ใช่ป่าชุมชน รักษาป่าแทนการล้างผลาญเพื่อประโยชน์เฉพาะหน้า ดังนั้น ชุมชนมี "ค่าเสียโอกาส" ที่ไม่ล้างผลาญ ชุมชนจึงควรได้ประโยชน์จากป่าเป็นแรงจูงใจ トラบไคที่ไม่ได้ทำลายทรัพยากร

๕. เป็นป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกขึ้นมาใหม่ก็ได้ สามารถจำแนกขนาดของพื้นที่ได้ การกำหนดขอบเขตอาจจะกระทำร่วมกันระหว่างชุมชนก็ได้ เพราะชุมชนได้เลือกที่จะดูแลแต่ต้องมีขอบเขตที่ชาวบ้าน

๖. กรรมสิทธิ์ในที่ดินจะเป็นของรัฐหรือสาธารณะก็ได้ แต่ชุมชนมีอำนาจในการบริหารจัดการอย่างอิสระ โดยองค์กรตัวแทนที่แท้จริงของชุมชน

๗. เป็นการจัดการโดยชุมชน สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วม จุดประสงค์และเป้าหมายของการจัดการป่าสอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ในชุมชน

๘. เป็นระบบการจัดการร่วม ที่เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบภายในชุมชนและให้รัฐและสาธารณะสามารถตรวจสอบได้

๙. กฎเกณฑ์ในการบริหารจัดการป่าและทรัพยากรถูกกำหนดและตัดสินใจโดยองค์กรชุมชน^{๒๐}

^{๑๙} วินัย วีระวัฒนานนท์, วิฤตสิ่งแวดล้อม : ทางตันแห่งการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ ฉบับปรับปรุงใหม่ (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๙๙ - ๑๐๑.

^{๒๐} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗.

สรุปความสำคัญของป่าชุมชนได้ว่า ป่าชุมชนเป็นส่วนที่สำคัญมากส่วนหนึ่งของวัฏจักรน้ำ ออกซิเจน คาร์บอนและไนโตรเจนในระบบนิเวศ ทำให้เกิดความสมดุล ช่วยในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ช่วยปรับสภาพบรรยากาศ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งปัจจัย ๔ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแนวป้องกันลมพายุ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ช่วยลดมลพิษทางอากาศ ทำให้คนและกลุ่มองค์กรในชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากร ได้มีสิทธิ อำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบในการคุ้มครองและการจัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน มีกลไกทางสังคมตรวจสอบและมีกฎหมายคุ้มครอง

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

คำว่า ป่าชุมชน เกิดขึ้นจากการนำเสนอเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยมีการจัดสัมมนาเรื่อง “ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท” ได้นำเอาความคิดในการจัดการป่าโดยชุมชน โดยที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าและร่วมรับผลประโยชน์ เป็นการเปิดโลกทัศน์ในมิติใหม่ในการจัดการป่าไม้ในเชิงวิชาการของประเทศไทย แนวคิดดังกล่าวได้แพร่เข้าไปยังส่วนราชการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ จากนั้น ได้บรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐ - ๒๕๓๔) เป็นต้นมา และได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “โครงการพัฒนาป่าชุมชน” จากงานวิจัยของฉลาดชาย รมิตานนท์ ได้เสนอให้มีการส่งเสริมป่าชุมชนใน ๓ รูปแบบให้แพร่หลาย คือ ๑) ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ ๒) ป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ และ ๓) ป่าชุมชนแบบอบเนกประสงค์^{๒๑} จึงทำให้คำว่า ป่าชุมชน นำมาใช้อย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา

ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนซึ่งประกอบด้วย ๕ แนวคิดหลัก ดังนี้

๑. แนวความคิดด้านมิติทางวัฒนธรรม เป็นหลักพื้นฐานมีลักษณะสำคัญ ๖ ประการ คือ

๑.๑ การมองความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของชีวิตและธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม (Holistic Approach) โดยไม่จำกัดอยู่ที่ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว เช่น มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน ที่ไม่อาจแบ่งแยกออกพิจารณาได้เด็ดขาดจากกัน เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นทั้งชีวิตทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของสังคม

๑.๒ การเน้นที่วิถีคิดหรือระบบคิด ว่ามีความหลากหลายและซับซ้อนเป็นลักษณะสำคัญของการมองแบบองค์รวม หมายถึง หลักการและทางเลือกของการให้เหตุผลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม และธรรมชาติอย่างมีเงื่อนไข ซึ่งแตกต่างจากระบบคุณค่าหรือค่านิยมตรงที่เป็นความเชื่อตายตัวแบบไม่มีเงื่อนไข ดังนั้น ความคิดที่ว่าคนกับป่าอยู่ด้วยกันได้ หรือสิทธิของชุมชนจึงไม่ใช่ค่านิยม แต่เป็นวิถีคิดและทางเลือกที่วางอยู่บนเงื่อนไขแบบยั่งยืนของการยังชีพและความสัมพันธ์กับธรรมชาติ

๑.๓ การศึกษาจากมุมมองของผู้ถูกศึกษา ในที่นี้ หมายถึงวิถีคิดหรือมุมมองของชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นช่องทางสำคัญเบื้องต้นในการทำความเข้าใจต่อปัญหา ก่อนที่จะมาวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงกับแง่มุมในส่วนอื่น ๆ ต่อไป เพราะวิถีคิดของชาวบ้านนั้นถือว่าการสืบสานภูมิ

^{๒๑} ฉลาดชาย รมิตานนท์, ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการแก้ปัญหาที่ดินทำกินของราษฎรและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้, (กรุงเทพมหานคร : อัดสำเนา, ๒๕๓๒), หน้า ๓๘.

ปัญหาท้องถิ่นที่ได้ผ่านการตรวจสอบ และผ่านการพิสูจน์ในสภาพเป็นจริงเป็นเวลานาน จึงสามารถเป็นพื้นฐานหนึ่งของการศึกษาได้

๑.๔ การให้ความสำคัญกับเรื่องอุดมการณ์อำนาจ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องการนับถือผีหรือข้อห้ามและความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และการยังชีพที่ถือว่าเป็นอุดมการณ์พื้นฐานของการบังคับใช้ระเบียบและกฎเกณฑ์ในการจัดความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทั้งหลายดังกล่าวมาแล้ว ตามนัยนี้ อุดมการณ์อำนาจจะเกี่ยวข้องกับสิทธิและอำนาจของชุมชน

๑.๕ การมองในแง่ของการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ (Ideological Reproduction) หมายถึง การปรับเปลี่ยนแปลงไป เช่น การใช้วิธีคิดว่าด้วยเขตอภัยทาน เป็นพลังในการต่อต้านการทำลายป่า ในปัจจุบัน

๑.๖ การเห็นว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีและมีสิทธิตามธรรมชาติ ที่จะใช้แรงงานเพื่อการดำรงชีพของตน ดังนั้น หากชนกลุ่มใดถูกความคิดมาครอบงำให้ต้องสูญเสียความเป็นคน เช่น การกล่าวหาว่า ชาวบ้านเป็นพวกทำลายป่าทั้ง ๆ ที่พวกเขามีวัฒนธรรมในการอยู่กับป่า พวกเขามีสิทธิตามธรรมชาติที่จะปลดปล่อยตัวเองจากการครอบงำนั้น ด้วยการแสดงออกทางวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความเป็นชุมชนในการรวมตัวกันเพื่อรักษาป่า และลักษณะทางชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งที่มีกฎเกณฑ์ในการรักษาป่า เพื่อแสดงความเชื่อมั่นในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ในวัฒนธรรมของตน

๒. แนวความคิดด้านระบบทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน (Communal Property System) เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิ การใช้ทรัพยากรที่มีระบบการจัดการโดยกลุ่มผู้ใช้ ซึ่งจะถูกกำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครบ้างมีสิทธิใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิ และควรใช้อย่างไร ทรัพย์สินส่วนรวม (Common Property) แบบหนึ่ง แต่ต่างจากทรัพย์สินส่วนรวมแบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินสาธารณะก็ตี (Open - Access Common Property) เพราะทรัพย์สินแบบนี้ทุกคนมีสิทธิใช้อย่างไม่มีกฎเกณฑ์หรือทรัพย์สินของรัฐก็ตี (State Property) ที่มีรัฐเป็นเจ้าของและผู้จัดการระบบทรัพย์สินร่วมกันของชุมชนนี้ มีชุมชนเป็นทั้งผู้ใช้และผู้จัดการ ซึ่งมักจะเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานของชุมชนท้องถิ่นทั่วโลก และมีความพยายามศึกษาเพื่อทำความเข้าใจระบบการจัดการทรัพยากรที่ใช้ระบบทรัพย์สินดังกล่าวในการจัดการทรัพยากรหลายประเภท

๓. แนวความคิดด้านศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน หมายถึง ภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นในการบังคับใช้ระเบียบ กฎเกณฑ์ของการใช้และการจัดการทรัพยากร โดยผ่านการจัดองค์กรของชุมชนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ที่มีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยรอบ และในการปรับตัวต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง ขณะที่สามารถพัฒนาการใช้ทรัพยากร อย่างมีดุลยภาพกับระบบนิเวศและสร้างสรรค์ความเป็นธรรมในสังคมด้วย นอกจากนี้ ศักยภาพยังแสดงออกได้ในการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรให้พ้นจากอำนาจจากภายนอก และการต่อรองกับรัฐ เพื่อให้ยอมรับสถานภาพขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร แนวความคิดเหล่านี้จะเป็น พื้นฐานในการประเมินศักยภาพขององค์กรชุมชน

๔. แนวความคิดด้านเครือข่ายและการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ เป็นแนวความคิดที่มุ่งชี้ให้เห็นว่า การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรจะต้องอยู่ภายใต้บริบทของระบบนิเวศหนึ่ง จึงจะสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ที่ตึงพันกันขององค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพและสังคมได้ชัดเจน ในการศึกษาจะจำกัดอยู่ในขอบเขตของลุ่มน้ำขนาดเล็ก และพื้นที่ที่ใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น ภูเขาเดียวกัน โดยพยายามจะศึกษาความสัมพันธ์ดังกล่าวในลักษณะของระบบเครือข่ายว่ามีพัฒนาและการปรับตัวได้อย่างไรบ้าง ในสภาวะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกระบบนิเวศดังกล่าว

๕. แนวความคิดด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และระบบนิเวศ ในที่นี้หมายถึง การปรับเปลี่ยนอำนาจในการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นแนวความคิดที่จะช่วยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ของท้องถิ่นอย่างมีบริบทที่ชัดเจน เพราะปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในชุมชน ปัจจุบันมักจะมีลักษณะเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่มีรากเหง้ามาจากความสัมพันธ์กับรัฐและระบบตลาดที่อยู่นอกชุมชน ซึ่งผลักดันการพัฒนาให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบสังคมและระบบนิเวศ เช่น การที่รัฐเข้ามาผูกขาดการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะป่าและมุ้งพัฒนาแต่ด้านรายได้ ทำให้ภาคพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรมได้ประโยชน์ แต่ในทางกลับกัน ได้มีส่วนอย่างมากในการทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรและการผลิตเพื่อยังชีพ ซึ่งยังผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศในชนบท การแย่งชิงทรัพยากร และชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องยากจนลงเพราะขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากร ทำให้ไม่สามารถช่วยตัวเองในการยังชีพทิศทางการพัฒนาที่ไม่สมดุลดังกล่าวจะมีส่วนช่วยอย่างมากให้เข้าใจปัญหาในการจัดการทรัพยากรของชุมชน^{๒๒}

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชนบท (กป.อพช. ๒๕๒๓) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนว่า ป่าชุมชนมีหน้าที่สำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

- ประการแรก คำจุนระบบเศรษฐกิจของสังคม โดยถือเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สร้างการพึ่งพาของชุมชน เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งที่ทำรายได้ให้กับชุมชน เป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ชุมชน เช่น การเก็บเห็ด หางของป่า เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร เป็นต้น

- ประการที่สอง ทำหน้าที่รักษาระบบนิเวศของชุมชน โดยทรัพยากรป่าไม้จะทำหน้าที่ในการรักษาความชุ่มชื้นของภูมิอากาศ ความสมดุลของฤดูกาล ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลตลอดจนรักษาคุณภาพระหว่างทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้ชุมชนดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

- ประการสุดท้าย ทำหน้าที่รักษาความเชื่อทางวัฒนธรรมและจัดระเบียบสังคมในแง่พิธีกรรม ความเชื่อที่ว่าป่าไม้คือที่สิงสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปวงที่คอยปกป้อง รักษาความสงบสุขให้เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของชุมชน เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่จรรโลงความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ของบรรพบุรุษของชุมชนในปัจจุบัน

แนวคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชน มีพื้นฐานจากแนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจมาสู่องค์กรของประชาชนที่จะมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการป่าออกจากศูนย์กลางของประเทศ ชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเอง ทั้งนี้ ก็เพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชน

^{๒๒} ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ, ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา : เล่ม ๒ ป่าชุมชนภาคเหนือ, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ม.ป.ท. : สถาบันชุมชนพัฒนาท้องถิ่น, ๒๕๓๖), หน้า ๖.

โดยรวม ในส่วนของการจัดการป่าชุมชนในเชิงอนุรักษ์นั้น มีแนวคิดใหญ่ๆ ๒ แนวคิด คือ การอนุรักษ์ที่มาจากเบื้องบนกับแนวคิดอนุรักษ์จากเบื้องล่าง ในระหว่าง ๒ แนวความคิดนี้ แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์จากเบื้องล่างนั้น สามารถที่จะให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงอยู่ต่อไปอย่างยาวนาน ทั้งนี้เนื่องจากการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษาการใช้ประโยชน์

ส่วนแนวความคิดอนุรักษ์เบื้องบน เป็นการมองประโยชน์ทางตรง โดยมีเป้าหมายเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ สำหรับในประเทศไทยเรามีแนวโน้มการรวมตัวของประชาชนจะมีมากขึ้น นอกจากนี้ ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นการยอมรับในศักยภาพของชุมชน ในด้านการจัดการป่าชุมชนอีกด้วย เนื่องจากป่าชุมชนเป็นสาธารณสมบัติ (Common Property) กล่าวคือ ในขณะที่เอกชนสามารถตัดสินใจใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินสมบัติของตนเองได้ตามความต้องการ แต่การตัดสินใจใดๆ เกี่ยวกับสาธารณสมบัติจำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบจากบุคคลหลายฝ่าย ที่มีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ สาธารณสมบัตินั้น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเสมอในการจัดการสาธารณสมบัติได้การที่ปัจเจกบุคคลมักใช้ประโยชน์จากสาธารณสมบัตินั้นอย่างเต็มที่ เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งมักส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของคนอื่นๆ^{๒๓} ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่กลุ่มหรือชุมชนที่เป็นเจ้าของสาธารณสมบัตินั้น ต้องสร้างกลไกในการให้คุณให้โทษทางสังคมขึ้นมา (Social Sanction) เพื่อกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลแต่ละคนไม่ให้ใช้ประโยชน์จากสาธารณสมบัตินั้นมาก จนสร้างความเดือดร้อนให้บุคคลอื่นๆ^{๒๔} ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างป่าชุมชนนี้เอง ที่เราควรตระหนักว่า หัวใจของแนวคิดเรื่องป่าชุมชนมิได้อยู่ที่การปลูกต้นไม้ หรือการส่งเสริมฟื้นฟูสภาพป่า หากแต่อยู่ที่คนและความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับสภาพแวดล้อม^{๒๕}

แนวความคิดพื้นฐานหลักในการจัดการป่าชุมชน ๔ ประการ ดังนี้

๑. แนวความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสังคมมนุษย์กับสังคม ป่าไม้ในระบบนิเวศ แนวความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสังคมมนุษย์และสังคม ต้นไม้ในระบบนิเวศได้ถูกเสนอโดยกลุ่มนักมนุษยศาสตร์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์โดยพิจารณาว่า สังคมมนุษย์และสังคมพืชเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ทั้งสองสังคมมีองค์ประกอบ มีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกัน ในสังคมมนุษย์มีโครงสร้างทางสังคมซึ่งประกอบด้วยหน่วยย่อยต่าง ๆ เริ่มจากปัจเจกชน ครอบครัว กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ มีระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการปกครองโยงยึดหน่วยย่อยต่าง ๆ ส่วนในสังคมพืชประกอบขึ้นด้วยโครงสร้างของสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต มีความเชื่อมโยงกันด้วยวงจรต่าง ๆ เช่น วงจรอาหาร วงจรของแร่ธาตุ ฯลฯ สังคมมนุษย์และสังคมต้นไม้จะมีการถ่ายทอดความสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งอาจเป็นการส่งเสริมและทำลายซึ่งกันและกัน เช่น สังคมมนุษย์อาจจะใช้ประโยชน์จากป่ามากเกินไป จนป่าไม่อาจรักษาสมดุลไว้ได้ ก็อาจเกิดการเสื่อมโทรมและยังทำให้เกิด

^{๒๓} Uphoff, Norman, **Local Institutional Development : An Analysis Source – Book with Case.** (west Hartford, Connecticut : Kumarin Press, 1986), P. 45.

^{๒๔} บัวเรศ ประไซโย และคณะ, **การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านโสภณาค ตำบลวังม่วง อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๙๘ - ๙๙.

^{๒๕} ประสิทธิ์ หาญชาญเลิศ, **ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่ประชาชนได้รับจากโครงการพัฒนาป่าชุมชน**, ใน **เอกสารวิชาการวนศาสตร์ชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

อุทกภัย ความแห้งแล้ง เป็นต้น การพิจารณาถึงการอยู่ร่วมกันทั้งสองสังคม จะเป็นแนวความคิดเบื้องต้นของการจัดการป่าไม้ชุมชน เพื่อให้สังคมป่าและสังคมมนุษย์อยู่ร่วมกันได้

๒. แนวความคิดเกี่ยวกับการป่าไม้เพื่อการพัฒนาชนบท เป็นแนวความคิดที่เสนอในเอกสารการป่าไม้กับการพัฒนาชนบท (forestry for rural community development) ซึ่งมุ่งเน้นการนำความรู้ด้านการป่าไม้เข้าไปใช้ในการพัฒนาชนบท โดยมีสมมุติฐานว่าชนบทเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ ชุมชนได้พึ่งพิงป่าไม้ในด้านต่าง ๆ เป็นชุมชนที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรง ดังนั้น จึงมีแนวความคิดที่จะใช้ป่าเป็นฐาน เพื่อรองรับความเป็นอยู่ในระดับความเป็นอยู่ที่พออยู่พอกิน ในด้านอาหาร ยารักษาโรค ไม้ใช้สอยแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ป่าไม้จึงเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในชนบท และจากภาพของการใช้ประโยชน์จากป่ามานาน ได้ก่อให้เกิดภูมิปัญญาของประชาชนในการจัดการพื้นที่ป่าไม้ การจัดการป่าไม้เพื่อการพัฒนาชนบท จึงอยู่บนฐานของแนวความคิดที่ว่า การพัฒนาชนบทจำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของความสามารถที่ประชาชนในชนบทสามารถจะดำเนินการได้เอง การป่าไม้เพื่อการพัฒนาชนบท จึงเน้นการนำเทคนิคที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น เช่น เทคนิคทางด้านป่าไม้ที่มีอยู่ในชนบทมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชนบท^{๒๖}

๓. แนวความคิดเกี่ยวกับการกระจายอำนาจในการดูแลแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ แนวความคิดนี้ได้ถูกนำเสนอโดยนักพัฒนาป่าไม้ที่เข้าไปทำงานในกลุ่มประเทศเอเชียใต้ เช่น ประเทศอินเดีย ประเทศเนปาล ซึ่งมีแนวความคิดว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของส่วนรวมที่มีผู้ใช้ประโยชน์ มีผู้ดูแลรักษาในระดับพื้นที่ และควบคุมการใช้ประโยชน์สำหรับกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ดังนั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์และสะดวกต่อผู้ดูแลรักษาจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นโดยตรง จำเป็นต้องให้ผู้ดูแลรักษาเหล่านั้นได้รับการยอมรับอย่างถูกต้องให้สามารถดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ได้ การยอมรับดังกล่าวจะเป็นไปในรูปแบบของการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้จากส่วนกลางไปยังท้องถิ่น

๔. แนวความคิดในการจัดการป่าไม้เพื่อผลผลิตยั่งยืนและความมั่นคงของชุมชน แนวคิดในการจัดการป่าไม้แบบผลผลิตยั่งยืน (sustained yield) เป็นแนวความคิดพื้นฐานด้านการจัดการป่าไม้ที่เน้นประโยชน์จากป่าไม้เป็นประโยชน์ที่มีอย่างต่อเนื่องและถาวร ในระยะแรกแนวความคิดนี้จะเน้นผลผลิตจากป่าในลักษณะของไม้ใช้สอย ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาด้านการใช้ประโยชน์มากขึ้น การใช้ประโยชน์ได้มุ่งไปสู่ประโยชน์ด้านอื่น ๆ ในลักษณะอเนกประสงค์ (multiple used) เช่น ไม้ใช้เพื่อการเกษตร การท่องเที่ยว การพักผ่อนหย่อนใจ และการอนุรักษ์สัตว์ป่า เป็นการจัดการป่าไม้ที่เน้นการอนุรักษ์ซึ่งมีหลักการใช้ทรัพยากรแบบชาญฉลาด (wise use) อย่างไม่รู้จบ จากผลการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากป่าไม้และการพัฒนาด้านอื่น ๆ ของพื้นที่ ทำให้มีทางเลือกในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้ในหลายรูปแบบ และโดยที่ชุมชนเองก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมซึ่ง

^{๒๖} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชา ภูมิศาสตร์เกี่ยวกับการพัฒนาการป่าไม้, (นนทบุรี : สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑.

เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสถานภาพของความมั่นคงของชุมชน จากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่ง จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ป่าไม้ด้วย^{๒๗}

ป่าชุมชนได้มีวิวัฒนาการในประเทศไทยมานานแล้ว ทั้งในส่วนของประชาชนที่ได้มีวิธีการอนุรักษ์พื้นที่ป่า เพื่อประโยชน์ของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ และทั้งในส่วนของหน่วยงานของรัฐ ที่ได้มีการส่งเสริม และจัดพื้นที่ให้ประชาชนเพื่อการใช้ประโยชน์ส่วนรวมทำให้เป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้มีการดูแลรักษามาแต่เดิม ตามวัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น และเป็นป่าชุมชนแบบพัฒนาที่ประชาชนได้รับการส่งเสริมให้จัดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ของชุมชน ตามนโยบายของรัฐบาลในช่วงต่าง ๆ

๒.๓ สภาพของป่าไม้ในประเทศไทย

ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทยถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง พื้นที่ป่าในแต่ละภูมิภาคได้ถูกทำลายเป็นจำนวนมาก โดยภาคเหนือเหลือพื้นที่ป่า ร้อยละ ๕๕.๑๖ ภาคตะวันออก เหลือพื้นที่ป่า ร้อยละ ๒๑.๔๗ ภาคกลาง เหลือพื้นที่ป่า ร้อยละ ๓๐.๐๓ ภาคใต้ เหลือพื้นที่ป่า ร้อยละ ๒๔.๒๖ และภาคอีสาน เหลือพื้นที่ป่าร้อยละ ๑๔.๑๘ ในขณะที่พื้นที่ป่ายังคงถูกบุกรุกทำลายอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยลดลงจาก ๑๗๑ ล้านไร่ ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ หรือคิดเป็นร้อยละ ๕๓.๓ เหลือ ๑๐๗.๖ ล้านไร่ ใน พ.ศ. ๒๕๕๒ หรือคิดเป็นร้อยละ ๓๓.๖ ของพื้นที่ทั้งหมด การลดลงของพื้นที่ป่าได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นแหล่งพึ่งพิงในการดำรงชีวิตของชุมชนและเป็นพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในอนาคต^{๒๘} การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่องในช่วง ๔ ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้ประเทศไทยสูญเสียพื้นที่ป่าไปแล้วประมาณ ๖๗ ล้านไร่ หรือเฉลี่ยประมาณ ๑.๖ ล้านไร่ต่อปี^{๒๙}

ในปัจจุบัน ป่าไม้ในประเทศไทย ได้ถูกทำลายปีละ ๕ % ถ้าไม่รีบแก้ไข อีกประมาณ ๒๐ ปีข้างหน้า ป่าไม้ในประเทศไทยจะหมดไป เมื่อป่าถูกทำลาย สัตว์ป่าที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันหาค่ามิได้ย่อมเดือดร้อน สัตว์ป่าบางชนิดกำลังสูญพันธุ์ บางชนิดก็สูญพันธุ์ไปแล้วและไม่สามารถหามาทดแทนได้ หากไม่มีพื้นที่ป่าไม้ให้หลบภัยและอาศัยเลี้ยงชีวิตในที่สุดสัตว์ป่าก็จะหมดไป^{๓๐} ทำให้รัฐบาลทุกสมัยได้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีนโยบาย โครงการ และมาตรการต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน หน่วยงาน องค์กรต่างๆ รวมทั้งประชาชนทั่วไป เพื่อให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากมาตราเวลาของมนุษย์นั้นสั้นกว่ามาตามเวลาของธรรมชาติ มนุษย์จึงไม่สามารถปล่อยให้กระบวนการฟื้นฟูธรรมชาติเกิดขึ้นด้วยตนเอง วัตถุประสงค์

^{๒๗} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชา กฎหมายเกี่ยวกับการพัฒนาการป่าไม้, (นนทบุรี : สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑ - ๑๓.

^{๒๘} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๙๘.

^{๒๙} วรรณวนาลัย ไทสนธ์ศรีลักษณ์ และ พิทักษ์พนาลี วนครีเสริมสยาม, รูปแบบของการทำลายป่าที่สำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖ - ๒๐.

^{๓๐} ประชา หุตานิติวัตร, การเมืองสีเขียว, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒), หน้า ๘ - ๙.

ของการฟื้นฟูระบบนิเวศคือ การเร่งกระบวนการทางธรรมชาติ เพื่อให้พัฒนาการของระบบนิเวศเกิดขึ้นเร็วกว่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ทำให้ระบบนิเวศกลับมาทำหน้าที่ได้ตามปกติอีกครั้งหนึ่ง โดยอาศัยพื้นฐานความเข้าใจทางนิเวศวิทยาเป็นหลักการฟื้นฟู โดยอาศัยพื้นฐานความเข้าใจทางนิเวศวิทยาเป็นหลักของการฟื้นฟู^{๓๑} แต่ก็จะมีปัญหาในการอนุรักษ์ฟื้นฟูระบบนิเวศป่าไม้ เนื่องจากมีพื้นที่ป่ากว้างใหญ่ ทั้งงบประมาณและบุคลากรมีไม่เพียงพอ รัฐบาลจึงได้ดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่า

ป่าไม้ในประเทศไทย จัดเป็นป่าเขตร้อน (tropical forest) ซึ่งเต็มไปด้วยสังคมพืชจำนวนมากที่มีการเจริญเติบโตและมีความสลับซับซ้อนในการดำรงชีวิตมากที่สุด รวมทั้งมีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุด จำแนกตามนิสัยการผลัดใบได้ ดังนี้

๑. ป่าไม้ผลัดใบ (Deciduous forests) คือ ป่าที่ต้นไม้ผลัดใบในฤดูแล้งและจะแตกใบใหม่ในฤดูฝน พบทั่วไปทั้งที่ราบและตามภูเขาที่สูงไม่เกิน ๑,๐๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล โดยเฉพาะในภาคตะวันตกและภาคเหนือ (ยกเว้นภาคใต้) มีความสำคัญทางเศรษฐกิจมาก เพราะเป็นแหล่งของไม้ก่อสร้าง ไม้ทำเครื่องเรือน เชื้อเพลิง และผลิตภัณฑ์จากป่าหลายชนิด จำแนกได้ ๓ ชนิด คือ

๑.๑ ป่าแดงหรือป่าเต็งรัง (Deciduous dipterocarp forest) มีไม้ขนาดต่างๆ ขึ้นไม่หนาแน่น พบมากที่สุดคือร้อยละ ๓๕ ของป่าทั้งหมด ส่วนใหญ่อยู่ในภาคอีสานซึ่งเรียกว่าป่าโคกขาวเหนือเรียกว่าป่าแพะ เป็นที่ดอน แห้งแล้ง ดินมักมีหินทรายและกรวดปนลูกรังสีค่อนข้างแดงจึงเรียกว่าป่าแดง ต้นไม้มีขนาดเล็กแต่ทนแล้ง ไม้เด่นคือ เต็ง รัง มะค่า พลวง ยางกราด ตะคร้อ เหียง ตั้ว สมอไทย มะม่วงป่า และมะขามป้อม ไม้พื้นล่าง ได้แก่ หญ้าต่างๆ

๑.๒ ป่าเบญจพรรณหรือป่าผสมผลัดใบ (Mixed deciduous forest) เป็นป่าที่มีพันธุ์ไม้หลายชนิดขึ้นปะปนกัน ผลัดใบไม่พร้อมกัน พื้นที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์และชุ่มชื้นต้นไม้จึงสูงใหญ่กว่าป่าผลัดใบชนิดอื่น บางชนิดเป็นไม้มีค่า ไม้ดัดขึ้น ได้แก่ สัก แดง ตะแบก เสลา ตะเคียนหนู ประดู่ โมกมัน มะกอก และมะค่าโมง มีไม้พื้นล่าง ไม้ค้อยพบปาล์มและหวายพบมากในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นแหล่งอาหารป่าของชาวชนบท

๑.๓ ป่าทุ่งหรือป่าหญ้า (Savanna) คือ ป่าที่ต้นไม้ใหญ่ถูกทำลายหมดแล้วจนเกิดหญ้าขึ้นแทน หญ้าอาจเกิดได้นานนับร้อยปี เมื่อดินได้รับอินทรีย์วัตถุและความชื้นมากขึ้น ต้นไม้จะเติบโตแข่งกับหญ้าได้จนกลายเป็นป่าอีกครั้งหนึ่ง เช่น ป่าทุ่งในทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งอยู่ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดและมหาสารคาม ป่าทุ่งในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และป่าทุ่งบนดอยอ่างขาง หญ้าดัดขึ้นในที่แล้งคือหญ้าคา ส่วนที่ชื้น คือ สาบ เสือ หญ้าคา และหญ้าजरจ

๒. ป่าไม้ไม่ผลัดใบหรือป่าดงดิบ (Evergreen forests) หมายถึง ป่าที่ต้นไม้ไม่ผลัดใบในหน้าแล้งจึงเขียวชอุ่มตลอดปี มักมีพันธุ์ไม้ขึ้นหนาแน่น พบน้อยกว่าป่าเบญจพรรณ โดยพบตั้งแต่พื้นที่ราบจนถึงยอดเขาโดยเฉพาะบริเวณที่อากาศเย็นชื้นและดินอุดมสมบูรณ์ จำแนกได้ ๗ ชนิด คือ

๒.๑ ป่าดิบชื้น (Moist evergreen หรือ Tropical rain forest) พบในบริเวณที่ฝนตกชุกตลอดปี ปริมาณน้ำฝนมากกว่าปีละ ๒,๐๐๐ มิลลิเมตร พื้นที่สูงไม่เกิน ๖๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล

^{๓๑} จิราภรณ์ คชเสนี และ นันทนา คชเสนี, นิเวศพัฒนาเพื่อความยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๘๙.

ดินอุดมสมบูรณ์ ต้นไม้จึงมีขนาดใหญ่และขึ้นหนาแน่นจนแสงแดดอาจส่องไม่ถึงพื้น มักมีพุ่มพุ่มช่วย ค้ำยันลำต้น ตามลำต้นมีไม้เลื้อยหรือพืชเล็กๆ ขึ้นอยู่ มีสังคมพืชและสัตว์มากที่สุด พบมากในภาคใต้ ภาคตะวันออกพบที่จังหวัดตราดและจันทบุรี ไม้ดัดชนิดนี้ ได้แก่ ยาง ยุง ตะเคียนทอง กระบาก เหลียง สะตอ เงาะป่า ไม้พื้นล่าง มีปาล์มและเถาวัลย์

๒.๒ ป่าดิบแล้ง (Dry Evergreen forest) พบทั่วไปทุกภาคทั้งที่ราบและหุบเขาซึ่งมีความชื้นน้อยกว่าป่าดิบชื้น พันธุ์ไม้ขึ้นได้ง่ายและโปร่งกว่า เพราะแดดส่องทั่วถึง เขียวชุ่มมากในหน้าฝน พันธุ์ไม้ดัดชนิดนี้ ได้แก่ ตะเคียนหิน กระบาก มะค่าโมง และยางนา ไม้พื้นล่างขึ้นไม่แน่น ได้แก่ พวกปาล์ม (รวมทั้งหวาย) และพืชตระกูลขิง ข่า เป็นแหล่งสมุนไพรและอาหาร โดยเฉพาะเห็ด เช่น ป่าในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติทับลาน และอุทยานแห่งชาติลานสาง

๒.๓ ป่าดิบเขาหรือป่าเมฆ (Hill Evergreen forest) พบตามภูเขาที่สูงกว่า ๑,๐๐๐ เมตร ในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ดอยอินทนนท์ ดอยสุเทพ และเขาใหญ่ ลักษณะโปร่งกว่าป่าดงดิบชื้น เพราะมีไม้ขนาดใหญ่ขึ้นอยู่น้อยกว่า เป็นป่าต้นน้ำลำธาร ต้นไม้ดัดชนิดนี้ คือ ไม้ก่อ ชนิดต่างๆ ก่ายาน อบเชย มักจะมีมอสและเฟิร์นขึ้นอยู่ตามลำต้น

๒.๔ ป่าสนเขา (Tropical pine forest) คือ ป่าสนเกี้ยวหรือสนสองใบและสนสามใบ เป็นป่าโปร่งพบขึ้นเป็นหย่อมๆ หรือปะปนกับป่าดิบเขาหรือป่าแดงตามที่สูงในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือในระดับความสูงระหว่าง ๒๐๐ - ๑,๘๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล สภาพอากาศจะแห้งแล้งมากกว่าป่าดิบเขา เช่น ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ภูกระดึง และภูหลวง จังหวัดเลย น้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดศรีสะเกษ โดยสนสองใบจะพบมากในระดับความสูงไม่เกิน ๘๐๐ เมตร ส่วนสนสามใบพบในระดับ ๕๐๐ - ๑,๘๐๐ เมตร

๒.๕ ป่าชายเลนหรือป่าโกงกาง (Mangrove forest) คือ ป่าที่พบตามริมทะเลและปากแม่น้ำที่เป็นดินเลน มีต้นไม้หนาแน่น มักมีรากค้ำยันและรากหายใจ ต้นไม้ดัดชนิดนี้ คือ โกงกาง ลำพู แสม เสม็ด และหลุมพลอททะเล ไม้พื้นล่าง ได้แก่ เหงือกปลาหมอ จาก และเป้งทะเล มีเพียงร้อยละ ๑.๕ ของป่าทั้งหมด แต่มีความสำคัญคือเป็นที่วางไข่และอนุบาลตัวอ่อนของกุ้ง ปู หอยและปลา ช่วยดักตะกอนและมลวัตถุและช่วยลดอันตรายจากพายุ

๒.๖ ป่าพรุหรือป่าบึงน้ำจืด (Swamp forest หรือ Marshland) บางแห่งเรียกว่า “ป่าเสม็ด” พบกระจายเป็นหย่อมๆ ทั่วทุกภาค ตามดินพรุหรือที่ลุ่ม มีน้ำฝนขังตลอดปีโดยเฉพาะชายทะเล พื้นป่ามีซากอินทรีย์วัตถุทับถมกันหนา ๕๐ - ๑๐๐ เซนติเมตร หรือมากกว่า ดินเป็นดินตะกอนที่มีลักษณะเป็นเลน มีความเป็นกรดสูง พบน้อย และการใช้ประโยชน์ก็น้อยกว่าป่าชนิดอื่น เช่น ป่าพรุอ่างกา ดอยอินทนนท์ ป่าพรุบนภูกระดึง จังหวัดเลย และป่าพรุที่จังหวัดนราธิวาสซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ไม้ดัดชนิดนี้ คือ เสม็ด พญาไม้ เงาะป่า อบเชย สมอทะเล และระกำ

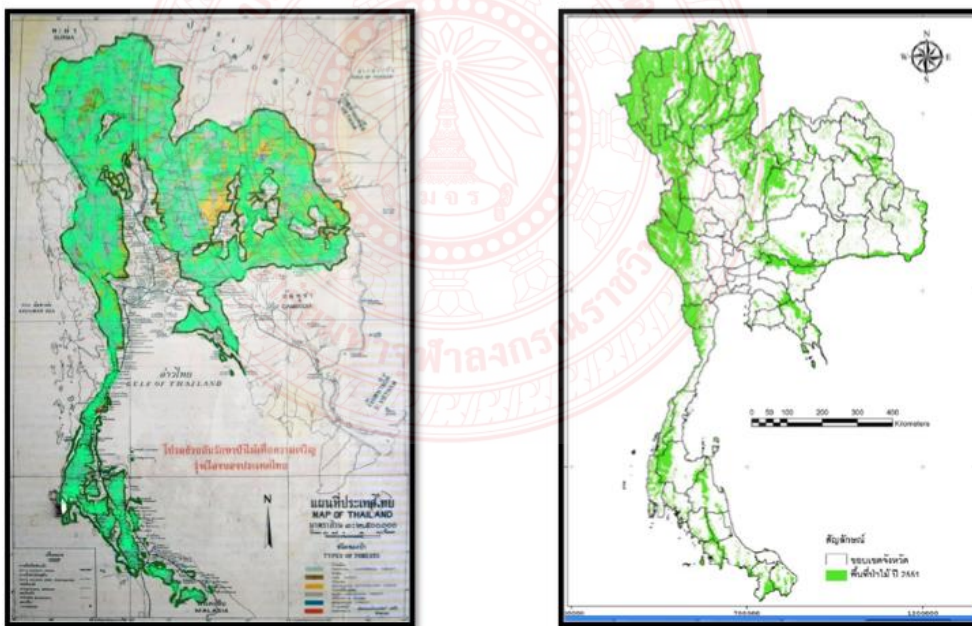
๒.๗ ป่าชายหาด (Beach forest) เป็นป่าที่พบตามชายทะเล ลักษณะเป็นแนวแคบหรือเป็นหย่อม ขึ้นค่อนข้างเป็นระเบียบ ลำต้นอาจเอนหรือคดงอ ที่พบบ่อยคือสนทะเล (มีลักษณะเรื้อนยอดแผ่) สนประดิพัทธ์ (เรื้อนยอดแหลม) และมะพร้าว^{๓๒}

^{๓๒} สวัสดิ์ โนนสูง, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรวิพัฒน์, ๒๕๔๓), หน้า ๗๓ - ๗๗.

ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้ถูกทำลายไปทุกวัน ๆ อย่างน่าเป็นห่วง จนกลายเป็นปัญหาสำคัญระดับโลก เพราะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา ต่อความอยู่รอดของมนุษย์และสรรพสัตว์โดยตรง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย

จากรายงานสถานการณ์ป่าไม้ประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๕ ของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร^{๓๓} พบว่า พื้นที่ป่าประเทศไทยน่าจะเหลืออยู่ ๑๓๑,๕๘๖ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณร้อยละ ๓๓ ของพื้นที่ที่ดินประเทศไทย เมื่อเทียบกับเนื้อที่ป่าเมื่อ ๕๐ ปีที่ผ่านมา จะมีเนื้อปาลดลงไปถึงร้อยละ ๕๐ ของที่เคยมี ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีประเทศไทยทำลายป่าไปในพื้นที่ ๑/๓ ของเนื้อที่ประเทศไทย ประมาณ ๑๕๕,๘๘๕ ตารางกิโลเมตร หรือเท่ากับ ๕๖ เท่าของพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง โดยในช่วงปี ๒๕๐๔ - ๒๕๒๕ มีพื้นที่ป่าหายไปมากที่สุด หลังจากเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์ และการสัมปทานป่าไม้และไม่มีการป้องกันการบุกรุกตามมา พื้นที่ป่ายังลดลงอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน กรมป่าไม้ได้แสดงพื้นที่ป่าไม้เปรียบเทียบกับตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๖ - ปัจจุบัน คูภาพแผนที่ประกอบจะเห็นได้ชัดเจนว่าป่าไม้ได้ลดลงอย่างเห็นได้ชัด

แผนภาพที่ ๒.๑ แผนที่แสดงป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๐๖ เปรียบเทียบกับพื้นที่ป่าปัจจุบัน

แผนที่แสดงป่าไม้ที่สืบทอดได้จากกองค้นคว่ำ กรมป่าไม้เมื่อ ปี 2506 เปรียบเทียบกับแผนที่พื้นที่ป่าไม้ปัจจุบัน

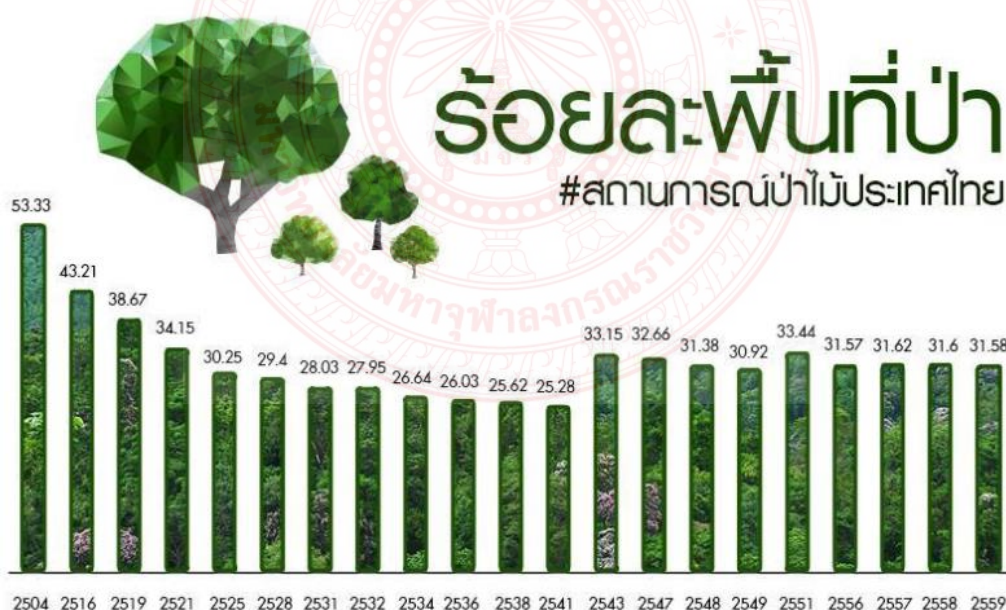
จากอดีตที่ผ่านมาประเทศไทยเคยมีจังหวัดต่างๆ ที่ปกคลุมด้วยป่าไม้เกือบทั้งจังหวัด ประมาณ ๑๘ จังหวัด และมีเนื้อที่ป่าไม้มากกว่าครึ่งหนึ่งของเนื้อที่ ๒๓ จังหวัด ปัจจุบันเหลือจังหวัดที่มีป่าไม้ปกคลุมมากกว่า ๗๐% อยู่ ๕ จังหวัด และมีจังหวัดที่ป่าไม้ปกคลุมมากกว่าครึ่งหนึ่งของเนื้อที่ ๘ จังหวัดการสูญเสียป่าไม้ เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบเป็นรายจังหวัดจากอดีตที่ผ่านมา ประเทศไทยมี

^{๓๓} ศศิน เฉลิมลาภ เลขาธิการมูลนิธิสืบนาคะเสถียร, รายงานสถานการณ์ป่าไม้ประเทศไทย, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.seub.or.th> [๑๕ ก.ค. ๒๕๖๑].

จังหวัดที่เคยมีป่าไม้มากปกคลุมกว่า ๗๐% แต่ปัจจุบันสูญเสียไปเกือบทั้งหมด คือ จังหวัดกำแพงเพชร สกลนคร และชุมพร นับเป็นพื้นที่ที่สูญเสียป่าไม้รุนแรงมาก ส่วนจังหวัดที่ป่าไม้ปกคลุมอยู่มากและมีการสูญเสียป่าไม้ราวๆ ครึ่งหนึ่ง ได้แก่ เพชรบูรณ์ พิษณุโลกแพร่ น่าน ประจวบคีรีขันธ์ พังงา สตูล กาฬสินธุ์ นครพนม นครราชสีมา หนองคาย ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง กระบี่ ตรัง แต่อย่างไรก็ตาม จังหวัดอื่น ๆ ก็มีเนื้อที่ป่าลดลงอย่างมากเช่นกัน^{๓๔}

ในปัจจุบัน เนื้อที่ป่าไม้ในประเทศไทยน่าจะมีแนวโน้มสูงขึ้น ประมาณ ๓ % ของเนื้อที่ประเทศไทยจากสถิติในช่วง พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๒ แต่เมื่อพิจารณาในพื้นที่จังหวัดต่างๆ พบว่ามีจังหวัดที่ยังมีเนื้อที่ป่าลดลงมาก (เกิน ๕ % ของเนื้อที่จังหวัด ได้แก่ จังหวัด สตูล ตาก น่าน แพร่ นครพนม ตราด ประจวบคีรีขันธ์ โดยเฉพาะจังหวัดตากและน่าน เป็นพื้นที่รับน้ำของเขื่อนภูมิพล และเขื่อนสิริกิติ์ ซึ่งมีผลต่อการชะลอน้ำท่าจากพายุฝนที่จะไหลลงเขื่อนอย่างรวดเร็ว และป้องกันการกัดเซาะหน้าดินลงอ่างเก็บน้ำ ที่น่าจะมีผลต่ออุทกภัยในปี ๒๕๕๔ นอกจากนี้ จังหวัดกำแพงเพชร เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา น่าน ลำพูน สุโขทัย พิษณุโลก กาฬสินธุ์ ชัยภูมิ มุกดาหาร ยโสธร สกลนคร อุตรดิตถ์ ระยอง และตรัง ก็มีเนื้อที่ป่าที่ลดลงมากเช่นกัน^{๓๕}

แผนภาพที่ ๒.๒ แผนที่แสดงป่าไม้ในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๕๙

มาตรการจัดการป่าของประเทศไทย คือการประกาศป่าสงวนแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ แต่เนื่องจากเป็นมาตรการที่มุ่งในการควบคุมพื้นที่ป่าเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นสำคัญ ทั้งการให้สัมปทานไม้ในอดีต (สิ้นสุดเมื่อปี ๒๕๓๑ หลังเกิดดินถล่มจากการตัดไม้ทำลายป่าและกระแสนุรักษ์ในช่วงการต่อต้านเขื่อนน้ำโจน) และยังคงมีการ

^{๓๔} กรมป่าไม้, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า, (กรุงเทพมหานคร: สำนักสารนิเทศ กรมป่าไม้, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

อนุญาตให้เข้าใช้ประโยชน์หรือกระทั่งอยู่อาศัยในพื้นที่ ดังนั้น พื้นที่ป่าสงวนที่ถูกประกาศ ปัจจุบันจึงมีพื้นที่ลดลงอย่างรวดเร็ว (ในปัจจุบันมีพื้นที่ที่ประกาศเป็นป่าสงวนอยู่ราว ๔๕ % หรือกว่า ๒๓๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร แต่มีพื้นที่ป่าเหลือจริงอยู่เพียง ๑๗๑,๕๘๖ ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ ๗๐) ดังนั้น แสดงว่ามีเนื้อที่ป่าสงวนถูกใช้ประโยชน์ไปถึงประมาณ ๓๐ %^{๓๖}

การอนุรักษ์ป่าที่ได้ผลมากกว่าการประกาศป่าสงวน คือการประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่คุ้มครอง ได้แก่ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า วนอุทยาน เขตห้ามล่าสัตว์ป่า รวมถึงสวนรุกขชาติและสวนพฤกษศาสตร์ แม้ว่าจะสามารถรักษาพื้นที่ที่ถูกประกาศส่วนใหญ่ไว้ได้ แต่เนื่องจากขั้นตอนการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ในอดีต มิได้มีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และการสำรวจเพื่อคุ้มครองสิทธิชุมชน จึงทำให้มีการประกาศพื้นที่ทับซ้อนกับพื้นที่ใช้ประโยชน์ทำกิน และเก็บหาของป่าของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดปัญหาในเชิงสิทธิชุมชนมากมายในปัจจุบัน ซึ่งต้องอาศัยมติคณะรัฐมนตรี (๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑) ผ่อนผันให้อยู่อาศัยในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่ในขณะเดียวกัน เมื่อมีการขยายพื้นที่เดิม ที่ไม่มีการแสดงแนวเขตการควบคุมที่ชัดเจน ก็ส่งผลให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าไม่จากการขยายตัวทั้งชุมชนกลางป่า และขอบป่าอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังการส่งเสริมการปลูกพืชไร่ต่างๆ สวนยางพารา ปาล์มน้ำมัน ทั้งจากบริษัทเอกชน และนโยบายการสนับสนุนที่ขาดความรอบคอบของรัฐ ทำให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงและสูญเสียพื้นที่ป่าเพิ่มเติมตลอดมา

ปัจจุบันมีการประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์รวมประมาณ ๑๐๓,๘๑๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒๐% ของเนื้อที่ประเทศไทย โดยน่าจะมีเนื้อที่ป่าจริงประมาณกว่า ๑๕% และพื้นที่ป่าจำนวนนี้ คือพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงในการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพในการเป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์ป่าและเก็บรักษาแหล่งพันธุกรรมของพืช เนื่องจากมีการจัดการป้องกันการบุกรุกทำลายที่ดีกว่าพื้นที่ป่าสงวน^{๓๗}

จากข้อมูลของฝ่ายรังวัดแนวเขตที่ดินป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ (จัดทำข้อมูลแผนที่ตั้งแต่ปี ๒๕๔๔) ได้แสดงพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพเป็นป่าไม้เสื่อมโทรม หรือไม่สมบูรณ์ จะเห็นสถานการณ์ของการรักษาพื้นที่ป่าได้อย่างชัดเจน โดยพื้นที่ที่ยังเป็นพื้นที่สมบูรณ์ปัจจุบันเป็นป่าที่ประกาศเป็นป่าอนุรักษ์แล้วเกือบทั้งสิ้น และแม้ว่าปัจจุบันจะมีการจัดตั้งป่าชุมชนอยู่ทั่วประเทศกว่าหนึ่งหมื่นแห่ง แต่เป็นพื้นที่เพียงไม่ถึง ๑% ของพื้นที่ประเทศไทย เป็นที่ทราบกันดีว่าพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยกำลังลดลงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเหตุบุกรุกโดยนายทุนหรือกลุ่มผู้มีอิทธิพลทางสังคม เข้ามาครอบครองพื้นที่ป่าไม้เพื่ออยู่อาศัยและทำกินหรือการก่อสร้างรีสอร์ทเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งจากรายงานของกรมป่าไม้พบว่า พื้นที่ป่าในประเทศไทยได้ลดลงอย่างน่าใจหายจาก ๕๓% ของประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เหลือเพียง ๓๑.๕% ของประเทศไทยเท่านั้นในปี ๒๕๕๗ พื้นที่ป่าในประเทศไทย

พ.ศ. ๒๕๐๕ มีพื้นที่จำนวน ๕๓.๓ % ของประเทศ หรือ ๑๗๑ ล้านไร่

พ.ศ. ๒๕๒๕ มีพื้นที่จำนวน ๓๐.๕ % ของประเทศ หรือ ๙๘ ล้านไร่

^{๓๖} กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, จากธรรมชาติสู่เขตอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๘), หน้า ๕๓.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

พ.ศ. ๒๕๔๑ มีพื้นที่จำนวน ๒๕.๓ % ของประเทศ หรือ ๘๑ ล้านไร่

พ.ศ. ๒๕๕๑ มีพื้นที่จำนวน ๓๓.๔ % ของประเทศ หรือ ๑๐๗ ล้านไร่

พ.ศ. ๒๕๕๗ มีพื้นที่จำนวน ๓๑.๕ % ของประเทศ หรือ ๑๐๒ ล้านไร่^{๓๘}

แม้ว่าจะมีการประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ในประเทศไทยได้ประมาณ ๒๐% ของพื้นที่ประเทศไทย นับว่าเป็นการรักษาพื้นที่ต้นน้ำ และทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญอย่างยิ่ง แต่อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของประชากรที่เพิ่มขึ้นและความต้องการที่ดินในการเกษตร โครงการพัฒนา และการท่องเที่ยวต่างๆ ยังเป็นการคุกคามการอยู่รอดของพื้นที่ป่าประเทศไทยอยู่ ซึ่งนับเป็นโจทย์ใหญ่ของสังคมไทยที่ต้องร่วมกันคิดว่า เราจะรักษาป่าที่เหลืออยู่นี้ไว้ได้อย่างไร

๒.๔ การจัดการเพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๒.๔.๑ ความหมายของกลุ่มและองค์กร

พิบูลย์ สายแสง ได้ให้ความหมายของคำว่า กลุ่ม หมายถึง การที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป มารวมกัน โดยมีความเชื่อในอุดมคติ ค่านิยม บรรทัดฐานร่วมกัน อันจะนำไปสู่การกระทำร่วมกัน มีการติดต่อสัมพันธ์ ปัจจัยที่ผลักดันให้มนุษย์เกิดการรวมกลุ่ม ได้แก่ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคมระหว่างสมาชิกโดยที่พฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มจะมีอิทธิพลต่อกัน^{๓๙}

นิภา สุวรรณแสง กล่าวว่า ความสัมพันธ์ของกลุ่มประกอบด้วยสิ่งสำคัญ คือวัตถุประสงค์หรือบุคคล ซึ่งอยู่ร่วมกันในลักษณะที่แน่นอน เป็นการรวมของวัตถุประสงค์ หรือบุคคลที่มีคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และมีความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์หรือบุคคล^{๔๐}

กัลเลย์ (Gulley) อธิบายว่า กลุ่มมีความหมายลึกซึ้งมากกว่า การที่บุคคลมารวมกันเฉย ๆ เท่านั้น แต่การรวมกลุ่มจะต้องประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. มีวัตถุประสงค์ร่วมกันและวัตถุประสงค์นั้น จะต้องตอบสนองความต้องการของสมาชิกของแต่ละคนด้วย

๒. ผลของการดำเนินงานจะเกิดจากความร่วมมือของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม

๓. มีการสื่อสารด้วยวาจา (Verbal Communication) หรือมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง

ปัจจัยที่ผลักดันมนุษย์เกิดจากการรวมกลุ่ม ได้แก่ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยด้านจิตวิทยา ส่วนลักษณะการรวมกลุ่มว่าจะเป็นกลุ่มประเภทใดนั้น ก็ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของสมาชิก เช่น สมาชิกประเภทคล้อยตาม (Conformist) สมาชิกประเภทนักปฏิวัติ (Rebellion) และสมาชิกประเภทนักคิดสร้างสรรค์ (Innovative Individual) ^{๔๑}

^{๓๘} กรมป่าไม้, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า, หน้า ๔๕ .

^{๓๙} พิบูลย์ สายแสง, การศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม : สำนักวิทยบริการ, ๒๕๔๗), หน้า ๔๒.

^{๔๐} นิภา สุวรรณแสง การสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒๐.

^{๔๑} พิบูลย์ สายแสง, การศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา, หน้า ๔๒.

ประเภทของกลุ่มจำแนกตามความสัมพันธ์ของสมาชิก มี ๒ ชนิด คือ กลุ่มปฐมภูมิ (Primary Groups) คือ กลุ่มซึ่งสมาชิกภายในกลุ่มมีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างใกล้ชิด มีการติดต่อกันโดยตรงมักจะยึดตัวบุคคลเป็นหลัก กลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Groups) มักเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ สมาชิกภายในกลุ่มมีความสัมพันธ์ห่างเหิน ไม่เน้นตัวบุคคล แต่มีการติดต่อสัมพันธ์กันตามบทบาทหน้าที่ เหตุผล และกฎเกณฑ์เป็นสำคัญ

อัฟฮอฟ (Uphoff) อธิบายความหมายของคำว่า องค์กร หมายถึง โครงสร้างของบทบาทที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่รู้จัก โครงสร้างดังกล่าวนี้ เป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบทบาทซึ่งอาจจะมีผลสืบเนื่องมากหรือน้อยก็ได้ ถ้าองค์กรมีความสืบเนื่องมาก ก็จะทำให้องค์กรมีขอบข่าย (Capabilities) มากขึ้นด้วย^{๔๒}

องค์กรอาจจะมีทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ องค์กรที่ไม่เป็นทางการจะไม่มีกฎหมายรองรับหรือมิได้กำหนดบทบาทหรืออำนาจ ตลอดจนทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน องค์กรมีลักษณะคล้ายสถาบัน (Institution) กล่าวคือเป็นบรรทัดฐานและพฤติกรรมที่คงอยู่ในสังคมร่วมกัน มีการตอบสนองหรือรองรับเป้าหมายค่านิยมของส่วนรวม และสถาบันถือว่าเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดซ้ำซากและคงทนจนก่อให้เกิดเป็นค่านิยม

ส่วนองค์กรถือว่าเป็นขั้นตอนที่จะก้าวไปสู่ความเป็นสถาบัน จึงมีอยู่หลายระดับ สถานะขององค์กรในชนบทปัจจุบันจึงมีความเป็นไปได้ ๓ อย่าง คือ องค์กรที่มีใช้สถาบัน องค์กรที่เป็นสถาบัน และสถาบันที่มีได้เป็นองค์กร จำแนกออกเป็น ๖ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ องค์กรบริหารราชการส่วนท้องถิ่น (Local Administration = LA) เป็นองค์กรที่อยู่ภายใต้การควบคุมกำกับดูแลของราชการส่วนกลาง

ประเภทที่ ๒ องค์กรปกครองท้องถิ่น (Local Government = LG) เป็นองค์กรที่ได้รับการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งมีอำนาจถูกต้องตามกฎหมายรับผิดชอบต่อประชาชนในท้องถิ่นโดยตรง

ประเภทที่ ๓ องค์กรสมาชิกท้องถิ่น (Local Membership Organization = LMO) เป็นสมาคมที่มุ่งช่วยเหลือตนเอง ซึ่งสมาชิกมุ่งดำเนินการในเรื่องกิจกรรมทั่วไป เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน กิจกรรมเฉพาะด้าน เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำ และความต้องการจำเพาะของกลุ่มสนใจ สอดคล้องกัน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้เลี้ยงโคกระบือ

ประเภทที่ ๔ สหกรณ์ (Co - Operatives) เป็นองค์กรที่รวบรวมทรัพยากรทางเศรษฐกิจของสมาชิกเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อผลประโยชน์ของสมาชิกเอง เช่น สมาคมการขายผลผลิตกลุ่มเครดิต ยูเนียน ฯลฯ

ประเภทที่ ๕ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น (Local Service Organization-LSO) เป็นองค์กรด้านการกุศล มุ่งช่วยเหลือบุคคลมากกว่าสมาชิก แต่สมาชิกจะได้รับผลประโยชน์ทางอ้อม เช่น องค์กรทางศาสนา

^{๔๒} พิบูลย์ สายแสง, การศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗), หน้า ๔๒.

ประเภทที่ ๖ ธุรกิจเอกชน (Private Business Organization = PBO) เป็นองค์กรหรือหน่วยสาขาของกิจกรรมลงทุนท้องถิ่น มักจะมีกิจกรรมหลายด้าน เช่น การผลิตทางด้านอุตสาหกรรม การบริการและการค้า

หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ถือว่าชุมชนที่เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นจะสามารถจัดการได้ดีที่สุด เพราะสมาชิกหรือกลุ่มองค์กรในชุมชน มีความเข้าใจเรียนรู้ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ จากแหล่งทรัพยากรได้ดี ดังนั้น การเปิดโอกาสให้องค์กรท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการเสนอปัญหา การวางแผนพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ตามศักยภาพของตน จึงเป็นสิ่งจำเป็น

อัฟฮ็อฟ (Uphoff) ได้สรุปแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์กรท้องถิ่นว่า "ในระบบของทรัพยากรธรรมชาติถือว่าทรัพยากรสาธารณะประโยชน์ (Common Properties) มีความสำคัญต่อการนำมาพิจารณา เพราะทรัพยากรดังกล่าวเป็นทรัพย์สินของส่วนรวม (Collective Goods) ชุมชนจะต้องมีการลงทุนร่วมกัน แม้ว่าจะเป็นการลงทุนที่มีใช้ตัวเงินก็ตาม ถ้าหากมีผู้บุกรุกหรือเข้ามาใช้ประโยชน์ที่สาธารณะอย่างเสรี สมาชิกภายในชุมชนจะต้องสืบให้ทราบข้อเท็จจริงในสภาพปัญหานั้น แล้วหามาตรการแก้ไขร่วมกัน อาจจะมีการสร้างข้อตกลงหรือกฎระเบียบกฎหมายจากความเห็นของสมาชิกในชุมชนโดยส่วนรวม"^{๔๓}

ปารีชาติ ลอตระกูล และกลุ่มองค์กรเหล่านี้ มีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการ (Formal Groups) และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการพัฒนาชนบท กลุ่มหรือองค์กรจะเห็นได้ว่าหากพิจารณาในแง่การประกอบกิจกรรม และการตัดสินใจต่อแนวทางการพัฒนาชนบท กลุ่มหรือองค์กรที่มีบทบาทค่อนข้างมากมีอยู่ ๓ ระดับ คือ ระดับท้องถิ่น (Locality Level) ระดับชุมชน (Community Level) และระดับกลุ่ม (Group Level)^{๔๔} เพราะองค์กรท้องถิ่นเหล่านี้เกิดการรวมตัวในลักษณะความสนใจร่วมกัน มีการติดต่อสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด มีข้อตกลงร่วมกันที่ไม่ซับซ้อน หรือเป็นกระบวนการที่ประชาชนจัดตั้งขึ้นเกิดจากระดับรากหญ้า (Grass Root) ของสมาชิกในชุมชน เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาองค์กรท้องถิ่นเหล่านี้จำเป็นต้องมีการรวมตัวและการสร้างเครือข่ายที่มั่นคงในชุมชน โดยเฉพาะในการวางแผนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ภายใต้ระบบสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ขององค์กรแต่ละประเภท เช่น องค์กรด้านการประกอบอาชีพ องค์กรด้านการจัดการป่าไม้ องค์กรด้านกลุ่มสหกรณ์ต่าง ๆ ข้อควรคำนึงในการสร้างเครือข่ายองค์กรคือการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกเป็นสำคัญ

๒.๔.๒ ผู้นำชุมชนกับการจัดองค์กร

ผู้นำ (Leader) และความเป็นผู้นำ (Leadership) เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน แต่มีข้อตกลงแตกต่างกัน คือ ผู้นำ หมายถึง ตำแหน่งภายในโครงสร้างของกลุ่ม หรือหมายถึงบุคคลที่ดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำ ส่วนความเป็นผู้นำ หมายถึง กระบวนการที่มีอิทธิพลของกลุ่ม

^{๔๓} พิบูลย์ สายแสง, การศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนขององค์กรบริหารส่วนตำบล อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา, หน้า ๔๒.

^{๔๔} ปารีชาติ ลอตระกูล, "แผนพัฒนาชนบทในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖", ใน ๑๐ ปี ชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๓), หน้า ๕๒.

เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์และการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม ความเป็นผู้นำจะเกี่ยวข้องกันกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคนขึ้นไป มีการชักชวนคนอื่นๆ เข้าร่วมตามแนวทางที่กำหนดเอาไว้

โยธิน ศันสนยุทธร กล่าวว่า ความเป็นผู้นำไม่ใช่เรื่องที่ติดอยู่กับบุคคลหนึ่งบุคคลใด โดยเฉพาะ แต่ขึ้นอยู่กับทุกคนหรืออยู่กับกลุ่มนั่นเอง และความเป็นผู้นำประกอบด้วยการทำงานร่วมกันต่าง ๆ เช่น การตั้งเป้าหมาย การช่วยเหลือกันดำเนินการไปสู่เป้าหมาย ปรับปรุงวิธีประสานงานให้สะดวกและร่วมมือกันดี ตลอดจนการสร้างแรงดึงดูดใจให้เกิดขึ้นกับสมาชิกในกลุ่ม^{๕๕}

อุทัย หิริญโต ได้ให้ความหมายของความเป็นผู้นำว่า เป็นกิจกรรมในการสร้างอิทธิพลจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาหรือกลุ่ม เพื่อที่จะก่อให้เกิดความพยายามร่วมกันในการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง กระบวนการของความเป็นผู้นำจึงประกอบด้วยตัวผู้นำ (Leader) ตัวผู้ตาม (Follower) และสถานการณ์ (Situation) ในการที่จะกำหนดลักษณะของความเป็นผู้นำ^{๕๖}

อุทัย หิริญโต ได้แบ่งประเภทของผู้นำออกเป็น ๓ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ผู้นำแบบอัตตนิยม (Autocratic Leader) หรือแบบอิตาเลียนคือผู้นำที่ชอบแสดงอำนาจ หรือความเหนือกว่าบุคคลอื่น ในลักษณะไม่ยอมรับความสำคัญของผู้ตอบอาจจะเป็นเพราะไม่เชื่อในความสามารถของผู้อื่น ชอบเด็ดขาด และตัดสินใจเด็ดเดี่ยว

ประเภทที่ ๒ ผู้นำแบบเสรีนิยม (Laissez - Faire Leader) ผู้นำประเภทนี้เกลียดชังการใช้อำนาจ เปิดโอกาสให้ทุกคนมีเสรีภาพอย่างกว้างขวาง ดูเหมือนว่าเป็นคนไม่มีหลักการ ปล่อยให้ปฏิบัติตามความคิดของผู้ตาม หรือยินยอมให้สมาชิกให้สมาชิกชี้แนะแนวทาง

ประเภทที่ ๓ ผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic Leader) โดยพิจารณาลักษณะและวิธีการทำงาน ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำที่ดี เพราะเป็นการให้ความสำคัญความเห็นของกลุ่มเหนือกว่าตนเอง ยอมรับความสำคัญของกลุ่มหรือเสียงส่วนใหญ่ เชื่อว่าพลังกลุ่มจะมีความเข้มแข็ง และประสบผลสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็ผู้นำประเภทใดก็แล้วแต่ ซึ่งอิทธิพลที่ผู้นำจะใช้ในการจูงใจผู้อื่นได้ดั้นนั้น สิ่งที่จะควรคำนึงถึงคุณสมบัติของผู้นำคือ ยอมรับด้วยเหตุผล และยอมรับด้วยบุญญาธิการ นั้นหมายถึงความสามารถในการเป็นผู้นำนั้นไม่เท่าเทียมกัน โดยจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เวลา สถานที่ และคุณสมบัติส่วนตัว ตลอดจนทั้งวิธีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น^{๕๗}

ภาวะความเป็นผู้นำในชุมชนนั้น บทบาทหน้าที่หลักก็คือการนำการเปลี่ยนแปลง การมีส่วนร่วมสนับสนุนหรือประสานกระบวนการพัฒนามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ตลอดทั้งเป็นผู้ให้ข้อมูล ข่าวสารและเสนอแนะความคิดเห็นอื่น ๆ แต่ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น การรวมกลุ่มหรือก่อตั้งองค์กรมีพื้นฐานมาจากการควบคุมทรัพยากรสาธารณะ ถึงแม้ว่าจะมีแหล่งทรัพยากรชัดเจนแต่กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ไม่แน่นอน มีการใช้ร่วมกันหลายคนหลายชุมชนควบคุมได้ลำบาก การปฏิบัติงานในการจัดการป่าไม้ของชุมชน จึงอาศัยกลุ่มหรือองค์กรทำหน้าที่ดูแลรักษาใน

^{๕๕} โยธิน ศันสนยุทธร, มนุษย์สัมพันธ์ : จิตวิทยาการทำงานในองค์กร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๔ - ๑๑๕.

^{๕๖} อุทัย หิริญโต, ประมุขศิลปะ : ศิลปะของการเป็นผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑ - ๒๒.

ขณะเดียวกันกลุ่ม หรือองค์กรที่เข้มแข็งก็ต้องอาศัยผู้นำกลุ่ม (Leadership) ที่คอยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานหรือคอยกำกับดูแล ทุกคนต้องมีจุดร่วมโดยการคัดเลือกหรือเลือกตั้งบุคคลที่มีความพร้อมที่สุดทั้งความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ดีมาเป็นตัวแทนหรือหัวหน้ากลุ่มในการจัดการป่าชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยผู้นำกลุ่ม ทั้งกลุ่มที่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้านและกลุ่มไม่เป็นทางการ เช่น มัคคุเทศก์ พระภิกษุ เป็นต้น

๒.๕ ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เป็นภูมิภาคที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ มีจำนวนประชากรมากที่สุด และเป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของเอเชียอาคเนย์ ภาคอีสานมีพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรมที่เพียบพร้อมไปด้วยพลังหลายด้าน และมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นอื่นๆ^{๔๘} เนื่องจากเป็นภูมิภาคที่ในอดีตอุดมสมบูรณ์ไปด้วยเบญจพรรณ และเป็นที่ยอมรับต่อการตัดฟันและชักลากไม้ ทำให้อัตราการทำลายป่าไม้ในภูมิภาคนี้ลดลงอย่างรวดเร็วและเป็นภาคที่ถือได้ว่ามีอัตราการลดลงของพื้นที่ป่าไม้มากที่สุด การเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ส่วนใหญ่ เกิดจากการดำเนินนโยบายต่างๆ ของรัฐที่ผิดพลาดไม่ว่าจะเป็นนโยบายที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ที่ดิน น้ำ ตลอดจนนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นเพียงการดำเนินนโยบายเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลัก^{๔๙} อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน พบว่า มีจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้คนในท้องถิ่นได้หันมาร่วมมือกันในการจัดการทรัพยากร คือการได้รับผลกระทบจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากร เนื่องจากความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะความมั่นคงทางด้านอาหารและแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ โดยพัฒนาการของการจัดการทรัพยากรร่วมกันของคนในท้องถิ่นหลายแห่งเกิดจากกลุ่มคนเล็กๆ ในชุมชนที่ได้รับผลกระทบ และสามารถขยายเครือข่ายที่ใหญ่ขึ้นได้ โดยฐานสำคัญในการจัดการทรัพยากร คือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนและระบบฐานข้อมูลทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน^{๕๐}

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเนื้อที่ป่าไม้ รวมทั้งหมด ๒๗,๕๕๕.๕๔ ตารางกิโลเมตร (๑๖.๓๒% ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) และจังหวัดเลย เป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่ป่าไม้มากที่สุด ๓,๙๒๖.๔๘ ตารางกิโลเมตร (๓๔.๓๗% ของพื้นที่จังหวัด)^{๕๑}

^{๔๘} มงคล ด้านธานินทร์ และคณะ, **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๓ ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑.

^{๔๙} จีรพล สิ้นธนูวา, **สิ่งแวดล้อม ๓๗. เอกสารประกอบการสัมมนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ครั้งที่ ๕ แนวทางในการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒.

^{๕๐} ระวี ถาวร และคณะ, **ป่าชุมชน : กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมของสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

^{๕๑} จัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, chm-thai.onep.go.th/chm/ForestBio/Complexes-forest-area-provin.html.

จังหวัด	รวมพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด	% พื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด/พื้นที่ จังหวัด
	ตารางกิโลเมตร	
กาฬสินธุ์	๗๕๒.๓๖	๑๐.๘๖
ขอนแก่น	๑,๒๘๗.๓๖	๑๑.๘๓
ชัยภูมิ	๓,๘๖๓.๒๗	๓๐.๒๘
นครพนม	๘๔๘.๖๘	๑๕.๔๐
นครราชสีมา	๓,๑๓๒.๕๕	๑๕.๒๙
บุรีรัมย์	๙๖๓.๓๔	๙.๓๓
มหาสารคาม	๓๓๒.๑๙	๖.๒๘
มุกดาหาร	๑,๔๓๔.๐๑	๓๓.๐๔
ยโสธร	๔๓๖.๓๖	๑๐.๔๙
ร้อยเอ็ด	๕๑๐.๗๑	๖.๑๕
เลย	๓,๙๒๖.๔๘	๓๔.๓๗
ศรีสะเกษ	๑,๐๖๙.๔๒	๑๒.๑๐
สกลนคร	๑,๙๑๐.๙๐	๑๙.๘๙
สุรินทร์	๙๓๑.๒๑	๑๑.๔๖
หนองคาย	๕๕๗.๔๑	๗.๖๐
หนองบัวลำภู	๕๙๔.๐๒	๑๕.๓๙
อำนาจเจริญ	๕๗๕.๐๘	๑๘.๑๙
อุดรธานี	๑,๓๘๙.๐๙	๑๑.๘๔
อุบลราชธานี	๓,๐๓๕.๑๑	๑๙.๒๘

ตารางที่ ๒.๑ เนื้อที่ป่าของแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

องค์กรชุมชนได้รับการยอมรับว่าเป็นหัวใจสำคัญ ในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นในทุกๆ ด้าน ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เราได้พบเห็นปรากฏการณ์ของการรวมตัวของคนในท้องถิ่นเป็นองค์กร เพื่อร่วมกันเรียนรู้ร่วมกัน วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ แนวทางการแก้ไข และร่วมกันตัดสินใจในการแก้ปัญหาของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการจัดการปัญหาการศึกษาและสาธารณสุขและปัญหาสังคมอื่นๆ ^{๕๒} องค์กรชุมชนถูกนำมาใช้เป็นทางออกร่วมในการแก้ปัญหาองค์กรชุมชน โดยได้พิสูจน์ให้ชาวชนบทโดยเฉพาะชาวอีสานประจักษ์ว่า แม้แต่ภายใต้สถานการณ์แบบใหม่ ปัญหาแบบใหม่

^{๕๒} นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, องค์กรชุมชน : กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), ๒๕๔๐), หน้า คำนำ.

หากแนวทางนี้ก็เป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ค่อนข้างได้ผลแน่นอน มีประสิทธิภาพ และมีอนาคตที่ยั่งยืนยาวนาน แม้ว่าอาจจะยากลำบากกว่าและต้องอาศัยความอดทนมากกว่าก็ตาม^{๕๓}

องค์กรชุมชนมีจุดเด่นในเรื่องของวิธีการทำงานที่คล่องตัว มีความสามารถในการเข้าถึงชุมชนในระดับต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และได้ให้ความสนใจกับการแก้ไขปัญหามาของชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง การสร้างเครือข่ายการทำงานโดยอาศัยจุดแข็งต่างๆ ของภาคประชาชนจึงช่วยเพิ่มประสิทธิผลในการจัดการปัญหาชุมชน กรณีตัวอย่างในด้านนี้พบได้บ่อยครั้งจากเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการรักษาความสงบและความปลอดภัยในชุมชน เป็นต้น^{๕๔} ในความหมายที่กว้าง เครือข่าย คือหัวใจของวิถีชุมชนในอดีต ซึ่งผู้คนอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกันทั้งในชุมชนและกับชุมชนอื่นๆ มีความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่แสดงออกทางกิจกรรมที่ทำกันสม่ำเสมอหรือเป็นครั้งคราว ทั้งนี้ เพื่อความอยู่รอดของชุมชน เพราะแม้มีอำนาจรัฐอยู่ แต่ก็ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงวิถีปฏิบัติของชุมชน^{๕๕}

๒.๖ ประเภทและการจัดการป่าชุมชน

การใช้พื้นที่ป่าไม้จากกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อการจัดการป่าไม้แบบผลผลิตที่ยั่งยืน จำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับเสถียรภาพแห่งความมั่นคงของชุมชน ดังรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๒.๖.๑ ประเภทของป่าชุมชน

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แบ่งประเภทของป่าชุมชนไว้ ดังนี้

๑. ป่าชุมชนตามประเพณีที่สืบทอดกันมา ได้แก่ ป่าหวงห้าม อนุรักษ์เพื่อประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ป่าต้นน้ำ เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนเก็บรักษาไว้ เป็นต้นน้ำลำธาร ป่าใช้สอยเป็นพื้นที่ป่าที่แยกไว้เพื่อชุมชนได้ใช้ประโยชน์เลี้ยงสัตว์ เก็บผลผลิตจากป่า เป็นต้น

๒. ป่าชุมชนที่ริเริ่มโดยท้องถิ่น มักเป็นกรณีชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ที่ผสมผสานกันหลากหลายวัฒนธรรม อาจไม่ใช่ประเพณีดั้งเดิม แต่ชุมชนท้องถิ่นเห็นความจำเป็นที่จะต้องรักษาป่าขึ้นจนมาเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง เช่น คัดค้านการทำลายป่า การรักษาแหล่งต้นน้ำ การสร้างความมั่นคงทางอาหารและปัจจัยใช้สอย การสงวนพื้นที่ดินไว้ให้แก่ชุมชน เป็นต้น

^{๕๓} สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, องค์กรชุมชน : กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม, หน้า ๑๓.

^{๕๔} วีระศักดิ์ เครือเทพ, เครือข่าย : นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗.

^{๕๕} เสรี พงศ์พิศ, เครือข่าย ยุทธวิธีเพื่อประชาชนเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร : โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๗.

๓. ป่าชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน รัฐ วัต
เป็นต้น^{๕๖}

ปริศนา พรหมมา และมนตรี จันทวงศ์ ระบุว่าโดยทั่วไปชาวบ้านจะแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น
๔ ประเภท ได้แก่

๑. พื้นที่อยู่อาศัยมีการใช้ประโยชน์ เช่น การสร้างบ้านเรือน โรงเรียน วัด โบสถ์ อนามัย

๒. พื้นที่ทำกิน ประกอบด้วยที่นา ที่สวน ที่ไร่

๓. พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย เช่น การหาฟืน ไม้สร้างบ้าน เครื่องใช้ไม้สอยแหล่ง
อาหาร รวมถึงการเก็บสมุนไพร

๔. พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ (รวมถึงพื้นที่ป่าตามความเชื่อด้วย) พื้นที่ดังกล่าว
ชาวบ้านจะไม่เข้าไปตัดไม้หรือล่าสัตว์ แต่จะเก็บรักษาพื้นที่นี้ไว้ให้เป็นต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน^{๕๗}

ป่าชุมชนนั้นมีหลายประเภทด้วยกัน ซึ่งอาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น
ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการจัดการของชุมชนนั้น ๆ เช่น สมศักดิ์ สุขวงศ์ ได้จำแนกตาม
วัตถุประสงค์และเงื่อนไขการใช้ประโยชน์เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ป่าชุมชนอนุรักษ์ เป็นป่าที่เน้นการอนุรักษ์ป่าให้เป็นแหล่งต้นน้ำ และยังช่วยรักษา
ความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ป่าซับน้ำ ป่าหวนา

๒. ป่าชุมชนเอนกประสงค์ คือป่าชุมชนที่ใช้ประโยชน์ทั้งทางด้านการอนุรักษ์ และด้าน
เศรษฐกิจของชุมชน เช่น ป่าใช้สอย

๓. ป่าเศรษฐกิจ คือป่าชุมชนที่มักปลูกขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์โดยเน้นทางเศรษฐกิจ เช่น
เพื่อการผลิตไม้และของป่าต่าง ๆ เช่น ป่าฟืน ป่าไม้เศรษฐกิจ^{๕๘}

ไพโรจน์ สุวรรณได้แบ่งประเภทของป่าชุมชนไว้ ดังนี้

๑. แบ่งตามการเกิดขึ้นของต้นไม้

๑.๑ ป่าธรรมชาติหรือดั้งเดิม ได้แก่ ป่าที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ และ
ราษฎรได้ร่วมกันดูแลมิให้ผู้ใดเข้ามาบุกรุก ถิ่นครองหรือเปลี่ยนแปลงสภาพเพื่อตอบสนองประโยชน์
ของชุมชนนั้น ในด้านเศรษฐกิจ เป็นแหล่งอาหาร ไม้ใช้สอย วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณี
ของชุมชนนั้น

๑.๒ ป่าแบบพัฒนาหรือฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ได้แก่ ป่าที่รกร้างว่างเปล่า พื้นที่ป่าเสื่อม
โทรมหรือพื้นที่ที่ราษฎรได้ดำเนินการปลูกต้นไม้สร้างป่าขึ้น เพื่อวัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์
ร่วมกันในลักษณะต่างๆ เช่น เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อเป็นแหล่งอาหารเพื่อการพักผ่อนหย่อน

^{๕๖} คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, กฎหมายป่าชุมชน : มิติใหม่ของสังคมไทย
พัฒนาการแนวคิด และกระบวนการจัดการป่าชุมชนจากร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร :
คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙ - ๒๐.

^{๕๗} ปริศนา พรหมมา และ มนตรี จันทวงศ์, ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทาง
ชีวภาพ, (เชียงใหม่ : โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน, ๒๕๔๑), หน้า ๕๐.

^{๕๘} สมศักดิ์ สุขวงศ์, รวมบทความป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่ง
ภูมิภาคแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๘ - ๙.

ใจและความสวยงามของสถานที่สำคัญต่างๆ เพื่อเป็นรายได้ของราษฎรจากการจัดการป่าไม้ และเพื่อเป็นไม้ใช้สอยในชุมชน เป็นต้น

๒. แบ่งตามระยะเวลาการเกิดขึ้นของป่าชุมชน

๒.๑ ป่าชุมชนดั้งเดิม คือ

๒.๑.๑ ป่าในวัดส่วนใหญ่เป็นขอบเขตอภัยทาน เป็นป่าไม้ที่ราษฎรในชุมชนร่วมกันรักษาไว้เพื่อการห้ามล่าสัตว์ป่าทุกประเภท

๒.๑.๒ ป่าวัด เป็นป่าไม้ที่วัดร่วมกับราษฎรในชุมชนรักษาไว้ เพื่อประโยชน์ทางการปฏิบัติธรรม

๒.๑.๒ ป่าช้า เป็นป่าไม้ในเขตชุมชนหรือวัด ที่ราษฎรใช้เป็นสถานที่สาธารณะเพื่อเผาศพ ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ของวัดหรือชุมชนก็ได้

๒.๑.๓ ป่าดอนปู่ตาเป็นป่าไม้ที่ราษฎรใช้ตั้งศาลพระภูมิบ้านหรือศาลปู่ตา และทำพิธีเชิญผีเจ้าปู่ตามาสิงสถิต เพื่อปกป้องรักษาให้สมาชิกชุมชนมีความปลอดภัย การทำมาหากินได้ผลดีในแต่ละปี

๒.๑.๔ ป่าน้ำซับหรือป่าหัวน้ำ เป็นป่าไม้ที่ราษฎรในชุมชนดูแลรักษาไว้ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำสำหรับการอุปโภค และใช้ในการเกษตรกรรม

๒.๑.๕ ป่าห้วยอมเล็กห้วยมน้อย

๒.๑.๖ ป่าเพื่อการใช้สอยของชุมชน เป็นป่าไม้ที่ราษฎรในชุมชนร่วมกันดูแล และรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย เก็บไม้พื้น เก็บหาของป่า ปลอ่ยสัตว์เลี้ยง เก็บสมุนไพร และเป็นแหล่งอาหารเพื่อการยังชีพ

๒.๑.๗ ป่าหัวไร่ปลายนา เป็นป่าที่ราษฎรร่วมกันปลูกหรือเก็บรักษาต้นไม้ไว้ตามหัวไร่ปลายนาเพื่อใช้ประโยชน์สำหรับการหมายแนวเขต ใช้ไม้ในการก่อสร้างและใช้ประโยชน์อื่นๆ

๒.๑.๘ ป่าหัวนา เป็นป่าไม้ที่ราษฎรในชุมชนร่วมกันดูแลรักษาไว้ เพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดินหรือกรวดทรายที่ไหลลงไปในพื้นที่นา จะอยู่บริเวณติดกับพื้นที่ทำ

๒.๑.๙ ป่าชุมชนธรรมชาติในลักษณะอื่นๆ เป็นป่าไม้ที่ราษฎรร่วมกันจัดการเพื่อใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของชุมชนในพื้นที่ เช่น ป่าพรุ ป่าชายเลน ป่าบุง

๒.๒ ป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่

๒.๒.๑ ป่าปลูกเพื่อการใช้สอย เป็นพื้นที่ปลูกต้นไม้ที่ราษฎรในชุมชนได้ร่วมมือกันปลูกขึ้นในที่สาธารณประโยชน์ต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยและเชื้อเพลิง

๒.๒.๒ ป่าปลูกในโรงเรียน เป็นพื้นที่ปลูกต้นไม้ เพื่อการศึกษาทั้งทางด้านการเกษตร การให้ร่มเงา และใช้ประโยชน์อื่นๆ ซึ่งมีจำนวนหนึ่งที่เงินทุนการปลูกต้นไม้มาจากรายได้จากการจำหน่ายกล้าไม้ของนักเรียน

๒.๒.๓ ป่าปลูกในวัด

๒.๒.๔ พื้นที่กันเป็นป่าชุมชนของโครงการของทางราชการหน่วยต่าง ๆ ตามโครงการจัดที่ดินหรือโครงการอื่นๆ ของรัฐบาล เป็นพื้นที่ปลูกต้นไม้ในที่ดินของรัฐ เช่น ปลูกพร้อมกับการจัดสรรที่ดิน ฯลฯ และจัดทำเป็นป่าชุมชนโดยมีองค์กรของชาวบ้านเป็นผู้ดูแล

๒.๒.๕ ป่าปลูกในที่ลักษณะอื่นๆ เช่น เป็นพื้นที่ปลูกต้นไม้ในที่สาธารณประโยชน์ ต่างๆ สองข้างทาง ริมคลองส่งน้ำ อ่างเก็บน้ำ หรือบ่อน้ำ เป็นต้น

จากความหมายที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น สรุปความหมายของป่าชุมชน คือ ป่าซึ่งประชาชน กลุ่มประชาชนได้ร่วมกันรักษาไว้เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยอาศัยภูมิปัญญาความคิดของชุมชน เป็นหลัก มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นแหล่งอาหาร ป้องกันภัยทางธรรมชาติ และนํารายได้สู่ชุมชน^{๕๙}

มงคล ด่านธานินทร์ และคณะ ได้แยกตามรูปแบบของป่าชุมชนที่เกิดขึ้นได้ ดังนี้

๑. ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ เช่น ดอนปู่ตา พื้นที่ป่าช้า พื้นที่วัดป่า ฯลฯ

๒. ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามระบบนิเวศวิทยา ป่าชุมชนชนิดนี้ มักเป็นป่าที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร ป่าที่ช่วยในการป้องกันการกัดเซาะริมฝั่งน้ำ และป่ากำบังลม ฯลฯ

๓. ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามความจำเป็นในการใช้สอย ป่าชุมชนลักษณะนี้จะเกิดขึ้นจากการที่ชุมชนได้ร่วมกันใช้ประโยชน์มาเป็นเวลานาน และรับรู้ร่วมกันว่าควรจะเป็นพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ต่าง ๆ เช่น ป่าใช้สอย ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าโคก^{๖๐}

เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ แบ่งป่าชุมชนออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

๑. ป่าชุมชนตามประเพณีที่สืบทอดกันมา ได้แก่

๑.๑ ป่าหวงห้าม เป็นป่าอนุรักษ์เพื่อประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ

๑.๒ ป่าต้นน้ำ เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนเก็บรักษาไว้เป็นต้นน้ำลำธาร

๑.๓ ป่าใช้สอย เป็นพื้นที่ป่าที่แยกไว้เพื่อชุมชนได้ใช้ประโยชน์โดยเฉพาะ เช่น เลี้ยงสัตว์ เก็บผลผลิตจากป่า เป็นต้น

๒. ป่าชุมชนที่ริเริ่มโดยท้องถิ่น มักเป็นกรณีชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ มีการผสมผสานกันหลากหลายวัฒนธรรม อาจไม่ใช่ประเพณีดั้งเดิม แต่ชุมชนท้องถิ่นเห็นความจำเป็นที่จะต้องรักษาป่าขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง เช่น การคัดค้านการทำลายป่า การรักษาแหล่งต้นน้ำ การสร้างความมั่นคงทางอาหารและปัจจัยใช้สอย การสงวนพื้นที่ดินไว้ให้แก่ชุมชน เป็นต้น

๓. ป่าชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน รัฐ วัด เป็นต้น^{๖๑}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ป่าชุมชนมีหลายประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่นำมาใช้พิจารณา เช่น ป่าชุมชนอนุรักษ์ ป่าชุมชนเอนกประสงค์ ป่าเศรษฐกิจ ดอนปู่ตา ป่าช้า วัดป่า ป่าใช้สอย ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าโคกสำหรับเก็บเห็ด

^{๕๙} ไพโรจน์ สุวรรณ, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : รั้วสีเขียว, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔๕ - ๒๔๖.

^{๖๐} มงคล ด่านธานินทร์ และบัญญัติ แก้วสว่าง, ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๓ ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐๐.

^{๖๑} เสน่ห์ จามริก, ยศ สันตสมบัติ, บรรณาธิการ, ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา, รายงานการวิจัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐.

๒.๖.๒ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ เป็นขั้นตอนอย่างหนึ่งที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ส่งผลให้ป่าไม้สามารถดำรงขนาดพื้นที่และความอุดมสมบูรณ์และชุมชน สามารถพึ่งพิงได้ ซึ่งสำนักงานประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ^{๖๒} ได้กล่าวถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริไว้ว่า วิธีการในการที่จะอนุรักษ์ป่าไม้ให้ยั่งยืนได้นั้น จะต้องมีการสร้างความตระหนักให้มีความรักป่าไม้ ด้วยจิตสำนึกร่วมกันมากกว่าวิธีใช้อำนาจบังคับ การที่จะทำให้ชุมชนสร้างความตระหนักได้นั้น ควรจะมีการ "ปลูกต้นไม้ในใจคน" เสียก่อน แล้วบุคคลเหล่านั้นก็จะทำการปลูกต้นไม้ด้วยตนเอง ซึ่งแนวพระราชดำริที่สำคัญในการจัดการด้านการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่

๑. การปลูกไม้ ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ ประการ ตามแนวพระราชดำริ เป็นการจัดการป่า เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพิงและอยู่ร่วมกับป่าได้ โดยการปลูกไม้ประเภทไม้ใช้สอยหรือไม้เศรษฐกิจ ไม้พืชม และไม้กินได้หรือไม้สมุนไพร ซึ่งเมื่อจัดการปลูกในพื้นที่ป่าแล้ว นอกจากจะได้ประโยชน์ตามประเภทไม้แล้ว ประโยชน์อย่างอื่นที่ ๔ ก็คือสามารถได้ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำไปในตัวด้วย โดยหลักของการปลูกต้นไม้ตามแนวพระราชดำริ ทรงเน้นการไม่จับต้นไม้เข้าแถว การรักษาแม่ไม้และปลูกป่าตามสันเขาเพื่อเป็นการปลูกต้นไม้ครั้งเดียว แต่สามารถได้ป่าทั้งผืน การเน้นการปลูกพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่ชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้และไม่เป็นภัยคุกคามต่อพันธุ์ไม้อื่น ในพื้นที่ไม่ทำลายลูกไม้เดิมในพื้นที่และสุดท้าย และทรงเน้นย้ำให้เกิดการ "ปลูกป่าในใจคน" เพื่อให้คนเหล่านั้นรักป่าและเห็นคุณค่าของป่าและอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร (check dam) ตามแนวพระราชดำริ เป็นการต่อยอดจากภูมิปัญญาการสร้างฝายต้นน้ำดั้งเดิม ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อผันน้ำเข้าสู่ไร่นา แต่ฝายต้นน้ำลำธารเป็นการนำภูมิปัญญาในการสร้างฝายมาประยุกต์ใช้ โดยมีเป้าหมายในการฟื้นฟูระบบนิเวศ พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารให้กลับมา มีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือเพื่อชะลอการไหลเร็วของน้ำและตักตะกอนในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร มิให้ลงไปทับถมลำน้ำใหญ่จนต้น เป็นการจัดการที่เน้นวิธีการเรียบง่าย ประหยัด ใช้วัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่นและอาศัยภูมิปัญญาของคนในชุมชนในการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร

๓. แนวคิดเรื่องป่าเปียก คณิต อนุธรรมเจริญ ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างแนวป้องกันไฟป่าเปียก (wet fire break) ตามแนวพระราชดำริ เป็นการพัฒนาพื้นที่ป่าให้มีความชุ่มชื้นตลอดเวลาและมีสีเขียวตลอดทั้งปี ทำให้เชื้อเพลิงอันเกิดจากใบไม้แห้ง เศษกิ่งไม้ หญ้า และวัสดุอื่น ๆ ไม่มีคุณสมบัติในการเป็นเชื้อเพลิงไฟป่า และจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จทรงงาน และมีพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการสร้างแนวป้องกันไฟป่าเปียก ณ สถานที่ต่าง ๆ^{๖๓} สามารถประมวลสรุปได้ ดังนี้ คือ การพัฒนาป่าด้วยระบบชลประทานหรือกระจาย ความชุ่มชื้นสู่ผืนป่าโดยคลองไส้ไก่ คูคลองก้างปลา การสร้างฝายชะลอการไหลของน้ำในร่องห้วย ร่องน้ำธรรมชาติ แล้วทำให้

^{๖๒} สำนักงานประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.), ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๐.

^{๖๓} คณิต อนุธรรมเจริญ, สิ่งแวดล้อมป่าไม้ในมิติสังคม, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕ - ๒๖.

เกิดการกระจายความชุ่มชื้นสู่ผืนป่า การเกิดขึ้นโดยแนวคลองส่งน้ำและแนวปลูกพืชสีเขียวตามแนวคลองส่งน้ำ การปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นให้แพร่กระจายครอบคลุมทั้งสองด้านของร่องห้วยธรรมชาติ การสูบน้ำจากแหล่งน้ำขึ้นสู่พื้นที่ป่าในระดับสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้แล้วปล่อยน้ำที่ละน้อยให้ค่อย ๆ ไหลซึมดิน และการปลูกกล้วย ต้นไม้ใบสีเขียวเป็นแนวขอบป่า ซึ่งวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลให้พื้นที่ป่าเกิดความชุ่มชื้น และกลายเป็นแนวกันไฟป่าเปียกที่ถาวรในเวลาต่อมา

๔. แนวพระราชดำริการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก เป็นการปล่อยให้ป่าฟื้นตัวเองตามธรรมชาติโดยไม่ต้องปลูกต้นไม้เพิ่มเติมเพียงแต่ดูแลเรื่องไฟป่า จากนั้น หน่อและลูกไม้ก็จะเจริญเติบโตได้เต็มพื้นที่ แนวพระราชดำรินี้ได้นำไปทดลองใช้ที่ป่าเขาชะงุ้ม ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งปรากฏว่าป่าสามารถฟื้นตัวได้เองภายใน ๗ ปี นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ว้อย่างครอบคลุม เช่น จักรพันธ์ ปัญจะสุวรรณ กล่าวว่าการจัดการทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง วิธีการดำเนินการหรือวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ทรัพยากรดำรงอยู่ มีเพิ่มขึ้นหรือ ไม่ถูกทำลายจนเกินขอบเขต ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม ไม่ว่าจะเป็นการป้องกัน การรักษา หรือแก้ไขก็ตาม^{๖๔} และไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์ ได้กล่าวว่า ศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนใหญ่มักเกิดจากกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มเครือญาติ กลุ่มวัฒนธรรมในหมู่บ้าน ที่มาร่วมกันต่อต้านการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจากภายนอก ที่มาจากทิศทางการพัฒนาสมัยใหม่ ชุมชนหลายชุมชนได้รับผลกระทบ บางชุมชนสามารถปรับตัวต่อสู้กับกระแสการพัฒนาได้พลังชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวเป็นกลุ่มองค์กรหรือเครือข่ายองค์กร ชุมชนจึงมีกรอบแนวคิดพื้นฐานอยู่ที่ความเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญา ความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านในการกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล ทั้งในด้านการใช้สอยและการอนุรักษ์^{๖๕}

๒.๖.๓ การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคม

เสน่ห์ จามริก และคณะ ได้แบ่งระบบการจัดการของชุมชนออกเป็น ๓ ประเด็น คือ

๑. หลักการจัดการโดยทั่วไปแล้ว ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐาน ๔ ประการ คือ ประการแรก การยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ประการที่สอง การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมของสังคม ประการที่สาม ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ และประการที่สี่ การมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

๒. วิธีการจัดการป่าชุมชน อาจจำแนกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ ประการแรก มีการจำแนกประเภทของป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น ป่าอนุรักษ์หรือป่าต้นน้ำ ป่าพิธีกรรม ป่าใช้สอย ฯลฯ และทำการกำหนดขอบเขตป่าของชุมชนรวมทั้งขอบเขตของป่าประเภทต่างๆ อย่างชัดเจน ประการที่

^{๖๔} จักรพันธ์ ปัญจะสุวรรณ, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

^{๖๕} ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์, การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ๒๕๔๙), หน้า ๔.

สอง มีการร่างกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบ ไม่ว่าจะเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ตาม เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้ใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน ตลอดจนมีการกำหนดบทลงโทษสำหรับการฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชน ประการที่สาม มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกของชุมชนเป็นครั้งคราว เพื่อทบทวนกฎเกณฑ์และกติกาของชุมชนและมีการจัดตั้งองค์กรของชุมชนขึ้น เพื่อทำหน้าที่ดูแลตรวจตราและควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

๓. รูปแบบการจัดการการจัดการทรัพยากรของชุมชน อาจมีรูปแบบแตกต่างหากหลายกันออกไป ตามแต่เงื่อนไขทางกายภาพและสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของแต่ละพื้นที่ เราอาจแบ่งรูปแบบการจัดการป่าชุมชนออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๓.๑ รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี พบได้ในชุมชนดั้งเดิมทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน การจัดการทรัพยากรตามจารีตประเพณี หมายถึง การนำเอาอุปกรณ์ ความเชื่อ และวิถีคิดตามประเพณีมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรและที่ดินของหมู่บ้าน เช่น ความเชื่อเรื่องผี และการยึดมั่นในวิถีคิดว่าด้วยสิทธิชุมชน สิทธิการใช้และสิทธิตามธรรมชาติ เป็นต้น มีการประกอบพิธีกรรมและการผลิตซ้ำ อุดมการณ์ที่ผสมผสานไปกับวิถีชีวิต ระบบการผลิตและการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

๓.๒ รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ ในพื้นที่บางแห่งที่สิทธิชุมชนไม่ได้รับการยอมรับหรือถูกละเมิดจนจ้วง เช่น มีความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอกสูง หรือพื้นที่ที่มีพลังกดดันต่อป่าค่อนข้างมาก เช่น มีการลักลอบตัดไม้หรือในบางพื้นที่ที่ป่าเริ่มเสื่อมสภาพ ชาวบ้านอาจนำเอารูปแบบและวิธีการจัดการแบบอื่นมาประยุกต์ใช้ร่วมกับการจัดการตามจารีตประเพณี เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีขอขมาต้นไม้ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการรักษาป่าของชุมชนและเพื่อระงับยับยั้งขบวนการลักลอบตัดไม้จากภายนอก เป็นต้น ในบางพื้นที่อาจนำเอารูปแบบการจัดการแบบเป็นทางการมาประยุกต์ใช้ เช่น มีการประชุมปรึกษาหารือและร่างระเบียบข้อบังคับในการใช้พื้นที่ป่าเป็นลายลักษณ์อักษร โดยอาจให้องค์กรที่เป็นทางการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้านและสภาตำบลให้มีการรับรอง เป็นต้น บางพื้นที่อาจมีการประยุกต์ความคิดใหม่ ๆ จากคำแนะนำของพระสงฆ์ องค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นต้น

๓.๓ รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง ในบริบทของการโดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างชุมชนกับรัฐและนายทุน บางครั้งรูปแบบของการจัดการทรัพยากรถูกปรับเปลี่ยนให้กลายมาเป็นขบวนการต่อสู้ เพื่อพิทักษ์สิทธิของชุมชนต่อต้านนโยบายของรัฐ เช่น การต่อสู้กับการสัมปทานไม้ การปลูกสร้างสวนป่าโดยมีการจัดกิจกรรมรวมกลุ่ม เพื่อสร้างแผนงานในการจัดการทรัพยากรของชุมชนเองเพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางการเมือง^{๖๖}

การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลัง เป็นการใช้กลุ่มของชาวบ้านในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการวางแผน การดำเนินการ และการดูแลรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบนี้มีทั้งการจัดการเชิงอนุรักษ์และในเชิงการพัฒนา มีลักษณะต่างๆ ดังนี้

^{๖๖} เสน่ห์ จามริก, ไพสิฐ พาณิชย์กุล, เจริญ คัมภีรภาพ, บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และยศ สันตสมบัติ, (บรรณาธิการ), **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๑ ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘๓ - ๑๘๕.

๑. การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ เกิดจากการสังเกตและการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านเกี่ยวกับสภาพของป่าไม้ที่เสื่อมโทรมและลดปริมาณลง จนถึงจุดที่ชาวบ้านเห็นว่าชุมชนน่าจะต้องร่วมกันดำเนินการอนุรักษ์ป่าที่ยังคงสภาพอยู่ไว้ เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในระยะยาว

๒. การจัดการป่าชุมชนในเชิงการพัฒนา เป็นการจัดการป่าโดยการตั้งกรรมการป่าชุมชน เพื่อเป็นตัวจักรสำคัญในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือนำไปสู่การพัฒนาชุมชนบนฐานการช่วยเหลือเกื้อกูลของชุมชน

การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน มีทั้งการอาศัยระบบความเชื่ออันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และพลังของกลุ่มในรูปของคณะกรรมการ เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ไม่ว่าชุมชนจะจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยกลไกใดก็ตาม ล้วนแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการจัดการสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้อย่างเป็นระบบ ระเบียบ และภายใต้ระบบการจัดการ ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถดำรงไว้ ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนรวม ทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

๒.๖.๔ การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อ

เสถียรโกเศศ นักมานุษยวิทยา กล่าวว่า ความเชื่อครั้งดั้งเดิมของมนุษย์ ก่อนที่จะคลี่คลายออกเป็นศาสนาต่าง ๆ นั้น อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ระยะ คือ

ระยะแรก มนุษย์เชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ จะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ย่อมมีอะไรอย่างหนึ่งเป็นแรงอำนาจอยู่ในตัวของสิ่งนั้นเอง อาจให้คุณให้โทษแก่คนได้ คติความเชื่อเรื่องนี้ในภาษาอังกฤษเรียกว่า Animism ในภาษาไทยใช้คำว่า คติเชื่อความขลังความศักดิ์สิทธิ์ ระยะต่อมา มนุษย์มีความเชื่อว่าคนตลอดจนสิ่งมีชีวิตอื่นหรือสิ่งไม่มีชีวิตก็ตามย่อมมี สิ่งหนึ่งซึ่งมองไม่เห็นตัวสิ่งอยู่ในนั้น สิ่งนี้คือที่เรียกว่า ผีหรือวิญญาณ ซึ่งพัวพันกันอยู่อย่างใกล้ชิดแยกออกจากกันได้ยาก ความเชื่อเรื่องอย่างนี้เรียกเป็นคำเฉพาะในภาษาอังกฤษว่า Aaimium จะใช้คำเป็นภาษาไทยว่า คติเชื่อผีสางเทวดาก็ได้^{๖๗}

เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวว่า ป่าที่ตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่หลบอยู่ ทั่วไปในภาคเหนือ มักเป็นป่าต้นน้ำลำธารของชุมชน หมู่บ้านที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีขุนน้ำดูแลรักษาอยู่ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวได้กลายเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมในการจัดการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นต่อรูปแบบการผลิตทางการเกษตรในสังคมล้านนา ทั้งนี้ เพราะพื้นที่ภาคเหนือเต็มไปด้วยภูเขาสูง ทำให้การตั้งชุมชนส่วนใหญ่ต้องอาศัยที่ราบขนาดเล็กในหุบเขาที่มีพื้นที่ทำกินจำกัด และต้องพึ่งพาการควบคุม จัดการน้ำในการผลิตเพื่อที่จะให้ได้ผลดี ภายในบริบทของระบบนิเวศเช่นนี้ ชุมชนส่วนใหญ่จะมีการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาจัดการชลประทานที่เรียกว่า กลุ่มเหมืองฝาย ซึ่งกลายเป็นตัวเชื่อมที่มีนัยสำคัญทางศีลธรรม ระหว่างการพิทักษ์รักษาต้นน้ำ และการสร้างความมั่นคงในการยังชีพของชุมชน ทั้งนี้ เพราะต้นน้ำมี

^{๖๗} เสถียรโกเศศ, ศาสนาเปรียบเทียบ, (พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๒), หน้า ๔๑.

ความสำคัญต่อการดำรงชีพของชุมชน ซึ่งชุมชนจะแสดงออกด้วยการทำพิธีบวงสรวงผีขุนน้ำเป็นประจำทุกปี เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีขุนน้ำที่ช่วยดูแลป่าต้นน้ำ ทำให้มีน้ำเพียงพอต่อการผลิต^{๖๘}

กึ่งแก้ว อรรถากร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์ ได้แบ่งความเชื่อของคนในสังคมในเรื่องความเชื่อ ว่า ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อของสังคมใดก็ตาม อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ระดับ ได้แก่

๑. ความเชื่อที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาใหญ่หรือศาสนาประจำชาติ เป็นความเชื่อที่มีเหตุผลและมีอธิบายสิ่งที่คนสงสัยได้อย่างแจ่มชัด มีระบบ และเป็นตัวกำหนดพิธีกรรม รวมทั้งวิถีชีวิตของคนในชาติ

๒. ความเชื่อพื้นบ้าน เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาตามประเพณี ตลอดจนถึงถือปฏิบัติตามประเพณี^{๖๙}

ความเชื่อในสังคมไทยทั้งสองระดับ แตกต่างกันตรงที่ว่าความเชื่อที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาใหญ่ หรือศาสนาประจำชาติ เป็นความเชื่อที่มีเหตุผลและเป็นระบบ แต่ความเชื่อที่ไม่สามารถหาเหตุผลมาอธิบายได้ หรือเป็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล แต่เนื่องจากความเชื่อระดับนี้เป็นความฉับไวในการยอมรับและปฏิบัติ ไม่ต้องการให้เสียเวลาในการอธิบายเหตุผล

จามะรี เชียงทอง กล่าวถึงความเชื่ออันเกี่ยวข้องกับการรักษาป่าไว้ ดังนี้

๑. ความเชื่อว่า "ป่า" มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครอง ซึ่งเป็นความเชื่อที่เหมือนกัน ทุกชนเผ่า อันเป็นการแสดงถึงความเคารพยำเกรง จะไม่มีใครล่วงล้ำ ถ้าหากใครละเมิดก็จะมีอาเพศเพราะถือเป็นการลบหลู่ มีพิธีกรรมที่แสดงถึงความเคารพ เช่น พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ ขอบคุณเจ้าป่าเจ้าเขา เป็นต้น

๒. ความเชื่อในเรื่องขวัญ และวิญญาณของป่า คนกะเหรี่ยงจะมีความเชื่อว่ามีขวัญที่อยู่ในตัวสัตว์ เช่น อยู่ในแก้ง ชะนี หมี ดังนั้น จึงต้องดูแลสัตว์ป่าด้วย ดังสุภาษิต “ชะนีตายหนึ่งตัว ป่าเร็วป่าต้องเจียบเหงาวังเวง นกพายหนึ่งตัว ต้นไทรเจ็ดต้นต้องวังเวง”

๓. ความเชื่อในเรื่องการใช้สอยประโยชน์จากป่า เช่น มีความเชื่อว่า บ้านไหนที่ไปเอาหน่อไม้ในป่ามากิน ถ้าเหลือจะไม่มีความสุขในชีวิต หรือคนกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่า ใครที่ตัดต้นไม้ไม่ไผ่เกิน ๒ ต้น จะเป็นบาป^{๗๐}

พงษ์ศักดิ์ เย็นแสงจันทร์ ยังได้แบ่งความเชื่อในสังคมไทยออกเป็น ๘ ประเภท คือ

๑. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อถือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติที่มนุษย์ยังไม่สามารถอธิบายได้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับกำเนิดโลกและจักรวาล และสรรพสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ดังตัวอย่างการศึกษาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติต่าง ๆ เช่น เรื่องความเชื่อดั้งเดิมของไทย แบ่งประเภทไว้ว่า ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยนั้นเกิดจากประสบการณ์ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ประสบการณ์ที่มีต่อธรรมชาติแวดล้อมและประสบการณ์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ทั้งนี้ เพื่อเป็น

^{๖๘} เสน่ห์ จามริก และคณะ, *ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๑.

^{๖๙} กึ่งแก้ว อรรถากร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์, “ความเชื่อ”, ใน *เอกสารชุดวิชา ภาษาไทย ๘*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๘), หน้า ๖๖๒ - ๖๖๓.

^{๗๐} จามะรี เชียงทอง, *วิวัฒนาการของประชาสังคมไทยในประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๘.

การพยายามที่จะแก้ปัญหาเมื่อมีปัญหาในการดำรงชีวิต โดยมุ่งหวังที่จะให้มีสิ่งเหนือธรรมชาติมาช่วยเหลืออุปถัมภ์ให้พ้นจากปัญหานั้น

๒. ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดและการตาย ทั้งนี้ เพราะคนยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เหล่านี้ได้ดี จึงเกิดความวิตกกังวลว่า คนเราเกิดมาจากอะไร เมื่อตายแล้วไปไหน ความเชื่อนี้จะแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ซึ่งกล่าวถึงประเพณีของคนไทยทั่วไป ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การทำขวัญเดือน ประเพณีลงคู่ การโกนจุก การบวช การแต่งงาน และประเพณีเกี่ยวกับการตาย

๓. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการนับถือผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมในสังคมไทยก่อนที่จะมีการนับถือพุทธศาสนาเช่นกัน ตัวอย่างของการศึกษาความเชื่อเรื่องนี้ ได้แก่ หนังสือเมืองสวรรค์ และผีสังเวทดา ซึ่งกล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีต่าง ๆ โดยอธิบายถึงความหมาย ลักษณะ ประเภทของผีชนิดต่าง ๆ ตลอดจนการบวงสรวงและป้องกันไม่ให้ผีเหล่านั้นทำอันตรายได้

๔. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นความเชื่อเมื่อคนไทยนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ระบบความเชื่อในสังคมไทยที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์ศาสนาพุทธ ได้แก่ ระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์ ระบบความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และระบบความเชื่อทางศาสนาพุทธ การที่ระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์และระบบความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อทางศาสนาพุทธก็เพราะว่า ความเชื่อทั้งสองระบบนี้มีมาก่อนพุทธศาสนา และเมื่อมีการเผยแผ่พุทธศาสนาที่ไม่ได้มีการปิดกั้นความเชื่อซึ่งมีอยู่เดิมในสังคม ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าศาสนาพุทธโดยทั่วไปอาจจะแยกออกได้เป็น ๒ แบบ คือ ประเภทยึดหลักพระคัมภีร์ตามคำสั่งสอนของพระศาสดา และศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน

๕. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่จะมีการนับถือพุทธศาสนา ตามความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์แบ่งออกได้เป็นหลายแบบ คือ ความเชื่อเรื่องผีสังเวทดา ความเชื่อเรื่องตามสังฆรณ์ ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมและเครื่องรางของขลัง

๖. ความเชื่อเกี่ยวกับครุฑเรือและที่อยู่อาศัย ได้แก่ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเครื่องใช้สอยในครุฑเรือ เช่น เต้าไฟ เชื่อว่ามีผีประจำอยู่ ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารการกิน หรือความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ตั้งบ้านเรือน และการก่อสร้างบ้านเรือน เป็นต้น ในการปลูกเรือนนี้ก็มักมีสิ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของชาวไทยในเรื่องเกี่ยวกับผีสังเวทดา โสลก โชคเคราะห์ต่าง ๆ

๗. ความเชื่อที่เกี่ยวกับอาชีพ เนื่องจากอาชีพบางอาชีพต้องมีการศึกษาจากครูหรือต้องมีการเสี่ยงอันตราย เช่น อาชีพนักมวยต้องมีการไหว้ครูทุกครั้งที่ยื่นชก

๘. ความเชื่อซึ่งเป็นลักษณะผสมผสานของความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน การศึกษาบางครั้งผู้ศึกษาไม่ได้แยกศึกษาเฉพาะความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่เป็นความเชื่อของคนในสังคมนั้น^{๗๑}

^{๗๑} สุรพงษ์ ฉวีภักดิ์ ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในท้องที่อำเภอท่าวุ้ง จังหวัดลำปาง, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙ - ๒๐.

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว สอดคล้องกับ มงคล ด้านธานินทร์ และบัญชา แก้วสว่าง กล่าวถึง ประโยชน์ของป่าชุมชนไว้ ดังนี้ (๑) เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร (๒) เป็นสถานที่ประกอบพิธีการตาม วัฒนธรรมและความเชื่อ (๓) เป็นพื้นที่สำหรับทำมาหากิน (๔) เป็นพื้นที่สำหรับไม้ใช้สอยของชุมชน^{๗๒}

๒.๗ องค์ความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม

๒.๗.๑ ความหมายของเครือข่ายทางสังคม

ชินสรรค์ สุวรรณอัจฉริยะ ให้ความหมายของเครือข่ายทางสังคมว่า เป็นช่องทางที่มีความสัมพันธ์ร่วมกับจุดยืนส่วนตัว ซึ่งเป็นเสมือนพื้นที่ภายในสังคมวัฒนธรรมหนึ่งและหลายๆ พื้นที่ที่ สังคมวัฒนธรรม เช่น เครือญาติมีอาชีพเป็นชนชั้น มีตำแหน่งฐานะในท้องถิ่นหลากหลาย แต่มีความสัมพันธ์กับญาติพี่น้องอยู่ ขณะเดียวกันก็สามารถมีความสัมพันธ์กับเพื่อนฝูงและคนรู้จักด้วย^{๗๓}

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ได้ให้ความหมายว่า เครือข่ายทางสังคม (social network) หมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฯลฯ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย โดยเครือข่ายทางสังคมของมนุษย์นั้น มีการกระจายตัวไปตาม หน่วยย่อยหรือปัจเจกบุคคลในสังคม มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และแปรเปลี่ยนไป เช่นเดียวกับสรรพสิ่ง ซึ่งเราสามารถมองเห็นได้ทั้งในมิติแห่งความสัมพันธ์ที่ปัจเจกบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย และเครือข่ายมีความสัมพันธ์กับแบบแผนหรือเส้นทางของปัจเจกบุคคลและกลุ่มคน โดยเป็นกระบวนการที่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรม การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และความสัมพันธ์อันใกล้ชิด^{๗๔}

ประเวศ วะสี กล่าวถึงความหมายของเครือข่ายทางสังคมว่า เครือข่ายทางสังคมจะคล้าย เครือข่ายในสมอง โดยโครงสร้างของสมองนั้นจะทำให้เกิดการเรียนรู้ในระดับที่สูง เพื่อการมีชีวิตรอด และโครงสร้างทางสังคมจะมีวิวัฒนาการไป เหมือนโครงสร้างทางสมองมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของสังคม จากสังคมใช้อำนาจไปเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และการที่จะเกิด สังคมแห่งการเรียนรู้ได้ โครงสร้างทางสังคมต้องปรับเปลี่ยนจากโครงสร้างอำนาจแนวดิ่ง ไปเป็น เครือข่ายสังคมที่มีการโยงใยความสัมพันธ์ในทุกทิศ ซึ่งสรุปได้ว่า เครือข่ายทางสังคม คือสังคมแห่ง กัลยาณมิตรหรือเครือข่ายทางสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning social network)^{๗๕}

^{๗๒} มงคล ด้านธานินทร์ และ บัญชา แก้วสว่าง, ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๓ ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐๐.

^{๗๓} ชินสรรค์ สุวรรณอัจฉริยะ, เครือข่ายทางสังคม, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒.

^{๗๔} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๗), หน้า ๕.

^{๗๕} ประเวศ วะสี, บนเส้นทางใหม่ : การส่งเสริมสุขภาพ อภิวัตน์ ชีวิต และสังคม, (กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

เครือข่ายสังคมจะต้องมีความสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้ เป็นการพัฒนาการในการรวมตัวกันของคนในชุมชนและสังคม โดยมีรูปแบบความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และทรัพยากรต่างๆ กัน โดยอาศัยกิจกรรมและกระบวนการบริหารจัดการที่เป็นระบบ เพื่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นไปในทิศทางคาดหวังหรือบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

๒.๗.๒ ลักษณะของเครือข่ายทางสังคม

Boissevain อธิบายว่า เครือข่ายทางสังคม (social network) จำเป็นต้องเริ่มที่หน่วยย่อย (actor) ก่อน แล้วค่อยๆ ขยายความสัมพันธ์ออกไป โดยมีแนวคิดตั้งอยู่บนพื้นฐานของการใช้ระดับความผูกพัน และภาระหน้าที่ที่มีต่อกันและกันเป็นหลัก ทั้งนี้ ต้องกำหนดลงไปว่า เครือข่ายที่จะศึกษานั้นมีขอบเขตมากน้อยเพียงใด โดยอาศัยระยะห่างทางสังคม (social distance) เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง และเครือข่ายทางสังคมประกอบไปด้วยขอบเขตที่สำคัญ ๓ ขอบเขต คือ

ขอบเขตแรก เป็นเครือข่ายใกล้ชิดซึ่งเป็นกลุ่มปฐมภูมิ (primary group) ซึ่งตามแนวคิดทางด้านสังคมวิทยา กลุ่มดังกล่าวจะมีลักษณะที่สำคัญ คือมีจำนวนคนน้อย มีการกระทำโต้ตอบกันโดยตรง มีความรู้จักมักคุ้นกันเป็นส่วนตัว มีการติดต่อสัมพันธ์กันหลายด้าน มีการคบค้าสมาคมและความสัมพันธ์กันแบบตัวต่อตัว ซึ่งเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ใกล้ชิดกับบุคคลศูนย์กลางมากที่สุด ได้แก่ บุคคลในครอบครัว ญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง

ขอบเขตที่สอง หรือเครือข่ายรอง (effective network) ประกอบด้วยบุคคลที่มีความคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มแรก และ

ขอบเขตที่สาม หรือเครือข่าย (extended network) ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่บุคคลศูนย์กลางไม่รู้จักโดยตรง แต่สามารถติดต่อสัมพันธ์ได้ โดยผ่านเครือข่ายรองอีกทีหนึ่ง^{๗๖}

๒.๗.๓ องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม

องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม มีหลายองค์ประกอบ ดังนี้

๑. สมาชิก ทั้งปัจเจกบุคคล กลุ่ม/องค์กร ที่มารวมตัวกัน
๒. ผู้นำเครือข่ายที่สำคัญ ประกอบด้วยผู้นำทางความคิด ผู้นำด้านทักษะ เทคนิคเฉพาะด้าน ผู้นำเขียนแผน/โครงการ ผู้นำการบริหารจัดการ ผู้นำการสื่อสาร/ประชาสัมพันธ์ ผู้นำระดมทุน ผู้นำการประสานงานภายในและภายนอก ผู้นำการประชุม สรุปบันทึกและติดตามงาน ฯลฯ
๓. ความสนใจ จุดมุ่งหมายร่วมกัน การกำหนดวิสัยทัศน์ นโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนงาน และกิจกรรม/โครงการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน
๔. การติดต่อสื่อสาร ข้อมูลข่าวสารที่มีทั้งผู้รับและผู้ส่งอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สื่อต่างๆ เช่น หอกระจายข่าว จดหมาย ไปรษณีย์ E-mail ฯลฯ
๕. การประสานงานทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย ในการทำงานต่างๆ ร่วมกัน

^{๗๖} ปฤดา พรหมเลิศ, “การประสานเครือข่ายทางสังคมในการป้องกันอุทกภัยในเขตลุ่มน้ำปิงตอนล่าง”, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรดุษฎีบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕.

๖. ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในการทำงาน โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ตามความรู้ ความถนัดและความชอบของแต่ละเครือข่าย/ภาคีย่อย

๗. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ บทเรียน ประสบการณ์ การทำงาน ทั้งการมีเวทีร่วมสม่ำเสมอ มีการประชุมอบรมสัมมนาดูงาน โดยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ปฏิบัติจริง

๘. การกระจายผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน เสมอภาค และมีการจัดลำดับความสำคัญของ ผู้สมควรได้รับประโยชน์ก่อนหลังอย่างมีเหตุผล

๙. การเสริมพลังอำนาจต่อรอง และระดมทรัพยากรเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เครือข่ายที่เข้มแข็งช่วยเหลือเครือข่ายที่อ่อนแอกว่า เครือข่ายที่มีทรัพยากรมาก ช่วยเหลือ ดูแลเครือข่ายที่มีทรัพยากรน้อยกว่าและขาดแคลน^{๗๗}

๒.๗.๔ การสร้างเครือข่ายทางสังคม

ผไท วงศ์อนุตรโรจน์ อธิบายว่า โครงสร้างและฐานเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีในชุมชน ประกอบไปด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ พรรคพวกเพื่อนฝูง ผ่านการประกอบอาชีพ พิธีกรรม ความเชื่อและวัฒนธรรม วัด โรงเรียน โครงสร้างและช่องทางการสื่อสาร จนเป็นรากฐานไปสู่ความร่วมมือในชุมชนและพัฒนาไปสู่กลุ่มที่เป็นทางการมากขึ้น^{๗๘}

ในช่วงการก่อตัวของเครือข่าย ผู้นำเครือข่ายจะค้นหาแกนนำที่มีอุดมการณ์ ความคิด ความสนใจและความต้องการพัฒนาในแนวทางใกล้เคียงกัน มาประชุมตกลงที่จะทำงานร่วมกันต่อมาก็ประสานความร่วมมือ สร้างกระบวนการเรียนรู้ ทั้งทางความคิด ความรู้ ทักษะ เทคนิคที่จำเป็น มีการสร้างพันธสัญญาร่วม ต่อมาก็จัดทำแผน/โครงการ/กิจกรรมร่วม การประสานงาน และระดมทรัพยากรการสนับสนุนให้สามารถดำเนินงานได้ตามเป้าหมายที่วางร่วมกันไว้ เมื่อทำงานเสร็จเรียบร้อย ก็มีการสรุปบทเรียน การติดตาม และประเมินผลร่วมกัน

เสรี พงศ์พิศ ได้เสนอขั้นตอนการทำงานของเครือข่ายทางสังคมไว้ ๘ ขั้นตอน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและสนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง ดังนี้

๑. ร่างเป้าประสงค์ (purpose) ให้ชัดเจน เพื่อให้รู้ว่าสาเหตุความเป็นมาของการก่อตั้งเครือข่าย คืออะไร ทำไมจึงต้องมีเครือข่ายนี้ ตั้งแล้วจะทำอะไร

๒. บอกเป้าหมาย (goals) และวัตถุประสงค์ (objectives)

๓. กำหนดแผนการดำเนินงาน (action plan)

๔. กำหนดกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ขั้นพื้นฐาน

๕. กำหนดกระบวนการในการตัดสินใจ (define decision making process)

๖. เตรียมแผนการสื่อสารระหว่างสมาชิก

๗. เลือกโครงสร้างการจัดการองค์กร

๘. จัดหาทุนในการดำเนินการ (secure resources)

^{๗๗} สมพันธ์ เตชะอธิก, การพัฒนาระบบองค์กรชุมชนและเครือข่ายทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน, (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖.

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

เครือข่ายทางสังคมที่เจริญรุ่งเรือง ตามกระบวนการ/ขั้นตอนดังกล่าว มีทั้งเครือข่ายที่ประสบความสำเร็จ เช่น เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ทั้งนี้ เพราะมีเป้าหมายในการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกัน มีความสัมพันธ์และประสานงานระหว่างปราชญ์ พื้นที่ที่มีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี และหน่วยงานอื่นๆ เป็นศูนย์กลางประสานงาน จัดเวทีการประชุม อบรมสัมมนาศึกษาดูงาน การจัดทำจดหมายข่าวทุกเดือน และมีแหล่งทุนสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

เครือข่ายที่เกิดภาวะถดถอย ไม่ประสบความสำเร็จล้มเลิกความเป็นเครือข่ายทางสังคม เช่น เครือข่ายประชาคมบางจังหวัดที่ต่างคนต่างเข้ามาร่วมโดยเป้าหมายแตกต่างกัน ไม่มีกองเลขาธิการที่ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานและผลักดันข้อเสนอแนะการพัฒนาต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ไม่ได้รับการสนับสนุนทรัพยากรอย่างต่อเนื่องและกลไกการผลักดัน เพื่อสร้างพลังอำนาจและการต่อรองต่างๆ มีไม่เพียงพอ

เครือข่ายทางสังคมบางเครือข่ายมีทั้งที่ดำรงอยู่ บางระยะเข้มแข็ง บางระยะอ่อนตัว และสามารถฟื้นตัวกลับมาเข้มแข็งใหม่ได้ กระบวนการสร้างเครือข่าย จึงมีความจำเป็นที่ต้องทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างประโยชน์ที่ได้ผลมากกว่าคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่ม/องค์กรใดองค์กรหนึ่ง จะกระทำ^{๗๙}

นฤมล นิราทร ได้อธิบายถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคมว่าเป็นเพราะปัจจัยต่างๆ ดังนี้ (๑) ต้องการมีเพื่อนในการทำงาน ต้องการมีหมู่ มีพวก (๒) ต้องการทรัพยากรในการทำงาน (๓) ต้องการรับภาระความเสี่ยงในกิจกรรมร่วมกัน (๔) ต้องการความชำนาญเฉพาะด้านในการแก้ไขปัญหา (๕) ต้องการประหยัด และ (๖) ต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงมีปัจจัยเสริมที่เป็นเงื่อนไขสำคัญ คือความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่าย^{๘๐}

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ให้เหตุผลในการสร้างเครือข่ายทางสังคมเกิดจาก (๑) สถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อมที่ซ้ำซ้อน หลากหลาย และขยายตัว จนเกินความสามารถของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มที่จะดำเนินการแก้ไข (๒) เครือข่ายเป็นเครื่องมือหรือยุทธศาสตร์ในการสร้างพื้นที่ทางสังคม และ (๓) เพื่อให้การประสานผลประโยชน์เป็นไปอย่างเท่าเทียม^{๘๑}

กล่าวโดยสรุปคือ การสร้างเครือข่ายทางสังคม เป็นกระบวนการที่เกิดจากความต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายที่บุคคลหรือกลุ่มร่วมกันตั้งไว้ และเป้าหมายนั้นจำเป็นต้องอาศัยการรวมกลุ่มกันเพื่อเป็นแรงผลักดันในการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และทรัพยากร และสามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายได้ในที่สุด

^{๗๙} เสรี พงศ์พิศ, เครือข่าย : ยุทธวิธีเพื่อประชาชนเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๙.

^{๘๐} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑.

^{๘๑} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, หน้า ๕๕.

๒.๗.๕ เครือข่ายภาคประชาชน

เครือข่ายภาคประชาชน เป็นการรวมตัวของภาคประชาชนในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะในชุมชนชนบท เป็นการรวมตัวของปัจเจกบุคคล กลุ่มคน และเครือข่าย โดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการทำงานร่วมกับภาคีอื่นๆ และระบบเทคโนโลยี เป็นเครื่องหนุนเสริมให้เกิดการรวมตัวโดยเครือข่ายภาคประชาชน เกิดขึ้นทั้งจากการเห็นความจำเป็นในการรวมพลังเพื่อแก้ไขปัญหา เกิดจากการเรียนรู้และการถ่ายทอดประสบการณ์ร่วมกัน โดยเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามธรรมชาติและเกิดขึ้นการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องการให้องค์กร ชุมชน และสังคมมีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาตนเองตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของภาครัฐหรือหน่วยงานที่กำหนดไว้^{๘๒}

๒.๘ การอนุรักษ์ป่าไม้

๒.๘.๑ ความหมายของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ชูลีพร ไกรเวียง ให้คำจำกัดความของคำว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างถูกหลักวิชาการที่มีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงผลได้ผลเสียอย่างละเอียดถี่ถ้วน และใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้มีประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด^{๘๓}

บริพันธ์ ไชยวงศ์แก้ว ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไว้ว่า การอนุรักษ์ป่าไม้ซึ่งเป็นที่ทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่ง กล่าวได้ว่าเป็นการรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เป็นประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่มากที่สุด และรู้จักใช้ไม้อย่างประหยัดที่สุด^{๘๔}

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จึงหมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างเหมาะสม ประหยัด และรู้คุณค่ามากที่สุด โดยคำนึงถึงผลได้ผลเสียจากการนำทรัพยากรป่าไม้ไปใช้เพื่อตอบสนองความต้องการอย่างรอบคอบ และก่อให้เกิดความสูญเสียน้อยที่สุด

๒.๘.๒ แนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้

เกษม จันทรแก้ว และคณะ กล่าวว่า “การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้อย่างสมเหตุสมผลเพื่อการใช้ตลอดไปหมายรวมถึงการเก็บเอาไว้ชดเชย พื้นฟู หรือพัฒนาสิ่งอื่นให้ดีขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการใช้นั้นอาจต้องดำเนินการเก็บกัก การรักษา ซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวน หรือการแบ่งเขตที่จะสงวนไว้ก็ได้”^{๘๕}

^{๘๒} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, หน้า ๗๖.

^{๘๓} ชูลีพร ไกรเวียง, ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการรับรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของนักท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๑), หน้า ๑๗

^{๘๔} บริพันธ์ ไชยวงศ์แก้ว, การศึกษาพฤติกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗), หน้า ๓๐.

^{๘๕} เกษม จันทรแก้ว และคณะ, สิ่งแวดล้อมเทคโนโลยีและชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๙๙ - ๑๐๐.

วินัย วีระวัฒนานนท์ ได้กล่าวถึงหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไว้ ๗ ประการ คือ

๑. การใช้ให้นานที่สุดการใช้ทรัพยากรทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ใด ๆ จะต้องถนอมรักษาเพื่อให้ได้ใช้สิ่งของเหล่านั้นให้นานที่สุด ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้เกิดการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้รวดเร็วเกินไป

๒. การใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด การใช้สิ่งของต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ให้ได้มากที่สุด และมีผู้ได้รับประโยชน์จำนวนมากจะช่วยลดปริมาณความต้องการทรัพยากรธรรมชาติมาใช้รวดเร็วเกินไป

๓. การนำกลับมาใช้ใหม่ ของใช้หลายอย่างที่ได้นำมาใช้จนเก่า หรือหมดสภาพการใช้ไปแล้ว ถ้าได้นำมาปรับปรุงหรือเปลี่ยนสภาพให้เป็นวัตถุดิบ เพื่อทำให้เป็นสินค้ากลับมาใช้ใหม่จะช่วยทำให้ลดการแสวงหาทรัพยากรทำลายสิ่งแวดล้อมได้

๔. การทดแทนทรัพยากรบางชนิดหายากหรือมีจำนวนน้อย การแสวงหาวัสดุอื่นที่มีอยู่มากหรือมีค่าน้อยกว่ามาใช้ทดแทน จะช่วยลดการสูญเสียทรัพยากรที่หายากลงได้ และยังช่วยทำให้วัสดุหรือทรัพยากรที่ไม่มีค่ากลับมีค่าเพิ่มขึ้นด้วย

๕. การบูรณะซ่อมแซมสิ่งของเครื่องใช้หลายชนิด ถ้าได้รับการบูรณะซ่อมแซมในส่วนที่ชำรุดหรือเสียหายให้กลับสู่สภาพที่ใช้งานได้ จะช่วยยืดอายุการใช้ของเครื่องใช้เหล่านั้น และลดอัตราการทำลายสิ่งแวดล้อมได้

๖. การฟื้นฟูความเสื่อมโทรม ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ และอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ควรมีการเร่งฟื้นฟู เพื่อให้มีทรัพยากรไว้ใช้ และเพื่อรักษาความสมดุลธรรมชาติ

๗. การลดอันตรายจากสารพิษ สารพิษหลายชนิด เมื่อนำไปทิ้ง จะก่อให้เกิดอันตรายต่อมนุษย์และระบบนิเวศ ดังนั้น ก่อนทิ้งสารพิษหรือของเสียเหล่านั้น ควรทำให้สารพิษหรือของเสียอยู่ในสภาพที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อระบบนิเวศให้น้อยที่สุด^{๖๖}

การตัดแปลงและทำลายธรรมชาติและทรัพยากรเพียงชั่วระยะเวลาอันสั้นนี้ จะสร้างปัญหาที่ติดตามมาและยากจะแก้ไขได้ ความผิดพลาดจากการใช้ทรัพยากรไม่เพียงพอ แต่ทำให้ต้องสูญเสียทรัพยากรที่ไม่สามารถจะนำกลับคืนสู่สภาพเดิมได้แล้วเท่านั้น แต่ยังคงต้องเสียงบประมาณอีกมากมายในการแก้ไขปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นตามมา ซึ่งไม่อาจคาดคะเนล่วงหน้าได้อีกแล้ว

๒.๘.๓ แนวทางอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ป่าไม้นับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่ามหาศาล และมีความสำคัญในด้านการตอบสนองความต้องการของมวลมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ความจำเป็นและความต้องการในการนำทรัพยากรป่าไม้มาใช้มีปริมาณเพิ่มสูงขึ้น ทรัพยากรป่าไม้จึงถูกบุกรุกและถูกนำมาใช้มากจนเกินความสมดุลตามธรรมชาติ จึงมีแนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ เพื่อให้เกิดผลดีต่อระบบนิเวศ ดังนี้

^{๖๖} วินัย วีระวัฒนานนท์, *วิกฤตสิ่งแวดล้อมทางตันแห่งการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๓ - ๕๔.

๒.๘.๓.๑ การกำหนดให้เป็นป่าอนุรักษ์หรือป่าสงวน

การรักษาพื้นที่ป่าไม้ โดยการกำหนดให้เป็นป่าอนุรักษ์หรือป่าสงวนแต่ละประเภท ดังนี้

๑. อุทยานแห่งชาติ (National Park) เป็นพื้นที่ป่าที่อนุรักษ์ไว้เพื่อคุ้มครองป่าไม้ สัตว์ป่า เพื่อการทำการวิจัย และการพักผ่อนหย่อนใจ

๒. วนอุทยาน (Forest park) เป็นพื้นที่ขนาดเล็กอยู่ในป่าตั้งขึ้นเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ

๓. สวนพฤกษศาสตร์ (Botanical garden) เป็นสถานที่รวบรวมไว้ซึ่งพันธุ์ไม้ที่หลากหลายที่จัดไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อการศึกษาวิจัยและขยายพันธุ์

๔. สวนรุกขชาติ (Arboretum) เป็นสถานที่ที่รวบรวมไม้ยืนต้นที่มีค่าทางเศรษฐกิจ

๕. ป่าชายเลน (Conservation mangrove forest) เป็นป่าชายเลนที่สงวนไว้รักษาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ

๖. พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น ๑ (Watershed class 1) เป็นพื้นที่ป่าเพื่ออนุรักษ์ไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ช่วยสร้าง เก็บ และปล่อยน้ำไปยังแหล่งน้ำในพื้นที่ต่ำกว่า

๗. พื้นอนุรักษ์ธรรมชาติ (Natural conservation area) เป็นพื้นที่ป่าที่สมควรอนุรักษ์ไว้

๘. พื้นที่สงวนชีวลัย (Biosphere reserve) เป็นพื้นที่ที่กำหนดไว้เพื่ออนุรักษ์สังคมพืชและสัตว์ รักษาความหลากหลายทางพันธุกรรม ตลอดจนการศึกษาและวิจัย

๙. พื้นที่มรดกโลก (World heritage) เป็นพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติปรากฏการณ์ธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความเด่นระดับโลก^{๘๗}

๒.๘.๓.๒ การสร้างความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ

สืบเนื่องจากป่าไม้ของประเทศถูกทำลายลงไปเป็นจำนวนมาก จนทำให้เกิดผลกระทบที่รุนแรงต่อประชากรก่อให้เกิดภัยพิบัติต่างๆ ตามมามากมาย ทำให้รัฐต้องเร่งออกนโยบายในการอนุรักษ์ป่า ตลอดจนขอความร่วมมือจากหน่วยงานองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ร่วมกันทุกฝ่ายเพื่อให้มีป่าขึ้นมาทดแทนส่วนที่สูญเสียไป ถึงกระนั้น ก็ยังไม่เพียงพอ เพราะพบว่ามีการทำลายป่าเพื่อทำการเกษตรและอื่นๆ อีกมาก พื้นดินอันเป็นป่าจึงกลายเป็นที่ทำกินของประชากร จะเห็นได้ว่าป่าไม้ของไทยได้ลดลงเหลือน้อยตามลำดับ เนื้อที่ป่าที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๐๙) มีจำนวน ๑๕๖ ล้านไร่ หรือประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร เมื่อพลเมืองเพิ่มขึ้นก็จะลดลงเหลือ ๑๒๕ ล้านไร่ หรือประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร และป่าผลิตผลอีก ๑๐๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ถ้าหากสามารถรักษาป่าไม้ให้เป็นไปตามแผนดังกล่าวอย่างจริงจัง ก็จะทำให้พื้นที่ป่าคงอยู่ แต่ปรากฏว่าเมื่อแผนฯ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๐ ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๙ และฉบับที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๔ จนถึงแผนฯ ฉบับที่ ๖ ใน พ.ศ. ๒๕๓๔ เนื้อที่

^{๘๗} สวัสดิ์ โนนสูง, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรวิทัศน์, ๒๕๔๓), หน้า ๘๓ - ๘๕.

ป่าไม้ได้ถูกบุกรุกทำลาย ลดน้อยลง คงเหลือเนื้อที่ป่าเพียง ๒๖ เปอร์เซ็นต์จากเดิมที่วางไว้ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ของเนื้อที่ประเทศและมีแนวโน้มที่เชื่อได้ว่าจะลดลงเรื่อยๆ^{๘๘}

หากพิจารณาจากข้อเท็จจริง จะพบว่า ในอดีตที่ผ่านมาทรัพยากรป่าไม้ของประเทศได้เสื่อมโทรมและลดลงตามลำดับ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงสาเหตุและวิธีการแก้ไขเพื่อให้ป่าเท่าที่มีอยู่ไม่ถูกทำลายอีกต่อไป รวมทั้งหาวิธีเพิ่มผลผลิตของป่าไม้ในเนื้อที่อื่นที่ยังเหลืออยู่ให้อำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม แก่ประเทศชาติและประชาชนให้มากที่สุด เมื่อทุกฝ่ายมองเห็นภัยตามมาอันเนื่องจากขาดป่า จึงต้องหันมาช่วยกันส่งเสริมเผยแพร่ เพื่อให้ประชาชนชนรู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งต้องถือว่าเป็นหน้าที่ของทุกคนทุกชนชั้น การอนุรักษ์นั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งเจ้าหน้าที่ ผู้เชี่ยวชาญ สถาบันของรัฐทุกหน่วยงาน ประชาชนทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือชนบท อย่างไรก็ตาม แม้รัฐจะมีนโยบายและมาตรการที่เข้มงวดขนาดใดก็ตาม หากขาดมาตรการทางสังคมหรือชุมชนในการร่วมมือ หรือมีจิตสำนึกร่วมกันอย่างจริงจังและทั่วถึง ก็ไม่สามารถที่จะบรรลุตามวัตถุประสงค์ได้ การที่จะทำให้ได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายนั้น แนวทางหรือวิธีการที่จะได้ผลมากที่สุดคือการให้ได้รับการศึกษา การให้ความรู้ตลอดจนการสร้างเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์ป่า นอกจากจะได้ไม้แล้ว ป่ายังป้องกันภัยพิบัติต่างๆ อีกมาก

๒.๘.๓.๓ การแก้ปัญหาความแห้งแล้ง

ภัยแล้ง เป็นปัญหาสำคัญของประเทศ สืบเนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นทำให้ความต้องการใช้น้ำมีมากขึ้นด้วย ประกอบกับมีการทำลายความสมดุลของธรรมชาติอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะการทำลายป่าต้นน้ำ ลำธาร ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำหรือภัยแล้ง และปัญหาอุทกภัยติดตามมาอย่างรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่า ซึ่งในแต่ละครั้งได้สร้างความเสียหายทั้งชีวิต ทรัพย์สินและเศรษฐกิจ ของประเทศอย่างใหญ่หลวง ดังนั้น พวกเราทุกคนจึงต้องตระหนักถึงภัยพิบัติดังกล่าวและร่วมมือกันป้องกันแก้ไข ด้วยวิธีการที่เหมาะสม เราอาจเคยได้ยินคำพูดที่กล่าวล้อเล่นกันว่า "ประเทศไทยมีสองฤดู คือฤดูร้อนกับฤดูร้อนมาก" เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งลง ก็จะพบว่าไม่ใช่เป็นเรื่องล้อเล่นแต่อย่างใด ในแต่ละปีเราประสบกับปัญหาภัยแล้งแทบทุกภูมิภาค ซึ่งสาเหตุสำคัญสืบเนื่องมาจาก

๑. ปริมาณฝนตกน้อยเกินไป เกิดภาวะฝนทิ้งช่วงติดต่อกันเป็นเวลานาน หรือการกระจายน้ำฝนที่ตกไม่สม่ำเสมอตลอดทั้งปี ซึ่งกรณีหลังจะทำให้การขาดแคลนน้ำเป็นบางช่วงหรือบางฤดูกาลเท่านั้น แต่ถ้าหากฝนตกน้อยกว่าอัตราการระเหยของน้ำ ก็จะทำให้บริเวณนั้นเกิดสภาพการขาดแคลนน้ำที่ต่อเนื่องกันอย่างถาวร

๒. ขาดการวางแผนในการใช้น้ำที่ดี เช่น ไม่จัดเตรียมภาชนะหรืออ่างเก็บน้ำรองรับน้ำฝนที่ตกเพื่อนำไปใช้ในช่่วงขาดแคลนน้ำ

๓. ลักษณะภูมิประเทศไม่อำนวย จึงทำให้บริเวณนั้นไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ และถาวร หรืออยู่ใกล้ภูมิประเทศลาดเอียงและดินไม่อุ้มน้ำ จึงทำให้การกักเก็บน้ำไว้ใช้ทำได้ยาก เช่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

^{๘๘} นิวัตติ เรื่องพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๗.

๔. พืชพันธุ์ธรรมชาติถูกทำลาย โดยเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร การสำรวจทรัพยากรป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๓๑ พบว่า มีพื้นที่ป่าเหลืออยู่เพียง ๒๘% ของพื้นที่ประเทศ หรือประมาณ ๙๐ ล้านไร่ และจากรายงานประมวลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทย ระบุว่าใน พ.ศ. ๒๕๒๘ มีพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารเหลือเพียง ๙ ล้านไร่เท่านั้น กรมป่าไม้ได้ดำเนินการปลูกป่าในพื้นที่ที่ถูกทำลาย โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร แต่อัตราการปลูกยังน้อยกว่าอัตราการทำลายมากคือนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๒๘ รวมเวลา ๒๔ ปี กรมป่าไม้ได้ปลูกป่าเป็นพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ ๓ ล้านไร่ แต่อัตราการทำลายป่า เฉลี่ยในหนึ่งปีก็เท่ากับ ๓ ล้านไร่เช่นเดียวกัน

๕. การเกิดมลพิษของน้ำ ทำให้ไม่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ กรณีนี้จะพบอยู่ทั่วไปในพื้นที่เขตเมืองและย่านอุตสาหกรรมหนาแน่น^{๘๙} เนื่องจากป่าต้นน้ำลำธารถูกทำลายไปมากทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพลมฟ้าอากาศ กล่าวคือฝนตกหนัก ฝนดินขาดต้นไม้ ซึ่งช่วยในการซับน้ำและชะลอความเร็วในการไหลของน้ำ ทำให้เกิดน้ำท่วมฉับพลัน หรืออุทกภัยซึ่งสร้างความเสียหายต่าง ๆ ทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น

๕.๑ พืชผลที่ปลูกไว้ได้รับความเสียหายอย่างรวดเร็วเป็นบริเวณกว้าง ซึ่งเป็นการสูญเสียทางเศรษฐกิจ ที่ใหญ่หลวงประการหนึ่ง

๕.๒ สิ่งก่อสร้างอาคาร บ้านเรือน และถนนหนทางถูกทำลาย

๕.๓ ประชาชนและสัตว์เลี้ยงบาดเจ็บ ล้มตาย หรือพิการ

๕.๔ เกิดโรคระบาดขึ้นทั้งคนและสัตว์เลี้ยง หลังจากภาวะน้ำท่วมภัยแล้งในประเทศไทยส่วนใหญ่มีผลกระทบต่อเกษตรกรรม โดยเป็นภัยแล้งที่เกิดจากขาดฝนหรือฝนแล้ง ในช่วงฤดูฝน และเกิดฝนทิ้งช่วง ในเดือนมิถุนายนต่อเนื่องเดือนกรกฎาคม พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้งมาก ได้แก่ บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง เพราะเป็นบริเวณที่อิทธิพลของมรสุมตะวันตกเฉียงใต้เข้าไปไม่ถึงสาเหตุมาจากหลายปัจจัยที่ทำให้เกิดภัยแล้ง ที่สำคัญคือการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมอันเป็นอีกสาเหตุหนึ่ง ที่มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของภูมิอากาศ เช่น ฝน อุณหภูมิ และความชื้น อย่างไรก็ตาม ภัยแล้งได้เป็นปัญหาสำคัญของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สาเหตุมาจากการทำลายป่าที่เป็นธรรมชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นความสำคัญตรงนี้ จึงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่น ที่จะปรับปรุงพัฒนาป่าไม้ให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ จึงก่อให้เกิดโครงการพัฒนาและบำรุงป่าไม้ทั่วประเทศ โดยเฉพาะป่าไม้ที่เป็นต้นน้ำลำธาร เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น และป้องกันภัยแล้ง อุทกภัยต่างๆ สำหรับวิธีการปลูกป่าอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น เช่น (๑) การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก (๒) ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง คือ ป่าใช้สอย ป่าใช้ผล และป่าเชื้อเพลิง (๓) ปลูกป่าชายเลน

ลักษณะการปลูกป่าตามวิธีที่ ๑ เป็นการปลูกป่าแบบธรรมชาติ เช่น ป่าภูเขา ส่วนใหญ่จะเป็นภาคเหนือของไทย เพียงแต่ไม่เข้าไปทำลาย ไม่ก็จะเกิดโดยธรรมชาติ ส่วนวิธีที่ ๒ คือ การปลูกป่า

^{๘๙} ป่าไม้กับปัญหาภัยแล้ง สืบค้นจาก <http://dnfes.nfe.go.th/ilp/.htm> , สืบค้นเมื่อ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๐.

๓ อย่าง ส่วนใหญ่จะเป็นป่าในที่ราบและที่เนิน เรียกว่า ป่าโคก จะมีในภาคอีสานเป็นส่วนใหญ่ เป็นวิธีผสมผสาน ส่วนวิธีที่ ๓ คือป่าชายเลน มีในทางภาคใต้ของไทย^{๙๐}

ป่าไม่มีความสำคัญมาก แต่คนเรามักจะมองข้ามส่วนนี้ไป เพราะมองเห็นแต่ประโยชน์ที่ตนจะได้ในระยะสั้น จึงมักจะทำลายป่า โดยการทำให้เป็นพื้นที่ทางการเกษตร หรือปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำให้ส่วนที่เป็นป่าโดยธรรมชาตินั้นเหลือน้อย ส่งผลกระทบต่อความชื้นของอากาศป่า จึงเป็นที่มาของภัยแล้ง แต่ถ้ามีป่าก็ทำให้เป็นที่มาของความชุ่มชื้น

๒.๘.๓.๔ ความคงอยู่แห่งพันธุ์พืช

ป่าไม้ในประเทศเริ่มจะเหลือน้อย ส่งผลกระทบต่อระบบธรรมชาติ จะเห็นได้จากเกิดภัยพิบัติที่ค่อนข้างรุนแรงไม่ว่าจะเป็นภัยแล้ง ภัยน้ำท่วม หรือแผ่นดินไหว เพราะป่าไม้ถูกทำลายไปทั้งในแง่ของการให้มีที่ทำกิน การปลูกไม้เชิงเดี่ยว การตัดไม้เพื่อประโยชน์ทางการค้า และการใช้สอยเหตุผลเหล่านี้เป็นไปเพื่อความอยู่รอดของสิ่งทีฉลาดกว่าคือคน เอาเปรียบสิ่งที่มีที่เป็นโดยธรรมชาติ เช่น ป่าไม้หรือสัตว์ป่า ความสูญสิ้นของเผ่าพันธุ์เหล่านี้ย่อมหมดไปตามสภาพกาล พันธุ์ไม้ที่ดีๆ ที่เกิดขึ้นตามป่าใหญ่ๆ นับวันแต่จะสูญสิ้นไป เนื่องจากมีการลักลอบตัดเอาเฉพาะต้นไม้ที่มีแก่นและเนื้อดีไป ที่เหลือส่วนใหญ่จึงมีลักษณะไม่ดีหรือพอใช้ ประกอบสมัยปัจจุบัน ดิน ฟ้า อากาศก็ไม่อำนวยขาดความชุ่มชื้น เมื่อถึงฤดูกาลปลูก ทางภาครัฐก็ให้ชาวบ้านไปเพาะพันธุ์มา ซึ่งขาดการคัดเลือกคัดกรองเมล็ดพันธุ์ เมื่อนำไปปลูกก็จะได้ไม้ที่ไม่ค่อยสมบูรณ์ เติบโตยาก อย่างไรก็ตาม เมื่อไทยเรามีสถานีวิจัยปรับปรุงบำรุงพรรณไม้ได้รับความร่วมมือกับรัฐบาลของประเทศเดนมาร์ค ได้สร้างสวนขยายพันธุ์ไม้ขึ้น (Seed Orchard) ทำการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ที่สุดหรือแม่พรรณไม้แหล่งผลิตเมล็ดไม้ (Seed production Area) แหล่งศึกษาค้นคว้าถิ่นกำเนิดของไม้ การทดสอบทางสายพันธุ์ (progeny Test) การผสมพันธุ์ การขยายพันธุ์ ด้วยวิธีต่างๆ แต่ยังไม่ได้ขยายออกไปในวงกว้าง เป็นงานที่ค่อนข้างเห็นผลช้า จึงไม่ค่อยมีหน่วยงานให้ความสนใจ ขาดการเอาใจจริงเอาใจของทางราชการ อาจเป็นเพราะว่ามีเมล็ดพันธุ์ที่กล้าไว้ไม่เพียงพอ หรือเพราะอาจไม่ได้ทำกันจริงจังดังกล่าว แต่การรอเมล็ดพันธุ์ดีกว่าจะมาถึง ป่าในชนบทก็คงหมดสิ้นสูญไป หากรัฐบาลไม่เอาใจจริงรอให้เกิดภัยพิบัติขึ้นก่อน จึงค่อยย้อนมาทบทวนอาจเป็นเรื่องที่สายเกินไป ทุกภาคส่วนจะต้องลงมาประสานกับหน่วยงานที่อยู่กับชุมชน เช่น โรงเรียน หรือวัด หรือ อบต. ให้เพาะกล้าไม้ในท้องถิ่นที่มีอยู่พร้อมทั้งเข้ามาช่วยสนับสนุนดูแล และนำไปปลูกตามโอกาสในวันสำคัญของชาติหรือศาสนา ในระดับสูงขึ้นไปอาจจัดให้มีสถานีวิจัยพันธุ์พืชจัดสวนพฤกษศาสตร์ สวนรุกขชาติ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าไปสัมผัสได้ ที่ไม่ต้องมีค่าผ่านประตูในราคาที่สูงมากนัก โดยขยายให้มีครบทุกจังหวัด และแจกจ่ายพันธุ์ไม้แก่ประชาชนให้นำไปปลูก มีใช้นั่งเฝ้า รอให้คนเข้ามาหา เวลานั้นยังไม่มีที่เก็บเมล็ดพันธุ์ (Seed Storage) นอกจากนี้ ควรมีการสำรวจว่าพื้นที่ใดควรแก่การปลูกไม้ชนิดใด พร้อมกับส่งเสริมปลูกไม้เศรษฐกิจควบคู่กันไปให้ครอบคลุมทั่วประเทศ

^{๙๐} การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สืบค้นจาก www.rdpb.go.th, สืบค้นเมื่อ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

การทำเช่นนี้ก็ทำให้พันธุ์พืชได้เกิดขึ้น และขยายไปเกิดในถิ่นจังหวัดอื่นๆ ทั่วประเทศ ไทย แม้จะไม่ได้ตามเป้าหมาย แต่ก็ยังดีกว่าปล่อยให้ทำลายจนป่าเสื่อมสิ้นไปการที่จะให้ป่าคงอยู่ เราสามารถขยายพันธุ์ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การขยายพันธุ์ไม่ด้วยการเพาะชำกล้า การทาบกิ่ง นอกจากนี้ การขยายพันธุ์โดยวิธีธรรมชาติ เช่น ผลไม้ที่สัตว์กินแล้วไปถ่ายในที่อื่นๆ ก็สามารถเกิดขึ้น และเจริญเติบโตได้เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ ก็ด้วยการนำเมล็ดพันธุ์พืชมาไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยวถือไป คนละถุงนำไปยังที่พัก เพื่อใช้หนึ่งข้างยิงเข้าในป่าสักๆ อันนี้ก็เป็นการหนึ่งที่จะช่วยให้พรรณไม้เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ สวนพฤกษศาสตร์ได้ขยายพันธุ์พืชด้วยการกำหนดเขตพื้นที่ในการดูแลรักษา โดยแบ่งออกเป็นแปลง เช่น สวนพันธุ์ไม้ที่เป็นพืชอาหารท้องถิ่น สวนสมุนไพร สวนพรรณไม้หอม สวนพรรณไม้ในวรรณคดี สวนพรรณไม้พุทธประวัติ สวนพรรณไม้มงคล สวนพรรณไม้เฉลิมพระเกียรติ สวนพรรณไม้ประโยชน์ต่างๆ สวนพรรณไม้มงคลพระราชทานประจำจังหวัด สวนพรรณไม้ประดับ สวนพรรณไม้น้ำ สวนเฟิร์น และสวนพรรณไม้ที่หายาก เป็นต้น^{๙๑}

๒.๙ การใช้ระเบียบทางกฎหมายเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม

การดำเนินการคุ้มครองทางกฎหมายเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่ได้ผลจากการจัดการระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การอาศัยกฎหมาย เพื่อประกาศพื้นที่ให้เป็นเขตหวงห้ามเพื่อมิให้ประชาชนเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์อื่นใดจากป่าไม้ได้ ไม่ว่าจะเป็นการชักลากไม้ออกมาใช้ประโยชน์ การเก็บหาของป่า หรือการล่าสัตว์ การคุ้มครองพื้นที่ป่าไม้จะทำได้หลายรูปแบบด้วยกัน เช่น อุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า^{๙๒} ซึ่งเป็นแหล่งป้องกันและเป็นแหล่งอนุรักษ์ได้ ไม่ว่าจะเป็นที่พยายกรป่าไม้และสัตว์ป่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าจะต้องอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือพร้อมทั้งสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนทั่วไป มีวิธีการดำเนินงานอาจจะแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนด้วยกัน คือ

๑. การป้องกันมิให้ล่าสัตว์ โดยการออกกฎหมายห้ามล่าสัตว์ป่าบางชนิดที่เหลือน้อย ห้ามล่าในบางฤดูที่มีการผสมพันธุ์ และห้ามล่าสัตว์ป่าในบางท้องที่ เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตห้ามล่าสัตว์ เป็นต้น โดยการส่งเจ้าหน้าที่อย่างพอเพียงไปควบคุมดูแลให้กฎหมายมีความศักดิ์สิทธิ์ในเชิงปฏิบัติ ซึ่งถ้าหากดำเนินการเป็นผลสำเร็จแล้ว จะทำให้ปริมาณสัตว์ป่าถูกล่าลดลง

๒. ควบคุมการค้าสัตว์ป่าและผลผลิตจากสัตว์ป่า เนื่องจากสินค้าที่เกิดจากสัตว์ป่าทั้งที่มีชีวิตและซากสัตว์ป่า เป็นสิ่งที่มีค่าและเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศมาก จึงมีการลักลอบนำสินค้าชนิดนี้ส่งออกต่างประเทศอยู่เสมอ จึงเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐบาลที่เกี่ยวข้อง ต้องดำเนินการตั้งด่านตรวจค้นในเขตชายแดนและท่าอากาศยาน ในส่วนนี้จะลดปริมาณสัตว์ป่าถูกทำลายได้อีกเป็นจำนวนมาก

^{๙๑} สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช, สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, (อุบลราชธานี : กรมอุทยานแห่งชาติ, ม.ป.ป.), หน้า ๑๔.

^{๙๒} วิชัย เทียนน้อย, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: อักษรวัฒนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๔.

๓. การประชาสัมพันธ์ เป็นวิธีการสร้างความเข้าใจและขอความร่วมมือจากประชาชนทั่วไปให้ช่วยกันดูแลรักษา การประชาสัมพันธ์อาจจะกระทำได้หลายรูปแบบ เช่น การโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ ทำแผ่นพับแจกจ่าย ออกรายการทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์ การจัดนิทรรศการ และส่งเจ้าหน้าที่ของรัฐออกไปชี้แจงกับประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสัตว์ป่าเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องช่วยกัน^{๙๓} เป็นต้น

การใช้ระเบียบทางกฎหมายเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมได้สอดคล้องกับหลักทางพระพุทธศาสนาเรื่อง จริยธรรม คือ ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ^{๙๔} ของการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนคำว่า หน้าที่ หมายถึง กิจที่ควรทำ หรือกิจที่จะต้องทำแห่งกิจการ^{๙๕} เมื่อนำคำทั้งสองคำมารวมกันก็จะให้ความหมายว่า หน้าที่ทางจริยธรรม คือหลักแห่งการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ที่ควรจะทำหรือจะต้องกระทำ เพราะเชื่อแน่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้น ก็เพื่อที่จะให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ถือว่าหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นหน้าที่ทางจริยธรรมที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติ

พระวินัยปิฎกว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับข้อห้ามสำหรับพระภิกษุที่เป็นทั้งข้อห้ามและข้อที่ให้กระทำ การที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติระเบียบต่างๆ ไว้ ก็เพื่อทรงให้สาวกของพระองค์ได้อยู่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ พืชพรรณ ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร และสิ่งมีชีวิตสัตว์ป่า ทั้งนี้ เพื่อให้พระสงฆ์สาวกของพระองค์ดำรงตนอยู่ด้วยความอย่างมีความสุขไม่เบียดเบียน และเอื้อเฟื้อต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

พุทธบัญญัติที่เป็นข้อห้ามเกี่ยวกับระบบนิเวศ พระพุทธองค์ทรงมีข้อห้ามแก่ภิกษุสาวกและให้ถือว่าเป็นการละเมิดสิกขาบท หรือทำผิดศีล พระพุทธองค์ทรงบัญญัติห้ามภิกษุพราก (ตัดหรือเต็ด) ภูตคาม ภิกษุไต่ฝ่าฝืนทำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๙๖}

เป็นหมวดบัญญัติห้ามในการที่จะพรากพืชของเขียว อันเป็นเหตุแห่งการทำลายธรรมชาติระบบนิเวศ และความไม่เหมาะสมต่อสมณะสารูปของตนเอง แม้แต่ต้นไม้ที่พระภิกษุสาวกของพระองค์ได้ตัด แม้สั่งให้ตัด หรือวานให้คนอื่นตัด พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสห้ามและตำหนิโทษแก่ภิกษุที่ทำว่าเป็นโมฆบุรุษและทรงห้ามภิกษุใช้น้ำที่มีสิ่งมีชีวิตอยู่รดหญ้าหรือดิน ภิกษุไต่ฝ่าฝืนทำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดังข้อความในสัปตปาณกสิกขาบทที่ ๑๐ ว่า “ก็ภิกษุใดรู้ยู่ว่ามีสิ่งมีชีวิต รดหรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๙๗}

ความสัมพันธ์ในระบบนิเวศที่เอื้อเฟื้อต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยห้ามภิกษุถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของเขียว และน้ำ ภิกษุไต่ฝ่าฝืนทำ ต้องอาบัติทุกกฏ ดังข้อความในสิกขาบทเหล่านี้ คือ ในหมวดเสขียวัตถว่า “พึงทำความสำเหนียกว่าเราไม่เป็นใช้จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของเขียว

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗ - ๑๖๘.

^{๙๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๖.

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖๖.

^{๙๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘.

^{๙๗} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๐/๓๑๔.

พึงทำความสำเหนียกว่า จักไม่ถ่างอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ
 พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่างอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ”^{๙๘}

บทบัญญัติของพระวินัยที่มีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อม ที่เป็นระบบนิเวศที่เป็นข้อห้ามไม่ให้พระภิกษุทั้งหลายได้ดำเนินชีวิตที่เป็นแหล่งทำลายธรรมชาติที่ตนเองอาศัย ถือปฏิบัติ และปรับอบัติโทษแห่งการล่วงละเมิดไว้อย่างชัดเจนในการกระทำความผิด

มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการระบบนิเวศในประเทศไทย แบ่งออกเป็น ๖ ประเภท ได้แก่ ๑) ป่าสงวนแห่งชาติ ๒) อุทยานแห่งชาติ ๓) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ๔) เขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม ๕) กฎหมายป่าไม้ ๖) กฎหมายคุ้มครองสัตว์ป่า เพื่อให้เข้าใจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการระบบนิเวศ จึงขอยกกฎหมายมาประกอบดังต่อไปนี้

๒.๑๒.๑ ป่าสงวนแห่งชาติ

แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าสงวนแห่งชาติ คือ การสงวนและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรป่าไม้เพื่อประโยชน์ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน เป็นป่าสงวนไว้เพื่อใช้ประโยชน์จากป่าในเชิงเศรษฐกิจและนำผลประโยชน์จากป่าไม้มาเพื่อการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและให้มีการใช้ประโยชน์นานที่สุดจนถึงลูกหลาน ดังนั้น กฎหมายจึงมีทั้งการห้ามมิให้บุกรุก หรือหาของป่าหรือเข้าไปก่อสร้างในเขตป่าสงวน แต่ถ้าพื้นที่ป่าดังกล่าวอยู่ในเขตที่เรียกว่าป่าเสื่อมโทรม ทางกรมป่าไม้ก็อาจอนุญาตให้ราษฎรที่ไม่มีที่ดินทำกินเข้าทำกินได้ โดยไม่สามารถถือเอากรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองได้ หรืออาจจะให้เอกชนเข้ามาปลูกป่าทดแทนได้เพื่อพัฒนาฟื้นฟูสภาพป่าไม้ให้ดีขึ้น นอกจากนี้การศึกษาทางวิชาการอันจะนำไปสู่การพัฒนาทางระบบนิเวศหรือการพัฒนาพันธุ์พืช เจ้าพนักงานป่าไม้มีสิทธิอนุญาตให้บุคคลเข้าไปในป่าเพื่อศึกษาได้

กรณีที่ถือว่าเป็นการบุกรุก หรือทำลายสภาพป่าสงวนแห่งชาติ มีกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ มาตรา ๑๔ - ๒๐ มีหลักสำคัญ ดังนี้

๑. กระทำต่อต้นไม้ ดิน หิน กรวด ทราย แร่และน้ำมัน พืช สัตว์ต่างๆ หรือซากสัตว์ที่อยู่ในเขตป่าสงวนนั้น

๒. ทำไม้ ซึ่งรวมถึงการตัด ขุด หรือชักลากไม้ที่มีอยู่ในป่าหรือนำไม้ที่อยู่ในป่าออกมาจากป่าสงวนแห่งชาติ ไม่ว่าไม้นั้นจะเป็นไม้หวงห้ามตามกฎหมายป่าไม้หรือไม่ก็ตาม เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงาน

๓. เก็บหาของป่า ได้แก่ การเก็บไม้พิน เปลือกไม้ หิน ซากสัตว์ น้ำผึ้ง มูลค้างคาว เป็นต้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงาน

๔. เข้าไปยึดถือครอบครองทำประโยชน์ หรืออาศัยอยู่ แฝงวาง เผลापหรือทำให้เกิดการเสื่อมสภาพของป่า โดยไม่ได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่

^{๙๘} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๒ - ๖๕๔/๗๓๒ - ๗๓๔.

๕. กรณีที่ราษฎรอาจได้รับการอนุญาตให้เข้าไปทำกินได้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ได้แก่ การให้สิทธิทำกิน การอนุญาตให้ปลูกป่าหรือทำสวนป่าในเขตป่าเสื่อมโทรม หรือการอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์เกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ หลังจากที่มีสัมปทานตามกฎหมายแล้ว เป็นต้น

ผู้ฝ่าฝืนจะต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หกเดือนถึง ๕ ปี และปรับตั้งแต่ ๕,๐๐๐ - ๕๐,๐๐๐ บาท แต่ผู้กระทำจะต้องได้รับโทษจำคุกหนักขึ้น โดยต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ ๒ - ๑๕ ปี และปรับตั้งแต่ ๒,๐๐๐ - ๑๕๐,๐๐๐ บาท ถ้าได้กระทำการบุกรุกมีเนื้อที่เกิน ๒๕ ไร่ หรือก่อให้เกิดความเสียหายแก่ไม้สัก ไม้ยาง ไม้สนเขา หรือไม้หวงห้ามประเภท ข. ตามกฎหมายป่าไม้ หรือกระทำต่อไม้อื่นๆ ซึ่งมีจำนวนต้นหรือท่อน รวมกันเกินสี่สิบต้นหรือท่อนหรือมีปริมาตรไม้เกิน ๔ ลูกบาศก์เมตร หรือกระทำต่อต้นน้ำลำธาร (พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ มาตรา ๓๑) กรณีที่จะถือว่าเป็นต้นหรือท่อนจะต้องมีขนาดใหญ่พอสมควร ถ้าเป็นเพียงเศษไม้เล็กไม้น้อยที่มีลักษณะเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ไม่ถือว่าเป็นต้นหรือท่อน (ฎีกาที่ ๓๑๐๓/๒๕๓๒)

๒.๑๒.๒ อุทยานแห่งชาติ

อุทยานแห่งชาติ คือ ที่ดินที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ทั้งนี้ โดยเห็นว่าที่ดินดังกล่าวมีสภาพธรรมชาติเป็นที่น่าจะรักษาให้คงสภาพไว้เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา และเพื่อการรื่นรมย์ของประชาชน หลักการในการอนุรักษ์ป่าในเขตอุทยานแห่งชาติ คือการสงวนรักษาสภาพของป่าไว้เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ และรักษาสภาพความกลมกลืนของธรรมชาติทั้งป่าไม้ ดิน น้ำ สัตว์ป่า นอกจากนี้ ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปศึกษา และนันทนาการถึงความสวยงามของธรรมชาติอีกด้วย ดังนั้น หลักในการจัดการอุทยานแห่งชาติก็คือการรักษาและฟื้นฟูสภาพป่า รวมทั้งสิ่งมีชีวิตในป่าไว้ตามธรรมชาติ และเปิดพื้นที่บางส่วนเพื่อให้ประชาชนเข้าไปชมความงามของธรรมชาตินั้น ด้วยเหตุนี้ กฎหมายจึงอนุญาตให้ประชาชนเข้าไปในเขตดังกล่าวได้ แต่ต้องปฏิบัติตามมิให้เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติหรือกระทบต่อความเป็นอยู่ของสัตว์ป่า มีข้อห้ามตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้แก่

๑. ห้ามยึดถือ ครอบครอง แฝงถาง เผาป่า หรือก่อสร้างในเขตอุทยานแห่งชาติ
๒. ห้ามเก็บหาของป่าหรือนำของป่าออกไป หรือทำให้เสื่อมสภาพซึ่งยางไม้ น้ำมันยาง น้ำมันสน แร่ และทรัพยากรธรรมชาติ เว้นแต่จะได้รับอนุญาต
๓. ห้ามนำสัตว์ป่าออกไป หรือทำอันตรายแก่สัตว์ หรือดิน หิน กรวดหรือทราย
๔. ห้ามทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของทางน้ำ หรือทำให้ทางน้ำเหือดแห้งหรือท่วม
๕. ห้ามเก็บหรือทำอันตรายต่อดอกไม้ ใบไม้ หรือผลไม้
๖. ห้ามนำสัตว์เลี้ยงหรือสัตว์พาหนะเข้ามา ห้ามนำยานพาหนะหรืออากาศยานเข้ามา เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานหรือห้ามปล่อยปศุสัตว์เข้ามา
๗. ห้ามทิ้งขยะมูลฝอย
๘. ห้ามยิงปืน ทำให้เกิดระเบิด ห้ามนำเชื้อเพลิงที่อาจทำให้เกิดเพลิงไหม้ หรือส่งเสียง

อื่นใด

๙. ห้ามนำเครื่องมือล่าสัตว์หรือจับสัตว์หรืออาวุธใดๆ เข้ามา เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่

โทษทางอาญาที่กำหนดไว้จะมีโทษจำคุกสูงสุดคือ จำคุกไม่เกิน ๕ ปี หรือปรับไม่เกิน ๒๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ในการกระทำที่ฝ่าฝืนในข้อ ๑, ๒, ๓, ๔, ส่วนในกรณีอื่นก็มีโทษต่ำกว่า แต่เฉพาะการเก็บหาของป่า ซึ่งเป็นสัตว์และทรัพย์สินที่มีราคาเล็กน้อยซึ่งโดยส่วนใหญ่ จะเป็นการเก็บหาของป่าตามวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตใกล้เคียงกับเขตอุทยานแห่งชาติโทษที่ฝ่าฝืนจะลดลงเหลือเพียงโทษปรับไม่เกิน ๕๐๐ บาท

๒.๑๒.๓ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นเขตที่คณะรัฐมนตรีเห็นชอบว่าที่ดินในเขตใดที่ควรรักษาไว้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัย เพื่อรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไว้ โดยการประกาศพระราชกฤษฎีกาให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (แต่ที่ดินนั้นจะต้องไม่เป็นที่ดินของเอกชน) หลักการคุ้มครองพื้นที่ป่าและสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่านี้ จะมีการห้ามกิจกรรมของคนที่จะเข้าไปในเขตนี้อย่างเข้มงวด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้สัมปทานหรือประทานบัตร เพื่อทำแร่หรือปิโตรเลียม เพราะกฎหมายประสงค์จะให้พื้นที่เพื่อการขยายพันธุ์ของสัตว์ป่า จึงพยายามจะอนุรักษ์พื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ไว้ มีข้อห้ามที่กำหนดไว้ ดังนี้

๑. ห้ามล่าสัตว์ป่าไม่ว่าจะเป็นสัตว์ป่าสงวน หรือสัตว์ป่าคุ้มครอง หรือห้ามเก็บหรือทำอันตรายแก่รังของสัตว์ป่า ยกเว้นการกระทำเพื่อการศึกษาทางวิชาการและได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีกรมป่าไม้ โดยความเห็นชอบจากคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติ(พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า มาตรา ๓๖) ผู้ฝ่าฝืนมีโทษจำคุกไม่เกิน ๕ ปี หรือปรับไม่เกิน ๕๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา ๕๓)

๒. ห้ามเข้าไปในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือเป็นเจ้าพนักงานซึ่งต้องทำหน้าที่ในเขตนั้น (พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า มาตรา ๓๗)

๓. ห้ามยึดถือครอบครองที่ดินหรือตัดโค่น แผล้วาง เผา หรือทำลายต้นไม้ หรือพฤษชาติอื่นๆ ห้ามขุดหาแร่ ดิน หิน หรือเลี้ยงสัตว์ หรือปล่อยสัตว์ หรือสัตว์ป่า หรือเปลี่ยนแปลงทางน้ำ หรือทำให้น้ำแห้ง น้ำท่วมหรือน้ำเป็นพิษ หรือเป็นอันตรายต่อสัตว์ป่า แต่มีข้อยกเว้นให้ทำได้โดยได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมป่าไม้หรือกรมประมงเพื่อประโยชน์ในการบำรุงพันธุ์ การศึกษาทางวิชาการ หรือการอำนวยความสะดวก หรือการให้ความรู้แก่ประชาชน (พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า มาตรา ๓๘) ผู้ฝ่าฝืนมีโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา ๕๔) และศาลมีอำนาจพิพากษาขับไล่ผู้นั้นและบริวารออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และมีความผิดนั้น (มาตรา ๕๗, ๕๘)

๒.๑๒.๔ เขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม

โดยที่บางพื้นที่ซึ่งทางราชการไม่ได้ประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า การให้ความคุ้มครองแหล่งต้นน้ำลำธาร หรือระบบนิเวศจะไม่อาจทำได้ และอาจจะสายเกินไปที่จะรอให้มีการประกาศเขตอนุรักษ์ดังกล่าว ดังนั้น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๔๓ ซึ่งให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม โดยได้รับคำแนะนำจากคณะกรรมการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เพื่อประกาศให้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม โดยประกาศเป็นกฎกระทรวง แต่พื้นที่ดังกล่าวจะต้องเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำลำธาร หรือมีระบบนิเวศตามธรรมชาติแตกต่างจากที่อื่นๆ หรือระบบนิเวศตามธรรมชาติของพื้นที่นั้นอาจจะถูกทำลาย หรือถูกกระทบกระเทือนจากการกระทำของคนเข้าไปอยู่ในบริเวณนั้นโดยง่าย หรือเป็นพื้นที่อันมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ แต่ยังไม่มีการประกาศเป็นเขตอนุรักษ์

เมื่อได้ประกาศเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมแล้ว กฎหมายกำหนดให้มีมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ในกฎกระทรวงที่ประกาศด้วย เช่น การกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อรักษาสภาพธรรมชาติ หรือมิให้กระเทือนต่อระบบนิเวศ หรือห้ามการกระทำอันมีลักษณะเป็นการทำลายหรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ ซึ่งมาตรการที่กำหนดนี้ ทั้งราษฎรและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง จะต้องถือปฏิบัติตามเพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม (มาตรา ๔๔) การฝ่าฝืนข้อกำหนดในกฎกระทรวงข้างต้น ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๑ ปี หรือปรับไม่เกิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา ๑๐๐) แต่ถ้ามีผู้ใดบุกรุก หรือครอบครองที่ดินของรัฐโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือเข้าไปทำอันตรายแก่ทรัพยากรธรรมชาติหรือศิลปกรรม หรือก่อให้เกิดมลพิษในเขตดังกล่าว จะต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๕ ปี หรือปรับไม่เกิน ๕๐๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา ๙๙)

๒.๑๒.๕ กฎหมายป่าไม้

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ และพระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งมีหลักการโดยสรุปดังนี้

๑. ผู้ใดต้องการทำสวนป่าเพื่อการค้า สามารถยื่นขอต่อนายทะเบียนตามระเบียบที่อธิบดีกรมป่าไม้กำหนด
๒. เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ผู้นั้นสามารถปลูกต้นไม้เพื่อการค้าได้ เช่น สวนป่าสักทอง เป็นต้น
๓. เจ้าของสวนป่ามีสิทธิทำไม้ที่ได้จากการทำสวนป่า โดยอาจจะตัดโค่น แปรรูปไม้ค้าไม้ หรือมีไม้ไว้ในความครอบครอง หรือนำไม้เคลื่อนที่ผ่านด่านป่าไม้ได้
๔. ก่อนที่จะตัดหรือโค่นไม้ จะต้องแจ้งให้พนักงานเจ้าหน้าที่ทราบเป็นหนังสือเพื่อเจ้าหน้าที่จะออกหนังสือรับรองการแจ้งก่อนตัด
๕. เมื่อตัดไม้แล้ว ต้องมีตราประทับแสดงการเป็นเจ้าของ การจะนำไม้เคลื่อนที่ก็จะต้องมีหนังสือรับรองการแจ้งและบัญชีรายการไม้กำกับไปด้วย
๖. ไม้ที่ได้จากสวนป่าไม่ต้องเสียค่าภาคหลวง

๗. ที่ดินที่จะขออนุญาตปลูกสวนป่า อาจเป็นที่ดินที่มีโฉนด หรือ น.ส.๓ ที่ดินที่ทางราชการรับรองว่าอาจขออนุญาตหรือ น.ส.๓ ได้

๒.๑๒.๖ กฎหมายการคุ้มครองสัตว์ป่า

ความหมายของสัตว์ป่าตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้จำแนกสัตว์ป่าที่ได้รับการคุ้มครองไว้ ๒ ประเภท คือ สัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครอง

๑. สัตว์ป่าสงวนมีอยู่ ๑๕ ชนิด ได้แก่ นกเจ้าฟ้าสิรินธร แรด กระซู่ กูปรี ควายป่า ละอง หรือละมั่ง สมันหรือเนื้อสมัน เสียงผา กวางผา นกแต้ว เร่วทองดำ นกกระเรียน แมวลายหินอ่อน สมเสร็จ เก้งหม้อ พะยูงหรือหมู่น้ำ เพราะสัตว์เหล่านี้เป็นสัตว์ป่าที่หายากและกำลังจะสูญพันธุ์

๒. สัตว์ป่าคุ้มครอง เป็นสัตว์ป่าที่มีกฎกระทรวงกำหนดให้เป็นสัตว์ป่าสงวนหลักการคุ้มครองสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครองนั้น กฎหมายมุ่งที่จะห้ามการล่าสัตว์ดังกล่าวและการครอบครองสัตว์ป่านั้นไว้เกินประมาณที่กำหนด และห้ามการค้าสัตว์ป่าไม่ว่าสัตว์นั้นจะอยู่ในป่าอนุรักษ์หรือไม่ เพราะสัตว์ดังกล่าวควรจะสงวนไว้เพื่อการรักษาความสมดุลแห่งระบบนิเวศ หากให้ล่าได้ก็อาจกลายมาเป็นอาหาร หรือถูกฆ่าเพราะกินล่าสัตว์จนสูญพันธุ์ไป การกระทำที่เป็นการต้องห้ามตามกฎหมาย ได้แก่

๑. ห้ามล่า หรือพยายามล่าสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครอง (รวมถึงไข่ของสัตว์ป่าด้วย) เช่น การยิงเสีย การเก็บไขนกกกระเรียน เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นการล่า ณ ที่ใด (มาตรา ๑๖) ผู้ฝ่าฝืนมีความผิดต้องรับโทษจำคุกไม่เกิน ๔ ปี หรือปรับไม่เกิน ๔๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา ๔๗) ถ้าเป็นการยิงสัตว์เพราะความจำเป็น เนื่องจากเสียจะเข้ามากัดหรือกระตือรือร้นจะวิ่งพุ่งเข้าชนบ้าน และได้กระทำไปพอสมควรแก่เหตุ ผู้ยิงนั้นไม่ต้องรับโทษ

๒. ห้ามการเพาะพันธุ์สัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครอง เว้นแต่เป็นสัตว์ป่าคุ้มครองตามที่กฎหมายอนุญาต และได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือเป็นการเพาะพันธุ์ของสวนสัตว์สาธารณะของเอกชน ซึ่งได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมป่าไม้ (มาตรา ๑๘)

๓. ห้ามการครอบครองสัตว์ป่าสงวน สัตว์ป่าคุ้มครอง หรือซากของสัตว์ดังกล่าว นอกจากจะเป็นสัตว์ป่าที่ได้รับอนุญาตให้เพาะพันธุ์ตามข้อ ๒ (มาตรา ๑๙)

๔. ห้ามการค้าสัตว์ป่าสงวน สัตว์ป่าคุ้มครอง หรือซากหรือผลิตภัณฑ์ของสัตว์ดังกล่าวเว้นแต่จะเป็นสัตว์ที่ได้รับอนุญาตตามข้อ ๒ (มาตรา ๒๐)

๕. ห้ามเก็บหรือทำอันตรายหรือมีไว้ซึ่งรังของสัตว์ป่าสงวน หรือสัตว์ป่าคุ้มครองแต่ไม่รวมถึงการเก็บรังนกอีแอ่นที่ผู้นั้นได้รับอนุญาตตามกฎหมายอากรรังนกอีแอ่น (มาตรา ๒๑)

๖. ห้ามนำเข้าหรือส่งออกสัตว์ป่าสงวน สัตว์ป่าคุ้มครองชนิดที่รัฐมนตรีประกาศและซากของสัตว์ดังกล่าว เว้นแต่เป็นสัตว์ที่ได้มาจากการเพาะพันธุ์ตามข้อ ๒ (มาตรา ๒๓)

๗. การนำสัตว์ป่าคุ้มครองหรือซากของสัตว์ป่าคุ้มครองเคลื่อนที่เพื่อการค้า ต้องได้รับใบอนุญาตจากอธิบดีกรมป่าไม้ หรืออธิบดีกรมประมง (มาตรา ๒๕)

๘. ผู้ที่ต้องการประกอบกิจการสวนสัตว์สาธารณะ สามารถยื่นขออนุญาตต่ออธิบดีกรมป่าไม้หรืออธิบดีกรมประมงแล้วแต่กรณี ว่าเป็นสัตว์บกหรือสัตว์น้ำ เมื่อได้รับอนุญาตแล้วผู้รับอนุญาตสามารถเพาะพันธุ์ ครอบครอง สัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครองได้ เพื่อประโยชน์ในกิจการสวนสัตว์สาธารณะของตน

๙. ข้อห้ามในการล่าสัตว์นั้น นอกเหนือจากสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครองแล้ว กฎหมายยังกำหนดห้ามล่าสัตว์ในบางพื้นที่อีกด้วย ไม่ว่าสัตว์นั้นจะเป็นสัตว์ชนิดใด เขตดังกล่าวคือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตอุทยานแห่งชาติ บริเวณวัดหรือบริเวณที่จัดไว้เพื่อประชาชนใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา (เขตอภัยทาน) เป็นต้น

๒.๑๐ หลักพุทธธรรมกับการจัดการระบบนิเวศ

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สนับสนุนการแก้ไขปัญหาได้ทุกอย่าง ทั้งปัญหาจากภายนอกและปัญหาจากภายใน ซึ่งมนุษย์จะต้องมีความพร้อมในการแก้ไขอย่างเป็นระบบ และพระพุทธศาสนาเน้นการแก้ไขปัญหาที่เข้าถึงขั้นระดับจิตใจก่อน เพราะเป็นฐานของการกระทำ เพื่อให้เป็นทางออกที่ดีในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑๐.๑ การจัดการสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ

พระพุทธศาสนามีแนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อม บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติที่ยอมรับทุกสิ่งทุกอย่างที่สามารถแสดงให้เห็นได้ด้วยหลักตรรกะและความรู้ที่สมเหตุสมผล ดังนี้

๒.๑๐.๑.๑ กฎธรรมชาติ

พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เป็นวัตถุหรือเป็นเรื่องจิตใจ ไม่ว่าชีวิตหรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตาม ทั้งหมดล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมดาที่ว่านี้มองด้วยสายตาของมนุษย์เรียกว่า “กฎธรรมชาติ” เรียกในภาษาบาลีว่า “นิยาม” แปลว่า กำหนดอันแน่นอน ทำนองหรือแนวทางที่แน่นอน หรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่า เมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้น ๆ แล้ว ก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้น ๆ แน่นนอน^{๔๔}

ความจริงกฎ ๔ อย่างแรกในนิยาม ๕ ประการข้างต้น ย่อมรวมลงในกฎที่ ๕ คือ ธรรมนิยามทั้งหมดหรือจำแนกออกไปจากธรรมนิยามนั่นเอง หมายความว่า ธรรมนิยามมีความหมายครอบคลุมกฎธรรมชาติทั้ง ๕ ข้อ อาจมีผู้สงสัยว่าธรรมนิยามเป็นกฎใหญ่ เมื่อเอามากระจายเป็นกฎย่อยก็น่าจะกระจายออกไปให้หมด เหตุไร เมื่อแจกเป็นกฎย่อยแล้ว ยังมีธรรมนิยามอยู่ในรายชื่อกฎย่อยอีกด้วย คำตอบสำหรับความข้อนี้ พึงทราบด้วยอุปมาเหมือนคนทั้งหมดในประเทศไทยนี้ บางที่มีผู้พูดจำแนกออกว่า องค์พระประมุข รัฐบาล ข้าราชการ พ่อค้า และประชาชนบ้างว่า ตำรวจ ทหาร ข้าราชการ นักศึกษา และประชาชนบ้าง ว่าอย่างอื่นอีกบ้าง ความจริงคำว่าประชาชนย่อมครอบคลุม

^{๔๔} โสิต สุตานันท์, “วิเคราะห์ว่าทศธรรม : นิติศาสตร์แนวพุทธ” ใน วารสารกฎหมาย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๒ (ธันวาคม ๒๕๕๐) : ๘๐.

คนทุกหมู่เหล่าในประเทศ แต่ที่พูดแยกออกไป เพราะว่าคนเหล่านั้นนอกจากจะมีลักษณะหน้าที่ โดยทั่วไปในฐานะประชาชนเหมือนคนอื่น ๆ แล้ว ยังมีลักษณะหน้าที่จำเพาะพิเศษต่างหากออกไปอีก ส่วนหนึ่งด้วย ส่วนคนที่ไม่ม่มีลักษณะหรือหน้าที่จำเพาะพิเศษแปลกออกไป ก็รวมอยู่ในคำว่า ประชาชน เรื่องนิยาม ๕ ก็พึงเข้าใจทำนองเดียวกันนี้^{๑๐๐}

ธรรมชาติกับความต้องการของมนุษย์ไม่มีขีดจำกัด เป็นเรื่องของความต้องการสิ่งเสพ ปรนเปรอตน ที่เรียกว่า “ตัณหา” ในทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น ยังมีความต้องการอีกประเภท หนึ่งซึ่งมีขอบเขตจำกัด คือ ความต้องการคุณภาพชีวิต หรือเรียกว่า “ฉันทะ” โดยอธิบายขยายความ ต่อว่า ในทางพระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับหลักความ ต้องการคุณภาพชีวิตของมนุษย์ กล่าวคือการทำที่มนุษย์ต้องการคุณภาพชีวิตนั้น เป็นการแสดงถึงภาวะที่ มนุษย์ต้องการพัฒนาตนเองหรือพัฒนาศักยภาพของตนเองขึ้นไป สาธารณะของการพัฒนามนุษย์ก็คือการ ที่เราจะต้องพยายามปรับเปลี่ยนความต้องการ จากความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตนมาเป็นความ ต้องการคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ท่านได้ยกตัวอย่างเปรียบเทียบกับการกินไว้ คือมนุษย์จะกินอาหารโดยมี จุดประสงค์ความต้องการทั้งสองอย่างทับซ้อนกันอยู่ คือกินเพื่อสนองตัณหา ซึ่งมีขอบเขตไม่จำกัดและ กินเพื่อคุณภาพชีวิต (หล่อเลี้ยงร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพดี) ซึ่งมีขอบเขตจำกัด^{๑๐๑}

หลักธรรมหรือหลักธรรมชาติ เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อมโดยรวม สังคมและ วัฒนธรรมโดยรวม (กล่าวคือด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ เป็นต้น) และที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์เอง ที่พุทธทาสภิกขุเรียกว่า “ธรรมะ ๔ ความหมาย” ดังนี้

๑. ธรรมะ คือ ตัวธรรมชาติเอง ได้แก่ ตัวสภาพของสิ่งนั้นๆ ทั้งภายในและนอกร่างกาย ใจ มนุษย์ เรียกโดยรวมว่า สภาพธรรม ธรรมะหรือธรรมชาติส่วนนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องรู้ คือสิ่งที่เรียกใน ภาษาธรรม (อริยสัจ ๔) ว่า ทุกข์ เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้ เป็นสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ เป็นสถานการณ์ที่มนุษย์สามารถสัมผัสได้ หรือกระทบต่อความรู้สึกของมนุษย์ เป็นสิ่งที่หลักพุทธธรรม ระบุว่า มีเหตุเกิด (สมุทัย)

๒. ธรรมะ คือ กฎธรรมชาติ ได้แก่ สัจธรรม คือ ความจริงที่เป็นตัวควบคุมกำกับสรรพสิ่ง ให้ดำรงอยู่และขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงไปตามหลักความจริง หรือกฎนั้นๆ มนุษย์ สัตว์ พืช สังคม วัฒนธรรม และธรรมชาติแวดล้อมที่มนุษย์รู้จักหรือไม่รู้จัก ล้วนอยู่ภายใต้กฎสัจธรรมดังกล่าวนี้ทั้งสิ้น ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ ๔) ว่าสมุทัย เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเห็นและหาทางขจัด ออกหรือทำตาม (ปะหานธรรม)

๓. ธรรมะ คือ หน้าที่หรือบทบาทธรรมชาติ ได้แก่ ปฏิบัติธรรม คือสิ่งที่ต้องทำหรือต้อง แสดงบทบาทให้ถูกต้อง ให้สอดคล้องต้องตามกฎธรรมชาติและกฎมนุษย์ที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ เพราะถ้าทำผิดหรือแสดงผิด หรือปฏิบัติผิดกฎก็จะก่อผลร้าย แต่ถ้าปฏิบัติถูกต้องจะก่อผลดี ซึ่งมีให้เห็น ทั้งในหมู่พืช สัตว์ทั้งหลาย ในหมู่มนุษย์เรียกธรรมะในความหมายนี้ว่า กรรมคือการกระทำ ถ้าทำถูก

^{๑๐๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕๒.

^{๑๐๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **สลายความขัดแย้ง : นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดคีมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๒๓๘.

กฎเรียกว่า กรรมดี คือเป็นการกระทำที่จะเป็นเหตุเกิดผลดี ถ้าทำผิดกฎ เรียกรวมชั่ว คือเป็นการกระทำที่จะเป็นเหตุเกิดผลเสีย ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นสิ่งอื่น ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ ๔) ว่า มรรค เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องทำ ต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูก ให้ตรงตามกฎทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ หรือต้องฝึกจิตวิญญาณให้รู้ ฝึกจิตให้คิด ให้เชื่อ และฝึกกายให้ปฏิบัติให้ถูก ให้ต้อง จึงจะเป็นเหตุเกิดผลดีได้ (ภาวนาธรรม)

๔. ธรรมะ คือ ผลธรรมชาติ ได้แก่ ปฏิเวธธรรม คือสิ่งที่เป็นผลของการปฏิบัติธรรม คือ การกระทำที่ถูกต้องตามกฎธรรมชาติที่กล่าวในข้อ ๒ (สัจธรรม) ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ ๔) ว่า นิโรธ ในกรณีของมนุษย์ธรรมส่วนนี้เป็นสิ่งที่ต้องเข้าถึงหรือทำให้แจ้ง (สัจฉิกิริยา)^{๑๐๒}

ธรรมทั้ง ๔ ที่ว่านี้ เมื่อพิจารณาความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของตัวธรรมล้วนๆ ก็จะทราบว่า เป็นเรื่องของหลักเหตุผลที่ภาษาพุทธธรรม เรียกว่า อิทัปปัจจยตาธรรม เรียกว่า หลักเหตุผลนั่นเอง คือ ตัวสภาวะธรรมเป็นตัวผล ตัวสัจธรรม เป็นตัวเหตุ และตัวปฏิเวธธรรมเป็นตัวผล ตัวปฏิบัติธรรมเป็นตัวเหตุ และถ้าจับรวบเป็นเพียงคู่เดียว คือสภาวะธรรมและสัจธรรมจะเป็นตัวเหตุ ส่วนปฏิบัติธรรมและปฏิเวธธรรมเป็นตัวผล ธรรมะ ๔ ประการนี้ มีปรากฏอยู่ในที่ทั่วไปและมีอยู่ทั้งในหมู่มสิ่งมีชีวิต พืช สัตว์ และสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ดิน น้ำ เป็นต้น มนุษย์อยู่ในกลุ่มสิ่งมีชีวิต จึงอยู่ภายใต้ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ โดยไม่มีผิดเพี้ยน แต่ในฐานะที่มนุษย์ต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กับมนุษย์ สัตว์และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ที่อยู่ ภายใต้หลักเหตุผลเช่นกัน มนุษย์ต้องรู้สภาวะธรรมและเห็นสัจธรรมทั้งที่สภาพแวดล้อม ตนเองต้องทำ ให้ถูกต้อง จึงจะได้รับผลคือปฏิเวธธรรมที่ถูกต้องช่วยแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนมนุษย์ได้

๒.๑๐.๑.๒ กฎมนุษย์

คำสอนของพระพุทธองค์หรือที่เรียกว่า “ธรรมวินัย” นั้น แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ คำว่า “ธรรม” ซึ่งหมายถึงความจริงตามธรรมชาติหรือ “กฎธรรมชาติ” และคำว่า “วินัย” ซึ่งหมายถึง สิ่งที่มนุษย์จัดตั้งขึ้นเอง หรือ “กฎมนุษย์” ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องสมมติ เช่น เมื่อคนต้องการทำสวนก็จะนำ ต้นไม้มาปลูก การทำสวนนี้เป็นเหตุ และจะทำให้เกิดผลคือต้นไม้เจริญงอกงาม อันนี้คือเหตุและผลอันเป็นความจริงตามกฎธรรมชาติ ต่อมาหากเจ้าของสวนไปจ้างคนงานให้มาช่วยเหลือดูแลในการทำสวน โดยจ่ายเงินเป็นค่าตอบแทน อันนี้เป็นกฎที่มนุษย์ตั้งขึ้นเอง โดยการสมมติขึ้นมาว่าเมื่อคนงานทำสวนแล้วก็จะได้เงินตอบแทน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วเป็นไปได้ที่การทำงานของคนสวนจะทำให้เกิดผล คือมีเงินงอกเงยขึ้นมา ต่างจากการเจริญเติบโตของต้นไม้อันเป็นกฎที่จริงแท้แน่นอน

แท้จริงแล้ว การที่เราวางกฎสมมติขึ้นมาก็เพราะเราต้องการผลตามกฎธรรมชาติ เพราะถ้าเราไม่ต้องการให้ต้นไม้เจริญงอกงามแล้ว เราจะวางกฎมนุษย์ให้คนทำสวนได้เงินเดือนไปทำไม ดังนั้น มนุษย์จึงต้องตระหนักรู้อยู่เสมอว่าสิ่งต้องการที่แท้จริง คือ ความเป็นจริงตามธรรมชาติไม่ใช่ตามสิ่งสมมติ หากมนุษย์ขาดปัญญาหรือหลงผิดมัวยึดติดในกฎสมมติ ไม่เข้าถึงหรือไม่สามารถเชื่อมโยงให้เข้าถึงความจริงแห่งกฎธรรมชาติได้ ความวิปلاสน์ทั้งของชีวิตและสังคมก็จะเกิดขึ้นทันที ส่วนนักนิติศาสตร์หรือฝ่ายนิติบัญญัติจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะกฎหมายจะมีความสมบูรณ์ตาม

^{๑๐๒} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมท่าไม้, (กรุงเทพมหานคร : C & N., ๒๕๔๙), หน้า ๕๙.

ความมุ่งหมายได้ ย่อมต้องอาศัยผู้ร่างที่มีปัญญาพิเศษ สามารถหยั่งรู้ถึงความจริงแห่งปัจจัยทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับกฎแห่งธรรมและนำมาเชื่อมโยงกับการสร้างระบบกฎหมายในสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และประสานสอดคล้องกลมกลืนกัน เพื่อให้ได้ผลจริงตามธรรมนั้นด้วย^{๑๐๓} ทฤษฎีต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมานั้น แท้จริงแล้วก็คือการพยายามที่จะเข้าถึงซึ่งความจริงที่เรียกกันว่าธรรมชาติ นั้นเอง จากทฤษฎีก็จะไปจัดโครงสร้าง วางระบบกฎเกณฑ์ขึ้นในสังคม ที่เรียกกันว่ากฎหมายขึ้นมา ซึ่งหากทฤษฎีนั้นไม่เข้าถึงธรรมคือแก่นแท้แห่งความจริงแล้ว ระบบที่จัดตั้งขึ้นมาบนฐานของทฤษฎีนั้น ก็จะไม่สามารถให้ประโยชน์ที่แท้จริงยั่งยืนตามความต้องการของมนุษย์ได้

กฎแห่งธรรมชาตินั้นไม่มีผิด เป็นสิ่งจริงแท้แน่นอน แต่กฎของมนุษย์นั้นมีทางผิดพลาดได้ด้วยสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ ดังนี้

๑. ด้านปัญญา คือ หากมนุษย์ไม่มีปัญญารู้เท่าทันทั่วถึงธรรม ไม่รู้ตัวธรรมที่เป็นความจริงในธรรมชาติ เป็นต้นว่า ไม่รู้ไม่เข้าใจชีวิตมนุษย์ ไม่เข้าใจเหตุปัจจัยในสังคมว่า เวลานี้สังคมเป็นอย่างไร มีปัญหาอย่างไร กลไกของปัญหาสังคมเป็นอย่างไร การทำเหตุปัจจัยอย่างนี้ ๆ จะก่อให้เกิดผลในสังคมสะท้อนกันไปอย่างไร ฯลฯ ก็จะส่งผลให้การบัญญัติกฎหมายผิดพลาดได้ทันที

๒. ด้านเจตนา คือ หากมนุษย์มีเจตนาที่แอบแฝง เช่น คิดจะหาจะเอาผลประโยชน์แก่ตัวหรือพวกพ้อง หรือคิดจะกลั่นแกล้งทำร้ายคนอื่น พวกอื่นก็จะทำให้การบัญญัติกฎหมายผิดพลาดได้อีกเหมือนกัน^{๑๐๔}

รวมความว่า การจัดการปัญหาของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม จะต้องเข้าใจความเป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ ถือว่าเป็นตัวสภาวะธรรมของธรรมชาติที่จะทำให้มนุษย์มีทัศนคติทำที่ ทิฐิที่ถูกต้องในการพัฒนาตัวเองและการจัดปัญหาอย่างถูกต้อง

๒.๑๐.๒ หลักกัตถุญ : การรู้จักคุณค่า

ชีวิตของสัตว์ที่เกิดมาร่วมชะตากรรมในโลกนี้ ย่อมมองเห็นคุณค่าและความสำคัญในตนเองที่จะมีสิทธิ์ในการดำรงชีวิตอยู่อย่างเท่าเทียมกัน มนุษย์ต้องมองเห็นคุณค่าของชีวิตทั้งหลายที่เกิดขึ้นมาว่ามีชะตาเดียวกันกับตน คือ สัตว์ทั้งหลาย รักสุขเกลียดทุกข์ ฉันทิใด เราก็รักสุขเกลียดทุกข์ ฉันทินั้น เรายากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตาย สัตว์เหล่าอื่นก็อยากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตายเหมือนกัน^{๑๐๕}

สัตว์ทุกชนิดก็ล้วนแต่มีบุญคุณต่อมนุษย์ทั้งนั้น คนได้ประโยชน์จากการใช้ทำงานของสัตว์ สัตว์บางชนิดให้น้ำนมแก่มนุษย์ เมื่อตายลง มนุษย์ก็เอาเนื้อมากินเป็นอาหาร และเกือบทุกส่วนในร่างกายของสัตว์มาผลิตเป็นอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งนับว่าสัตว์ที่มีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์มากมาย มนุษย์ควรมีความเมตตากรุณาแม้ต่อสรรพสัตว์ หลักเมตตาพรหมวิหารเป็นหลักธรรมพื้นฐานแก่การปรับสภาพจิตให้เกิดความรักความเอื้ออาทรต่อสรรพสัตว์ ดังพุทธพจน์ว่า “ขอสัตว์ทั้งปวง จงมีความสุข มีความเกษม มีตนเป็นสุขเถิด คือเหล่าสัตว์ที่ยังเป็นผู้หวาดสะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง ขอสัตว์

^{๑๐๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ : รวมคำบรรยายหลักวิชาชีพนักกฎหมาย, (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘ - ๓๒.

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

^{๑๐๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๓/๕๐๒.

เหล่านั้นทั้งหมดจะมีตนเป็นสุขเกิด ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมด จะมีตนเป็นสุขเกิด เหล่าสัตว์ที่มีขนาดกาย ยาวขนาดกายใหญ่ ขนาดกายปานกลาง ขนาดกายเตี้ย ขนาดกายผอม หรือขนาดกายอ้วน ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจะมีตนเป็นสุขเกิด เหล่าสัตว์ที่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่ไม่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่อยู่ใกล้และอยู่ไกลก็ดี ภูตหรือสัมภเวสีก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจะมีตนเป็นสุขเกิด ไม่ควรข่มเหง ไม่ควรดูหมิ่นกันและกันในทุกโอกาส ไม่ควรปรารณาทุกข์แก่กันและกัน เพราะความโกรธและเพราะความแค้น ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณไปยังสรรพสัตว์ ดุจมารดาเฝ้าถนอมบุตรคนเดียวด้วยชีวิตะนั้น”^{๑๐๖}

พระพุทธศาสนาสอนให้คนอยู่ร่วมกันใน ๒ ฐานะ คือ ฐานะผู้กระทำคุณก่อน และฐานะผู้สำนึกในบุญคุณแล้วตอบแทน แต่สามารถเปลี่ยนสภาพจากบุคคลมาเป็นสรรพสิ่งที่เป็นคุณต่อการดำรงชีพของมนุษย์ ซึ่งระบบนิเวศก็เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อลักษณะการดำรงชีพของมนุษย์ เพราะว่ามีมนุษย์เราได้รับประโยชน์จากระบบนิเวศทั้งทางตรงและทางอ้อม ระบบนิเวศจึงดำรงอยู่ในฐานะของสิ่งที่มีคุณต่อมนุษย์ ซึ่งมนุษย์จะต้องมีความสำนึกในคุณของระบบนิเวศ และตอบแทนคุณระบบนิเวศด้วยการปกป้องคุ้มครอง ดูแลรักษา ฟื้นฟูเยียวยา ไม่บุกรุกหรือสร้างมลภาวะที่จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทั้งทางตรงและทางอ้อม พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงระบบนิเวศที่มีคุณค่าต่อมนุษย์ โดยทรงยกตัวอย่างระบบนิเวศป่าไม้ว่า “บุคคลนั่งหรือนอนอยู่ใต้ร่มเงาของต้นไม้ได้ ไม่ควรหักรานกิ่งของต้นไม้ นั้น เพราะ ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนแล้ว”^{๑๐๗} และการแสดงความเคารพคือความเคารพต่อระบบนิเวศด้วย คนส่วนใหญ่เชื่อกันว่าต้นไม้แต่ละต้นเป็นที่อยู่หรือเป็นวิมานของรุกขเทวดา โดยเฉพาะต้นไม้ใหญ่ที่เรียกว่าต้นไม้เจ้าไพร (เจ้าป่า) จึงไม่ควรเบียดเบียนธรรมชาติที่ตนอาศัยพึ่งพิง (อภัยปักษะ) ไม่ก่อมลภาวะหรือทำให้สูญเสียคุณภาพของระบบนิเวศ

ความกตัญญูรู้คุณ คือ ความรู้คุณท่าน รู้อุปการคุณที่ท่านทำแล้ว รู้คุณค่าแห่งการกระทำ ความดีของผู้อื่น ในทางธรรมเรียกว่า กตัญญูตา แปลว่า ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นผู้รู้คุณคนในด้านความกตัญญูต่อต้นไม้หรือป่าไม้นั้น พระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างที่ดี จากเหตุการณ์ที่พระองค์ทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วทรงเสด็จประทับยืนสงบนิ่งและทรงจ้องมองต้นไม้โพธิ์ที่ให้ร่มเงาแก่กันแดดกันฝนให้พระองค์โดยไม่กระพริบพระเนตรเป็นเวลา ๗ วัน เพื่อแสดงความอนุโมทนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงความกตัญญูต่อต้นไม้โดยเฉพาะต้นแคฝอย ต้นบุณฑริก ต้นสาละ ต้นจามจุรี ต้นมะเดื่อ ต้นไทร และต้นไม้โพธิ์ จึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีบุญคุณที่เอื้ออำนวยคุณูปการมากมายต่อพระพุทธเจ้า และท่าทีของพระพุทธเจ้าที่แสดงออกนั้นเป็นการแสดงต่อสิ่งที่มีบุญคุณ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ดั่งงามอย่างหนึ่ง เป็นคุณธรรมที่เรียกว่าความกตัญญู อีกทั้งป่าไม้และต้นไม้ยังมีบุญคุณต่อมนุษย์ทั้งหลายอีกด้วย ซึ่งความกตัญญูนี้พระพุทธองค์ทรงสอนให้ประชาชนมีทั้งต่อมนุษย์ด้วยกัน สัตว์ต่างๆ และรวมถึงพืชทั้งหลายด้วย^{๑๐๘}

^{๑๐๖} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๔๕ - ๑๔๙/๕๓๓ - ๕๓๔.

^{๑๐๗} พุ.ชา.ทุก. (ไทย) ๒๗/๑๙๖/๔๕๔.

^{๑๐๘} สายสุนีย์ สว่างยิ่ง, การศึกษาคติธรรมเกี่ยวกับต้นไม้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๙ - ๑๒๑.

เรื่องอหิงสาให้คิดว่า “บุคคลไม่ถือว่าเป็นอริยะ เพราะเบียดเบียนสัตว์อยู่ แต่ชื่อว่าอริยะ เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง”^{๑๐๙} คำสอนเรื่องอหิงสาจะเกี่ยวเนื่องกับมรรคองค์ ๘ และเป็นแง่หนึ่งขององค์ประกอบของการกระทำที่เหมาะสมในขณะที่แสดงการขอร้องต่อการฆ่า ซึ่งพระภิกษุจะต้องระมัดระวังที่จะไม่เบียดเบียนแม้ชีวิตสัตว์ที่เล็กที่สุด พระพุทธองค์ไม่อนุญาตให้ภิกษุเดินทางช่วงฤดูฝน เพราะอาจเป็นไปได้ที่จะไปทำร้ายหรือเป็นเหตุให้แมลงหรือสิ่งมีชีวิตตัวเล็กๆ อื่นๆ เสียชีวิตและมีคำสอนห้ามพระภิกษุขุดดินตามสิกขาบทว่า “ก็ ภิกษุใดขุด หรือใช้ให้ขุดซึ่งดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๑๑๐} หลักอหิงสาก็รวมไปถึงพืชด้วยตามสิกขาบท “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพรากกุตคาม”^{๑๑๑} เพราะพืชเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ จึงไม่ควรทำร้าย ในการบริโภคผลไม้ พระภิกษุไม่อนุญาตให้ฉับผลไม้ที่สามารถนำไปปลูกเจริญเติบโตได้อีก มีผลไม้ชนิดเดียวที่พระพุทธองค์อนุญาตคือผลไม้ที่ถูกดึงเมล็ดออกแล้วหรือผลไม้ที่ไม่มีเมล็ด แม้ในชาดก พระพุทธองค์ก็เคยเกิดเป็นสัตว์ เช่น กระจ่าง ปลา ช้าง หรือสัตว์อื่นๆ หลายเรื่อง กล่าวถึงสัตว์ผู้พลีชีพเพื่ออุทิศต่อมนุษย์ มนุษย์ผู้พลีชีพตนเองเพื่อสัตว์เพื่อหลีกเลี่ยงการอดตายหรือความตาย

มนุษย์เป็นผู้สร้างและทำลาย เพราะฉะนั้น มนุษย์ต้องตระหนักให้มากในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เพื่อไม่เบียดเบียนธรรมชาติมากเกินไปด้วยหลักกตัญญูต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

๑. ส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาจิตวิญญาณมนุษย์ของตนให้สูงขึ้นและสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ จะได้ไม่ทำลายธรรมชาติ

๒. มองธรรมชาติว่า จะดำรงชีวิตอยู่รอดได้ จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การพึ่งพาดังกล่าวก็หาใช่เป็นการพึ่งพาแบบเอารอดเอาเปรียบกัน หรือเป็นศัตรูกันแต่อย่างใดไม่ หากแต่เป็นการพึ่งพาแบบเป็นมิตรต่อกันและกัน เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ คน พืช สัตว์ จิตวิญญาณ

๓. ธรรมชาติและสรรพชีวิตทั้งหมด ล้วนต้องการการมีชีวิตอยู่และมีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่คู่กับสรรพชีวิตอื่น ๆ ซึ่งการก้าวล่วง ละเมิด เบียดเบียน หรือทำลายชีวิตอื่น ถือว่าละเมิดกฎธรรมชาติขั้นพื้นฐานหรือศีลธรรมขั้นพื้นฐานของทุกสังคม

๔. ความสุขจากการบริโภค มนุษย์เป็นสัตว์ชนิดเดียวที่ใช้พลังแห่งความต้องการที่สูงมาก เพื่อแสวงหาคำตอบชนิดเดียวคือความสุข โดยส่วนใหญ่ ความสุขที่ได้มามากจะแลกด้วยความสูญเสียและสูญเสียขั้นสูงของทรัพยากรและสรรพชีวิตอื่นบนโลก ซึ่งหากมนุษย์ยังดำรงชีวิตภายใต้อิทธิพลความต้องการความสุข และการเผาผลาญทรัพยากรธรรมชาติอีกต่อไป ความสุขของมนุษย์อาจจะหมดสิ้นไปในเวลาอันใกล้ เพราะภายใต้ความต้องการที่ไม่มีสิ้นสุดของมนุษย์ ธรรมชาติบนผืนโลกนี้ก็กลับมีจำนวนจำกัด

^{๑๐๙} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๐/๑๑๖.

^{๑๑๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๕/๒๗๓.

^{๑๑๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘

๕. มองธรรมชาติในฐานะเป็นสิ่งต้องปกป้องมิให้ถูกละเมิด มิให้ถูกเบียดเบียนทำร้ายและไม่สนับสนุนให้มีการละเมิดถูกเบียดเบียนทำร้ายแล้ว ยังให้สิทธิ์คุ้มครองป้องกันชีวิตสรรพสิ่งในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การห้ามฆ่าสัตว์ การยกเลิกบุชายัญ การกำหนดเขตอภัยทาน การสนับสนุนด้านปัจจัย ๔ ให้สรรพชีวิตได้พึ่งพาอาศัย

๖. การบริโภคทรัพยากรอย่างมีคุณค่า มนุษย์อาศัยปัจจัยอื่นดำรงชีพและต้องบริโภคสิ่งต่าง ๆ อีกมาก หากไม่เรียนรู้วิธีบริโภคให้พอประมาณ พออยู่ได้แล้ว มนุษย์อาจจะไม่มีอะไรเหลือให้บริโภคได้ยืนยาวอีกต่อไป ดังนั้น การนำมาใช้ใหม่ ใช้อย่างรู้จุดประสงค์ ใช้อย่างคุ้มค่า ให้เหมาะสมกับสภาพของสิ่งนั้น ๆ

๗. มองธรรมชาติ โดยห้ามมิให้ละเมิดชีวิตสรรพสิ่งอื่นใดแล้ว ยังจะต้องรักเมตตาชีวิต

๘. เน้นพฤติกรรมในการไม่เปลี่ยนแปลงธรรมชาติให้เสียหาย มนุษย์ไม่ควรให้มีการขุดดินไถหว่าน โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ควรปล่อยให้ป่าคงสภาพเป็นป่าตามธรรมชาติเดิมของมัน ตามนิยามป่าในพระพุทธศาสนาที่ว่า ป่าคืออาณาบริเวณที่ปราศจากการไถหว่าน หรือการเพาะปลูกใด ๆ

๙. มนุษย์ต้องเรียนรู้การบริหารความต้องการ และความสุขของตนให้ดี เพื่อมิให้มีการทำลายโลก ทำลายบ้านหลังแรกของมนุษยชาติ หรือขาดความสมดุลของสรรพสิ่งอีกต่อไป

๑๐. มนุษย์ต้องรู้จักประมาณในการใช้สอย และลดการใช้ให้น้อยลง

๑๑. วิธีการอนุรักษ์อีกแบบหนึ่ง คือ การนำกลับมาใช้ใหม่หรือแปลงสภาพเป็นอย่างอื่น เพื่อให้ใช้ได้อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอาจจะต่างไปจากธรรมชาติเดิมก็ได้

๑๒. การไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนชีวิตทุกชีวิต แม้แต่จุลชีพ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติวินัย ทรงสอนพระสงฆ์ให้รู้จักเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ห้ามตัดต้นไม้และทำลายพืชพันธุ์ทุกชนิด ห้ามขุดดิน เป็นต้น

๑๓. การไม่ทิ้งของเสียสิ่งปฏิกูลลงในน้ำ และธรรมชาติอื่น ๆ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติวินัย ห้ามถ่ายอุจจาระปัสสาวะหรือบ้วนน้ำลายลงบนแม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น

๑๔. การควบคุมความต้องการของมนุษย์ เพราะธรรมชาติไม่มีเพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์

๑๕. การปลูกจิตสำนึกมนุษย์ให้รู้เข้าใจและการตระหนักในคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม^{๑๑๒}

รวมความว่า เมื่อมนุษย์มีทัศนคติและการปฏิบัติด้วยท่าทีที่ถูกต้องต่อธรรมชาติดังกล่าว ถือว่าบุคคลนั้นเชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ตนได้อาศัยเป็นการรักษาและอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย และเมื่อมนุษย์มีธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งจะนำไปสู่ความเจริญงอกงาม จึงควรที่มนุษย์ทุกคนต้องรู้จักตระหนักในคุณธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี

^{๑๑๒} พระมหาเจิม สุวโจ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม”, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๙ - ๑๒๑.

๒.๑๐.๓ สันโดษ : การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด

หลักธรรมเรื่องความสันโดษถือเป็นหัวใจสำคัญในการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และรู้จักประมาณในการบริโภคทรัพยากรอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพของระบบนิเวศ โดยคำนึงถึงความจำเป็นและความคุ้มค่าเหมาะสมกับสถานภาพของตนเองอย่างไม่ฟุ่มเฟือย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวธรรมของภิกษุ ซึ่งเป็นผู้สันโดษมักน้อยด้วยปัจจัยของจำเป็นในการยังชีพที่น้อยหาได้ง่ายและไม่มีโทษสันโดษด้วยจีวรผ้าบังสุกุลที่น้อย หาได้ง่ายและไม่มีโทษสันโดษด้วยโภชนะอาหารที่หาได้ง่ายและไม่มีโทษสันโดษด้วยเสนาสนะ ที่อยู่อาศัย หาได้ง่ายและไม่มีโทษสันโดษด้วยเภสัชยา มุตรเน่า ปัสสาวะ หาได้ง่ายและไม่มีโทษ^{๑๑๓}

สันโดษเป็นความรู้สึกยินดี ความพอใจ ยินดีด้วยปัจจัย ๔ คือ ผ้านุ่งผ้าห่ม อาหาร ที่นอน ที่นั่ง และยา ตามมีตามได้ ยินดีของของตน การมีความสุขความพอใจด้วยเครื่องเลี้ยงชีพที่หามาได้ด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรมของตน ไม่โลภ ไม่ริษยาใคร^{๑๑๔} สันโดษเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมแก่การอยู่และพึงพาระบบนิเวศอย่างเกื้อกูล

การใช้หลักสันโดษ คือ ความยินดี ความพอใจ ในสิ่งซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรง และความชอบธรรมของตนตามที่มี ตามที่ได้ มีความรู้จักอิม รู้จักพอ เป็นแนวทางในการกระทำเพื่อให้สามารถอยู่กับธรรมชาติได้อย่างลงตัว ซึ่งความสันโดษมี ๓ ประการ ได้แก่

๑. ยินดีตามที่ได้ คือ เมื่อได้สิ่งใดมา หรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ด้วยความชอบธรรม ไม่ว่าจะสิ่งนั้นจะหายาบหรือประณีตเพียงใด ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ชวนขวยออยากได้สิ่งอื่นที่มีใช้ของตน ไม่กระวนกระวายในสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนามากไปกว่าสิ่งที่ตนควรจะได้ ไม่เพ่งเล็ง ไม่ริษยาของผู้อื่นได้ ไม่เบียดเบียนต่อบุคคลรอบข้าง นี้ชื่อว่า ยถาลาภสันโดษ

๒. ยินดีตามกำลัง คือ ยินดีพอแก่กำลังของร่างกาย สุขภาพ และวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง เมื่อตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายและสุขภาพแห่งตน เช่น ภิกษุได้อาหารปณฑบาทที่แสดงต่อโรคในกายของตน หรือได้มามากเกินกว่าที่จะฉันได้ ก็ไม่หวงแหนหรือเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมยอมสละของสิ่งนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือแลกเอาสิ่งของที่ตนบริโภคได้ ใช้สอยได้ เป็นต้น นี้ชื่อว่า ยถาผลสันโดษ

๓. ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดมุ่งหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของอันไม่เหมาะสมแก่สมณะภาวะ หรือภิกษุบางรูปเมื่อได้ปัจจัย ๔ ที่มีค่ามาก เห็นว่าเป็นสิ่งสมควรแก่ท่านผู้ทรงคุณสมบัติ หรือพระเถระผู้อาวุโสที่นำเลื่อมใส ก็นำไปมอบให้แก่ท่านผู้นั้น ตนเองใช้ในสิ่งอันพอประมาณ หรือภิกษุบางรูปที่ประพฤติดุจริตขัดเกลาคตนได้ของประณีตมา ก็สละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่นๆ ตนเองใช้ของที่มีหรือตนมีโอกาสที่จะได้ลาภอย่างหนึ่ง แต่ได้พิจารณาว่าสิ่งนั้นสมควรแก่ผู้อื่น ก็สละลาภนั้นให้แก่ผู้ที่สมควร ตนเองรับเอาแต่ในสิ่งที่เหมาะสมกับตน นี้ชื่อว่า ยถาสารูปสันโดษ^{๑๑๕}

^{๑๑๓} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๑/๔๗๘.

^{๑๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๙.

^{๑๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๕.

ความรู้จักประมาณในการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้จักประมาณ หรือความรู้จักพอดีในการปฏิบัติที่เป็นหลักกลางๆ เรียกว่า มัตตัญญูตา เช่น ความรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร เรียกว่า โภชนมัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในธรรม เรียกว่า ธรรมประมาณ ความรู้จักประมาณในการกินการใช้ เรียกว่า “ปริमितปานโภชนา” เป็นต้น ดังนั้น ความรู้จักประมาณในการบริโภคหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ จึงเป็นปฏิปทาหรือแนวปฏิบัติตามในดังกล่าว เป็นการใช้สอยไปตามความหมายและประโยชน์หรือคุณค่าที่แท้จริงของป่าไม้ ที่มุ่งให้เกิดประโยชน์พอเป็นเงื่อนไขให้ชีวิตดำรงอยู่ตามสภาวะของมันได้ ฉะนั้น การใช้ประโยชน์จากต้นไม้หรือป่าไม้นั้นต้องเป็นไปอย่างชอบธรรมหรือถูกต้องตามธรรมจะมีปัญญากำกับอยู่ เพื่อให้เกิดความระมัดระวังในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและพอเหมาะพอดีเพียงพอแก่คุณภาพชีวิต ไม่ให้ใช้ประโยชน์เพื่อการสนองกิเลสตัณหาอย่างฟุ่มเฟือย

หลักสันโดษในทางพระพุทธศาสนา ได้สอนให้คนรู้จักพอหรือรู้จักถือสันโดษอันเป็นความสุขอย่างยิ่ง ขึ้นอยู่กับปัญญาของแต่ละบุคคลว่าจะรู้จักถือสันโดษ คือมีจุดของความพอดี ความพอเพียงในระดับใด และสันโดษสามารถแยกลักษณะเฉพาะออกได้ ๓ อย่าง คือ (๑) ยถาลาภสันโดษ คือยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ (๒) ยถาผลสันโดษ คือ ยินดีตามกำลัง ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกาย สุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลังตนมี (๓) ยถาสารูปสันโดษ คือ ยินดีตามสมควร ยินดีตามที่เหมาะสมกับตนอันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เกิดจากการพิจารณาด้วยปัญญา เพื่อให้เข้าใจทุกสิ่งตามความเป็นจริงตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ^{๑๑๖}

ในคัมภีร์วิภังค์ กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทพร้อมกับตรัสให้ภิกษุสาวกยินดีในปัจจุบัน ๔ โดยทรงคัดค้านการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยไม่เห็นคุณค่า ให้เน้นที่ความสันโดษ ซึ่งมีตัวอย่าง คือ ที่เมืองเวรัญชา ตอนเกิดข้าวยากมากแพง พระองค์ทรงตรัสถึงการใช้สอยจีวร (เครื่องนุ่งห่ม) บิณฑบาต “รับข้าวหนึ่งรูปละประมาณ ๑ ทะนาน นำไปทำให้ละเอียดแล้วฉัน ส่วนพระอานนทบัณฑิตข้าวหนึ่งประมาณ ๑ ทะนานบนหินบดแล้วน้อมเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาค พระองค์เสวยข้าวนั้น”^{๑๑๗} นอกจากนี้ ยังพบว่าพระองค์ทรงสรรเสริญพระภิกษุบางรูปที่ปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสม คือ ใช้สอยในปัจจุบัน ๔ แบบพอเหมาะพอควร อีกทั้งยังพบว่าพระองค์ไม่เพียงทรงสั่งสอนเรื่องสันโดษเท่านั้น แต่ก็ยังเป็นแบบอย่างในการใช้สอยสิ่งที่ได้มาอย่างเห็นคุณค่า หลักธรรมข้อนี้น่าจะมีพระสาวกเข้าใจและปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย จะเห็นได้ว่า พระอานนทเองก็แสดงสันโดษธรรมแก่วัสสการพราหมณ์ว่า พระภิกษุที่ยินดีในปัจจุบัน ๔ เท่าที่หาได้ เป็นสาเหตุให้มีผู้เกิดความเลื่อมใส ในสันตุมุฏฐสูตร ว่าด้วยความสันโดษ ที่ปรากฏเนื้อความที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญพระมหากัสสปเถระว่า “กัสสปะนี้เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิดที่ไม่สมควร เพราะเหตุแห่งจีวร ไม่ได้จีวรก็ไม่กระวนกระวาย และได้จีวรแล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก ใช้สอยอยู่”^{๑๑๘}

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๑๑๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖/๙.

^{๑๑๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๔๔/๒๓๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ทัศนะไว้ว่า ความพอดีหรือหลักมัชฌิมาปฏิปทา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา ใช้ตัดสินทุกกรณีเป็นมัชฌิมาในแง่ของพระพุทธศาสนา หลักการทางเศรษฐศาสตร์สัมพันธ์กับเรื่องระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์สัมพันธ์กัน อย่างใกล้ชิด มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม^{๑๙} ซึ่งทั้ง ๓ อย่างนี้ จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ประสานกันและเกื้อกูลต่อกันด้วยในการดำรงอยู่ด้วยกัน ฉะนั้น พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียน คือ ไม่ทำให้คุณภาพชีวิตของตนเองเสีย แต่ให้เป็นไปในทางพัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมคุณธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนให้สังคม และระบบธรรมชาติแวดล้อม^{๒๐}

พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์บริโภคปัจจัย ๔ แต่พอดี (โภชนะ มัตตัญญูตา) และให้รู้คุณค่าที่แท้จริงของการบริโภคปัจจัยเหล่านั้น เพราะปัจจัยสำคัญคือ “สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร” การบริโภคปัจจัย ๔ จำเป็นที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์ก็ควรบริโภคแต่พอดีโดยกำหนดรู้ว่าคุณค่าที่แท้จริงของการบริโภค ดังคำพิจารณาปัจจัย ๔ ก่อนบริโภค^{๒๑}

รวมความว่า ความสันโดษจึงเป็นหนทางในการเยียวยาธรรมชาติทั้งภายในและภายนอกตัวมนุษย์ ทำให้ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เพราะมนุษย์มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ประสานกันและเกื้อกูลต่อกันในการแก้ไขภัยพิบัติที่เกิดขึ้น หรือยังไม่เกิดสันโดษก็เป็นตัวแปรสำคัญต่อการเกิดภัยพิบัติ มนุษย์ที่ประพฤติธรรมย่อมทำให้สิ่งแวดล้อมดี ก็คือการปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างเอื้ออาทร เมตตา และกตัญญูต่อธรรมชาติ โดยมองเห็นคุณค่าของธรรมชาติหรือระบบนิเวศอย่างแท้จริง

๒.๑๐.๔ หลักมัชฌิมาปฏิปทา : การอยู่แบบเป็นมิตรกับธรรมชาติ

พระพุทธศาสนายอมรับกฎเกณฑ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวมนุษย์หรือว่ามนุษย์รับรู้ได้นั้นว่า มีการเกิดและการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิรันดร์ โดยไม่มีอะไรที่จะคงอยู่ถาวรได้ตลอดกาล สิ่งที่มนุษย์เห็นหรือรับรู้ด้วยประสาททั้ง ๕ นั้นก็เป็นสภาวะชั่วคราวของสิ่งนั้นๆ พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญในสาระเบื้องต้นในการสั่งสอนมิให้มนุษย์ยึดเกาะกับสิ่งที่ประสาทสัมผัสรับรู้ นั่นคือเป็นการสอนกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่เป็นความจริง และยอมรับความจริงของสิ่งนั้น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการแสวงหาความหลุดพ้นหรือการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ได้ในที่สุด

หลักมัชฌิมาปฏิปทา เป็นหลักคำสอนในการประพฤติปฏิบัติและเป็นกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ โดยมีรากฐานมาจากทัศนะพื้นฐานหรือพุทธอภิปรัชญา อันเป็นกระบวนการตามเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ที่เป็นจุดเชื่อมต่อ

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๔๖.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๕๔.

^{๒๑} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑, ๘๖.

ระหว่างกระบวนการของธรรมชาติกับการปฏิบัติของมนุษย์ วิธีปฏิบัติของมนุษย์จะต้องสอดคล้องกับกระบวนการของธรรมชาติ หรือการปฏิบัติของมนุษย์จะต้องให้ผลเกิดขึ้นตามกระบวนการของธรรมชาติ^{๑๒๒}

คุณค่าของหลักมัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลักคำสอนที่เป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา มีคุณค่าในตัวเองอย่างลึกซึ้ง เป็นการประมวลคำสอนภาคปฏิบัติคือระบบจริยธรรมทั้งหมดมาประยุกต์ใช้ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ในฐานะเป็นทางแห่งความพอดีที่ให้ความสุขในปัจจุบันไม่คิดแสวงหาเกินพอดี จนเกิดปัญหาโดยเฉพาะการแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

รวมความว่า หลักมัชฌิมาปฏิปทาสามารถนำไปแก้ไขปัญหาคความทุกข์สำหรับทุกคนได้เป็นอย่างดี เริ่มตั้งแต่ทุกข์ในชีวิตประจำวัน การใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณค่า ป่าไม้ก็จะนำอยู่เป็นอยู่อย่างยั่งยืน หากไม่มีความพอดีหรือไม่ได้ใช้หลักทางสายกลางนั่นเอง

๒.๑๐.๕ อริยสัจ ๔ : รู้จักวิธีการแก้ไขปัญหาที่ถูกต้อง

อริยสัจ ๔ เป็นอีกหลักธรรมหนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นกระบวนการที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการระบบนิเวศได้ดี เป็นหลักธรรมที่มีลักษณะเป็นพลวัต สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาาระบบนิเวศได้ เป็นหลักธรรมที่มีลักษณะเป็นธรรมวิทยาประยุกต์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับทุกยุคสมัยนำมาเป็นเครื่องมือในการจัดการและแก้ปัญหาาระบบนิเวศได้^{๑๒๓}

ทุกข์ วิภวติของดิน น้ำ ป่า อากาศ คือ สภาพความเป็นจริง ที่ควรกำหนดรู้ตามสภาพที่มันเป็นอยู่จริง เรียกว่าเข้าใจปัญหา การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ซึ่งจำเป็นจะต้องให้ความสำคัญในการแก้ปัญหาโดยการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมกับชุมชนและสังคม เพื่อกล่อมเกล่าปัจเจกชนไม่แปลกแยกจากชุมชนธรรมชาติ ไม่เบียดหน้าหรือหนีจากธรรมชาติ เน้นกระบวนการสร้างพลเมืองดี ทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม มีทักษะบริการสังคม พลเมืองดี มีความตื่นตัวที่พร้อมรับรู้และมีปฏิกิริยาต่อปัญหาต่างๆ อย่างรวดเร็ว

สมุทัย สาเหตุวิภวติของดิน น้ำ ป่า อากาศ คนในชุมชนทุกคน ควรสืบค้น วิเคราะห์ หรือวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหา เพื่อนำไปสู่การละและแก้ไข ต้องมีการพัฒนาสิ่งแวดล้อม และผู้นำหรือนักปกครอง จะต้องเสริมสร้างให้ประชาชนมีวัฒนธรรมแบบพอเพียงและมีเหตุผล ส่วนผู้นำหรือนักปกครองจะต้องสร้างกลไกที่สามารถตรวจสอบได้ มุ่งการพัฒนาโครงสร้างที่มีประสิทธิภาพ และมีความโปร่งใส เพื่อดำรงรักษาระบบการเมืองที่ดีให้มีเสถียรภาพมั่นคง อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคถ้วนหน้า และสามารถใช้สิทธิเสรีภาพทางการเมืองและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยความมีเหตุผล เพื่อป้องกันมิให้ผู้อื่นละเมิดโดยไม่ชอบธรรม

นิโรธ ผลของการแก้วิภวติของดิน น้ำ ป่า อากาศ ชุมชนธรรมชาติ ควรกระทำให้เกิดความชัดเจน แจ่มแจ้ง ดำเนินการทั้งหลายของรัฐเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก

^{๑๒๒} วินัย วีระพัฒนานนท์, สิ่งแวดล้อมศึกษาตามหลักพุทธธรรม, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๘), หน้า ๑๖๔.

^{๑๒๓} พระมหากัณหา กนตสีโล, “ชุมชนธรรมชาติกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน”, บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (พฤษภาคม ๒๕๕๕) : ๓๕๗.

นักปกครองหรือนักการเมืองจะต้องจัดการบริหารงานตามที่ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการ มีการจัดการให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จัดระบบการศึกษา เพื่อพัฒนาความรู้ทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและความสามารถของประชาชนด้านต่างๆ ให้สูงสุดเท่าที่จะสามารถกระทำได้ตามความพร้อมที่มีอยู่

มรรค วิธีแก่วิกฤติของดิน น้ำ ป่า อากาศ ชุมชนธรรมชาติ จะต้องลงมือดำเนินการปฏิบัติตามแนวการปฏิบัติของอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือความถูกต้อง ๘ ประการ กล่าวคือความถูกต้องทางทฤษฎี ความถูกต้องทางความดี ความถูกต้องทางการทำงาน ความถูกต้องทางการดำรงชีวิต ความถูกต้องในความเพียร ความถูกต้องในความมีสติ และความถูกต้องในความมีสมาธิ ซึ่งความถูกต้องทั้ง ๘ ประการนี้ เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความยั่งยืนและสร้างคุณภาพให้ระบบนิเวศ

๒.๑๐.๖ สัปายะ : อยู่ให้กลมกลืนกับธรรมชาติ

สัปายะ หมายถึง สิ่ง สถานที่ หรือบุคคล ซึ่งเป็นที่สบาย เหมาะกัน เกื้อกูล หรือเอื้ออำนวย โดยเฉพาะที่ช่วยเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญและประดับประครองรักษาสมาธิ ในที่นี้หมายรวมถึงสภาพแวดล้อมที่มีส่วนช่วยเกื้อหนุนการดำเนินชีวิตประจำวันให้ดีขึ้น ดังนั้น สภาพแวดล้อมที่เป็นสัปายะ จึงรวมความหมายถึงการมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต ส่งเสริมการสร้างความรู้และความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นร่วมกัน อันจะนำไปสู่ความประพฤติปฏิบัติที่ดงามโดยสัปายะเป็นหลักธรรมที่เอื้อต่อระบบการดำเนินชีวิต ที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ ดังต่อไปนี้^{๑๒๔}

๑. อวาสาสัปายะ (Suitable abode) ได้แก่ ที่อยู่อันเป็นที่สบาย สถานที่ที่อยู่แล้วทำให้เกิดสติ สมาธิ เป็นสถานที่วิเวก เจียบสงบ ปราศจากสิ่งรบกวนต่างๆ

๒. โคจรสัปายะ (Suitable resort) ได้แก่ สถานที่ที่เหมาะสมหนทางสะดวกสบาย เป็นเส้นทางคมนาคมที่ได้เข้าไปหรือผ่านไป มีผลก่อให้เกิดจิตที่นุ่มนวลไปสู่อารมณ์ที่ดี ไม่มีศัตรูหรือเครื่องล่อใดๆ มากอยยั่วชวนให้ใจไขว้เขว

๓. กถาสัปายะ หรือภัสสะสัปายะ (Suitable speech) ได้แก่ การสนทนา การฟัง การพูดคุยที่เหมาะสม พูดแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ พูดด้วยถ้อยคำสุภาพ และพูดกันด้วยเหตุด้วยผล ยอมรับฟังซึ่งกันและกัน ไม่ได้เถียงกันโดยขาดเหตุผล

๔. บุคคลสัปายะ (Suitable person) ได้แก่ การอยู่ร่วมกันด้วยดี บุคคลที่เหมาะสมกัน ที่ถูกอริยาศัยกัน หมายถึง บุคคลที่อยู่รอบๆ ตัวเรา ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะอาจารย์ เพื่อนร่วมงาน ผู้สนับสนุน เป็นต้น ควรอยู่ในฐานะที่ช่วยชักจูง แนะนำ ทำให้เกิดความเพียร เกิดจิตวิญญานแห่งการเรียนรู้

๕. โภชนสัปายะ (Suitable food) ได้แก่ อาหารที่เหมาะสม คืออาหารถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพและช่วยป้องกันโรค โดยไม่ต้องคำนึงถึงรสของอาหาร เมื่อรับประทานอาหารที่พอดีกับร่างกายแล้ว ก็ทำให้การทำสมาธิได้ผลดี

^{๑๒๔} มณีรัตน์ ลีสุทธิพรชัย, “สภาพแวดล้อมที่เป็นสัปายะเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต”, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม, ๒๕๕๖) : ๓๖ - ๓๙.

๖. อุตุสัปปายะ (Suitable climate) ได้แก่ สภาพดิน ฟ้า อากาศ ธรรมชาติที่เหมาะสม หมายถึง การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีทิวทัศน์ดี อากาศดีไม่ร้อนหรือหนาวจนเกินไป มีบรรยากาศร่มรื่น ปลอดภัยจากภัยพิบัติทั้งทางธรรมชาติและภัยจากมนุษย์ด้วยกัน

๗. อิริยาบถสัปปายะ (Suitable posture) ได้แก่ อิริยาบถ หมายถึง อากาโรที่ร่างกายอยู่ในท่าใดท่าหนึ่ง คือ ยืน เดิน นั่ง นอน อิริยาบถมีส่วนสำคัญที่บ่งบอกถึงบุคลิกภาพ ผู้ที่มีบุคลิกภาพดีย่อมทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้ที่พบเห็น

สัปปายะจึงมีผลต่อชีวิตมนุษย์และระบบนิเวศทั้งทางตรงและทางอ้อม สัปปายะจะส่งเสริมลักษณะการกระทำต่อระบบนิเวศ โดยสัปปายะส่งเสริมให้มนุษย์พึงพาาระบบนิเวศทั้งในแง่ปัจจัย ๔ สุขภาวะ สภาพแวดล้อมเกื้อกูลต่อชีวิต ส่งเสริมบุคลิกภาพ ส่งเสริมสุขภาพ ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาจิตใจอารมณ์ และสติปัญญา และยังช่วยกำหนดลักษณะของการดำรงชีพของสมาชิกในแต่ละสังคม

พุทธศาสนาสอนหลักความจริงว่าสรรพสิ่งล้วนอิงอาศัยกัน ต่างเป็นสัจธรรมที่ตกอยู่ใต้กฎเดียวกันคือไตรลักษณ์ ไม่มีสิ่งใดเหนือกว่าสิ่งใด มนุษย์อาศัยธรรมชาติดำรงชีวิต ดำเนินชีวิตพัฒนาชีวิต ดังนั้น จึงไม่มีเหตุผลใดที่จะเป็นศัตรูกับธรรมชาติ หากแต่ควรเป็นกัลยาณมิตรโดยพัฒนาจากหลักความเมตตา เคารพยำเกรง รู้จักประมาณในการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติ

๒.๑๑ ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับระบบนิเวศ

ระบบนิเวศมีความสัมพันธ์กันทั้งระบบ ทุกหน่วยที่อยู่ในระบบนิเวศเดียวกันก็มีความสัมพันธ์กัน จึงไม่มีหน่วยใดเป็นอิสระจากสิ่งอื่น พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศทั้งในฐานะหลักพระธรรมวินัยและแนวทางการปฏิบัติ “พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศวิทยาหลายรูปแบบ ทั้งความสัมพันธ์ทางตรงและความสัมพันธ์ทางอ้อม ซึ่งสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องกับการอนุรักษ์และเกื้อกูลต่อธรรมชาติหลายรูปแบบ”^{๑๒๕}

พระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะเป็นธรรมชาตินิยม เพราะถือว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวถึงทัศนะพระพุทธศาสนาต่อธรรมชาติไว้ ดังนี้^{๑๒๖}

๑. พระพุทธศาสนา มองธรรมชาติเป็นที่รื่นรมย์ สอนให้มองเห็นและชื่นชมความงามตามธรรมชาติ และมีความสุขตามธรรมชาติ
๒. มองสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติอันเดียวกันกับตน มีความเกิดแก่ เจ็บ ตาย เหมือนกัน จำต้องมีความเมตตาต่อกัน

^{๑๒๕} ประพันธ์ ศุภษร, พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๖.

^{๑๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐.

๓. มองธรรมชาติว่ามีความสัมพันธ์กับการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าและเอื้อต่อการพัฒนาตนของมนุษย์ เช่น ความวิเวกช่วยโน้มน้าวจิตใจให้สงบ เป็นสมาธิ ภาพของสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติเกื้อหนุนให้ปัญญามองเห็นความจริงของโลก และชีวิต

การสอนของพระพุทธเจ้ามีการสอนหลายวิธีการ ในที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าได้กล่าวว่าสรรพสิ่งมีการเวียนว่ายตายเกิด ถือกำเนิดในชาติต่างๆ จนถือกำเนิดเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย^{๑๒๗} และการถือกำเนิดในแต่ละครั้งนั้น ได้มีการกล่าวถึงความสัมพันธ์หรือเกี่ยวพันโดยตรงกับสิ่งแวดล้อม รวมถึงสัตว์และต้นไม้ทั้งหลายในธรรมชาติอย่างชัดเจน^{๑๒๘} เพราะเรื่องราวในชาตส่วนใหญ่สนับสนุนการเคารพสิ่งมีชีวิต ทั้งมนุษย์ และสัตว์ หรือไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตที่เล็กแคไหนหรือมีความสำคัญแคไหนก็ตาม^{๑๒๙}

สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มีเป็นจำนวนมาก ตอนที่เห็นได้ชัดคือการเทศน์มหาชาติที่มีประจำทุกปี ซึ่งข้อความพรรณนาสภาพแวดล้อมอาศรมของพระเวสสันดร มีความสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายชนิด ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทำให้บรรยากาศร่มรื่นเอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่จิตใจ ซึ่งยากจะหาสถานที่แห่งใดในโลกมีความสมบูรณ์เทียบเท่า ในพระเวสสันดรชาดก^{๑๓๐} สภาพแวดล้อมเท่าที่ปรากฏในเรื่องนี้สามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์กันของธรรมชาติแวดล้อม ทำให้ผู้อยู่อาศัยมีความเพลิดเพลิน เพราะพระพุทธศาสนา มองธรรมชาติว่าเป็นที่รื่นรมย์ สอนให้มองเห็นและชื่นชมความงาม และความสุขตามธรรมชาติ^{๑๓๑}

เนื้อหาสาระพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้ามีมากมาย ที่ได้กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมหรือเปรียบเทียบธรรมชาติกับหลักธรรม และแม้แต่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการอยู่ป่าไว้หลายแห่ง เช่น ในการทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ พระองค์ทรงตรัสว่า ไม่ทำความชั่ว ให้ทำความดี ทำจิตใจให้ผ่องใส และสุดท้ายทรงตรัสว่า “จงยินดีในเสนาสนะอันสงบ” คือ ทรงมุ่งให้พระสงฆ์เข้าไปใช้ป่าบำเพ็ญสมณธรรม^{๑๓๒} เป็นต้น หลักธรรมเพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์อาศัยต้นไม้ เรียกว่า “รุกขธรรม ธรรมสำหรับต้นไม้” พระพุทธองค์ทรงได้แสดงธรรมแก่เหล่าเทวดาตอนหนึ่ง ว่าญาติยิ่งมามากยิ่งดี แม้นต้นไม้ที่เกิดในป่ายิ่งมามากยิ่งดี ต้นไม้ที่ยืนต้นอยู่โดดเดี่ยว ถึงจะใหญ่โต ลมย่อมพัดให้หักโค่นได้^{๑๓๓} การที่

^{๑๒๗} สุชีพ ปุญญาภภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๑๔.

^{๑๒๘} Pragati Sahni, "Environmental Ethics in the Jtakas: Further Reflections" in **Buddhist Approach to Enviromental Crisis UNDV conference Volume**, Ven. Khammai Dhammasami, Ven. Phramaha Hunsu Dhammahaso, Ven. Phamaha Somboon Wuttthikaro and Peoples, D.O. Editorial Staffs, (np: np, np), p. 129.

^{๑๒๙} Kamala Tiyavanich, **The Buddha in the Jungle**, (Bangkok: O.S. Printing, 2003), p.XVIII.

^{๑๓๐} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๙๗๖ - ๒๐๘๖/๔๙๒ - ๕๐๗.

^{๑๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐.

^{๑๓๒} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พระกับปามีปัญหาอะไร**, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๕ - ๗.

^{๑๓๓} ชู.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๔/๓๑.

พระพุทธศาสนากล่าวถึงธรรมสำหรับต้นไม้ไว้อย่างนี้ แสดงนัยสำคัญอะไรบางอย่าง ต้นไม้อย่อมมีธรรมชาติของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการเกิด การเติบโต การตาย เป็นวัฏจักรเหมือนกับชีวิตสัตว์โลก

ด้วยเหตุนี้ ข้อมูลในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจึงสอนให้มนุษย์เอื้อเพื่อต่อพืชพรรณทั้งหลายกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงให้พระภิกษุสงฆ์ต้องเข้าอยู่จำพรรษาคือ ให้อยู่ประจำที่ตลอดเวลา ๓ เดือนของฤดูฝน เมื่อวิเคราะหฺ์ดูอย่างละเอียดแล้ว จะพบประเด็นที่มีความเอื้อเพื่อและสัมพันธ์กับธรรมชาติเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุด ด้วยเหตุว่า ฤดูฝนนั้นเป็นเวลาที่พักพิง ต้นไม้ใบหญ้า เถาวัลย์ทั้งหลายกำลังแตกหน่อกิ่งก้านสาขา สัตว์เล็กสัตว์น้อยทั้งหลายแพร่พันธุ์ขยายประชากร การที่พระภิกษุสงฆ์เที่ยวสัญจรไปตามป่าเขาลำเนาไพร อาจไปกระทบหักรานกิ่งไม้ใบหญ้า เหยียบย่ำหน่ออ่อนของพืช หรือสัตว์เล็กสัตว์น้อยโดยไม่ได้ตั้งใจก็ได้ ดังปรากฏตามคำดำหนิของคนที่หลายตอนหนึ่งว่า “โฉน พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงได้เที่ยวจาริกไปทั้งฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน ย่ำตืนชาติอันเขียวสด เปียดเบียนสิ่งมีชีวิตที่มีอินทรีย์เดียว เหยียบสัตว์เล็ก ๆ จำนวนมากให้ถึงความวอดวายเล่า?”^{๑๓๔} ดังนั้น พระพุทธองค์จึงประสงค์ให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ประจำที่ตลอด ๓ เดือน เป็นต้นอีกตอนหนึ่ง มีสุภาษิตที่แสดงถึงความสัมพันธ์และเอื้อเพื่อต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติว่า

บุคคลนั่งหรือนอนไ้รับเงาของต้นไม้ได้

ไม่พึงหักราญกิ่งก้านของต้นไม้ั้น

เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรคือคนเลว^{๑๓๕}

แม้พวกเราจะคิดว่า ต้นไม้ใบหญ้าเป็นสิ่งมีชีวิตจิตใจ แต่ควรแสดงความกตัญญูรู้คุณของต้นไม้ั้น ในจุลลสุภราชชาดก^{๑๓๖} กล่าวถึงความกตัญญูรู้คุณของต้นไม้ที่ตนเองเคยใช้ประโยชน์ แม้ว่าปัจจุบันจะไม่ได้รับประโยชน์จากต้นไม้ั้นแล้ว ก็ยังจะถนอมรักษาต้นไม้ั้นอยู่ ที่ครั้งหนึ่งตนได้อาศัยดอกผลเป็นอาหาร ครั้งหนึ่ง เมื่อท้าวสักกะถามว่า “หมู่ต้นไม้มีใบเขียวช่อ มีผลดาษดื่น มีอยู่เป็นจำนวนมาก ทำไมหนอ ใจของนกแขกเต้าจึงยินดีต้นไม้ั้นแห่งเป็นโพรงไม่สร้างชา” นกแขกเต้าตอบว่า “ผลของต้นไม้นี้ ข้าพเจ้าอาศัยกินอยู่หลายปี แม้ไม่มีผล ข้าพเจ้ารู้แล้ว แต่ก็ยังรักษาไมตรีนั้นไว้เหมือนเดิม นกเหล่าใดต้องการผลไม้จึงคบหา รู้ว่าไม่มีผลจึงละทิ้งต้นไม้ั้นไป นกเหล่านั้นเป็นพวกที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน โง่เขลา เป็นผู้ทำลายพวกพ้อง”^{๑๓๗} เหมือนดั่งนกแขกเต้ารู้คุณของต้นไม้เป็นต้น

การให้ประชาชนได้มีความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสิ่งสำคัญในการจัดระบบนิเวศให้คงอยู่อย่างมั่นคงตลอดไป ทั้งนี้ก็ต้องด้วยการอาศัยเทคโนโลยีที่ทันสมัย และเทคนิควิธีการหลายๆ ประการเพื่อที่ให้การจัดการทรัพยากรเป็นไปได้ง่ายและสะดวก พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศหลากหลายรูปแบบ ดังต่อไปนี้

^{๑๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๔/๒๙๒.

^{๑๓๕} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๖๗/๒๘๘.

^{๑๓๖} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๓๐/ ๑๒๖๕ - ๑๒๗๔.

^{๑๓๗} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๐ - ๓๓/๓๐๕ - ๓๐๖.

๒.๑๑.๑ พระพุทธศาสนาสัมพันธ์กับระบบนิเวศในรูปของวิถีชีวิต

หลักธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาถูกกำหนดขึ้นมา เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ไม่เบียดเบียนระบบนิเวศ และพระพุทธเจ้าทรงดำหนิการกระทำที่เป็นอุปสรรคต่อระบบนิเวศ เมื่อทรงดำหนิแล้วก็ทรงแสดงธรรมีกถารับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายภิกษุไม่พึงชักชวนให้ฆ่าสัตว์ รูปใดชักชวนพึงปรับอาบัติตามธรรม ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้หนังโครูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย หนัจะไรก็ตามภิกษุไม่พึงใช้รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๑๓๘} พระธรรมวินัยเป็นตัวกำหนดลักษณะวิถีชีวิตของชาวพุทธ จนทำให้ชาวพุทธมีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับธรรมชาติ มองธรรมชาติด้วยความเมตตา มองธรรมชาติเป็นกัลยาณมิตร และมองธรรมชาติเป็นเสมือนผู้มีพระคุณ เราจึงมีหน้าที่กตัญญูต่อธรรมชาติ

ในคิริมานันทสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงวิถีชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สาเหตุของการเจ็บป่วยมีส่วนสำคัญมาจากระบบนิเวศ ดังต่อไปนี้^{๑๓๙}

อาพาธมีดีเป็นสมุฏฐาน

อาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน

อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน

อาพาธมีไข้สันนิบาต

อาพาธอันเกิดแต่ฤดูแปรปรวน

อาพาธอันเกิดแต่การบริหารไม่สม่ำเสมอ

อาพาธอันเกิดแต่ความเพียรเกินกำลัง

อาพาธอันเกิดแต่วิบากกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวด อุจจาระ ปวดปัสสาวะ

นอกจากนี้ ยังพบว่าวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาโรคของพระพุทธศาสนา โดยมีการนำพืชสมุนไพรมาปรุงเป็นยารักษาโรค ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

มูลเภสัช พืชสมุนไพรที่ใช้รากเป็นยา ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดุพิต ข้า แฝก หัวหมู

กสาวเภสัช พืชสมุนไพรที่ใช้น้ำฝาดเป็นยา ได้แก่ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดมูกมัน น้ำฝาดกระดอม น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดพญามือเหล็ก น้ำฝาดกระถินพิมาน

ปฉณเภสัช พืชสมุนไพรที่ใช้ใบเป็นยา ได้แก่ ใบสะเดา ใบมูกมัน ใบกระดอม ใบขี้กา ใบกะเพรา ใบแมงลัก ใบฝ้าย

ผลเภสัช พืชสมุนไพรที่ใช้ผลเป็นยา ได้แก่ ลูกพิลังกาสงา ตีปสี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลแห้งโกศ

ชตุเภสัช พืชสมุนไพรที่ใช้ยางเป็นยา ได้แก่ ยางอันไหลออกจากต้นหิงคฺยงที่เคี้ยวจากก้านและใบแห่งต้นหิงคฺยง ที่เคี้ยวจากใบแห่งต้นหิงคฺยงหรือเจือด้วยของอย่างอื่น ยางอันไหลออกจากยอดไม้ตะกะ ยางอันไหลออกจากใบแห่งต้นตะกะยางที่เคี้ยวจากใบหรือไหลออกจากก้าน

^{๑๓๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๕/๒๙ - ๓๐.

^{๑๓๙} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๓๑.

เครื่องยาที่จะบดผสมกับยาตา ได้แก่ ไม้จันทน์ กฤษณา กะลัมพัก ใบเฉียง หัวหมู^{๑๔๐}

๒.๑๑.๒ พระพุทธศาสนากับระบบนิเวศในรูปของพัฒนาจิต

พระพุทธศาสนาใช้ระบบนิเวศเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างปัจจัยเอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้ เฉพาะหน้า”^{๑๔๑} ในวนปัตถสูตรพระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะของป่าที่มีผลต่อการพัฒนาจิตใจ ๔ ลักษณะ ดังต่อไปนี้

๑. ป่าซึ่งอยู่ที่อยู่แล้ว จิตไม่สงบ ไม่บรรลุนิระหังมิใช่จะอะไร ปัจจัย ๔ ก็หายาก ภิกษุไม่ควรอยู่ในป่าชนิดนั้น ควรหลีกเลี่ยง

๒. ป่าซึ่งอยู่ที่อยู่แล้ว จิตไม่สงบ ไม่บรรลุนิระหังมิใช่จะอะไร ปัจจัย ๔ แม้จะหาได้ไม่ยาก ภิกษุไม่ควรอยู่ในป่าชนิดนั้น ควรหลีกเลี่ยง

๓. ป่าซึ่งอยู่ที่อยู่แล้ว จิตสงบได้บรรลุนิระหังมิใช่ด้วย ปัจจัย ๔ แม้จะหาได้ยาก ภิกษุก็ควรอยู่ในป่าชนิดนั้น ไม่ควรหลีกเลี่ยง

๔. ป่าซึ่งอยู่ที่อยู่แล้ว จิตสงบ ได้บรรลุนิระหังมิใช่ด้วย ปัจจัย ๔ ก็หาได้ไม่ยาก ภิกษุควรอยู่ในป่าชนิดนั้น ไม่ควรหลีกเลี่ยง^{๑๔๒}

๒.๑๑.๓ พระพุทธศาสนากับระบบนิเวศในรูปของการพึ่งพาปัจจัย

พระพุทธศาสนาสอนให้พึ่งพาระบบนิเวศด้วยการเสพบริโภค มีความตระหนักถึงคุณค่าของระบบนิเวศ ได้รับประโยชน์จากระบบนิเวศในรูปของปัจจัยดำรงชีพ “ดูก่อนพราหมณ์ ท่านไม่พึงมีความเห็นอย่างนั้นเลยเราเห็นประโยชน์ ๒ ประการ จึงเสพเสนาสนะอันเจียมบงัด คือ (๑) เห็นความอยู่เป็นสุขทันตาเห็นของตน (๒) อนุเคราะห์แก่ผู้ที่ตามมาอยู่ภายหลัง จะได้มีกำลังใจปฏิบัติในการเสพเสนาสนะป่าอันเจียมบงัด”^{๑๔๓}

หลักปฏิบัติในการอยู่ป่าของพระภิกษุ ซึ่งถือเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นวิถีชีวิตของพระภิกษุ การบริโภคปัจจัย ๔ อย่างไม่ฟุ่มเฟือย รวมทั้งการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากร ซึ่งแสดงออกในรูปของวิถีชีวิตของพระภิกษุกับการพึ่งพาระบบนิเวศตามหลักนิสสัย ๔ คือ ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะไว้ว่า เมื่อพระอุปสมบทให้อุปสมบทแก่กุลบุตรเสร็จใหม่ ๆ พึงบอกนิสสัยเพื่อให้รู้แนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ดังพุทธาณุญาตเกี่ยวกับนิสสัย ๔ ดังนี้

๑. บรรพชาอาศัยโภชนะ คือ คำข้าวอันหาได้มาด้วยกำลังแห่งปลีแข้ง บิณฑบาต เธอผู้ที่ได้รับการบรรพชา-อุปสมบทแล้ว พึงทำความอดุทธสาหะในการบิณฑบาตตลอดชีวิตการบวช

๒. บรรพชาอาศัยบังสุกุลจีวร การนุ่งห่มผ้าบังสุกุล เธอพึงทำความอดุทธสาหะในการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลจีวรนั้นตลอดชีวิต อดิเรกลาภ คือผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าปาน ผ้าแกม

^{๑๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๖๔.

^{๑๔๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒.

^{๑๔๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๒/๒๐๕ - ๒๐๖.

^{๑๔๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๕/๔๓.

กัน เป็นเพียงส่วนที่เสริมเข้ามาเท่านั้น เพราะสมัยพุทธกาลผ้าบังสุกุลจีวรหายากและผู้มีศรัทธาจะถวายผ้าจีวรสำเร็จที่เรียกว่า คหบดีจีวรยังมี ต่อมาหมอชีวกโกมารภัจจ์ได้กราบทูลขอพรจากพระพุทธเจ้าขอให้พระสงฆ์สามารถรับคหบดีจีวรจากผู้มีศรัทธาถวาย พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตนับแต่นั้นมาพระสงฆ์จึงสามารถรับผ้าไตรจีวรที่หายากจากผู้มีศรัทธาถวายได้

๓. บรรพชาอาศัยโคนต้นไม้เป็นเสนาสนะ ที่อยู่อาศัย เธอพึงทำความอุตสาหะในการอยู่โคนต้นไม้เป็นเสนาสนะตลอดชีวิต อติเรกโลกคือวิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น เรือนโล้น และถ้าเป็นเพียงส่วนที่เสริมเข้ามาเท่านั้น

๔. บรรพชาอาศัยน้ำมูตรเน่าเป็นยา เกสัช เธอพึงทำความอุตสาหะในการอาศัยน้ำมูตรเน่าเป็นยานั้นตลอดชีวิต อติเรกโลก คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นเพียงส่วนที่เสริมเข้ามาเท่านั้น ^{๑๔๔}

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ภิกษುದำรงชีพตามแนวทางนิสสัย ๔ เพราะเป็นวิถีทางที่ไม่เบียดเบียนระบบนิเวศ ทั้งยังทำให้เกิดความสัมพันธ์กับระบบนิเวศแบบพึ่งพา โดยอาหารที่ใช้เลี้ยงชีพก็ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ แต่อาศัยศรัทธาจากชาวบ้านเป็นผู้ถวายอาหารบิณฑบาต ส่วนเครื่องนุ่งห่มก็อิงอาศัยผ้าห่อศพที่เขาทิ้งแล้ว นำมาทำความสะอาด ตัดเย็บให้เป็นรูปแล้วนำไปย้อมโดยอาศัยสีตามธรรมชาติ เช่น เปลือกไม้ แก่นไม้ หรือดอกไม้บางชนิด เป็นต้น ส่วนที่อยู่อาศัยก็พึ่งพาระบบนิเวศป่าไม้และถ้ำ แม้ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สร้างเสนาสนะเป็นที่อยู่ได้ แต่ก็ไม่ส่งเสริมให้ตัดไม้ทำลายป่าหรือเบียดเบียนถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์อื่น และยารักษาโรคก็อาศัยสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวมากที่สุด หรือหากจำเป็นต้องใช้ปัจจัยทางธรรมชาติก็ใช้อย่างประหยัด

๒.๑๑.๔ พระพุทธศาสนากับระบบนิเวศในรูปของความเชื่อและประเพณี

พระพุทธศาสนานำความเชื่อเรื่องการสั่งสมบุญว่ามีความสอดคล้องกับการสร้างปัจจัยเอื้อต่อระบบนิเวศ การส่งเสริมระบบนิเวศทางสังคมและระบบนิเวศทางธรรมชาติเป็นการกระทำความดีอีกรูปแบบหนึ่ง “บุญย่อมเจริญทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ แก่ชนเหล่าใดที่ปลูกสวนอันน่ารื่นรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน”^{๑๔๕} การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะถือว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับระบบนิเวศอีกรูปแบบหนึ่ง เพราะวาระบบนิเวศเป็นสมบัติส่วนกลางของโลก “หากบุคคลทำลายสระน้ำ บ่อน้ำ สวน ศาลาน้ำ หรือสะพาน ย่อมเกิดเป็นเปรตเปลือยกาย และน่าเกลียดน่าชังดุจเดียวกับเศรษฐีรูดิบ”^{๑๔๖} การอุทิศตนสร้างหรือรักษาสิ่งที่เป็นสาธารณะประโยชน์ถือว่าเป็นบุญส่วนการกระทำที่กระทบต่อสาธารณสมบัติถือเป็นบาป ความเชื่อเรื่องกรรม บุญ บาป นรก สวรรค์ ความดี ความชั่ว จึงเป็นอีกความเชื่อหนึ่งที่ทำให้การดำรงชีพของชาวพุทธเป็นไปด้วยความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ นอกจากนี้แล้ว ยังพบว่าพระพุทธศาสนายังมีอิทธิพลต่อความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี

^{๑๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑ - ๑๐๒.

^{๑๔๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^{๑๔๖} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๓๔ - ๒๓๕/๒๐๕.

และวิถีชีวิตของชาวพุทธ จนเป็นแรงผลักดันให้ปฏิบัติตัวไม่เป็นอุปสรรคต่อระบบนิเวศและยังดูแลรักษา ส่งเสริม อนุรักษ์ พื้นฟูระบบนิเวศผ่านทางกิจกรรมทางด้านความเชื่อและวัฒนธรรม รวมทั้งส่งผ่านองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศจากรุ่นสู่รุ่น

ลัดดา หงส์พันธ์ ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าวัฒนธรรม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับ ศาสนา ความเชื่อและวัฒนธรรม มีประเด็นสำคัญโดยสรุป ดังต่อไปนี้

๑. ป่าปู่ตา (แต่ละท้องถิ่นอาจเรียกต่างกัน เช่น ดอนปู่ตา หรือดงปู่ตา หรือดงปู่ตา) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อเป็นที่พำนักอาศัยของผีบรรพชน โดยมีการสร้างเรือนหรือศาล (ตูป) ให้หนึ่งหรือสองหลังอยู่ในทิศทางที่ต่างกันตามความเหมาะสม โดยทั่วไปนิยมให้อยู่ด้านทิศตะวันออกของชุมชน และมีลักษณะเป็นเนินสูง โนน โคน หรือดิน ซึ่งน้ำท่วมไม่ถึง มีสภาพเป็นป่าทึบ ร่มครึ้ม มีสัตว์ป่าชุกชุมหลากหลายพันธุ์ มีบรรยากาศน่าสะพรึงกลัว ทั้งเสียงร้องของสัตว์ คลุกเคล้าไปกับเสียงเสียดสีของต้นไม้และเครือเถาวัลย์ ซึ่งทำให้อาณาเขตปู่ตา ดอนปู่ตา หรือดงปู่ตา หรือดงปู่ตา ดูขลังและศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปรบกวนระบบนิเวศป่าและสัตว์ป่าในอาณาบริเวณป่าปู่ตา

๒. ป่าช้า เป็นพื้นที่ที่ชุมชนใช้เป็นสถานที่เผาหรือฝังศพคนตาย และได้กำหนดเป็นเขตหวงห้ามเข้าไปใกล้กลายเป็น ยกเว้นได้รับความเห็นชอบจากชุมชน ดังนั้น ป่าที่อยู่บริเวณนี้จะไม่มีการนำสิ่งของจากป่าช้าไปใช้ หรือบริโภคในครัวเรือนเป็นอันตรายเพราะทุกสิ่งทุกอย่างในป่าช้า คือ ของผีบรรพชน ด้วยความเคารพยำเกรงไม่ลบหลู่ หลายคนไม่กล้าแม้แต่จะย่างกรายเข้าไป แต่ในด้านการใช้ประโยชน์ต่อส่วนรวม ได้แก่ การตัดไม้บางต้นในป่าช้ามาทำศาลาวัด เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นกุศโลบายหรือภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่จะรักษาป่าไว้ให้ยั่งยืนเพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดี และเป็นพื้นที่สีเขียวที่สำคัญของชุมชน

๓. ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ เป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดขึ้นพร้อมกับการตั้งชุมชน เพื่อใช้สำหรับการเลี้ยงปศุสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็นต้น เป็นป่าที่ชาวบ้านกันขอบเขตไว้สำหรับใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์หรืออาจใช้สอยประโยชน์อื่น ๆ ด้วย เช่น ใช้ประโยชน์ในการปลูกหญ้า อาหารสัตว์ พันธุ์พื้นเมือง เป็นต้น จะมีลักษณะเป็นดอน โคน หรือป่าโปร่ง มีต้นไม้ใหญ่และเล็กสลับกับทุ่งหญ้า ซึ่งคนในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน

๔. ป่าวัดป่า คือ การมีวัดหรือสำนักสงฆ์ในป่า เป็นการอนุรักษ์ที่เกี่ยวเนื่องกับความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา ลักษณะสภาพป่าทั่ว ๆ ไป ในช่วงเริ่มแรกตั้งชุมชนยังคงอุดมสมบูรณ์ และมีพื้นที่เป็นบริเวณกว้างจึงมีกษุฝ่ายอริยวาสีเดินธุดงค์รอนแรมมาปักกลด เพื่อบำเพ็ญวิปัสสนาธุระด้วยเล็งเห็นว่าเป็นที่วิเวกสงบทั้งอยู่ไม่ห่างไกลชุมชนนัก สามารถออกบิณฑบาตได้สะดวก และเมื่อพำนักอยู่ยาวนานประกอบกับญาติโยมมีศรัทธาอุปถัมภ์แก่กล้า จึงมักนิมนต์ให้อยู่อย่างถาวรโดยสร้างกุฏิให้กลายเป็นสำนักสงฆ์ และวัดป่า หรือในบางชุมชนมีทั้งสำนักสงฆ์ และวัดป่าด้วย พระภิกษุที่เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งสำนักมักกำหนดขอบเขตชัดเจนเสียไว้เสมอ ชาวบ้านจะไม่ล่วงละเมิดไปตัดไม้ หรือล่าสัตว์ในขอบเขตที่ทั้งชี้ไว้ ทั้งนี้ อาจเนื่องเพราะศรัทธาหรือไม่ก็เกรงกลัวบาปกรรม พระสงฆ์จึงกลายเป็นผู้ดูแลป่าโดยปริยาย และยังได้ช่วยสร้างสรรค์ประโยชน์แก่สังคม ประเทศชาติ และพระพุทธศาสนา ๒ รูปแบบ ดังนี้

๔.๑ การมีวัดในป่าทำให้พระสงฆ์และผู้ต้องการพัฒนาตน โดยอาศัยความสงบของป่าเป็นที่ขัดเกลาจิตใจและพัฒนาตนเอง เป็นที่หลีกเลี่ยงอยู่อย่างสงบจนได้รับประโยชน์จากความสงบ สงัดนับเป็นแหล่งพัฒนาคุณภาพของบุคลากรทางพระพุทธศาสนาที่ดีที่สุดทางหนึ่ง

๔.๒ ธรรมที่เกิดจากความสงบสงัดของป่า พระสงฆ์ได้เป็นภาระช่วยนำออกไปเผยแผ่แก่ประชาชนให้เข้าใจธรรมะและความสำคัญของป่าคู่กันไป นับเป็นการร่วมกันพิทักษ์ทั้งธรรมะและป่าให้คงอยู่คู่มนุษยชาติและสอดคล้องกับกระแสหลักของโลกในปัจจุบันและอนาคต เกี่ยวกับการพิทักษ์ระบบนิเวศของโลกไว้ให้ดีที่สุดอีกด้วย^{๑๔๗}

พระพุทธศาสนาจึงนำความเชื่อมาเป็นเครื่องมือในการจัดปัจจัยเอื้อแก่ระบบนิเวศเพื่อส่งเสริมสุขภาพทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม เมื่อสังคมและสิ่งแวดล้อมดีแล้วก็จะเอื้อต่อการดำรงชีพอย่างมีความสุข และจะทำให้จิตใจและอารมณ์ดีไปด้วย

๒.๑๑.๕ พระพุทธศาสนากับระบบนิเวศในรูปของพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระพุทธศาสนา นอกจากจะใช้พิธีกรรมในรูปของความเชื่อแล้ว พระพุทธศาสนายังนำพิธีกรรมมาเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสัมพันธ์กับระบบนิเวศด้วย ทั้งในรูปของการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ดูแล รักษา การปลูกเสริม หรือการขยายพื้นที่ของระบบนิเวศ พระพุทธศาสนาใช้หลักธรรมและความเชื่อมาสร้างพิธีกรรมเพื่อจัดการความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ เป็นพิธีกรรมเชิงนิเวศของพระพุทธศาสนา เช่น พิธีบวชต้นไม้ พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้หรือพันธุ์ไม้ พิธีการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีสะเดาะเคราะห์หรือสืบชะตาด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีทอดกฐินต้นไม้การสร้างสำนักปฏิบัติธรรม”^{๑๔๘} ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

๑. พิธีบวชต้นไม้ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อเรื่องการอุปสมบท โดยถือว่าเพศพระสงฆ์เป็นเพศที่ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชน เมื่อนำแนวความเชื่อเรื่องการอุปสมบทมาสู่การอนุรักษ์ป่าไม้ จึงมีพระสงฆ์เป็นผู้นำประกอบพิธี มีชาวบ้านและหน่วยงานต่างๆ เป็นสักขีพยาน โดยการใช้สัญลักษณ์ของพระสงฆ์มาเป็นสิ่งบ่งบอก โดยส่วนใหญ่จะนิยมนำจีวรมาพันรอบต้นไม้ในแต่ละต้นที่มีการบวชเพื่อมิให้ประชาชนเข้ามาทำลาย แต่บางแห่งใช้วิธีการนำไปเสมาไปปัก ๔ ทิศ เพื่อเป็นการแสดงขอบเขตของป่าว่าเป็นเขตอภัยทาน โดยความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่ และประกาศเป็นเขตห้ามล่าหรือบุกรุกทำลายป่าและสัตว์ป่า โดยพิธีดังกล่าวเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อีกทางหนึ่ง

^{๑๔๗} ลัดดา หงส์ขจรพันธุ์, “รูปแบบที่เหมาะสมของการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาป่าวัฒนธรรมในวัดป่าภาคอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม”, *ปริญาญาปรัชญาดุสิตบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘ - ๑๙.

^{๑๔๘} พระอินถนอม ศรีหาตา, “การสังเคราะห์กระบวนการจัดการระบบนิเวศเพื่อการอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่าในภาคอีสาน”, *ปริญาญาปรัชญาดุสิตบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓), หน้า ๖๙.

๒. พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้พันธุ์ไม้ ได้รับแนวคิดมาจากประเพณีการทอดผ้าป่า แต่เปลี่ยนจากการทอดผ้าป่าด้วยเงินและสิ่งของมาเป็นต้นไม้ โดยให้ประชาชนนำต้นไม้มารวมกันไว้ที่วัด แล้วทำพิธีทอดถวาย เมื่อพระสงฆ์รับแล้วก็จะนำประชาชนไปปลูกต้นไม้ร่วมกันในบริเวณวัดหรือที่สาธารณประโยชน์ที่กำหนดไว้

๓. พิธีการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีนี้ได้รับแนวความเชื่อที่มีอิทธิพลมาจากความเชื่อเรื่องบุญ (บุญเป็นชื่อเรียกสภาวะที่มีความร่มเย็นเป็นสุข) การปลูกต้นไม้ก็เป็นกระบวนการสะสมบุญอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งจะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขแก่ผู้เข้ามาใช้สถานที่ เนื่องจากการปลูกต้นไม้จำนวนมากจะได้รับเงาในการพักผ่อนหย่อนใจ พระสงฆ์จึงชักชวนให้ประชาชนรอบ ๆ วัดมาร่วมทำบุญดังกล่าวเพื่อจะได้มีต้นไม้ภายในวัดมากขึ้น วัดจะได้เป็นสถานที่ร่มรื่น ผู้คนที่เข้ามาในวัดก็จะรู้สึกร่มเย็น

๔. พิธีสะเดาะเคราะห์หรือสืบชะตาด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีดังกล่าวมาจากพิธีสะเดาะเคราะห์โดยประชาชนเชื่อว่าเมื่อชีวิตตกต่ำ ต้องมีพิธีสะเดาะเคราะห์โดยพระสงฆ์โน้มน้ำให้ประชาชนเอาต้นไม้มาปลูกจึงได้ทั้งการสะเดาะเคราะห์ของตนเอง และเป็นการเพิ่มต้นไม้ให้ประเทศด้วย นอกจากนี้แล้ว ยังมีการสะเดาะเคราะห์ให้ต้นไม้ด้วยการใส่ปุ๋ยชีวภาพเพื่อเพิ่มพูนอินทรีย์วัตถุลงในดิน ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์และต้นไม้ก็เจริญเติบโตได้ดี

๕. พิธีทอดกฐินต้นไม้ เป็นพิธีการใหญ่ที่ทำขึ้นปีละครั้ง กระบวนการคล้ายกับผ้าป่าต้นไม้ แต่จะมีการกำหนดขอบเขตเวลาให้สอดคล้องกับฤดูกาล โดยการทอดกฐินจะมีระยะเวลา ๑ เดือนหลังออกพรรษา แต่กฐินต้นไม้จะกำหนดขึ้นในช่วง ๑ เดือนแรกก่อนฤดูฝน ซึ่งเป็นช่วงที่สภาพอากาศเหมาะสมแก่การเจริญเติบโตของต้นไม้

๖. การสร้างสำนักปฏิบัติธรรม สำนักปฏิบัติธรรมจะเป็นสถานที่รวมตัวกันของผู้สนใจในการปฏิบัติธรรม ซึ่งสำนักปฏิบัติธรรมที่ดีควรมีความร่มรื่นท่ามกลางแมกไม้มานานาชนิด ดังนั้นการสร้างสำนักปฏิบัติธรรมจึงมีอยู่ ๒ รูปแบบ ได้แก่ การปฏิรูปวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม โดยการปรับสภาพพื้นที่วัดเดิมให้ร่มรื่น ปรับภูมิทัศน์ให้เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม และการสร้างสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นในพื้นที่แห่งใหม่โดยจัดให้มีลักษณะเป็นสวนป่าที่มีความร่มรื่น การสร้างสำนักปฏิบัติธรรมจึงเป็นกระบวนการหนึ่งในการอนุรักษ์พื้นที่พระบวรนิเวศ

พระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศอย่างลึกซึ้ง ไม่ได้มองแค่การเข้าไปจัดการกับระบบนิเวศเพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์กันทั้งทางด้านวิถีชีวิต การพัฒนาจิตใจ การพึ่งพาปัจจัยในการดำรงชีพ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยเอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับระบบนิเวศอย่างแน่นแฟ้น

๒.๑๒ ภูมิปัญญาการบริหารจัดการป่าชุมชน

จากผลจากการวิจัยองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนท้องถิ่น ที่ได้นำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันจนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรม ได้พบภูมิปัญญาจากการบริหารจัดการป่าชุมชนแบ่งออกเป็น ๕ กลุ่ม ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาด้านการเกษตรพื้นบ้าน รวมถึงการเพาะขยายพันธุ์ และการอนุรักษ์พันธุ์พื้นบ้านทั้งหมด ซึ่งการเพาะปลูกทำโดยชาวบ้าน แต่ปรากฏว่าพันธุ์พืชที่ใช้ปลูก เช่น พันธุ์ข้าว และพันธุ์ถั่ว ได้ถูกเพาะพันธุ์โดยนักวิชาการทำให้สายพันธุ์ดั้งเดิมสูญหายไป ในอดีตชุมชนภาคอีสานนิยมปลูกถั่วลิบสายพันธุ์ แต่ในปัจจุบันเหลือเพียงสายพันธุ์เดียวเท่านั้น ที่นิยมนำมาเพาะปลูกทำให้พันธุ์ดั้งเดิมสูญหายไป จากการสำรวจในระยะ ๒ - ๓ ปีที่ผ่านมา พบว่า สายพันธุ์ดั้งเดิมของมะระชั้นก็มีจำนวนลดลง กลายเป็นสายพันธุ์ของบริษัทที่นำเข้ามาขาย แม้แต่วัฒนธรรมในการทำนาที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นาในภาคอีสานมีต้นไม้อายุจำนวนมากและจะต้องมีต้นเชือก เพราะใบของต้นเชือกจะแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของนา และเป็นตัวชี้วัดของจำนวนผลผลิต โดยแปลงนาใดที่มีต้นเชือก จะพบว่ามีผลผลิตมากกว่าแปลงนาที่ไม่มีต้นเชือก แต่ในด้านวิทยาศาสตร์ยังไม่มีผลการศึกษาที่ระบุว่าใบของต้นเชือกมีประโยชน์อย่างไรกับจุลินทรีย์ในดิน และช่วยในการปรุงแต่งธาตุอาหารอย่างไร หรือการใช้อุปกรณ์ทางการเกษตรในสมัยอดีต จะใช้ไม้ทำเป็นอุปกรณ์ทางการเกษตร แต่ในปัจจุบันใช้พลาสติกหรือโลหะ แทนทำให้ความสำคัญของพืชลดลง รวมทั้งการศึกษาและการถ่ายทอดที่เข้าไม่ถึงไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณี ทำให้เกิดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพทางการเกษตร เช่น การเผาจะเป็นตัวชี้วัดถึงระดับโพแทสเซียมถ้าที่นาใดมีระดับโพแทสเซียมต่ำจะเผาบริเวณนั้นซึ่งชาวบ้านจะไม่สามารถบอกได้ว่า ที่นาใดมีระดับโพแทสเซียมต่ำ แต่ชาวบ้านจะทราบเพียงว่าเมื่อเอาดีโก้ไปคลุกกับดิน จะเกิดสีขึ้นมาทำให้ชาวบ้านทราบว่าควรจัดการอย่างไร แต่องค์ความรู้นี้ไม่ได้รับการถ่ายทอดไปถึงระดับนักวิชาการ จึงถูกมองว่าการกระทำดังกล่าวเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง เป็นต้น ตลอดจนสามารถใช้เป็นตัวชี้วัดที่บอกถึงสภาพภูมิอากาศ เช่น หมากแดง จะแสดงให้เห็นว่าถ้าปีใดให้ผลตกและผลแตกอ้ามากแสดงว่าปีนั้นฟ้าจะคะนอง และว่าวสะนูใช้ในการทำเป็นปฏิทินในการทำนา ถ้าว่าวสะนูตกก่อนเวลา ๒๑.๐๐ น. แสดงว่าปีนั้นฝนจะแล้ง ถ้าว่าวสะนูตกก่อนเวลาเที่ยงคืน แสดงว่าปีนั้นจะมีฝนปานกลาง และถ้าว่าวสะนูตกหลังเที่ยงคืนหรือไม่ตกเลยแสดงว่าปีนั้นจะมีน้ำมาก ซึ่งทำให้ชาวบ้านทราบว่าถ้าปริมาณน้ำน้อยต้องปลูกข้าวดอก ถ้าปริมาณน้ำมากต้องปลูกข้าวขี้ตมเขาใหญ่ ข้าวสายบัว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดมาจะพบในจังหวัดอำนาจเจริญ และมหาสารคาม เป็นต้น

๒. ภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพ แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ อาหาร การบริโภค การป้องกันดูแลสุขภาพ และการจัดระบบนิเวศของหมู่บ้าน มีผลกระทบต่อพืชในการดูแลสุขภาพ โดยพฤติกรรมบริโภคเปลี่ยนไป สมุนไพรลดลง ขาดความเข้าใจเรื่องพิธีกรรม และขาดการพัฒนาต่อยอด ซึ่งตัวอย่างภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีการดูแลสุขภาพ เช่น การทำปลาร้าต้องใส่ต้นหางกระรอกหรือต้นขี้หนอน เพื่อใช้กำจัดหนอน ในปัจจุบันในหลายชุมชน วัฒนธรรมประเพณีนี้ได้สูญหายไปแล้ว แต่ยังพบได้ที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม วัฒนธรรมการบริโภคเห็ด จากการสำรวจเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๕๐ พบเห็ดในภาคอีสาน จำนวน ๑,๑๖๗ ชนิด เป็นเห็ดรับประทานได้จำนวน ๖๖๓ ชนิด การบริโภคเห็ดจะเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาที่ต้องมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ถูกต้องว่าเห็ดชนิดใดบริโภคได้และเห็ดชนิดใดเป็นเห็ดพิษ การที่คนภาคอีสานไม่นิยมบริโภคเนื้อสัตว์ในฤดูฝน เพราะในฤดูฝนจะมีพยาธิเป็นจำนวนมาก แต่จะหันมาบริโภคเห็ดแทน เพราะเป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญ ดังนั้น หากยังรักษาวัฒนธรรมนี้ไว้ได้ความหลากหลายชนิดของเห็ดก็จะยังอยู่

๓. ภูมิปัญญาในการจัดการสิ่งแวดล้อม เช่น ปาดอนปู่ตา ป่าท่าเล และป่าช้า เป็นการสร้างระบบนิเวศของชาวอีสาน และมีคำใหม่ขึ้นมาอีกหนึ่งคำ คือ ป่าหัวไร่ปลายนา เป็นป่าในพื้นที่สูง ซึ่งคนอีสานจะสงวนรักษาไว้อย่างดี และเมื่อเวลาฝนตกจะชะล้างจุลินทรีย์จากป่าลงมาไร่นา ซึ่งอยู่ที่ลุ่มทำให้นาอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นเรื่องของป่าที่สร้างความอุดมสมบูรณ์ แต่วัฒนธรรมเริ่มเปลี่ยนแปลงเสื่อมถอยลง เพราะปาดอนปู่ตาในปัจจุบันเป็นป่าที่ไม่มีประโยชน์ โดยนำมาสร้างเป็นโรงเรียนสถานที่ราชการ ซึ่งมีติวเตอร์ของผีปู่ตาทุกปีในเดือนหกก่อนทำนา ชาวบ้านจะนำไก่ของแต่ละหมู่บ้านไปถวาย โดยการนำไปฆ่าและสังเวยตรงศาล และมีผู้นำทางจิตวิญญาณถอดคางไก่ออกมาดู ถ้าคางไก่สวยแสดงว่าบ้านร่มเย็นเป็นสุข และข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ แต่ถ้าคางไก่ไม่สวยมีลักษณะหงิกงอแสดงว่าข้าวยากหมากแพง และบ้านจะไม่ร่มเย็นเป็นสุข เพราะไก่จะกินอาหารตลอด ๒๔ ชั่วโมง และกินอาหารทุกอย่าง ดังนั้น ถ้าดินอุดมสมบูรณ์จะทำให้กระดูกคางไก่มีโครงสร้างรูปร่างดี แต่ถ้ากินแต่หิน กรวด ทรายเข้าไป กระดูกที่คางไก่จะหงิกงอ จึงเป็นดัชนีชี้วัดคุณภาพสิ่งแวดล้อม และการปลูกไม้ต่างทิศรอบบ้าน มีวัตถุประสงค์หลัก คือ อาหาร จำพวกเครื่องเทศ เช่น ผักหอม สะระแหน่ กุยช่าย และผักแป้น เป็นต้น สมุนไพร และพิธีกรรม โดยเฉพาะไทยดำจะปลูกว่านผีหญ้า ว่านผีหน้าย ซึ่งแห่งจะมีสารหอมระเหย ป้องกันไม่ให้ภูเข้าบ้าน และเปราะหอม เป็นต้น

๔. ภูมิปัญญาด้านวัสดุศาสตร์ เช่น หมาน้อย นำมาพัฒนาทำมาส์กพอกหน้า เพราะสารเพกตินในหมาน้อยจะแข็งตัวภายใน ๑๕ นาที เมื่อเวลาลอกมาส์กออกจะได้คุณภาพ แต่เพกตินในประเทศไทยจะนำเข้ามาจากต่างประเทศ ทั้งที่จริงแล้ว ประเทศไทยมีวัตถุดิบ แต่ไม่มีการพัฒนาในการผลิตขึ้นมา ไม่ลื่นฟ้านำมาทำพลู ตะไล และเด็กนำไปทำเป็นเรือเล่นในหนองน้ำ แมงขี้สูด คือ ผึ้งที่ไม่มีเหล็กในสร้างรังเป็นโพรงอยู่ใต้ดิน และมีท่อเป็นช่องในบินการออกมา ซึ่งคนอีสานจะใช้ขี้ผึ้งของต้นขี้สูดผสมขี้เถ้าทำเป็นกาวติดเครื่องดนตรีอีสาน ซึ่งปัจจุบันในประเทศไทยไม่ทำแล้ว โดยจะซื้อมาจากประเทศลาว และนุ่นหรือจิวบ้าน แต่เดิมใช้ปุยนุ่นใส่หมอนไว้สำหรับนอน แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้ใยสังเคราะห์ และที่สำคัญเปลือกนุ่นเป็นน้ำตางที่นำมาทำเป็นอาหาร ขนม ทำสีย้อมผ้า และการเล่นตีครีในปัจจุบันไม่พบแล้ว เป็นต้น

๕. ภูมิปัญญาในการบริหารสังคม นิยมใช้ดอกไม้สีเขียวและสีขาวเป็นหลักในการบูชาพระ และมีวัฒนธรรมประเพณี คือ ฮีตสิบสอง (จารีตประเพณี ๑๒ เดือน) มีลักษณะคล้ายกับการประชุมประจำเดือน แต่เมื่อพิจารณาจากกิจกรรมพบว่า เป็นกิจกรรมที่ฟื้นฟูจิตวิญญาณ เพราะมีการนำข้าวไปหว่านในท้องนา หว่านในหัวไร่ปลายนา เพื่อให้จุลินทรีย์กลับเข้ามาในหัวไร่ปลายนาและกองสับสี (ครรลองที่ควรปฏิบัติ ๑๔ ประการ) เช่น วันโกนหรือวันพระ ภรรยาต้องกราบเท้าสามีก่อนนอน เพราะจะทำให้สามีรู้สึกอยากดูแลปกป้องภรรยา ซึ่งจะทำให้มีคุณค่าทางจิตใจ นอกจากนี้ สามีภรรยาห้ามหลับนอนในวันโกนหรือวันพระ โดยมีความเชื่อว่าลูกที่เกิดมาจะเป็นคนไม่ดี หรือการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพผ่านจิตรกรรมฝาผนังรวม ทั้งการสื่อสารมีความสำคัญมาก ซึ่งปัจจุบันภาษามีการเปลี่ยนไปโดยชื่อพืชที่เรียกตามประเพณี ควรจะคงความเป็นเอกลักษณ์ไว้ เมื่อพบชนิดพันธุ์ใหม่ไม่ควรตั้งชื่อใหม่ให้ใช้ชื่อเดิม ซึ่งชื่อจะเป็นสิ่งที่บอกแหล่งที่มา เช่น เห็ดปลวก ภาคกลาง เรียกว่า เห็ดโคน แต่ภาคอีสาน เรียกว่า เห็ดปลวก เพราะเห็ดกับปลวกต้องอยู่ด้วยกันเสมอ เป็นต้น

ปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากประชากรละเลยธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ไม่เชื่อถือในวัฒนธรรมดั้งเดิมและหันไปรับสิ่งแปลกใหม่จากสังคมภายนอก ประกอบกับพันธุ์พืชบางชนิดเริ่มหายากขึ้น จนกระทั่งผู้คนลืมสิ่งที่เคยปฏิบัติกันมาแต่ดั้งเดิม ทำให้ไม่มีการใช้ประโยชน์ของพืชเหล่านั้น ซึ่งเมื่อชนิดพันธุ์พืชหายไปข้อมูลเกี่ยวกับชนิดพันธุ์พืชเหล่านั้นจะสูญหายไปในที่สุด ดังนั้น ในการอนุรักษ์ชนิดพืชพื้นบ้าน เมื่อชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงประเพณีปฏิบัติ วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นและพันธุ์พืชที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ จึงมีอิทธิพลต่อลักษณะและวิธีการใช้ประโยชน์จากพืชในด้านต่าง ๆ เช่น กลุ่มอินแปง จังหวัดสกลนคร แต่เดิมมีการพึ่งพาการใช้พืชโดยการเก็บของป่าหรือพืชตามเทือกเขาภูพาน และมีผู้นำในกลุ่มริเริ่มว่าแทนที่จะเก็บของในป่าควรนำมาขยายพันธุ์รวบรวมปลูกไว้แทน และถ่ายทอดเป็นองค์ความรู้แก่คนรุ่นหลังต่อไป นอกจากนี้ ยังรณรงค์ไม่ให้เก็บของในป่าแต่ควรขยายพันธุ์และเพาะปลูกเอง เพราะจะทำให้ชนิดพันธุ์ต่าง ๆ สูญพันธุ์ไป ซึ่งแนวคิดและองค์ความรู้ต่างๆ ในวัฒนธรรม จึงเป็นอาวุธของคนยากจนที่ช่วยในการแก้ปัญหาของตนเองทั้งสังคมและเศรษฐกิจ เพราะฉะนั้น เมื่อวัฒนธรรมเข้มแข็งความหลากหลายทางชีวภาพก็จะยังคงอยู่ต่อไป

พืชที่ใช้ในพิธีกรรมของบ้านนางใย ตำบลนาดี อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พบว่า^{๑๔๙} พืชที่นำมาใช้เกี่ยวกับชีวิตโดยตรงในพิธีกรรมการเกิดการบวช การแต่งงาน การสู่ขวัญ การเจ็บป่วย พิธีกรรมการรักษา และพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย นิยมใช้พืชที่เป็นลำต้น ดอก ใบ ผล และเมล็ดจำนวน ๔๘ ชนิด โดยมีกระบวนการใช้แตกต่างกันตามความเชื่อในแต่ละพิธีกรรม พืชที่จำเป็นต้องใช้ในแต่ละพิธีกรรม ได้แก่ กล้วย คุณ หมาก พลุ และยาสูบ พืชที่ใช้ในพิธีกรรมแต่งงานมีจำนวนมากที่สุดถึง ๒๕ ชนิด โดยเน้นส่วนของพืชที่ใช้ดอกเพราะเชื่อว่าการแต่งงานเป็นการเริ่มต้นของชีวิตคู่ที่จะขยายเผ่าพันธุ์ให้เจริญงอกงาม ส่วนพิธีกรรมที่ใช้พืชน้อยที่สุด ได้แก่ พิธีกรรมการบวชซึ่งใช้เพียง ๑๕ ชนิด โดยใช้พืชเป็นเพียงองค์ประกอบในการสักการบูชาเป็นสำคัญ สำหรับพืชที่ใช้เกี่ยวกับชีวิตโดยอ้อมในพิธีกรรมปลูกเรือน ขึ้นเรือนใหม่ เลี้ยงผีตาแฮก เลี้ยงผีปู่ตา การปักหลักบ้าน แต่งเคราะห์ แต่งแก้ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญกฐิน ใช้พืชส่วนที่เป็นลำต้น ดอก ใบ ผล และเมล็ดจำนวน ๓๔ ชนิด พืชที่จำเป็นต้องใช้ในทุกพิธีกรรมนั้น ใช้พืชชนิดเดียวกันกับพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตโดยตรง สำหรับพืชที่ใช้ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา การปักหลักบ้าน และบุญข้าวสาก มีจำนวนมากที่สุดถึง ๑๑ ชนิด เพราะใช้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการเซ่นไหว้และสักการะ ส่วนพิธีกรรมที่ใช้พืชน้อยที่สุด ได้แก่ บุญกฐิน ซึ่งมีพืชที่ใช้เป็นองค์ประกอบเพียง ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มใช้ผล และลำต้น การนำพืชเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตทั้งโดยตรงและโดยอ้อมในพิธีกรรมดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบความเชื่อ สังคม วัฒนธรรม วิธีการดำรงชีวิต และภูมิปัญญาของชาวบ้าน

^{๑๔๙} กฤษณา เสนาวงษ์, พืชที่ใช้ในพิธีกรรมของบ้านนางใย ตำบลนาดี อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔), หน้า ๙๐.

การบริหารจัดการป่า วัด ชุมชน จึงมีส่วนร่วมรับผิดชอบ เช่น การก่อตั้งวัด การวางแผนพื้นที่วัดร่วมกับพระ การพัฒนาวัด และการใช้ประโยชน์จากป่าหรือวัดป่าต่างระดับกัน ได้แก่

๑. การใช้ประโยชน์จากผลผลิตของป่า เช่น สมุนไพร เห็ด ผักป่า ไม้ ฟืน ด้วยการขออนุญาตหรือได้รับการอนุญาตเชิญชวนจากเจ้าอาวาส และด้วยการทำบุญตามศรัทธา

๒. การได้ที่ร่มเงาร่มรื่น สงบ สบาย ปลอดภัย ภูมิปัญญาและป่าธรรมชาติได้สอนธรรม เพราะความรู้ด้านจิตใจตั้งต้นที่ป่าอยู่ป่า และเกิดขึ้นที่ป่า

๓. การได้แหล่งต้นน้ำของชุมชน วัดบางแห่งอยู่ระหว่างยอดเขาต้นน้ำ มีพื้นที่นับหมื่นไร่ เป็นแหล่งต้นน้ำ ต้นกำเนิดน้ำของชุมชนตลอดปี

๔. แหล่งศึกษาธรรมชาติวิทยาและศึกษาระยะของยูวชนในโรงเรียน

๕. ป่าวัดเป็นแหล่งขยายพันธุ์พืชดั้งเดิมของชุมชน

๖. ป่าวัดมีส่วนในการรักษาระบบนิเวศชุมชน ความล้มเหลวของการขาดดุลยภาพในระบบนิเวศชุมชน

๗. ป่าวัดช่วยสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่าของสังคมให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นการให้การศึกษาผลกระทบแบบไม่จงใจจากของจริง และเป็นศักดิ์ศรีของชุมชนที่บ่งบอกถึงความเป็นคนรักธรรมชาติ^{๑๕๐}

ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แฝงฝังอยู่ทั่วไปในทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในผู้คน และวัฒนธรรมทั้งรูปธรรมทั้งนามธรรมนั้น ได้ถูกค้นพบและได้รับการยกระดับศักดิ์ศรีและฟื้นฟูหน้าที่ขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาที่ยั่งยืนมาแล้วนับเวลามากกว่าทศวรรษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ^{๑๕๑} ซึ่งผู้ค้นพบทั้งหลายต่างยอมรับว่า เป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่จำเป็นต้องเร่งศึกษาฟื้นฟูเพื่อนำกลับมาคัดกรองใช้ใหม่ ด้วยเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีความสามารถทำหน้าที่ชี้แนะว่าการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนกับป่าเขา กับน้ำ กับปลา กับฟ้า กับนก กับดินหญ้า สัตว์ป่า พืช แมลงหรือธรรมชาติรอบตัวนั้นทำอย่างไร และยังเห็นว่าคุณลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเป็นเรื่องของกฎเกณฑ์ทางคุณธรรมและการมีสติยั้งคิดในการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม และเป็นเรื่องของปัญญาที่เปลี่ยนแปลงแบบแผนหรือวิธีการใช้ทรัพยากรหรือธรรมชาติอย่างรอบคอบ เหมาะสมกับเงื่อนไขทางธรรมชาติและสังคม เพื่อความมั่นคงและยืนยาวในอนาคต รวมทั้งยกระดับให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของอุดมการณ์ของการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงทั้งที่มีชีวิต สัตว์ พืช และมนุษย์ด้วยกันเอง ตลอดจนสิ่งไม่มีชีวิตรอบข้าง^{๑๕๒} มีงานวิจัยและงานพัฒนานับไม่ถ้วน ที่ได้พิสูจน์แนวคิดและแนวทางดังกล่าว นอกจากนี้ ยังค้นพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยมีคุณลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่เป็นกระบวนการทำให้เกิดความเข้มแข็งอันนำไปสู่ความอยู่รอด เพื่อทำหน้าที่พิทักษ์รักษาทั้งทรัพยากร

^{๑๕๐} ประสิทธิ์ คุญรัตน์, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน, รายงานวิจัย, (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๖), หน้า ๕๙ - ๖๖.

^{๑๕๑} ยศ สันตะสมบัติ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒.

^{๑๕๒} ฉลาดชาย รมิตานนท์, ความหลากหลายทางชีวภาพ : ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา, หน้า ๓๘๕.

ทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรม ให้สามารถดำรงอยู่ได้ นั่นคือคุณสมบัติด้านการปรับตัว ผ่านกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดด้วยวิธีการต่างๆ นับตั้งแต่การเรียนรู้และการถ่ายทอดโดยตรงภายในชุมชน การเรียนรู้และการถ่ายทอดระหว่างชุมชนไปจนถึงการปรับประสานความรู้ใหม่เข้ากับความรู้ดั้งเดิมโดยไม่ยอมปล่อยให้มีการไหลเข้าไปแทนที่เพียงด้านเดียว^{๑๕๓} โดยเฉพาะระบบการสื่อสารผ่านสื่อพื้นบ้านประเภทต่างๆ เช่น พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงมิติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และกับมนุษย์ด้วยกันเอง ด้วยการผลิตซ้ำ ต่อยอดภูมิปัญญา และระบบคุณค่าทางจริยธรรมของชุมชน

๒.๑๓ แนวทางการอนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชน

คำว่า อนุรักษ์ (conservation) หมายถึง การใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดในกรณีของป่าไม้ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ทดแทนตัวเองได้ คือการใช้ป่าให้ได้รับผลสูงสุดในทุกด้านและมีความยั่งยืนตลอดไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด แนวทางการอนุรักษ์นั้นโดยทั่วไปมีระดับความเข้มข้นของการใช้หลายระดับ นับตั้งแต่ไม่ใช้เลย ได้แก่ การเก็บรักษาไป จนถึงการใช้ให้ได้ผลทางเศรษฐกิจสูงสุดและตลอดไปโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์อื่น ซึ่งอาจแบ่งกว้าง ๆ ได้ ดังนี้

๑. การเก็บรักษา (preservation) เป็นการจัดการแบบที่ปล่อยให้พื้นที่ป่าดำเนินไปตามธรรมชาติโดยมนุษย์ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องใด ๆ การเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามธรรมชาติโดยสมบูรณ์ ป่าจะเป็นป่าพรหมจรรย์ (virgin forest) ที่แท้จริง

๒. การอนุรักษ์ (conservation) เป็นการจัดการเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างชาญฉลาดเน้นที่การรักษาไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ดูหรือใช้ประโยชน์ด้วย ไม่มุ่งที่ประโยชน์สูงสุด การใช้ที่ต่องมีการทำลาย (destructive uses) ต้องกำหนดไม่ให้เกินกว่าที่จะทำให้ป่าเปลี่ยนแปลงหรืออาจไม่ใช้ส่วนการใช้ในทางที่ไม่ทำลาย (non-destructive uses) จะต้องไม่ก่อผลกระทบจนทำให้ทรัพยากรป่าไม้หรืออื่น ๆ ในป่าเปลี่ยนรูปหรือเสื่อมโทรมลง คือให้ป่าคงรูปเดิมที่สมบูรณ์ตลอดไป

๓. การจัดการเข้มข้นเพื่อผลิตผล (management for high production) เป็นการใช้ขบวนการต่างๆ เข้าไปกระทำต่อพื้นที่ป่า ไม้เพื่อก่อให้เกิดผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยปกติเน้นที่ผลผลิตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ อาจจำเป็นต้องเปลี่ยนรูปโครงสร้างของป่า เพื่อก่อให้เกิดผลผลิตสูงสุดตามเป้าหมาย เช่น การปลูกสร้างสวนป่า เป็นต้น^{๑๕๔}

แนวทางในการอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้เกิดผลผลิตที่ยั่งยืน (Sustained yield) โดยยึดหลักการและวิธีการอนุรักษ์ ดังนี้

๑. การใช้อย่างชาญฉลาด หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้ยาวนานที่สุดและใช้อย่างประหยัดที่สุด โดยมีการสูญเสียน้อยที่สุด

^{๑๕๓} เอกวิทย์ ณ ถลาง, *ภาพรวมภูมิปัญญาไทย*, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๐), หน้า ๔๐.

^{๑๕๔} อุทิศ กุฎอินทร์, *การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๖๐.

๒. การฟื้นฟูสิ่งที่มีเชื้อโรค หมายถึง การทำให้ทรัพยากรป่าไม้ที่มีเชื้อโรค ให้ดีขึ้นหรืออยู่ในสภาพปกติ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

๓. การสงวนของที่หายาก เป็นการเก็บรักษาของที่หายากไว้ไม่ให้ใครนำไปใช้ การเก็บไว้ตามระยะเวลาที่กำหนดโดยไม่ให้แต่ต้องส่วนวิธีการอนุรักษ์มีหลายวิธี การเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งมาปฏิบัติ นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและการได้รับประโยชน์มากกว่า กล่าวคือ

๓.๑ การใช้ หมายถึง การใช้หลายรูปแบบ เช่น บริโภคโดยตรง ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังได้สัมผัส การให้ความสะดวกสบายและความปลอดภัย รวมไปถึงพลังงานเหล่านี้ต้องเป็นการใช้อย่างยั่งยืน

๓.๒ การเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมและการเก็บรักษาทรัพยากรที่มีแนวโน้มที่จะขาดแคลนในบางช่วงเวลาหรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น ในบางครั้งอาจเก็บกักไว้เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ในปริมาณที่สามารถที่ควบคุมได้

๓.๓ การรักษาซ่อมแซม หมายถึง เป็นการทำให้ทรัพยากรที่ขาดหายไปหรือเป็นปัญหาหรือเชื้อโรคเป็นจุดพื้นที่เล็กๆสามารถทำให้ฟื้นคืนสภาพเดิมได้ อาจใช้เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นช่วยให้ดีเหมือนเดิมจนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

๓.๔ การฟื้นฟู หมายถึง การดำเนินการต่างๆ ต่อทรัพยากรหรือสิ่งที่มีเชื้อโรคให้สิ่งเหล่านั้นเป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป ซึ่งการฟื้นฟูต้องใช้เวลาและเทคโนโลยีเข้ามาช่วยด้วยเสมอ

๓.๕ การพัฒนา หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น การที่ต้องพัฒนาเพราะต้องเร่งหรือเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลผลิต การพัฒนาที่ถูกต้องใช้ทั้งความรู้เทคโนโลยีและการวางแผนที่ดี

๓.๖ การป้องกัน หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ให้ลุกลามไปมากกว่านี้ รวมไปถึงการป้องกันสิ่งไม่เคยเกิดด้วยการป้องกัน ต้องใช้เทคโนโลยีและการวางแผน เช่นเดียวกับวิธีการอนุรักษ์อื่นๆ

๓.๗ การสงวน หมายถึง การเก็บรักษาไว้โดยไม่ให้แต่ต้องหรือนำไปใช้ด้วยวิธีใดๆ ก็ตาม การสงวนอาจกำหนดเวลาที่เก็บไว้โดยไม่ให้มีการแต่ต้องตามเวลาที่กำหนดก็ได้

๓.๘ การแบ่งเขต หมายถึง ทำการแบ่งเขตหรือแบ่งกลุ่มประเภทตามสมบัติของทรัพยากรสาเหตุที่สำคัญเพราะวิธีการให้ความรู้หรือการเปรียบเทียบที่นำมาใช้นั้นไม่ได้ผล หรือต้องการจะแบ่งเวลาให้ชัดเจนเพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผล เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น อย่างไรก็ตามการแบ่งเขตนี้จะต้องมีการสร้างมาตรการกำกับด้วย มิฉะนั้นแล้ว จะไม่เกิดผล^{๑๕๕}

๒.๑๓.๑ การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหา

ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของไทย แต่เดิมการจัดการป่าไม้ก็เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพื่อนำเงินรายได้จากการจำหน่ายไม้มาพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรมภาคการเกษตรและชนบทจึงถูกแยกส่วนออกมาต่างหาก ทั้งนี้ เพื่อที่จะกำหนดให้ภาคเกษตรและ

^{๑๕๕} เกษม จันทรแก้ว และสามัคคี บุญยะวัฒน์, เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการทรัพยากรป่าไม้, (กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๖๘.

ชนบทเป็นฐานรองรับภาคอุตสาหกรรมในการที่จะต้องนำวัตถุดิบมาป้อน ภาคอุตสาหกรรม รวมถึงนโยบายของรัฐในการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ จึงต้องนำทรัพยากรธรรมชาติออก โดยมีได้คำนึงถึงสภาพแวดล้อม ความเสื่อมโทรมของสภาพป่า ทำให้เกษตรกรหรือประชาชนที่อยู่ในชนบทที่ต้องพึ่งพิงป่าไม้ต้องประสบกับปัญหาหลายๆ อย่าง เช่น ขาดแคลนน้ำในการเกษตร เกิดวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติ ทำให้สูญเสียคุณภาพทางธรรมชาติ เป็นที่หวัดกว่าภาวะสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศในด้านป่าไม้จะมีผลกระทบต่อประชาชนโดย ส่วนรวม ในการจัดการป่าไม้จะประสบผลสำเร็จได้ยากหากไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่น ดังนั้นควรจะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า จึงทำให้เกิดแนวความคิดในการจัดการป่าไม้แนวใหม่ ที่เรียกว่า "ป่าชุมชน" ซึ่งเป็นการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการ จะพึ่งพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่า และให้ประชาชนได้รับประโยชน์ จากป่าในลักษณะพึ่งพาตนเอง ไม่บุกรุกทำลายป่านอกเหนือจากการทำเกษตรธรรมชาติ นอกจาก ชุมชนจะได้ประโยชน์จากป่าแล้ว ชุมชนยังช่วยเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปกป้องรักษาป่า เป็นการแบ่งเบาภาระของเจ้าหน้าที่ที่ไม่เพียงพอในการจะป้องกันรักษาป่าประชาชนเป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้เพื่อประโยชน์อย่างต่อเนื่องอย่าง สม่าเสมอตามความต้องการของชุมชน การป่าไม้ชุมชนจึงเป็นการดำเนินการโดยชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชน^{๑๕๖}

ในการอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว สามารถกระทำได้ ดังนี้

๑. การกำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติ นโยบายป่าไม้แห่งชาติมีอยู่ ๒๐ ข้อที่สำคัญ คือ การกำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยในอัตราร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศ เป็นการกำหนดแนวทางการจัดการและการพัฒนาป่าไม้ในระยะยาวเพื่อประโยชน์ ๒ ประการ ดังนี้

๑.๑ ป่าเพื่อการอนุรักษ์ กำหนดไว้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ที่หายากและป้องกันภัยธรรมชาติอันเกิดจากน้ำท่วมและการพังทลายของดิน ตลอดทั้งเพื่อประโยชน์ในการศึกษา การวิจัย และนันทนาการของประชาชน ในอัตราร้อยละ ๑๕ ของพื้นที่ประเทศหรือประมาณ ๔๘ ล้านไร่

๑.๒ ป่าเพื่อเศรษฐกิจ กำหนดไว้เพื่อการผลิตไม้และของป่าเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจอัตราร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศหรือปริมาณ ๘๐ ล้านไร่

๒. การปลูกป่า เป็นการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างหนึ่ง เมื่อป่าไม้ในเห็นที่ถูกตัดฟันลงไม่ว่ากรณีใดก็ตาม นโยบายการรักษาป่าไม้จะกำหนดให้มีการปลูกป่าขึ้นทดแทนและส่งเสริมให้มีการปลูกสร้างสวนป่าทุกรูปแบบ การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้เสื่อมสภาพสามารถดำเนินการได้ทั้งภาครัฐบาล เอกชน ชุมชน และอาสาสมัคร อาจจะกระทำเนื่องในโอกาสสำคัญ ๆ เช่น ปลูกเนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองครองราชย์ ๕๐ ปี หรือในวันเข้าพรรษา เป็นต้น

^{๑๕๖} โกมล แพรกทอง, "แนวคิดป่าชุมชน", ใน ป่าชุมชนในประเทศไทย, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๔ - ๕

๓. การป้องกันไฟไหม้ป่า ไฟไหม้ป่าถือเป็นอันตรายร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับป่าไม้ การที่พื้นที่พุ่มกระทำได้ยากมาก ไฟไหม้ป่าเกิดจากการกระทำของมนุษย์ จากความประมาทเลินเล่อทำให้ต้นไม้บางส่วนอาจตาย บางส่วนอาจชะงักการเจริญเติบโตและบางแห่งอาจตายหมด หากเกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนพืชหมดโอกาสแพร่พันธุ์ได้

๔. การป้องกันการบุกรุกทำลายป่า การบุกรุกทำลายป่าในปัจจุบันนี้จะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น การป้องกันทำได้โดยการทำให้หลักเขตป่าหรือเครื่องหมายให้ชัดเจน เพื่อบอกให้รู้เป็นเขตป่าประเภทใด การแก้ปัญหาที่สำคัญที่สุดอยู่ที่การปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เป็นไปด้านความเที่ยงตรงเอาจริงเอาจัง และมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพและหน้าที่ ปฏิบัติตามตัวบทกฎหมายและพระราชบัญญัติป่าไม้อย่างเคร่งครัดจะสามารถป้องกันการทำลายป่าในทุกรูปแบบได้

๕. การใช้วัสดุทดแทนไม้ในการก่อสร้างต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือนหรือสิ่งก่อสร้างขึ้นที่เคยใช้ไม้ดั้งเดิม เช่น การสร้างสะพานเพื่อทดแทนสะพานเก่าที่ชำรุด ควรจะใช้เหล็กทำสะพานให้รวกิ่งชั่วคราวก่อนจะมีสะพานใหม่ที่ถาวรและสร้างได้ด้วยวัสดุที่ไม่ใช่ไม้ ห้องใช้วงกบประตูหน้าต่างเหล็ก ประตูหน้าต่างกระจกแทนการใช้ไม้ แม้แต่เครื่องประดับเครื่องใช้ต่างๆ ควรใช้วัสดุอื่นแทนไม้

๖. การใช้ไม้อย่างมีประสิทธิภาพ/ประหยัด เป็นการนำเนื้อไม้มาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดโดยใช้ทุกส่วนของต้น เช่น ไม้ที่เหลือจากการแปรรูปนำมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้างแล้วสามารถนำไปเป็นวัตถุดิบทำไม้อัด ไม้ปาร์เก้ ชิปบอร์ด (chip board) ไม้ประสาน (particleboard) ทำเครื่องใช้ขนาดเล็ก เช่น แจกัน ที่เขี่ยบุหรี่ ของชำร่วย เป็นต้น ส่วนไม้ที่นำมาแปรรูป เพื่อใช้ในการก่อสร้างหรือเพื่อการอื่นควรปรับปรุงคุณภาพไม้ก่อนนำมาใช้ประโยชน์ เช่น การอบน้ำยาไม้ อบให้แห้งเพื่อยืดอายุการใช้งานให้ยาวนานออกไป

๗. การพยายามนำไม้ที่ไม่เคยใช้ประโยชน์มาใช้ เช่น มะพร้าว ต้นตาล ไม้ยางพารา นำมาทำเครื่องใช้ในครัวเรือนได้หลายชนิด อาทิ ตู้ เตียง โต๊ะ ก่อนนำมาใช้ประโยชน์ ควรปรับปรุงคุณภาพไม้ก่อน

๘. การส่งเสริม ประชาสัมพันธ์ให้การศึกษา ให้เยาวชนและประชาชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และช่วยกันดูแลในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ เหมือนกับที่เรารักษาทรัพยากรป่าไม้ เหมือนกับที่เรารักษาและหวงแหนสิ่งของที่เป็นสมบัติของเราในปัจจุบัน การใช้ประโยชน์ป่าไม้เกือบทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยได้ยึดแนวทางการอนุรักษ์เป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ป่าได้ลดลงจนอยู่ในขั้นวิกฤติไม่สามารถบริการสิ่งต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์ได้ตามที่ต้องการ และยังก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจนเป็นปัญหาต่อสังคมมนุษย์ ^{๑๕๗}

ในปัจจุบัน ป่าไม้ของโลกทั้งหมดจะเหลือไม่เกิน ๔๒ % แม้แต่ของประเทศไทยรัฐบาลได้ดำเนินการปิดป่าไม้ชั่วคราวเพราะสภาพทั่วไปของป่าไม้อยู่ในขั้นวิกฤตกล่าวคือ จะเหลือพื้นที่ป่าไม้อย่างแท้จริงไม่เกิน ๒๔% ของพื้นที่ทั้งประเทศ ดังนั้น เพื่อป้องกันมิให้มนุษยชาติเดือดร้อน จึงต้องหาวิธีป้องกันและแก้ไขอย่างเร่งด่วนซึ่งรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ที่สำคัญ ดังนี้

^{๑๕๗} ราตรี ภารา, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๒ - ๑๑๘.

๑. การปลูกป่าทดแทน ภาครัฐบาลได้ดำเนินการปลูกป่าทดแทนทั้งในรูปของการทำสวนป่า สวนพฤกษศาสตร์ สวนรุกขชาติ และสวนสาธารณะ

๒. การดำเนินการคุ้มครองป่าไม้ ทำได้โดยอาศัยกฎหมายซึ่งทางราชการเห็นความจำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้เหล่านั้นเป็นเขตหวงห้าม มิให้ประชาชนเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์อื่นใดจากป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นการตัดซีกลากไม้ออกมาใช้ประโยชน์ การเก็บหาของป่าหรือการล่าสัตว์

๓. การจัดการบุกรุกทำลายป่า รัฐบาลต้องแก้ไขโดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือควบคู่ไปกับการประชาสัมพันธ์เพื่อขอความร่วมมือ เจ้าหน้าที่ของรัฐเองก็ควรมีความซื่อสัตย์

๔. การป้องกันไฟไหม้ป่า กระทำได้โดยจัดตั้งหน่วยผจญเพลิงพร้อมด้วยเครื่องมือดับไฟที่ทันสมัย จัดตั้งหน่วยประชาสัมพันธ์เพื่อแนะนำประชากรที่อยู่อาศัยใกล้ป่าไม้และนักท่องเที่ยวให้ช่วยระมัดระวังในการนำไฟมาใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ จัดทำแผนกันไฟทั้งที่อยู่ในป่าไม้และบริเวณรอบนอกของป่าไม้ และจัดสร้างหอสังเกตการณ์ขึ้นในป่าไม้

๕. การปรับปรุงวิธีการทำป่าไม้ ซึ่งมีหลักถูกต้องตามหลักวิชาการที่สำคัญ คือ

๕.๑ การตัดไม้ต้องมีประสิทธิภาพ เป็นความพยายามที่จะลดความเสียหายของต้นไม้ที่โค่นลงมา กล่าวคือการตัดต้นไม้ต้องเว้นต่อไว้สูงจากพื้นดินราว ๓๐ เซนติเมตร เวลาล้มต้นไม้ลงมาต้องระวังไม่ให้ล้มปะทะกับก้อนหิน จอมปลวกหรือต่อไม้ขนาดใหญ่ เพื่อป้องกันมิให้ต้นไม้แตกหัก เครื่องมือที่นำมาใช้ตัดไม้ต้องมีประสิทธิภาพ

๕.๒ ป้องกันการตัดไม้จนโล่งเตียน การทำป่าไม้ที่ถูกต้องจะต้องตัดไม้ที่ได้ขนาด ตัดต้นไม้เป็นแถบเป็นหมู่หรือเป็นรั้ว และปล่อยให้เหลือต้นไม้ที่เป็นแม่พันธุ์ไว้ ทั้งนี้ เมื่อบริเวณที่ตัดไม้ไปแล้วจะเหลือป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงช่วยป้องกันลมพัด และช่วยรักษาความชื้นเอาไว้

๖. การพยายามนำเนื้อไม้มาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด ไม้ที่โค่นล้มลงมาควรจะนำเนื้อไม้ทุกส่วนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ใช่ตัดเอาเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งมาใช้เท่านั้น

๗. การป้องกันความเสียหายของป่าไม้อันเนื่องมาจากแมลงและโรคพืช การที่ต้นไม้ชนิดเดียวกันขึ้นรวมกันอย่างหนาแน่น จะได้รับอันตรายจากโรคพืชและแมลงได้ง่ายกว่า มีต้นไม้หลายชนิดคละเคล้าปะปนกัน การป้องกันก็คือการใช้สารเคมีฉีดหรือพ่นลงไปในป่าไม้การควบคุมทางด้านชีวภาพโดยการจับหาค่าหรือตัวเบียนมาปล่อยไว้ และการคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมมาปลูกเพื่อที่จะสามารถต่อต้านโรคพืชและแมลงได้

๘. การจัดการดูแลรักษาพันธุ์ไม้สงวน ก่อนที่จะออกใบอนุญาตให้ผู้ที่รับสัมปทานป่าไม้ทำการตัดซีกลากไม้ออกมาใช้ประโยชน์ กรมป่าไม้จะมอบหมายให้พนักงานป่าไม้ออกไปคัดเลือกต้นไม้และตีตราเอาไว้ โดยห้ามมิให้ผู้รับสัมปทานป่าไม้ตัดต้นไม้เหล่านี้เด็ดขาด ซึ่งได้แก่ ไม้ทอน ไม้เชื้อ ไม้สั้นเขา และไม้สงวน^{๑๕๘}

ในการจัดการป่าชุมชนที่สำคัญ ได้แก่

^{๑๕๘} วิชัย เทียนน้อย, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๒๒ - ๑๒๙.

๕. การพัฒนา หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น การที่ต้องพัฒนาเพราะต้องเร่งเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลผลิตที่ดีขึ้น การพัฒนาที่ถูกต่อนั้นต้องใช้ทั้งความรู้ เทคโนโลยี และการวางแผน

๖. การป้องกัน หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นมิให้ลุกลามไปมากกว่านี้ รวมไปถึงการป้องกันสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นด้วยการป้องกัน ต้องใช้เทคโนโลยีและการวางแผน เช่นเดียวกับวิธีการอนุรักษ์อื่น ๆ

๗. การสงวน หมายถึง การเก็บไว้โดยไม่ให้แต่ต้องหรือนำไปใช้ด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม การสงวนอาจกำหนดเวลาที่เก็บไว้ โดยไม่ให้มีการแต่ต้องตามเวลาที่กำหนดไว้ก็ได้

๘. การแบ่ง หมายถึง การแบ่งเขตหรือแบ่งกลุ่มตามประเภทหรือตามคุณสมบัติของทรัพยากร เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการนำวิธีการอนุรักษ์มาใช้^{๑๕๙}

๒.๑๓.๒ การจัดการผลประโยชน์ของป่าชุมชน

การจัดการผลประโยชน์ของป่าชุมชนเป็นการจัดการแบ่งสรรปันส่วน ประโยชน์ของป่าชุมชนให้ตรงกับความต้องการที่หลากหลายของชุมชน ประโยชน์ที่สนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตาม สามารถสรุปการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของประชาชนในท้องถิ่นได้ ๒ รูปแบบ ดังนี้

๑. การใช้ประโยชน์ของผลผลิตไม้และของป่า เป็นแหล่งเชื้อเพลิง แหล่งอาหาร เป็นต้น

๒. การใช้ประโยชน์ในทางบริการชุมชนในท้องถิ่นได้ประโยชน์จากป่า ได้แก่ เป็นแหล่งซับน้ำ แหล่งรักษาสภาพแวดล้อมและสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น

โกมล แพรกทอง ได้สรุปแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นความมั่นคงและความยั่งยืนของการจัดการป่าของประชาชน เพื่อประโยชน์และโดยประชาชน มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

๑. การใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งที่กำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านี้ไว้ เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งแปรผันไปสภาพสังคมในแต่ละภูมิภาค การใช้แหล่งป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน การใช้แหล่งป่าไม้เป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหารจะเป็นจุดรวมที่ประชาชนจะร่วมกันในการรักษาป่าต่างๆ ไว้ เพื่อเป็นการใช้สอยร่วมกัน หรือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

๒. การมีระเบียบและกฎเกณฑ์ การจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับใหม่ หรือการลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันไว้เพื่อควบคุม กันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน

^{๑๕๙} เกษม จันทร์แก้ว และสามัคคี บุญยะวัฒน์, เอกสารประกอบการสอนวิชา การจัดการทรัพยากรป่าไม้, (กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘.

๓. องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าไม้ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ จะต้องมีการของประชาชนที่เข้มแข็ง ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำขององค์กรดูแลป่าดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน องค์กรที่ปรากฏมักจะเป็นองค์กรที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมืองฝายในภาคเหนือและได้ปรับลักษณะเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านที่ได้จัดตั้งขึ้นมากำหนดไว้ของป่าใหม่ รวมถึงสภาพตำบลในบางพื้นที่

๔. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้านจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น สนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าโดยใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการให้การคุ้มครองการดำเนินงาน ให้สามารถนำกฎหมายที่มีอยู่มากำหนดรักษาสภาพป่าไว้ เช่น การประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า สวนรุกชชาติ วนอุทยาน นอกจากนั้น ยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนในการให้ความรู้ และความเข้มแข็งในการดำเนินงานขององค์กรชาวบ้านให้สามารถดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้เพื่อการจัดการป่าดังกล่าว ^{๑๖๐}

ในด้านการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน ป่าชุมชนจะให้ประโยชน์เช่นเดียวกับป่าธรรม ชาติอื่นๆ ซึ่งโดยทั่วไปจะใช้ประโยชน์ตามความต้องการของแต่ละชุมชน เช่น

๑. เป็นแหล่งไม้ก่อสร้างที่อยู่อาศัยสาธารณประโยชน์ของชุมชน เช่น วัด โรงเรียน เป็นต้น
๒. เป็นแหล่งไม้ฟืน ถ่าน สำหรับหุงหาอาหาร
๓. เป็นแหล่งร่มรื่น เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและพักผ่อนหย่อนใจ
๔. เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร ยารักษาโรค และของป่าต่างๆ
๕. เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารเพื่อใช้ในการทำสวน ทำไร่ ทำนา
๖. เป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ วัว ควาย เป็นต้น
๗. เป็นแหล่งรายได้ของหมู่บ้าน โดยต้นไม้ที่ปลูกเมื่อโตก็สามารถตัดขาย

แม้มูลค่าของผลประโยชน์จากป่าชุมชนจะคิดเป็นมูลค่าตัวเงินไม่มากนัก เมื่อเทียบกับรายได้จากภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร แต่ก็มีส่วนช่วยอย่างมีนัยสำคัญให้เสถียรภาพของรายได้มีมากขึ้น เนื่องจากการกระจายรายได้จากป่าที่เกิดขึ้นในรอบปี จะช่วยลดความผันแปรของรายได้แก่ชุมชนผลประโยชน์ดังกล่าว จึงเป็นแรงจูงใจในการรักษาป่าชุมชนเอาไว้ในอนาคต และในขณะเดียวกัน ยังช่วยยกระดับสวัสดิการและรักษาโครงสร้างสังคมชนบทให้ดีขึ้น โดยรวมอีกด้วย ^{๑๖๑}

ป่าไม้ให้ประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติเป็นอนเนกประการ แบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือ ประโยชน์ทางตรง และประโยชน์ทางอ้อม โดยเฉพาะประโยชน์ทางอ้อมนั้น บางทีอาจคิดไม่ถึง แต่ความจริงประโยชน์ทางอ้อมอาจมีมูลค่ามากกว่าประโยชน์ทางตรงเสียอีก

^{๑๖๐} โกมล แพรกทอง, “แนวคิดป่าชุมชน”, ใน *ป่าชุมชนในประเทศไทย*, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๙ - ๑๐.

^{๑๖๑} โกมล แพรกทอง, *การป่าไม้ชุมชนในระบบป่าชุมชน*, ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา การป่าไม้ชุมชน เล่ม ๒* (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๕๗๙ - ๕๘๐.

๑. ประโยชน์ทางตรงของป่าไม้หลายอย่าง ปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ล้วนได้จากป่าทั้งสิ้น เช่น

๑.๑ ไม้ นิยมใช้กันมาตั้งแต่โบราณกาล เนื่องจากมีราคาถูก น้ำหนักเบาเหมาะสม สะดวกต่อการใช้กว่าสิ่งอื่น เช่น เหล็กหรือซีเมนต์ ปัจจุบันไม่มีราคาสูงขึ้นเป็นอันมาก มนุษย์ได้พยายามคิดค้นสิ่งอื่นขึ้นใช้แทน เช่น พลาสติก อลูมิเนียม เหล็ก แต่ถึงกระนั้น เนื่องจากไม่มีคุณสมบัติเฉพาะตัว ซึ่งบางครั้งใช้ของอื่นแทนไม่ได้ ไม้จึงยังคงเป็นที่นิยมใช้กัน

๑.๒ เชื้อเพลิง ที่ได้จากป่า คือฟืนและถ่าน ซึ่งใช้ในการหุงต้มของคนยากจนในชนบท

๑.๓ วัตถุเคมี ที่สำคัญ cellulose และ lignin เซลลูโลสใช้มากในการทำกระดาษไหมเทียม (rayon) วัตถุระเบิด น้ำตาล แอลกอฮอล์ ลิกนินก็ใช้น้ำหอมและเครื่องสำอางต่างๆ ยาถนอมอาหารไม่ให้บูดเน่า ยารักษาโรคผิวหนัง ถ้าเอาไม้ไปกลั่นในเตาอบ ก็จะได้กรดอะซิติก น้ำมันดิน และเอธิลแอลกอฮอล์ ซึ่งใช้ในการอุตสาหกรรมต่างๆ

๑.๔ วัตถุเคมี มนุษย์ได้อาหารจากป่าหลายอย่าง เช่น คอก ใบ ผล เมล็ด หน่อไม้ เห็ด หัวกลอย และอาหารที่ได้จากสัตว์ป่า รวมทั้งนก สัตว์เลื้อยคลาน แมลง เช่น ผึ้ง หนอนไม้ไผ่ เป็นต้น

๑.๕ ยารักษาโรค ได้จากสมุนไพรต่างๆ ยาแก้โรคเรื้อนได้จากน้ำมันของผลกระเบา ยารักษาโรคความดันโลหิตสูงจากรากของต้นระย่อม ยารักษาโรคหัวใจจากเมล็ดของต้นแสลงใจ ยากำจัดแมลงก็ได้จากต้นไม้หลายชนิด

๑.๖ เส้นใย จากเปลือกไม้และเถาวัลย์ชนิดต่างๆ

๑.๗ น้ำมันและยางไม้ เช่น ชันของต้นตะเคียน ชันตาแมว และชันกระบาก ใช้ทำน้ำมันชักเงา ยางรักใช้ในการทำเครื่องเงิน กายานใช้ในการทำเครื่องหอมและยา ยางสนใช้น้ำมันผสมสี เป็นต้น

๑.๘ ผาตฟอกหนังและสี พันธุ์ไม้ในป่ามีหลายชนิดที่เปลือก แคน หรือผล นำมาใช้ทำ ผาต ฟอกหนัง (tannin) เช่น เปลือกของไม้ก่อ โกงกาง คุณ

๑.๙ อาหารสัตว์ มนุษย์ใช้ป่าเป็นที่เลี้ยงสัตว์และเป็นอาหารสัตว์มาช้านาน เพราะในป่าไม้มีหญ้า ใบไม้ เปลือกไม้ ผลและเมล็ดที่สัตว์ชอบกินอยู่มากมายหลายชนิด

๑.๑๐ เป็นอาชีพการงานของมนุษย์ เช่น การเก็บของป่า รวมทั้งการอาชีพที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ เช่น ข้าราชการเกี่ยวกับป่าไม้ คนงานในโรงงานอุตสาหกรรมไม้ เป็นต้น

๑.๑๑ ทำรายได้แก่ประเทศชาติ ประเทศไทยมีชื่อเสียงในเรื่องไม้สักที่มีปัจจุบันมีการคุณภาพดีและเคยทำรายได้ให้ประเทศเป็นอันดับสองรองจากข้าวมาแล้วในอดีตส่งออกไปหลายล้านบาทในรูปเฟอร์นิเจอร์ไปยังต่างประเทศ

๒. ประโยชน์ทางอ้อม โดยมากมักจะมองไม่เห็นและคำนวณออกเป็นมูลค่าได้ยาก แต่ก็มีประโยชน์ไม่ยิ่งหย่อนกว่าประโยชน์ทางตรง ประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้ที่สำคัญ ได้แก่

๒.๑ ทำให้ฝนตกเพิ่มขึ้นและมีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ ป่าไม้มีอิทธิพลที่จะช่วยให้มีฝนตกเฉพาะที่ได้ แต่ไม่ใช่ทั่วไป อากาศเหนือท้องที่ที่มีป่าไม้ขึ้นจะมีความชุ่มชื้นและเย็นกว่าในที่ที่ไม่มีป่าไม้ เมฆที่ลอยมาเมื่อกระทบความเย็นก็จะรวมตัวเป็นหยดน้ำตกลงมาเป็นฝน หากไม่มีป่าไม้เมฆฝนก็อาจลอยผ่านไปโดยไม่มีฝนตกลงมาก็ได้ สำหรับความชุ่มชื้นของอากาศในป่าไม้นั้นมีความร่มเย็น

กว่าในที่โล่งแจ้งและมีไอน้ำจากการคายน้ำของต้นไม้มาก เวลาอยู่ในป่าจึงรู้สึกร่มรื่นเย็นสบายไม่หนาวมากในฤดูหนาวไม่ร้อนมากในฤดูร้อน แต่ก็ขึ้นอยู่กับชนิดและที่อยู่ของป่าด้วย

๒.๒ บรรเทาความร้ายแรงของลมพายุมากมา เมื่อปะทะกับป่าไม้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับ ความสูง ความหนาและเรียวยอดของพันธุ์ไม้แต่ละชนิดที่มีความแน่นทึบเพียงใด จากผลการทดลอง ปรากฏว่าที่สูงจากพื้นดินแนวกันลม (wind break) สามารถลดความเร็วของลมพายุลงเหลือเพียงร้อยละ ๒๐ แนวกันลมนอกจากจะป้องกันบ้านเรือนไร่นามีให้เกิดความเสียหายจากลมพายุแล้ว ยังช่วย ป้องกันดินมิให้ถูกลมพัดพาไป เป็นการป้องกันมิให้ลมพายุจะลดความเร็วลงอย่างเกิดการพังทลายการ กัดกร่อนของดินด้วย

๒.๓ ป้องกันการกัดเซาะดิน (soil erosion) ในที่มีป่าไม้ขึ้นอยู่ เมื่อฝนตกลงมาเรื้อน ยอดของป่าจะสกัดกันความแรงของเม็ดฝนไว้มิให้กระทบผิวดินโดยตรง ซึ่งจะช่วยให้ผิวดินแตก กระจายและถูกน้ำพัดพาไปโดยน้ำที่ไหลบ่าหน้าดิน (surface runoff) ป่าไม้จึงป้องกันการกัดเซาะได้เป็น อย่างดี ดังนั้น เมื่อฝนตกลงมาบนป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ น้ำที่ไหลบ่าผ่านผิวดินจึงไม่พุ่งขึ้น ซึ่งตรงกันข้าม กับในที่ที่ป่าไม้ถูกแผ้วถางทำลาย และที่ดินปราศจากสิ่งปกคลุมแรงปะทะของเม็ดฝนและน้ำที่ไหลบ่าจะ ทำให้ผิวดินที่อุดมสมบูรณ์ถูกกัดเซาะและไหลล่อยไป

๒.๔ บรรเทาอุทกภัย (flood) การทำลายป่านอกจากจะทำให้เกิดการกัดเซาะดินแล้ว ยังทำให้ปริมาณน้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำลำธารเพิ่มขึ้นภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว น้ำที่ไหลก่ขุ่นขึ้นเพราะมี ดินและสิ่งสกปรกละลายปะปนมาด้วย เมื่อไหลลงลำน้ำก็ทำให้ตื้นเขินและระดับน้ำในลำน้ำนั้นสูงขึ้น อย่างรวดเร็วและล้นตลิ่งกลายเป็นอุทกภัยทำลายเรือสวนไร่นาและบ้านเรือนให้เสียหายได้ เมื่อลำน้ำ ตื้นเขินความจุก็ลดลง ปริมาณน้ำจากฝนตกหรือไหลบ่าเพียงเล็กน้อย ก็ทำให้เกิดอุทกภัยขึ้นได้ง่ายและ บ่อยครั้ง

๒.๕ ทำให้มีน้ำไหลอยู่เสมอสม่ำเสมอตลอดทั้งปี บรรเทาอุทกภัยแล้ว ก็คือจะต้องช่วยให้ลำ ห้วยลำธารได้มีน้ำไหลอยู่อย่างสม่ำเสมอตลอดปี เพราะเมื่อฝนตกลงในที่ป่าไม้ น้ำฝนจะไม่ไหลลงสู่ แม่น้ำลำธารอย่างรวดเร็ว แต่จะถูกกักไว้ไม่ไหลตามพื้นป่าและดิน ป่าอันร่วนซุยดูดซับเอาไว้และ ค่อยๆ ซึมลงดิน สะสมไว้ในดิน ซึ่งจะค่อยๆ ปลดปล่อยออกสู่ลำห้วยลำธาร ทำให้ฤดูแล้งซึ่งฝนไม่ตก แต่ลำธารต่างๆ ก็ยังคงมีน้ำไหลตลอดเวลา ก็เนื่องมาจากพื้นดินได้ ป่าไม้เป็นอ่างเก็บน้ำธรรมชาติคอย สะสมเอาไว้ตลอดฤดูฝนแล้วระบายออกในฤดูแล้งนั่นเอง ซึ่งกล่าวได้ว่าต่างกับดินที่ไม่มีป่าไม้หรือสิ่งปก คลุม โอกาสที่น้ำจะซึมลงดินมีน้อย น้ำส่วนใหญ่จะไหลบ่าหน้าดินทำให้เกิดน้ำหลากท่วมในฤดูฝนและ ขาดแคลนในฤดูแล้ง

๒.๖ เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ การที่ประชาชนพลเมืองพากันเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น ความเคร่งเครียดในการประกอบธุรกิจการงาน ย่อมทำให้มนุษย์ต้องการเปลี่ยนเที่ยวเตร่ออกไปสู่ที่มี ความสงบเงียบ ร่มเย็น อากาศบริสุทธิ์ ธรรมชาติอันสวยงามตามป่าเขาลำเนาไพรมากขึ้น ทางรัฐบาลจึง ต้องจัดป่าไม้บางแห่งที่มีทิวทัศน์สวยงามไว้ให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และพักผ่อนหย่อนใจ เช่น จัดทำเป็น

อุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ ซึ่งสถานที่ต่างๆ เหล่านี้ในวันก็จะยิ่งมีมากขึ้นและถือได้ว่าเป็นประโยชน์ทางอ้อมของสถานที่พักผ่อนและมีทิวทัศน์ป่าไม้ที่มีความสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง^{๑๖๒}

สรุปความว่า ทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากกับมนุษย์และสิ่งมีชีวิตบนโลกทั้งหมด เพราะป่าไม้มีอิทธิพลต่อดิน ลม ไฟ และอากาศ ตลอดไปถึงการรักษาสภาพของต้นน้ำลำธารในธรรมชาติทั้งหมด การไม่รู้จักคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ ถือเป็นการทำลายระบบนิเวศของธรรมชาติให้พินาศย่อยยับลงไป ทำให้เกิดภัยธรรมชาติต่างๆ มากมายตามมา ทั้งอุทกภัยและความแห้งแล้ง ซึ่งเป็นสาเหตุของความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจมาสู่ประเทศชาติและประชาชนส่วนรวมด้วย

๒.๑๔ พื้นที่การวิจัย

๒.๑๔.๑ ป่าชุมชนโคกหินลาด จังหวัดมหาสารคาม

ป่าโคกหินลาดหนองคู-นาคูน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า โคนาฆ่า หรือโคกแก่ง หรือโคกหินลาดนาฆ่า - นาคูน มีลักษณะสภาพป่าเป็นป่าเต็งรัง มีพื้นที่ประมาณ ๒,๕๐๐ ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๔ ตำบล ๑๙ หมู่บ้าน ในเขตตำบลนาฆ่า ตำบลบ้านหวาย ตำบลหนองคู อำเภอวานรนิวาส และตำบลหนองเรือ อำเภอนาแก อพยพอยู่ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม ไปทางทิศใต้ประมาณ ๕๔ กิโลเมตร

ป่าโคกหินลาดเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์อีกแห่งหนึ่งเมื่อในอดีต ได้ถูกบุกรุกจับจองครอบครองผืนป่า ตามนโยบายการพัฒนาประเทศในอดีต ถึงแม้จะประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติก็ตาม การควบคุมดูแลเป็นอำนาจจากภาครัฐ แต่ป่ากลับเสื่อมโทรมลง เพราะไม่มีขอบเขตจำกัด พื้นที่การใช้ประโยชน์ หรือพื้นที่ทำกิน จึงตกเป็นของนายทุนและจัดสรร ปฏิรูป เป็นเขตพื้นที่เพื่อการเกษตร เมื่อปลาย ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ศูนย์เพาะชำกล้าไม้ภาคอีสาน โดยการสนับสนุนของ Japan International Cooperation Agency เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นโครงการส่งเสริมการเพาะชำกล้าไม้ และปลูกป่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สวนเพาะกล้าไม้สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้ ได้จัดทำโครงการปลูกป่าสาธิตโคกหินลาดขึ้น โดยการนำกล้าไม้โตเร็วมาปลูกแทนที่ป่าเดิม โดยการไถเกรดป่าที่อุดมสมบูรณ์ทิ้ง สร้างความเสียหายต่อพื้นที่ป่าไปหลายร้อยไร่ ภายใต้โครงการปลูกป่าสาธิตเพื่อการอนุรักษ์ของกรมป่าไม้ การเตรียมพื้นที่โครงการทำการไถเกรดพื้นที่ป่าดั้งเดิมทิ้ง เพื่อทดลองปลูกไม้โตเร็ว เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๑ ชาวบ้าน ๒๐ หมู่บ้าน ๕ ตำบล ที่ได้รับความเดือดร้อนจากโครงการดังกล่าว จึงได้รวมตัวกันภายใต้ “คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าโคกหินลาด” โดยมีนายเก็ง ยศอัน เป็นประธานแกนนำกลุ่มชาวบ้าน ได้ดำเนินกิจกรรมเคลื่อนไหวคัดค้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติของป่าชุมชนโคกหินลาด รวมตัวกันชุมนุมเรียกร้องยื่นข้อเสนอคัดค้านต่อป่าไม้จังหวัดและผู้ว่าราชการจังหวัดให้ยกเลิกโครงการปลูกป่าสาธิต โดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ แต่ผู้บริหารจังหวัดยังมีได้ดำเนินการใด ๆ ในวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ชาวบ้านพร้อมทั้งแกนนำรวมตัวกันในพื้นที่ป่าโคกหินลาด ๑,๕๐๐ คน เพื่อฟังคำตอบจากทางราชการและได้เสนอขอเรียกร้อง ให้ยุติโครงการดังกล่าว ให้รื้อถอนลวดหนาม สิ่งปลูกสร้าง

^{๑๖๒} เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง, เอกสารประกอบการสอนปรับพื้นฐานทรัพยากรธรรมชาติ, หน้า ๓๘ - ๔๐.

ยุติการจ้างคนงานในพื้นที่มีหนังสือถึงกรมป่าไม้ให้ยกเลิกโครงการภายใน ๗ วัน จนกระทั่งถึงวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ชาวบ้านได้รวมตัวกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อรอฟังคำตอบจากทางราชการ ทางกรมป่าไม้ได้เกณฑ์ลูกจ้างคนงานป่าไม้มาเผชิญหน้ากับกลุ่มชาวบ้านเกิดความวุ่นวายหวัดเกิดจลาจล

การกระทำดังกล่าวทำให้มีการสอบสวนทางวินัยเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้จากโครงการดังกล่าว จนในที่สุดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์โดยรัฐมนตรีช่วยว่าการเกษตรและสหกรณ์ นายอนุรักษ์ จูริมาศ ได้ลงพื้นที่ตรวจสอบข้อเท็จจริง จึงมีมติให้ยกเลิกโครงการปลูกป่าสาธิต เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๒ เรื่องการเรียกร้องเกี่ยวกับป่าโคกหินลาดของชุมชนจึงสงบลงมีองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าโคกหินลาดดำเนินการฟื้นฟูป่าให้มีความสมบูรณ์ตลอด จนกระทั่งเรื่องของการตรวจสอบต่าง ๆ ในเขตพื้นที่ทุกระดับ มีการเลือกตั้งแกนนำคนสำคัญได้ร่วมเฝ้าสังเกตการณ์ดูความเคลื่อนไหวทางสังคมด้วยความเป็นธรรม จากสำนักของงานการอนุรักษ์และฟื้นฟู ภายหลังเกิดกระแสการรับรู้ข้อมูลเท่าทันสถานการณ์สังคมมากขึ้นไปก่อให้เกิดความไม่พอใจกับคนบางกลุ่มซึ่งมีผลประโยชน์ส่วนได้ส่วนเสียกับเรื่องดังกล่าว ก่อให้ผู้นำคนสำคัญถูกมือปืนลอบสังหาร นายทองหล่อ ต้นเสดี ได้เสียชีวิตลง เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ นับเป็นการสูญเสียแกนนำคนสำคัญของกลุ่มไป ทำให้ชุมชนสงสัยสาเหตุอาจเนื่องมาจากกลุ่มผู้สูญเสียผลประโยชน์ในพื้นที่ไม่พอใจบทบาทการทำงานเพื่อพิทักษ์ไว้ซึ่งความถูกต้อง และการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าชุมชนโคกหินลาด ในพื้นที่ป่าชุมชนโคกหินลาดก็เช่นเดียวกับพื้นที่อื่น ๆ คือ เป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาชาวบ้านหลาย ๆ แขนง เช่น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับอาหาร ภูมิปัญญาเกี่ยวกับสมุนไพร ถึงแม้ว่าการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคจะลดบทบาทลงก็ตาม แต่การถ่ายทอดความรู้สู่รุ่นหลานยังต้องอาศัยความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ในป่าเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด

พื้นที่ป่าชุมชนโคกหินลาด เป็นห้องสมุดทางธรรมชาติขนาดใหญ่ของจังหวัดมหาสารคาม ในแต่ละปีจะมีนิสิตนักศึกษา นักเรียน ทั้งในจังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาเรียนรู้ระบบธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวนมากเนื่องจากป่าชุมชนโคกหินลาดเป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางชีวภาพขนาดใหญ่ใกล้เมือง ห่างจากตัวจังหวัดเพียง ๑๔ กิโลเมตรป่าชุมชนโคกหินลาดมีพื้นที่ทั้งสิ้น ๒,๖๒๒ ไร่ หรือร้อยละ ๑๒ ของพื้นที่ป่าในจังหวัดมหาสารคาม อย่างไรก็ตามยังคงมีชาวบ้านบางกลุ่มที่ยังคงเห็นความสำคัญและมุ่งหวังที่จะเห็นป่าโคกฯ ยังคงความอุดมสมบูรณ์ และคงอยู่ให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป จึงได้รวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าโคกหินลาดหนองคู-นาข่า และประสานความร่วมมือไปยังสำนักงานป่าไม้ จังหวัดมหาสารคาม เพื่อจัดตั้งและประกาศเป็นป่าชุมชน พร้อมออกข้อกำหนดบังคับเรื่องการอนุรักษ์ป่าได้สำเร็จในปี พ.ศ. ๒๕๔๕

ปัจจุบันกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังคงดำเนินการไปอย่างต่อเนื่องและเข้มแข็ง ประชาชนเริ่มเห็นพ้องกับแนวคิดกลุ่มอนุรักษ์ฯ และเริ่มตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องดังกล่าว ผลจากการที่ชุมชนได้ดำเนินการอนุรักษ์มาอย่างต่อเนื่องทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยหายไปเริ่มคืนกลับมา เช่น ไม้ป่าหมาจอก อีเหิน นกกด นกคุ้ม และสัตว์อีกมากมายเริ่มปรากฏให้เห็นอีกครั้ง ซึ่งถือเป็นแนวโน้มที่ดีต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเป็นทางการต่อไป

๒.๑๔.๒ ป่าชุมชนป่าดงนามน จังหวัดกาฬสินธุ์

ในอดีตที่ผ่านมาป่าดงนามน ได้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างขาดการควบคุม โดยราษฎรได้บุกรุกตัดไม้ทำลายป่า เผาถ่าน แล้วถางป่าเพื่อเอาพื้นที่ทำกิน จากสภาพป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีตก็เสื่อมโทรมลงเรื่อย ๆ จนเกือบหมดสภาพความเป็นป่า จากสภาพความสมบูรณ์กลับกลายเป็นแห้งแล้งฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ในการวางนโยบายด้านการบริหารจัดการป่าชุมชนป่าดงนามน จุดเริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๙ นายสำราญ ระดาสาร กำนันตำบลโคกสมบูรณ์ เป็นแกนนำ ได้เรียกประชุมชาวบ้านนามนตำบลโคกสมบูรณ์ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ร่วมกับคณะครูโรงเรียนนามลวิทยาการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน อพป. นามนวังงาม และดอนสวรรค์ คณะสงฆ์วัดสระแคนนามนร่วมกันประชุมวางนโยบายด้านการบริหารจัดการป่าชุมชนป่าดงนามนเป็นครั้งแรก เพื่อหาแนวทางที่กำหนดขึ้น ให้เป็นทิศทางในการปฏิบัติให้พื้นที่ป่าชุมชนป่าดงนามนกลับคืนสู่สภาพความสมบูรณ์ โดยหาวิธีการชี้แจงให้ทราบถึงปัญหาที่ก่อให้เกิดความแห้งแล้ง และขอความร่วมมือชาวบ้านให้หยุดการตัดต้นไม้ทำลายป่า หาวิธีการชักชวนให้ราษฎรร่วมกันบวชป่า ด้วยการนำผ้าสีเหลืองไปผูกตามต้นไม้ใหญ่ ในป่าดงนามนและจัดทำโครงการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ที่ถูกบุกรุก ในวันสำคัญต่างๆ และในที่สุดก็ประสบความสำเร็จ ณ เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๔๐ องค์การบริหารส่วนตำบลโคกสมบูรณ์ ได้จัดทำโครงการปิดป่า คือหยุดการทำลายป่าโดยสิ้นเชิง เช่นไม่บุกรุก ยึดถือครอบครองพื้นที่ป่าเป็นของตนเองไม่ตัดต้นไม้ ไม่ล่าสัตว์ และไม่จุดไฟเผาป่า นอกจากนี้ไม่ให้ทำลายแล้วกับในทางตรงข้ามได้เปิดช่องให้ชาวบ้านได้มีโอกาสเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ประโยชน์จากป่าอนุรักษ์ เช่น ชาวบ้านสามารถเก็บเห็ด หาพืช สมุนไพร และของป่าต่าง ๆ เพื่อการบริโภค หรือไม้แห้ง หรือไม้ยืนต้นตายนอกจากนั้นป่ายังแบ่งพื้นที่ป่าไว้สำหรับเป็นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ต่อมาสำนักงานป่าไม้จังหวัดกาฬสินธุ์ สำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่น (ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นสำนักบริหาร พื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่๘) และส่วนป้องกันและปราบปราม ที่ ๒ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ร่วมกับ กอธรม.สย. ๑ ได้จัดทำโครงการฝึกอบรม ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ขึ้นที่โรงเรียนนามลวิทยาการ บ้านนามนตำบลโคกสมบูรณ์ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ ๒๑ - ๒๔ มิถุนายน ๒๕๔๐ มีราษฎรเข้ารับการฝึกอบรม จำนวน ๑๐๘ คน หลังการฝึกอบรมเสร็จได้มีการเลือกประธานและคณะกรรมการกลุ่ม รสทป.ป่าดงนามน เกิดขึ้น ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันยังเป็นคณะกรรมการชุดเดิม เป็นผู้บริหารจัดการป่าชุมชนป่าดงนามน เช่นวางนโยบายด้านการบริหารจัดการป่าชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนโดยส่วนรวมโดยรัฐเป็นฝ่ายที่ให้การสนับสนุนตามความจำเป็น การให้การสนับสนุนนี้จะไม่มิลักษณะของการเข้าไปควบคุมการทำกิจกรรมของประชาชน เช่น สำนักงานป่าไม้จังหวัดกาฬสินธุ์ และสถานีเพาะชำกล้าไม้จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้สนับสนุนกล้าไม้ สำหรับปลูก โดยไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องในการวางนโยบายบริหารจัดการป่าชุมชนแต่อย่างใด

การกำหนดกฎเกณฑ์ การวางแผนบริหารจัดการป่าชุมชน และการจัดตั้งกลไกเพื่อบริหารจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน เกิดขึ้นมาได้ด้วยการวางนโยบายด้านการบริหารจัดการป่าชุมชนป่าดงนามนร่วมกันของคนในชุมชน โดยคณะกรรมการป่าชุมชนเป็นแกนหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการร่วมกันการวางนโยบายด้านการบริหารจัดการป่าชุมชนป่าดงนามน เริ่มจากการช่วยกันระดมความคิดที่จะค้นหาปัญหาหรือความต้องการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่า การดำเนินกิจกรรมป่า

ชุมชน การช่วยกันบำรุงรักษาและการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน แต่การที่จะให้ประชาชนในบ้านนามนหมู่ที่ ๑,๒ บ้านจิ้งงาม หมู่ที่ ๓ บ้านดอนสวรรค์ หมู่ที่ ๔ มีส่วนร่วมในการการวางนโยบายด้านการบริหารจัดการป่าชุมชนป่าดงนามนในขั้นตอนต่างๆ นั้น ต้องอาศัยการจัดระเบียบของชุมชนและการสร้างระบบการจูงใจด้วย จึงสามารถทำให้การกระทำร่วมกันกำหนดความต้องการวัตถุประสงค์และพยายามระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์และตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยหน่วยที่ทำหน้าที่ในการจัดการเหล่านี้จะอาศัยความเชื่อภักดีของท้องถิ่น เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการป่าชุมชนและระดม ประชาชนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชนป่าดงนามนนั้นจะมีแรงจูงใจอาจแบ่งได้เป็น ๒ ชนิด คือ

๑. แรงจูงใจจากปัจจัยภายนอก เช่น ใบประกาศเกียรติคุณการฝึกอบรมราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ซึ่งได้จัดขึ้นที่โรงเรียนนามลวิทยาคาร บ้านนามนตำบลโคกสมบูรณ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ ๒๑ - ๒๔ มิถุนายน ๒๕๔๐ มีราษฎรเข้ารับการฝึกอบรมจำนวน ๑๐๘ คน เป็นต้น หรือการได้รับธงพิทักษ์ป่า

๒. แรงจูงใจอันเกิดจากปัจจัยภายใน เกิดขึ้นภายในตัวของแต่ละบุคคลโดยที่บุคคลเกิดความต้องการที่แสดงพฤติกรรมด้วยศรัทธาความรัก แรงจูงใจจากปัจจัยภายในเป็นแรงจูงใจที่คงทนและยืนนานกว่า เช่น การได้กินอาหารธรรมชาติหรือสมุนไพรจากป่าชุมชน ทำให้เห็นคุณค่าของป่าทำให้เกิดความรักและหวงแหนป่า เป็นต้น

การคัดเลือกคณะกรรมการบริหารจัดการป่าชุมชนในครั้งแรก เมื่อ สำนักงานป่าไม้จังหวัดกาฬสินธุ์ สำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่น(ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นสำนักบริหาร พื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่ ๘) และส่วนป้องกันและปราบปราม ที่ ๒ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ร่วมกับ กอธรม.สย. ๑ ได้จัดทำโครงการฝึกอบรมราษฎรอาสาสมัคร พิตักษ์ป่า (รสทป.) ขึ้นที่โรงเรียนนามลวิทยาคาร บ้านนามนตำบลโคกสมบูรณ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ ๒๑ - ๒๔ มิถุนายน ๒๕๔๐ มีราษฎรที่ได้รับคัดเลือกใน ๔ หมู่บ้านคือชาวบ้านนามนหมู่ ๑,๒ บ้านจิ้งงาม หมู่ ๓ บ้านดอนสวรรค์ หมู่ ๔ เข้ารับการฝึกอบรม จำนวน ๑๐๘ คน หลังการฝึกอบรมเสร็จได้มีการเลือกประธานและคณะกรรมการป่าชุมชนป่าดงนามน

หัวหน้าป่าประจำหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการทั่วไปโดยตำแหน่งส่วนใหญ่เป็นคณะกรรมการชุดเดียวกับคณะกรรมการของหมู่บ้าน จะมีเพิ่มบ้างก็ได้แก่ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านที่ชาวบ้านนับถือ หรือแกนนำหนุ่มสาวหรือแล้วแต่คณะกรรมการป่าชุมชนเห็นสมควรจะให้เพิ่มในตำแหน่งใดตามความเหมาะสม ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ดังนั้นการคัดเลือกและสรรหาคณะกรรมการป่าชุมชนจึงเป็นไปตามตำแหน่ง ณ. ปัจจุบันยังไม่มีคัดเลือกใหม่แต่อย่างไร มีการประชุมประมาณเดือนละหนึ่งครั้งนอกจากมีเรื่องเร่งด่วนจึงจะมีการประชุมเพิ่มเติมและไม่มีค่าตอบแทนให้คณะกรรมการป่าชุมชน

ชุมชนบ้านนามนหมู่ที่ ๑,๒ บ้านจิ้งงาม หมู่ที่ ๓ และบ้านดอนสวรรค์ หมู่ที่ ๔ ตำบลโคกสมบูรณ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ความเป็นชุมชนดังกล่าวหมายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิก ที่มีปัจจัยจาก ตั้งถิ่นฐานอยู่มานานใกล้กัน มีความผูกพันทางเครือญาติ สังเกตได้จากกรณีนามสกุลเหมือนกันเป็นจำนวนมาก และบางนามสกุลมีความลือด้วย

มีการใช้ทรัพยากรร่วมกันเช่นฤดูที่มีการเก็บเห็ด ราษฎรเกือบทุกครัวเรือนจะออกมาเก็บเห็ดมาเพื่อประกอบเป็นอาหารเพื่อรับประทาน ส่วนที่เหลือจะนำไปจำหน่ายให้แก่พ่อค้าที่มารับซื้อ มีการพึ่งพากันเช่นแบ่งอาหารที่หาได้จากธรรมชาติให้แก่กัน มีการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกัน เช่นการทำนามีสำนึกร่วมกัน ได้แก่ ในการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การหาแมลงต่างๆที่รับประทานได้ โดยไม่ทำลายต้นไม้ ความเชื่อร่วม ประเพณีพิธีกรรมร่วม เช่นร่วมทำบุญข้าวสาด

พื้นที่ดังกล่าวมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่มีสภาพใช้ได้ หรือมีศักยภาพพอที่จะฟื้นคืนสภาพป่าให้สมบูรณ์ได้อย่างรวดเร็ว สังเกตได้จากกระบวนการทดแทนตามธรรมชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๐ จนถึงปัจจุบัน รวมเวลาแค่ ๖ ปี ที่พื้นที่ป่าดงนามนไม่ถูกทำลายปรากฏว่าได้มีการทดแทนของสังคมพืชอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ บริเวณที่ป่าที่เคยถูกทำลายจะโดยวิธีใดก็ตาม เช่น ถูกแผ้วถาง เกิดไฟป่า เกิดเป็นที่โล่งต่อมากจะมีพืชเบิกนำ เช่น มีหญ้าคา สาบเสือกล้วยป่า และเถาวัลย์ เกิดขึ้นในที่โล่งนี้ เมื่อกาลเวลาผ่านไป ก็มีต้นไม้เนื้ออ่อนโตเร็วเกิดขึ้นเช่น ตั้ว ชงโค นนทรี เลี่ยน เกิดขึ้น และผู้ศึกษาคิดว่าหากปล่อยให้โดยไม่มีกรรบกวน ป่าดั้งเดิมก็จะกลับมาอีกครั้ง กระบวนการทดแทนก่อให้เกิดความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต นอกจากนี้ ลักษณะทางด้านกายภาพ เช่นดิน พบว่าการพังทลายของดินลดลงบริเวณที่เคยเกิดน้ำเซาะไหลผ่านเป็นร่องลึก ปรากฏว่ามีหญ้า และต้นไม้ขนาดเล็กขึ้นอยู่ ความชุ่มชื้นเริ่มกลับคืนสู่สภาพเดิม สังเกตได้จากมีเห็ดเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก และราษฎร ยังเก็บหาพืชผลไม้สมุนไพร และอาหารหลายชนิดจากป่ารุ่นสองเหล่านี้ นับเป็นป่าที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของราษฎร

การให้ความร่วมมือในการดูแลรักษาป่าไม้ของราษฎรในหมู่บ้านรอบข้างหรือหมู่บ้านที่อยู่ไกลออกไปที่มาใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนป่าดงนามนค่อนข้างน้อย ทำให้ในบางครั้งไม่สามารถควบคุมการใช้ประโยชน์ได้ทำให้ต้นไม้ถูกทำลาย เช่น การเก็บแมลงเคลง แทนที่ราษฎรจะใช้ไม้เกี่ยว หรือไม้เคาะ ให้แมลงเคลงตกลงมาที่พื้นแล้วค่อยเก็บ แต่เพื่อความรวดเร็ว และมีกง่ายราษฎรบางคนจะใช้วิธีการตัดต้นไม้ลงมา ทำให้ต้นไม้ตาย

๒.๑๔.๓ ป่าชุมชนดอนเจ้าปู่ จังหวัดขอนแก่น

ป่าชุมชนดอนเจ้าปู่ ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ตั้งอยู่ริมถนนลาดยางสายน้ำพอง - โคนสี - อำเภอมิ่งเมืองขอนแก่น สภาพภูมิศาสตร์ของที่ตั้งเป็นที่ราบสลับลูกคลื่น กล่าวคือทางด้านทิศตะวันตกและตะวันออกนั้นเป็นที่ดอน ทางด้านทิศเหนือเป็นที่ดอนทิศใต้เป็นที่ลุ่ม บริเวณทิศใต้มีลำห้วย คือห้วยเก่าคดล้อมรอบไปทางทิศตะวันออก ปัจจุบันมีสภาพต้นเขินและพื้นที่ริมลำห้วยเป็นเขตปลูกข้าวที่สำคัญของหมู่บ้าน ลักษณะดินบริเวณที่ลุ่มเป็นดินร่วนปนทราย ที่ดอนเป็นดินต้นหรือมีหน้าดินน้อยลึกลงไปเป็นดินลูกรัง ไม่มีปัญหาเรื่องดินเค็ม ดังนั้น สภาพทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านจึงมีสภาพเหมาะในการทำนาและการปลูกพืชไร่ ซึ่งส่วนมากเป็นพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังและเกษตรกรได้ลดพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังเป็นการปลูกอ้อยเพื่อส่งโรงงานมากขึ้น

ป่าชุมชนดอนเจ้าปู่ ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของที่ตั้งอำเภอน้ำพอง ห่างจากอำเภอน้ำพองประมาณ ๗ กิโลเมตร บ้านกุดดุกตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยมีกลุ่มผู้นำย้ายมาจากบ้านเหมือดแอ่ ทั้งนี้ เพราะบ้านเหมือดแอ่เกิดบ้านแตกหรือคนในหมู่บ้านเสียชีวิตติดต่อกันหลายคน จึงมีการอพยพออกไปอยู่ ๒ แห่งใหญ่ๆ คือบ้าน

ทรายมูลและบ้านกุดดุก พื้นที่หมู่บ้านเดิมเป็นพื้นที่ป่าและพื้นที่นา พื้นที่โดยรอบหรือใกล้เคียงเคยเป็นพื้นที่สำหรับตัดไม้หอมอนสำหรับสร้างเส้นทางรถไฟและเป็นไม้พินเพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิง สำหรับต้มน้ำของหัวรถจักรไอน้ำ นอกจากนั้น ยังเป็นพื้นที่ป่าสัมปทาน ตัดไม้เข้าโรงเลื่อยในเขตอำเภอน้ำพอง แต่การตั้งหมู่บ้านเป็นป่าดอนปู่ตาหรือดอนหอนี้เพราะ เชื่อว่าจะเป็นที่อยู่อาศัยของผีบรรพบุรุษที่จะช่วยคุ้มครองผู้คน สัตว์ และพืชผลที่ชาวบ้านปลูกไว้ พื้นที่ป่าดังกล่าวจึงยังคงอยู่ถึงปัจจุบัน

สำหรับพื้นที่ทำกินนั้นชาวบ้านจะทำการจับจองกัน เพื่อปรับสภาพพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ทำกิน พื้นที่ดอนชาวบ้านได้ปรับสภาพเป็นพื้นที่ปลูกฝ้ายสำหรับใช้ทอเป็นเสื้อผ้า เมื่อปอมีราคาสูงและมีการขยายพื้นที่เข้ามาในเขตหมู่บ้าน หลังจากนั้นมันสำปะหลังก็เข้ามาแทนที่พื้นที่ปลูกปอ เมื่อปอแก้วมีราคาตกต่ำ ต่อมาเมื่อมีการตั้งโรงงานน้ำตาลที่อำเภอน้ำพอง เกษตรกรจึงมีการขยายพื้นที่ปลูกอ้อยมากขึ้น และเมื่อราคามันสำปะหลังตกต่ำเกษตรกรจึงลด พื้นที่ปลูกมันสำปะหลังลงแล้วปลูกอ้อยแทนและมีแนวโน้มที่จะขยายพื้นที่ปลูกอ้อยในพื้นที่นาดอน ทั้งนี้ เพราะพื้นที่นาดอนนั้นผลผลิตตกต่ำแต่ราคาอ้อยมีราคาสูงขึ้น แม้ว่าบ้านกุดดุกจะมีพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยรวมกันประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่ พื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถกระจายไปทั่วครอบครัวได้ ปัญหาการกระจายหรือการย้ายครัวเรือนออกจากหมู่บ้านไปอยู่ที่จังหวัดพิจิตร ๓ ครัวเรือน และจังหวัดกำแพงเพชรอีกประมาณ ๓ ครัวเรือน นอกจากนั้น เป็นเขตจังหวัดใกล้เคียง

ประชาชนบ้านกุดดุกยังมีความเชื่อมั่นในฮีต ๑๒ คอง ๑๔ ตามจารีตประเพณีของคนอีสานเหมือนโบราณ มีความเชื่อฟังเคารพผู้ใหญ่ เชื่อเรื่องผี เทศกาลงานบุญแต่ละเดือนจะจัดที่วัดแต่จะมีการจัดเครื่องมาให้ผีหรือหลังจากถวายอาหารพระแล้ว “ขจ้ำ” หรือผู้ติดต่อกับผีตอนเจ้าปู่จะเป็นผู้นำมาเลี้ยงผีเจ้าปู่ทุกเทศกาล สำหรับความเชื่อเรื่องดอนเจ้าปู่ นั้น ชาวบ้านให้ความเชื่อถือโดยเฉพาะเรื่องการตัดไม้ ไม่ว่าจะป็นไม้ยืนต้นตายหรือไม่เป็นจะตัดไม่ได้ ถ้าผู้ใดตัดจะมีอันเป็นไป เช่น นอนฝันเห็นหรือไม่สบาย แต่ถ้าเป็นคนจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาตัดต้นไม้ เจ้าปู่ก็จะทำให้คนในหมู่บ้านไม่สบาย มีปัญหาต่างๆ ทั้งนี้ เพราะไม่สามารถรักษาป่าไว้ได้ ถ้ามีความต้องการไม้เพื่อสร้างศาลาวัดต่างๆ ก็ต้องใช้ไม้แห่งที่ยืนตาย ในแต่ละปีจะมีการเลี้ยงห่อเจ้าปู่ ๒ ครั้ง คือ เดือนยี่หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จกับเดือน ๖ ก่อนลงมือการทำงาน ขจ้ำจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมที่ห่อเจ้าปู่ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะนำไก่ต้ม ๑ ตัว และเหล้าไปเลี้ยงที่ห่อเจ้าปู่ หลังจากนั้น จะมีการกินอาหารร่วมกันของชาวบ้านทุกปี ชาวบ้านที่จะไปทำงานต่างถิ่นจะเข้าไปกราบไหว้หรือบนบานศาลกล่าวให้คุ้มครองต่างๆ เป็นต้น

๒.๑๔.๔ ป่าชุมชนป่าโคกหนองเม็ก - หนองฮี จังหวัดมหาสารคาม

ชุมชนบ้านเข็งและชุมชนบ้านเสือเต่า ปัจจุบันตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลเสือเต่า อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม โดยชุมชนบ้านเสือเต่าจะอยู่ด้านทิศเหนือของชุมชนบ้านเข็ง ห่างจากชุมชนบ้านเข็งระยะทางประมาณ ๒.๕ กิโลเมตร

ป่าชุมชนป่าโคกหนองเม็ก - หนองฮี ตำบลเสือเต่า อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากตัวอำเภอเมืองมหาสารคามทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือระยะทางประมาณ ๕๓ กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๒๔ กิโลเมตร ป่าชุมชนโคกหนองเม็ก - หนองฮี เป็นพื้นที่ป่าไม้ตามพระราชบัญญัติป่าไม้พุทธศักราช ๒๔๘๔ มีสภาพเป็นป่าธรรมชาติประกอบด้วยพรรณไม้และสัตว์ป่าหลายหลากชนิดชุมชนบ้านเข็งและ

ชุมชนบ้านเสือเผาะตลอดจนชุมชนใกล้เคียงได้ร่วมกันใช้ประโยชน์มาตลอดต่อมาเมื่อรัฐบาลประกาศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ รัฐบาลได้มีการปรับแผนการ พัฒนาประเทศในด้านสาธารณูปโภค เพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชนต่างๆ จึงทำให้มีการสร้างถนน เข้าไปสู่ป่าโคกหนองเม็ก - หนองฮี เป็นครั้งแรกเนื่องจากได้มีการสัมปทานขุดหินลูกรังในบริเวณป่า โคกหนองเม็ก - หนองฮี เพื่อนำหินลูกรังไปสร้างทางหลวงหมายเลข ๒๐๙ สายขอนแก่น - อำเภอยาง ตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ ทำให้ป่าบริเวณที่มีการสัมปทานขุดหินลูกรังและบริเวณใกล้เคียงถูกทำลายลง อย่างรวดเร็ว และต่อมาได้มีราษฎรได้ขอเช่าที่ดินบริเวณป่าโคกหนองเม็ก - หนองฮี รวมทั้งมีการบุก รุกเข้ายึดถือครอบครองทำกินในบริเวณดังกล่าวเพื่อปลูกปอและมันสำปะหลังซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่ ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐในขณะนั้น ผลจากการบุกรุกดังกล่าวทำให้สภาพป่าโคกหนองเม็กหนองฮี ถูกบุกรุกออกไปเป็นบริเวณกว้าง ชาวบ้านเชิงและชาวบ้านเสือเผาะจึงได้ร่วมกันเสนอให้มีการสำรวจ พื้นที่ป่าโคกหนองเม็ก - หนองฮี เพื่อรักษาไว้เป็นที่สาธารณประโยชน์สำหรับประชาชนใช้ร่วมกัน อย่างไรก็ตามในขณะนั้นก็ยังมีการบุกรุกยึดถือครอบครองป่าอยู่เช่นเดิม จนในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้มีการ สำรวจรังวัดเพื่อออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (น.ส.ล.) โดยแบ่งพื้นที่ป่าโคกหนองเม็ก - หนองฮี ออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

๑. พื้นที่ที่เป็นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์โคกหนองเม็กสาธารณประโยชน์ เนื้อที่ ๗๔๖ ไร่ ๓ งาน ๒๗ ตารางวา

๒. พื้นที่โคกหนองคือสาธารณประโยชน์หรือที่ป่าช้าสาธารณประโยชน์ เนื้อที่ ๑๒๕ ไร่ ๓ งาน ๓๔ ตารางวา

๓. พื้นที่สวนเกษตรสาธารณประโยชน์ เนื้อที่ ๔๔ ไร่ ๑ งาน ๔๖ ตารางวา รวมเนื้อที่ ทั้งสิ้น ๙๑๗ ไร่ - งาน ๗ ตารางวา

ปัจจุบันป่าชุมชนโคกหนองเม็ก-หนองฮีมีความสำคัญกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ในฐานะเป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร ทำเลเลี้ยงสัตว์ แหล่งเชื้อเพลิงในการหุงต้ม และเป็นพื้นที่ เพาะปลูกพืชผักระยะสั้น ดังนี้

๑. ป่าชุมชนในฐานะเป็นแหล่งอาหาร การเก็บเห็ด ในช่วงเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม ซึ่งเป็น ฤดูฝนที่มีเห็ดออกชุกชุม เห็ดที่ชาวบ้านเก็บได้ส่วนใหญ่นำมาเพื่อการบริโภค ส่วนที่เหลือจากการ บริโภคจึงจะนำไปขายเช่น เห็ดโคน เห็ดโค เห็ดมันปู เห็ดเผาะ เห็ดระโงก เห็ดขอน เห็ดกระด้าง เห็ด น้ำหมาก ฯลฯ เป็นต้น สำหรับพืชผักป่าที่กินได้ ได้แก่ ย่านาง หมาน้อย กระโดนกระเจียว ติ้ว อีลอก ผักสาป และผักหวาน เป็นต้น ผักป่าประเภทนี้ชาวบ้านใช้บริโภคได้ทุกฤดูกาล การเข้าไปเก็บผลไม้ป่า เช่น สมอไทย (ส้มมอ) มะขามป้อม มะม่วงป่า ซึ่งผลไม้แต่ละชนิดก็จะออกผลตามฤดูกาล ซึ่งชาวบ้าน ก็ได้เข้าไปเก็บมารับประทานอยู่เสมอซึ่งเป็นวิถีชีวิตชาวบ้านที่ยังคงมีความผูกพันและต้องพึ่งพาอาศัย ธรรมชาติ ในอดีตการเข้าไปล่าหาหนุนาในช่วงฤดูแล้ง เพื่อนำมาเป็นอาหาร เป็นสิ่งหนึ่งที่มีภัยเสี่ยงต่อ การเกิดไฟไหม้ได้ เพราะในการไล่หนุนาต้องมีการจุดไฟเผาป่าบริเวณที่มีหนุขุดรูอาศัยอยู่ ดังนั้นถ้า หากประมาทก็อาจจะทำให้ไฟไหม้ป่าบริเวณกว้างได้ แต่ในปัจจุบันหลังจากที่มีการดำเนินการตาม โครงการป่าชุมชนขึ้นแล้วก็ไม่ปรากฏว่ามีผู้เข้าไปล่าหาหนุนาในบริเวณป่าแห่งนี้แต่อย่างใด เนื่องจาก เกรงเกิดไฟไหม้ป่าซึ่งต้องถูกปรับเป็นเงินจำนวนมาก

๒. ป่าชุมชนในฐานะเป็นแหล่งสมุนไพร เป็นแหล่งยารักษาโรคซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มีความจำเป็นสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ป่าโคกทำเลหนองเม็ก – หนองฮี นั้นมีตัวยาคที่ใช้รักษาโรคได้หลายชนิด ซึ่งการใช้ยาสมุนไพรในการรักษาโรคนั้นมีลักษณะเด่นอย่างหนึ่ง คือ จะต้องใช้สมุนไพรหลายๆ ชนิดควบคู่กันไปจึงจะได้ผล ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ชาวบ้านไม่ค่อยนิยมใช้สมุนไพรในการรักษาโรค และมีวิธีการเก็บรักษาที่ยุ่งยากไม่สะดวก เช่น บางชนิดต้องบดหรือฝนละลายน้ำ บางชนิดนำมาต้มรวมกัน และมีกฎข้อห้ามต่างๆ ที่ชาวบ้านเรียกว่า “การชะล่า” เช่น ในขณะที่ต้มยาห้ามถอยหรือนำพื้นออกจากเตาโดยเด็ดขาด หรือห้ามมิให้ผู้อื่นเติมไฟในเตานอกจากผู้ที่ทำการรักษาเท่านั้น หรือบางชนิดต้องใช้ตอกกับเหล้าขาว ซึ่งไม่สะดวกสำหรับผู้ที่มีเหล้าไม่ได้ ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น บางชนิดต้องงดกินอาหารบางประเภท ในขณะที่ทำการรักษา ซึ่งทำให้เกิดความยุ่งยากในการถือปฏิบัติช่วงหลังชาวบ้านจึงนิยมไปพึ่งสถานือนามัยแทน

๓. ป่าชุมชนในฐานะเป็นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ การใช้ประโยชน์ในด้านการเป็นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็นต้น ในฤดูทำนาบริเวณภูกระแตและบริเวณใกล้เคียง ซึ่งมีแหล่งน้ำจากฝายโสภณธรรม ร้อยให้สัตว์เลี้ยงได้ดื่มกินได้ด้วย เนื่องจากพื้นที่รอบๆ ชุมชนและป่าชุมชนเป็นที่นาทั้งหมดทำให้เกิดการขาดแคลนพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ในขณะที่มีการนำสัตว์เข้าไปเลี้ยงในบริเวณดังกล่าวก็ถือว่าเป็นการได้ประโยชน์จากการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสัตว์เลี้ยงและพรรณพืชในป่าชุมชน

๔. ป่าชุมชนในฐานะเป็นแหล่งเชื้อเพลิง เนื่องจากราษฎรในชุมชนทั้งสองชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ส่วนใหญ่ยังมีการใช้ไม้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มประกอบอาหาร และมีหลายครัวเรือนที่ยังใช้เตาแบบสามก้อนเส้ากล่าวคือ ใช้ก้อนหินที่มีขนาดเท่ากันมาวางเป็นสามเหลี่ยมด้านเท่าในลักษณะเป็นสามเส้า เพื่อรองรับภาชนะในการหุงต้มหรือประกอบอาหาร แล้วทำการก่อไฟโดยใช้ฟืนแห้งเป็นเชื้อเพลิงด้านล่างระหว่างก้อนเส้า การใช้เตาแบบนี้พบเห็นอยู่ทั่วไปไม่เฉพาะใช้ในการหุงต้มเท่านั้น ยังพบว่ามีใช้ในการต้มผักดกแต่ตัวใหม่ในการสาวไหมเพื่อผลิตเส้นไหมก่อนนำไปถักทอเป็นผ้าไหมซึ่งเป็นวัฒนธรรมในการผลิตเครื่องนุ่งห่มของราษฎรจากอดีตถึงปัจจุบัน การต้มข้าวหมูนอกจากนี้ยังมีการใช้ฟืนแห้งมาก่อไฟเพื่ออาศัยความร้อนและควันไฟในการไล่มดและความหนาวเย็นของอากาศให้กับสัตว์เลี้ยงในตอนกลางคืนอีกด้วย การใช้ประโยชน์ในด้านการเป็นแหล่งเชื้อเพลิงในปัจจุบันองค์กรป่าชุมชนยังคงอนุญาตให้ราษฎรเก็บไม้ที่แห้งตายแล้วนำมาทำเป็นเชื้อเพลิงได้

๒.๑๔.๕ ป่าชุมชนโคกใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม

ป่าชุมชนโคกใหญ่ เป็นที่สาธารณประโยชน์มาแต่เดิม ประกอบด้วยป่าโคกต่าง ๆ ได้แก่ โคกหนองโจด โคกดอนหัน โคกแปะ โคกดุงใหญ่ โคกป่าผีหลอก เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้ว จึงเรียกว่า “ป่าโคกใหญ่” เป็นป่าเบญจพรรณหรือป่าเต็งรัง พื้นดินในป่าเป็นทราย บางแห่งเป็นกรวดลูกรัง มีพืชจำพวกต้นไม้ และหญ้าที่สำคัญอยู่ ๑๓๖ ชนิด มีสัตว์ป่าอยู่กว่า ๖๑ ชนิด มีพืชหลายชนิดที่ใกล้จะสูญพันธุ์ เช่น สะแบง ค้อ ส้มกบ และหมากแงว เป็นต้น

ปัจจุบัน มีพื้นที่กว่า ๔ ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๖ ตำบล ๑๙ หมู่บ้าน มีชุมชนตั้งอยู่รอบป่า ๑๔ หมู่บ้าน มีพื้นที่กว่า ๔,๐๐๐ ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๕ ตำบล ๑๙ หมู่บ้าน ตั้งอยู่ในเขตอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดมหาสารคาม มีชุมชนตั้งอยู่รอบ ๆ ป่า ๑๔ หมู่บ้าน ประกอบด้วยตำบลแคน ๖ หมู่บ้าน คือ บ้านตำแย บ้านแวงชัย บ้านโคกสะอาด บ้านโคกกลาง บ้านเขวาค้อ บ้านหนองโจด ตำบลหนอง

หวาย ๒ หมู่บ้าน คือ บ้านหนองไฉ้ บ้านหนองมะแซว ตำบลหนองแสง ๒ หมู่บ้านคือบ้านโสกยาง บ้านหนองเต็น ตำบลโคกสีทองกลาง ๒ หมู่บ้าน คือ บ้านโคกแปะ บ้านบุรพาพัฒนา และตำบลหนองใหญ่ ๒ หมู่บ้าน คือ บ้านดอนหัน และบ้านเจริญพัฒนา อย่างไรก็ตาม สำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคาม กลับไม่ได้ถือว่าป่าโคกใหญ่เป็น "ป่าไม้" ในการดูแลของกรมป่าไม้ แต่ถือว่ามีสถานะเป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จังหวัดมหาสารคามมีมติให้ป่าโคกใหญ่อยู่ภายใต้ความดูแล และรับผิดชอบของสำนักงานที่ดินอำเภอวาปีปทุม

อนึ่ง จากคำบอกเล่าของผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือ ผู้ใหญ่บ้านหนองไฉ้ และประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่ กล่าวว่า เดิมป่าชุมชนโคกใหญ่มีพื้นที่รวม ๗,๐๘๔ ไร่ แต่ถูกบุกรุกถือครองไปเป็นที่ทำกินถึง ๓,๕๘๘ ไร่ ปัจจุบันจึงเหลือพื้นที่ป่าตามหลักฐานทางราชการประมาณ ๔,๒๖๖ ไร่ นอกจากนี้ จากการสำรวจของสำนักงานป่าไม้ จังหวัดมหาสารคาม ในราว ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ พบว่าป่าโคกใหญ่มีพื้นที่สมบูรณ์เหลืออยู่เพียง ๒,๑๓๒ ไร่ เท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากการไม่สามารถสำรวจ หรือ กำหนดบริเวณแนวเขตที่ชัดเจนระหว่างพื้นที่ป่า กับพื้นที่ใช้ประโยชน์ของประชาชนได้ จึงก่อให้เกิดปัญหาการบุกรุกเรื่อยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ราษฎรที่อาศัยอยู่รอบ ๆ แนวป่ารวม ๒๐ หมู่บ้านจาก ๕ ตำบล ประกอบด้วยตำบลแคน ตำบลหนองแสง ตำบลบ้านหวาย ตำบลโคกสีทองกลาง และตำบลดงใหญ่ จึงได้รวมตัวกันก่อตั้ง "กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่" ขึ้นมีตัวแทนสมาชิกจากทุกหมู่บ้าน เป็นคณะกรรมการร่วมกันวางแผนปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ ให้ชุมชนออกกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า ออกบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนรวมทั้งมีการปักปันแนวเขตพื้นที่ป่าให้ชัดเจน ป้องกันการถูกบุกรุกถือครองเพิ่มเติม

แต่เดิมา ความอุดมสมบูรณ์ของป่าโคกใหญ่ ทำให้ป่าแห่งนี้เป็นแหล่งอาหารแหล่งใหญ่ของทั้งคนและสัตว์ ชาวบ้านรอบป่ารวมทั้งชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียงอื่นๆ ใช้ประโยชน์มาเป็นระยะเวลายาวนานเพื่อเอื้อปัจจัย ๔ ทั้งอาหาร ยาสมุนไพร ไม้ใช้สอย ใช้ทำที่อยู่อาศัย และเป็นที่ในการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งนอกจากหามาเพื่อเลี้ยงชีพแล้ว ยังสามารถนำไปขายสร้างรายได้ให้แก่ตนเอง และชุมชนได้ โดยการนำผลผลิตที่เก็บได้นั้นไปขายตามหมู่บ้านและอำเภอใกล้เคียง อาทิ เห็ด ไซมดแดง และผักป่า อย่างไรก็ตาม การเข้าใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งมีทั้งชาวบ้านที่อยู่ในป่า และผู้คนในตำบล อำเภอ ที่อยู่ถัดออกไป เมื่อมีคนเข้ามามากขึ้น ก็เริ่มมีปัญหาสภาพป่าฟื้นตัวไม่ทันกับการใช้ประโยชน์ ผลผลิตจากป่าลดจำนวนลง จนเป็นที่มาของการพยายามฟื้นฟูสภาพป่าของผู้คนที่รักป่า โดยการทำงานในรูปแบบคณะกรรมการ ดังกล่าว ตะยังผลให้สภาพป่าฟื้นคืนมาในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังประสบปัญหาจิตสำนึกร่วมของชาวบ้านที่อยู่รอบป่าซึ่งยังมีไม่เพียงพอ จึงยังคงมีการใช้ป่าโดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืน เช่น การขุด การทำลายต้นสมุนไพร ตัดต้นไม้ไปพะพิน/ถ่าน เป็นจำนวนมาก

๒.๑๔.๖ ป่าชุมชนเขาน้อยบ้านใหม่เจริญผล จังหวัดชัยภูมิ

บ้านใหม่เจริญผล หมู่ที่ ๑๕ ของตำบลวังตะเฆ่ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ตั้งอยู่ห่างอำเภอหนองบัวระเหว ๓๓ กิโลเมตร ลักษณะทั่วไป เป็นพื้นที่ราบชันเป็นส่วนมากมีแนวเขาติดต่อสำคัญในพื้นที่ คือ อุทยานแห่งชาติไทรทอง ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของตำบลวังตะเฆ่

บ้านใหม่เจริญผลหมู่ที่ ๑๕ มีพื้นที่เกษตรกรรม ประมาณ ๒,๕๓๗ ไร่ โดยพื้นที่รอบๆ หมู่บ้าน โดยรวมเกษตรกรรมมาก ปลูกมันสำปะหลัง ไร่อ้อย ทำนาข้าวเป็นส่วนน้อย

บ้านใหม่เจริญผล มีการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านโดยจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และ คณะกรรมการป่าชุมชนเขาน้อยเพิ่มขึ้นเพื่อดำเนินงานภายในหมู่บ้าน ด้านศาสนา จัดให้มี คณะกรรมการอีกส่วนหนึ่งโดยแบ่งหน้าที่แต่ละส่วนดู และทางวัดนำพาชุมชนให้เข้าปฏิบัติธรรมเป็นประจำ อีกอย่างมีการก่อสร้างวัดถุดสถานให้มีโรงเรียน โรงธรรม ชุมประตู่ เมรุวัด หอระฆัง โรงอัด อิฐบล้อคประสาน ให้มีภายในหมู่บ้าน อีกส่วนหนึ่ง เป็นคณะกรรมการป่าชุมชนจัดเป็นชุดๆ ชุดละ ๗ คน ลาดตระเวนเพื่อติดตามการตัดไม้ทำลายป่าและพัฒนาเส้นทางภายในป่าชุมชน ให้มีถนนคนเดิน สามารถบอกซื้อต้นไม้ได้ทุกอย่างภายในป่าชุมชน

สถานที่เก็บหาของป่าของราษฎรในหมู่บ้านใหม่เจริญผล หมู่ ๑๕ ส่วนใหญ่ ได้แก่ ป่าชุมชนเขาน้อย รองลงมาได้แก่เขาอุทยานแห่งชาติไทรทอง ต่อมาชนิดของป่าที่หาได้ในปัจจุบันมี ประมาณเจ็ดสิบชนิด โดยแบ่งเห็ดเป็น ๔๐ ชนิด ได้แก่ เห็ดตะไคร้ เห็ดปลวก เห็ดน้ำหมาก เห็ดผึ้ง เห็ด ตีนแฮด เห็ดเพาะ ฯลฯ พืชผักชนิดได้แก่ผักหวาน ผักลวก ผักสาม ดอกกระเจียว และว่านตูบหมูป ประเภทสัตว์ ๔ ชนิด ได้แก่ จิ้งหรีด แมลงอินูน แมงคืบ ไช้เม็ดแดง และอึ่งอ่างส่วนมาก ชุมชนบ้านใหม่ เจริญผล มีที่ตามไร่รอบๆหมู่บ้าน สามารถเก็บเห็ดมาเพื่อทำเป็นอาหารในครัวเรือน ส่วนที่เหลือจะ นำไปขายตามหมู่บ้าน ช่วงเวลาที่สามารถเก็บหาของป่าได้ส่วนมาก จะเป็นช่วงต้นฤดูฝนตั้งแต่เดือน มีนาคม - เดือนมีนาคม ตัวเห็ดที่พบจะเป็นเห็ดปลวกเห็ดตะไคร้ เห็ดขาต่ำ เห็ดระโงก เห็ดน้ำหมาก เห็ดถ่าน เห็ดเพาะ เห็ดขมและเห็ดกระด้าง ในช่วงเดือน สิงหาคม - กันยายน ของป่าที่นิยมหากันมี ปริมาณที่มากเก็บมาเก็บขายได้แก่ เห็ดระโงก เห็ดตะไคร้ เห็ดปลวก อย่งไรก็ตาม ของป่าที่เก็บหาได้ ในปัจจุบันมีปริมาณลดลงอย่างเห็นได้ชัด อึ่งอ่าง และกิ้งก่า แต่ก่อนสัตว์เหล่านี้มีมากในรอบเขตชุมชน ของหมู่บ้าน

ป่าชุมชนเขาน้อยบ้านใหม่เจริญผล มีพื้นที่ทั้งหมด ๑,๐๗๒ ไร่ ในภาพรวมป่าชุมชนเขาน้อยสภาพอุดมสมบูรณ์อยู่เต็ม จำนวน ๑,๐๗๒ ไร่ มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุม มีความหลากหลายของ พันธุ์ไม้ มีสมุนไพรรักษา และสัตว์ป่าหลายชนิด พันธุ์ไม้ที่โดดเด่นของป่าชุมชนเขาน้อยคือไม้ประดู่มี มากตามไปด้วยเต็งรังแดงจะบก สัตว์ป่าที่เห็นนทพวงกระรอก สภาพพื้นที่มีความลาดชันเป็นบางส่วน พื้นที่เป็นวงกลมมีแนวถนนหินและก้อนหินขนาดใหญ่ อีกทั้งยังตั้งอยู่ใกล้กับสำนักสงฆ์โป่งนคร ทำให้ บรรยากาศร่มรื่นน่าดูน่าเที่ยวเป็นอย่างมาก ในอดีตป่าชุมชนเขาน้อยบ้านใหม่เจริญผล มีลักษณะป่า ฝืนใหญ่ อุดมสมบูรณ์มากมีสัตว์หลากหลายชนิดอาศัย มีพืชสมุนไพรมีเห็ดทุกชนิดประเภทผักหวาน อีรอก ผักตั่ว ว่านตูบหมูป ยังมีเยอะ ป่าชุมชนเขาน้อยบ้านใหม่เจริญผล ได้จดทะเบียนเป็นป่าชุมชนที่ อุดมสมบูรณ์ ปี พ.ศ ๒๕๔๑ ตั้งแต่นั้นมาผู้นำหมู่บ้านแต่ละคนทำหน้าที่รักษาการบุกรุกทำลาย แบบมี ระเบียบข้อบังคับของกฎระเบียบว่าด้วยป่าไม้ทุกอย่าง ปี พ.ศ ๒๕๔๑ ระหว่าง นายประชาญ ทาระ แพน ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านให้งบประมาณปลูกป่าเสริม คือปลูกยูคาลิปตัสเสริม ๘ ไร่ ก่อน ขณะนี้ ยังอุดมสมบูรณ์เฉพาะป่ายูคา ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ นายนาค บำรุง ผู้ใหญ่บ้านพร้อมผู้ช่วย นายอนุรักษ์ เหลือมพล นายศรชัย ที่รัก ผู้ช่วยพร้อมคณะกรรมการสมาชิก อบต. ได้ฟื้นฟูแนวความคิดจะให้เกิด ชีวิตที่ดีชั่วลูกหลาน ได้เห็นป่าแห่งนี้ยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ชั่วลูกชั่วหลาน และต่อมามี พ.ศ. ๒๕๕๘ นายอนุรักษ์ เหลือมพล ได้รับการรับเลือกให้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านและประธานป่าชุมชนเขาน้อย

รับการสืบทอดแนวทางในการดูแลรักษาป่า มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเพิ่มเติมขยายเครือข่ายร่วมดูแลมีการร่วมมือกับทางโรงเรียนปลูกจิตสำนึกเยาวชนคนรุ่นใหม่เพื่อสืบสานงาน มีกิจกรรมป่าชุมชนเขาน้อยบ้านใหม่เจริญผล

จากการวิเคราะห์ / สังเคราะห์ข้อมูลชุมชนใน ๔ ประเด็น คือ ด้านสังคมด้านวัฒนธรรม ประเพณีด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากร และด้านนโยบาย

ประเด็น	ปัญหา / สถานการณ์
สังคมวัฒนธรรม ประเพณี	มีงานบุญข้าวสากบุญมหาชาติ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันปลูกฝังสำปะหลัง สรรหาพันธุ์มันที่ดี ปัญหาด้านยาเสพติดยังไม่หาย การพนัน วัยรุ่นทำรถเสียดัง(แข่งรถ)
เศรษฐกิจ	หมู่บ้านใหม่เจริญผล มีกองทุนหมู่บ้าน มีอาชีพปลูกฝังสำปะหลัง รับจ้างทั่วไป ทำนาส่วนน้อย ป่วยแพงขึ้น ค่าแรงแพงน้ำมันแพง มีหนี้สินจากการทำเกษตรกรรม
ทรัพยากร	พื้นที่ป่าชุมชนเขาน้อยอุดมสมบูรณ์ประมาณได้ ๑๘๕ ไร่ ยังคงพบเห็นพวกสัตว์ป่า อีเห็น ไก่ป่า มีของป่าผักหวาน เห็ด ผักป่า ฯลฯ พื้นที่ป่าสมบูรณ์ปัญหาการตัดไม้เบาบางลง
นโยบาย	มีถนนคอกกรีดภายในหมู่บ้านรอบตลอด มีบ่อน้ำสระเกือบจะทุกครัวเรือน มีโครงการน้ำสะอาดน้ำประปา อนามัยจากต้นน้ำไทรทอง

กิจกรรมการสำรวจพื้นที่และแนวเขตป่าชุมชน

การสำรวจทรัพยากรป่าชุมชน เพื่อประเมินผลของทรัพยากรโครงสร้างป่าชนิดพันธุ์ไม้
ลูกไม้ พืชพันธุ์ และสัตว์ป่าในพื้นที่

การติดตั้งป้ายป่าชุมชน ป้ายกฎระเบียบและป้ายแนวเขต

การจัดกิจกรรมบวชป่ารักษาต้นไม้ และทำบุญถวายภัตตาหารเพล ป่าชุมชนเขาน้อย

การจัดกิจกรรมปลูกป่าเพิ่มเติม ป่าชุมชนเขาน้อย

การเก็บข้อมูลงานวิจัยในชุมชน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยคณะกรรมการป่าชุมชน
และคณะกรรมการหมู่บ้าน (รศทป.) ประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน เป็นผู้เก็บข้อมูลทรัพยากร
เพื่อการค้นคว้าศึกษาพืชพันธุ์ สัตว์ป่าตลอดไปถึงวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่า

ผลการดำเนินงานและความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรม

รักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติ ผืนสุดท้ายของหมู่บ้านใหม่เจริญผล จำนวน ๑,๐๗๒ ไร่ รักษาไว้
ได้จากการบุกรุกคุกคามและขยายตัวของพืชเศรษฐกิจ เจริญอันเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทาง
ชีวภาพ เป็นแหล่งอาหารแหล่งเรียนรู้ของเด็ก – เยาวชนและคนในชุมชน

สภาพป่าได้รับการฟื้นตัวเนื่องจากไฟป่าลดลงส่งผลให้สภาพป่าเริ่มรกรงหนาขึ้น ลูกไม้ขนาด เล็กเกิดขึ้นเห็นระยะๆ

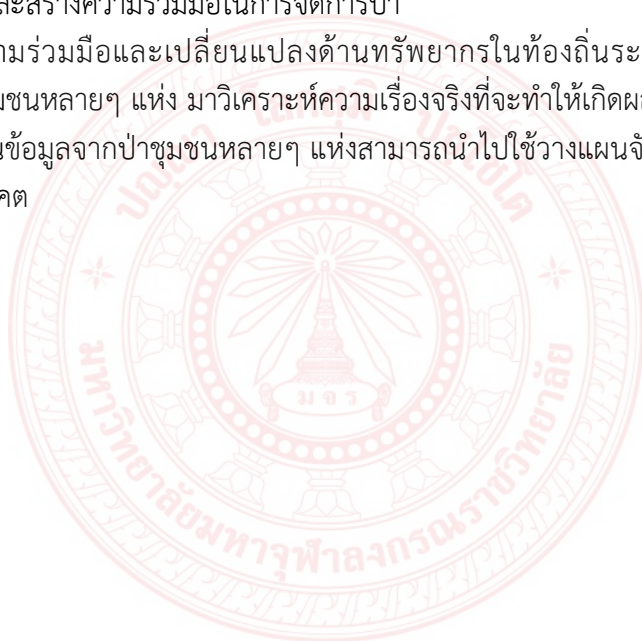
ปริมาณของป่ามีจำนวนเพิ่มขึ้น เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชนสร้างรายได้เสริมให้ แต่ละครัวเรือนเป็นอย่างมาก

การจัดการป่าจากคณะกรรมการ ที่เข้มแข็งสามารถเสริมสร้างศักยภาพบุคลากร ชุมชนให้ มีความรู้ความสามารถ องค์กรชุมชนเข้มแข็ง ทำงานเป็นระบบ ในการจัดการดูแลป่าชุมชน ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่นการฝึกอบรมการสำรวจและการประเมินผล สภาพป่าอย่างติดต่อกันเป็นระยะ การฝึกอบรมการจัดการไฟป่า การศึกษาดูงานของคณะกรรมการป่าชุมชนเขาน้อย

ให้ส่วนราชการเจ้าหน้าที่ป่าไม้เขต - ป่าไม้จังหวัดมาเป็นพี่เลี้ยงในการอบรมร่วมกับ องค์กรชุมชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด โรงเรียน กลุ่มแม่บ้านกลุ่มสตรี กองทุนหมู่บ้าน ซึ่งมี บทบาทหนุนเสริมและสร้างความร่วมมือในการจัดการป่า

เกิดความร่วมมือและเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรในท้องถิ่นระหว่างองค์กรชุมชน - คณะกรรมการป่าชุมชนหลายๆ แห่ง มาวิเคราะห์ความเรื่องจริงที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จในป่าชุมชน

เก็บฐานข้อมูลจากป่าชุมชนหลายๆ แห่งสามารถนำไปใช้วางแผนจัดการแต่ละขั้นตอนมา จัดการต่อไปในอนาคต

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (๑) แนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ (๒) รูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ (๓) เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) ดังต่อไปนี้

๓.๑ รูปแบบของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ใช้การวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Research Method) ที่ประกอบด้วยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ในระยะแรกได้สำรวจ (Survey) ความพร้อมขั้นพื้นฐานของการจัดป่าชุมชน เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยจึงกำหนดรูปแบบการวิจัย ดังนี้

๑. ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ทราบถึงประเด็นของการศึกษา และมีความครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญ จากกระบวนการซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๔ ด้าน คือ การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน การปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน และการจัดการเครือข่ายป่าชุมชน และจากการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะทำได้ข้อมูลเชิงลึก (In-Depth) ให้นิยามรายละเอียดที่จะนำมาวิเคราะห์ในเชิงตรรกะ (Analytic Induction) ได้

๒. ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือข้อมูลเชิงประจักษ์ และวิเคราะห์ให้ทราบถึงเหตุผลที่มีส่วนสัมพันธ์กันกับข้อมูลในประเด็น ปัจจัยส่วนบุคคลในการสนับสนุนรายละเอียดของข้อมูล จากการประเมินผลการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๔ ด้าน คือ การประชุมวางแผน การดำเนินการตามแผน การแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๓.๒ วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. ทบทวนวรรณกรรมและรวบรวมเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อประมวล และสังเคราะห์ให้เกิดการเชื่อมโยงทางความคิด (Conceptualize) สถานการณ์ภาพรวมเรื่องการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. แจกแบบสอบถามความคิดเห็นตามกลุ่มประชากรตัวอย่างที่มีต่อรูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓. ศึกษารูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และกระบวนการการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การวิเคราะห์โดยการสร้างข้อมูลแบบอุปนัย (analytic induction) จากการจัดเวทีประชุมสัมมนา ผู้เชี่ยวชาญ ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้นำเครือข่าย กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน เพื่อสรุปผลการวิจัยระหว่างผู้วิจัยกับชุมชน การถอดองค์ความรู้

๔. วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

๕. วิเคราะห์ผลการวิจัย แล้วเรียบเรียงสรุป และนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Research Method) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่นำเชื่อถือและครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย มีเครื่องมือการวิจัย ดังนี้

๓.๓.๑ เครื่องมือเชิงปริมาณ

เครื่องมือเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถาม เพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งเป็น ๕ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ สอบถามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามที่เกี่ยวกับสถานภาพ อายุ วุฒิการศึกษา บทบาทหรือสถานภาพ โดยใช้แบบตรวจสอบรายการ (Check List)

ตอนที่ ๒ สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๔ ด้าน จำนวน ๓๐ ข้อ โดยใช้มาตราส่วนประเมินค่า (Rating - Scale) ๕ ระดับ

ตอนที่ ๓ สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๔ ด้าน จำนวน ๒๔ ข้อ โดยใช้ร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean)

ตอนที่ ๔ สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคการสร้าง ความสมดุลและการ รักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๓ ข้อ โดยใช้คำถามปลายเปิด (Opened – Thai Question)

ตอนที่ ๕ สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการสร้าง ความสมดุลและการรักษา ต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๒ ข้อ โดยใช้ คำถามปลายเปิด (Opened –Thai Question)

๓.๓.๒ เครื่องมือเชิงคุณภาพ

เครื่องมือเชิงคุณภาพ คือ แบบสัมภาษณ์ ซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

๑. สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผู้วิจัยมีหัวข้อคำถามตามประเด็นที่จะสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า มีการกำหนดประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถตอบวัตถุประสงค์ได้

๒. สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผู้วิจัยจะสนทนากับผู้ให้สัมภาษณ์ ให้ได้บรรยากาศ การพูดคุยเป็นไปอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่เคร่งครัดในลำดับขั้นตอนแต่ละข้อคำถาม ในขณะที่เดียวกันก็ คอยตรวจสอบประเด็นที่อาจเก็บได้ไม่หมด และกลับมาถามใหม่เมื่อมีโอกาส ในหลายครั้ง ผู้วิจัยได้ ข้อมูลที่มีความสำคัญในการสัมภาษณ์วิธีนี้อย่างดี

๓.๔ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวิธีการสร้างตามขั้นตอน ดังนี้

๑. ศึกษาเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทางการสร้าง ความสมดุลและการรักษา ต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. ศึกษาวิธีการสร้างแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert) และการสร้างแบบสอบถามแบบปลายเปิด

๓. ผู้วิจัยสร้างแบบสอบถามแล้วนำเสนอผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและ พิจารณาให้ข้อเสนอแนะ

๔. ปรับปรุงแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ ท่าน เพื่อตรวจ พิจารณาความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับนิยามศัพท์เฉพาะ (IOC : index of consistency) มีค่าเท่ากับ ๐.๖๐ - ๑.๐๐

๕. นำแบบสอบถามที่ผ่านการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ แล้ว นำเสนอต่อสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

๖. นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try out) กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๔ รูป/คน จำแนกเป็นพระสงฆ์ ๖ รูป และเครือข่ายป่าชุมชน ๑๘ คน

๗. นำแบบสอบถามที่ทดลองใช้มาหาความสัมพันธ์ระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวม โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Item total correlation) มีค่าตั้งแต่ .๓๐ ถึง .๔๙ ถือว่าข้อมูล มีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง

๘. คัดเลือกข้อคำถามที่มีความเหมาะสม มาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม ทั้งฉบับ โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) ซึ่งค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามมีค่าเท่ากับ ๐.๙๖

๙. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง ที่จะวิจัย

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำหนังสือจากมหาวิทยาลัยเพื่อ ประสานงานในพื้นที่การวิจัย นิตพระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชนใน พื้นที่ มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. วิจัยเอกสารและงานที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี แนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ

๒. การใช้แบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากพระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ ตลอดถึงผู้เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนในพื้นที่นั้น ๆ

๓. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In - depth Interview) สัมภาษณ์เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีพระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชนใน พื้นที่และผู้นำชุมชน

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ คำนวณหาค่าสถิติต่าง ๆ ตามขั้นตอน ดังนี้

๑. วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและความพร้อมขั้น พื้นฐานของการจัดป่าชุมชน วิเคราะห์โดยหาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) แล้วนำเสนอในรูปแบบของการพรรณนาข้อมูลประกอบตาราง

๒. วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิง พุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นคำถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ (Rating Scale) วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) แล้วนำค่าเฉลี่ยมาเทียบกับเกณฑ์การประเมินแบบสอบถาม เป็นความหมาย ค่าเฉลี่ย ดังนี้

๔.๕๑ - ๕.๐๐	หมายถึง	มากที่สุด
๓.๕๑ - ๔.๕๐	หมายถึง	มาก
๒.๕๑ - ๓.๕๐	หมายถึง	ปานกลาง
๑.๕๑ - ๒.๕๐	หมายถึง	น้อย
๑.๐๐ - ๑.๕๐	หมายถึง	น้อยที่สุด

๓. วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยหาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) แล้วนำเสนอในรูปแบบของการพรรณนาข้อมูลประกอบตาราง

๔. แบบสอบถามแบบปลายเปิด (Opened Form) สอบถามเกี่ยวกับแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open Ended) แล้วนำข้อมูลมาพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๗.๑ สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ

๑. ใช้ค่า Rating scale ในการสร้างแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert) และการสร้างแบบสอบถามแบบปลายเปิด

๒. ใช้ค่า IOC (index of consistency) ปรับปรุงแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ ท่าน เพื่อตรวจพิจารณาความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับนิยามศัพท์เฉพาะ

๓. ใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Item total correlation) โดยนำแบบสอบถามที่ทดลองใช้มาหาความสัมพันธ์ระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวม

๔. ใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) หาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับ ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach)

๓.๗.๒ สถิติพื้นฐาน

๑. ใช้ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean) วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน รูปแบบและกระบวนการซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. ใช้ค่าความถี่ (Frequency) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) วิเคราะห์ความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๘ การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (descriptive presentation) ประกอบตาราง และการพรรณนาความประกอบการบรรยายกับข้อมูลพื้นฐานของป่าชุมชน แล้วได้ข้อสรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัย

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและพื้นที่ทำการวิจัย จำแนกตามสถานภาพ อายุ ระดับการศึกษา บทบาทหรือสถานภาพในชุมชน โดยใช้ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean)

ส่วนที่ ๒ ความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน โดยใช้แบบตรวจสอบรายการ (Check List) แยกแยะตามค่าร้อยละ (Mean)

ส่วนที่ ๓ การวิเคราะห์รูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๓๐ ข้อ โดยใช้มาตราส่วนประเมินค่า (Rating - Scale) ๕ ระดับ ค่าเฉลี่ย (\bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

ส่วนที่ ๔ การวิเคราะห์กระบวนการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๒๔ ข้อ โดยใช้ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean)

ตอนที่ ๕ สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๓ ข้อ โดยใช้คำถามปลายเปิด (Opened - Thai Question)

ตอนที่ ๖ สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๒ ข้อ โดยใช้คำถามปลายเปิด (Opened -Thai Question)

ส่วนที่ ๗ วิเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย

๓.๑๐ สรุปกระบวนการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีระเบียบวิธีวิจัยในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งดำเนินการโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research methodology) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (key informant interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และอาศัยการสังเกตการณ์ (observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมควบคู่กัน การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้การพรรณนาวิเคราะห์เนื้อหาจากการตีความสังเคราะห์ เชื่อมโยงแล้วหาข้อสรุป เพื่ออธิบายปรากฏการณ์อย่างลึกซึ้ง และเสนอแนะทางเชิงวิชาการและการวิจัยต่อไป

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (๑) แนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ (๒) รูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๓) ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนารูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยวิธีการสร้างเครื่องมือแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert) และการสร้างแบบสอบถามแบบปลายเปิด ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๗๒ รูป/คน เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากพระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ โดยการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) ได้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปหาค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (\bar{X}) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) นำเสนอ และอภิปรายผลการวิเคราะห์โดยใช้ตารางประกอบคำบรรยายแบ่งออกเป็น ๕ ส่วนตามลำดับ ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและพื้นที่การวิจัย จำแนกตามสถานภาพ อายุ ระดับการศึกษา บทบาทหรือสถานภาพในชุมชน โดยใช้ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean)

ส่วนที่ ๒ วิเคราะห์ความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน โดยใช้แบบตรวจสอบรายการ (Check List) แจกแจงตามค่าร้อยละ (Mean)

ส่วนที่ ๓ วิเคราะห์รูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๓๐ ข้อ โดยใช้มาตราส่วนประเมินค่า (Rating - Scale) ๕ ระดับ หาค่าเฉลี่ย (\bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

ส่วนที่ ๔ วิเคราะห์กระบวนการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๒๔ ข้อ โดยใช้ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean)

ตอนที่ ๕ สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๓ ข้อ โดยใช้คำถามปลายเปิด (Opened – Thai Question)

ตอนที่ ๖ สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษา
ต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๒ ข้อ โดยใช้
คำถามปลายเปิด (Opened –Thai Question)

ส่วนที่ ๗ วิเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปและสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลทั่วไปของผู้ที่มีส่วน
เกี่ยวข้องกับรูปแบบการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่า
ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยจำแนกตามสถานภาพ อายุ ระดับการศึกษา บทบาทหรือ
สถานภาพ จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปและสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม แยกตามกลุ่มมี
รายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนและร้อยละของข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

รายการข้อมูล	จำนวน (N=72)	ร้อยละ
สถานภาพ		
• พระสงฆ์	๖	๘.๓๒
• เครือข่ายป่าชุมชน	๑๒	๑๖.๖๗
• ข้าราชการ	๑๒	๑๖.๖๗
• ผู้นำชุมชน	๑๒	๑๖.๖๗
• ประชาชน	๓๐	๔๑.๖๗
อายุ		
• ๓๐ - ๔๐ ปี	๕	๖.๙๔
• ๔๑ - ๖๐ ปี	๔๓	๕๙.๗๒
• ๖๑ - ๗๐ ปี	๑๔	๑๙.๔๔
• ๗๑ ปี ขึ้นไป	๑๐	๑๓.๘๘
วุฒิการศึกษา		
• ประถมศึกษา	๒๖	๓๖.๑๐
• มัธยมศึกษาตอนต้น	๒๐	๒๗.๗๘
• มัธยมศึกษาตอนปลาย	๑๕	๒๐.๘๓
• อนุปริญญา	๑	๑.๓๘
• ปริญญาตรี	๑๕	๒๐.๘๓
• สูงกว่าระดับปริญญาตรี	๕	๖.๙๔
บทบาทหรือสถานภาพ		
• พระสงฆ์	๖	๘.๓๒
• เครือข่ายป่าชุมชน	๑๒	๑๖.๖๗
• ข้าราชการ	๑๒	๑๖.๖๗

รายการข้อมูล	จำนวน (N=72)	ร้อยละ
• ผู้นำชุมชน	๑๒	๑๖.๖๗
• ประชาชนท้องถิ่น	๖	๘.๓๒
• ประชาชน	๒๔	๓๓.๓๒

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า

๑. สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่เป็นประชาชน คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๖๗ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ และผู้นำชุมชน มีจำนวนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๖๗ และพระสงฆ์ คิดเป็นร้อยละ ๘.๓๒ และ

๒. อายุของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง ๔๑ - ๖๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๕๙.๗๒ อายุระหว่าง ๔๑ - ๖๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๔๔ อายุตั้งแต่ ๗๑ ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๘๘ และอายุระหว่าง ๓๐ - ๔๐ ปี ร้อยละ ๖.๙๔

๓. ระดับการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๑๐ ระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๗๘ ระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย และระดับการศึกษาปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๗๘ สูงกว่าระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๖.๙๔ และระดับการศึกษานุปริญญา ร้อยละ ๑.๓๘

๔. บทบาท/สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่เป็นประชาชน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๓๒ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ และผู้นำชุมชน มีจำนวนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๖๗ และพระสงฆ์ คิดเป็นร้อยละ ๘.๓๒ และประชาชนท้องถิ่น ร้อยละ ๘.๓๒

๔.๒ ความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน

จากการศึกษาความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน จากผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน ๒๕ ข้อ คือ พระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป จำนวน ๗๒ รูป/คน ผู้วิจัยอาศัยผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเทียบเคียงจากแบบมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ (Rating Scale) มาเฉลี่ยเป็นเกณฑ์การประเมิน ได้ความหมายค่าเฉลี่ยเป็นค่าร้อยละ ดังนี้

ร้อยละ	๙๐ - ๑๐๐	หมายถึง	มากที่สุด
ร้อยละ	๗๐ - ๘๙	หมายถึง	มาก
ร้อยละ	๕๐ - ๖๙	หมายถึง	ปานกลาง
ร้อยละ	๓๐ - ๔๙	หมายถึง	น้อย
ร้อยละ	๑๐ - ๒๙	หมายถึง	น้อยที่สุด

มีผลการวิเคราะห์ความพร้อมขั้นพื้นฐานของของป่าชุมชน (ดังตารางที่ ๔.๒)

ตารางที่ ๔.๒ ความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน

ที่	ความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน	ร้อยละ	
		มี	ไม่มี
๑	จัดทำแผนป่าที่มีรายละเอียดของป่าชุมชน เพื่อประกาศให้ทราบ	๘๘.๓๓	๑๑.๖๗
๒	ตัดสินใจเลือกชนิดพรรณไม้และจัดทำแปลงเพาะเมล็ดไว้ปลูกในป่าชุมชน	๘๖.๖๗	๑๓.๓๓
๓	จัดหาเมล็ดไม้ตามชนิดพันธุ์ไม้ที่ได้ผ่านการตัดสินใจเลือกจากประชาชน	๙๘.๓๓	๑.๖๗
๔	จัดสร้างเรือนเพาะชำในหมู่บ้าน	๖๖.๖๗	๓๓.๓๓
๕	จัดเตรียมวัสดุเพาะ เช่น ดิน ทราย แกลบ เป็นต้น	๘๑.๖๗	๑๘.๓๓
๖	ดัดแปลงสถานะของไม้ด้วยตามชนิดของพืชเพื่อให้มีการงอกสูง	๘๕.๐๐	๑๕.๐๐
๗	จัดเตรียมดินใส่ถุงดำเพื่อรองรับต้นกล้าไม้	๘๘.๓๓	๑๑.๖๗
๘	แผ้วถางวัชพืช พวกหญ้า และไม้พุ่มขนาดเล็กเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับปลูก	๘๐.๐๐	๒๐.๐๐
๙	แผ้วถางวัชพืชและหญ้า เพื่อปิดเส้นทางเข้าสู่พื้นที่ที่จะปลูกต้นไม้	๘๓.๓๓	๑๖.๖๗
๑๐	ปลูกต้นไม้ในพื้นที่ที่มีการเตรียมการ	๗๕.๐๐	๒๕.๐๐
๑๑	ขุดหลุมเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับปลูกต้นไม้	๑๐๐.๐๐	๐.๐๐
๑๒	เก็บกวาดวัชพืชและไม้พุ่มขนาดเล็กเพื่อให้ไม้แห้งเป็นปุ๋ยแก้ดิน	๘๕.๐๐	๑๕.๐๐
๑๓	กำหนดจุดที่จะปลูกและระยะปลูกต้นไม้	๙๖.๖๗	๓.๓๓
๑๔	ตัดสินใจคัดเลือกพื้นที่ที่จะปลูกป่าชุมชน	๗๐.๐๐	๓๐.๐๐
๑๕	แผ้วถางวัชพืชบริเวณรอบต้นไม้ที่ปลูก	๖๖.๖๗	๓๓.๓๓
๑๖	ปลูกซ่อมหรือปลูกเสริมต้นไม้ที่ตาย	๗๐.๐๐	๓๐.๐๐
๑๗	ตบแต่งกิ่งหรือลิดกิ่งต้นไม้	๖๕.๐๐	๓๕.๐๐
๑๘	พ่นยาป้องกันโรคและแมลงที่รบกวนการเจริญเติบโตของต้นไม้	๘๐.๐๐	๒๐.๐๐
๑๙	สำรวจการรอดตายของต้นไม้ที่ปลูกเป็นประจำ	๘๑.๖๗	๑๘.๓๓
๒๐	ใส่ปุ๋ยเพื่อเพิ่มความเจริญงอกงามให้แก่ไม้ที่ปลูก	๙๖.๖๗	๓.๓๓
๒๑	รณรงค์การอนุรักษ์และให้ชุมชนเห็นคุณค่าพื้นที่ป่าชุมชน	๘๖.๖๗	๑๓.๓๓
๒๒	มีการเลือกตั้งคณะกรรมการเป็นผู้บริหารและดูแลป่าชุมชน	๗๘.๓๓	๒๑.๖๗
๒๓	กำหนดขอบเขตป่าชุมชนโดยทำแผนที่และเครื่องหมายแสดงอาณาเขต	๘๓.๓๓	๑๖.๖๗
๒๔	จัดเจ้าหน้าที่เวรยามระวังไฟป่าในช่วงฤดูที่เกิดไฟป่า	๘๓.๓๓	๑๖.๖๗
๒๕	สร้างรั้วป่าชุมชนเพื่อป้องกันการรบกวนจากสัตว์เลี้ยงไปทำความเสียหาย	๙๑.๖๗	๘.๓๓
ผลรวมเฉลี่ย : ร้อยละ		๘๑.๙๓	๑๘.๐๗

ผลการศึกษา พบว่า ป่าชุมชนมีความพร้อมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ร้อยละ ๘๑.๙๓ เมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่า

๑. ระดับดีมาก (ร้อยละ ๙๑ - ๑๐๐) พบว่า มีการขุดหลุมเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับปลูกต้นไม้ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐.๐๐ การจัดหาเมล็ดไม้ตามชนิดพันธุ์ไม้ที่ได้ผ่านการตัดสินใจเลือกจากประชาชนคิดเป็นร้อยละ ๙๘.๓๓ การกำหนดจุดที่จะปลูกและระยะปลูกต้นไม้และการใส่ปุ๋ยเพื่อเพิ่ม

ความเจริญงอกงามให้แก่ไม้ที่ปลูก คิดเป็นร้อยละ ๙๖.๖๗ และ การสร้างรั้วป่าชุมชนเพื่อป้องกันการรบกวนจากสัตว์เลี้ยงไปทำความเสียหาย คิดเป็นร้อยละ ๙๑.๖๗

๒. ระดับดี (ร้อยละ ๘๐ – ๙๐) พบว่า มีจัดทำแผนป่าที่มีรายละเอียดของป่าชุมชนเพื่อประกาศให้ทราบ การจัดเตรียมดินใส่ถุงดำเพื่อรองรับต้นกล้าไม้ คิดเป็นร้อยละ ๘๘.๓๓ การรณรงค์การอนุรักษ์และให้ชุมชนเห็นคุณค่าพื้นที่ป่าชุมชน ตัดสินใจเลือกชนิดพรรณไม้และจัดทำแปลงเพาะเมล็ดไว้ปลูกในป่าชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๘๖.๖๗ การตัดแปลงสถานะของไม้ด้วยตามชนิดของพืชเพื่อให้มีการงอกสูงและสมบูรณ์ เก็บกวาดวัชพืชและไม้พุ่มขนาดเล็กเพื่อให้ไม้แห้งเป็นปุ๋ยแก่ดิน คิดเป็นร้อยละ ๘๕.๐๐ กำหนดขอบเขตป่าชุมชนโดยทำแผนที่และเครื่องหมายแสดงอาณาเขต และจัดเจ้าหน้าที่เวรยามระวังไฟป่าในช่วงฤดูที่เกิดไฟป่า คิดเป็นร้อยละ ๘๑.๖๗ แผ้วถางวัชพืชพวกหญ้า และไม้พุ่มขนาดเล็กเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับปลูก พนยาป้องกันโรคและแมลงที่รบกวนการเจริญเติบโตของต้นไม้ คิดเป็นร้อยละ ๘๐.๐๐

๓. ระดับปานกลาง (ร้อยละ ๖๑ – ๗๙) พบว่า มีการเลือกตั้งคณะกรรมการเป็นผู้บริหารและดูแลป่าชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๗๘.๓๓ ตัดสินใจคัดเลือกพื้นที่ที่จะปลูกป่าชุมชนคิดเป็นร้อยละ ๗๐.๐๐ จัดสร้างเรือนเพาะชำในหมู่บ้าน แผ้วถางวัชพืชบริเวณรอบต้นไม้ที่ปลูก คิดเป็นร้อยละ ๖๖.๖๗

๔.๓ รูปแบบการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การประเมินผลการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ประเมินโดยการแจกแบบสอบถามพระสงฆ์เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน

จากผลการประเมินในภาพรวม ป่าชุมชนมีความพร้อมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ย (\bar{X} =๓.๐๗) เมื่อพิจารณา รายข้อ พบว่า (๑) การดำเนินการตามแผน คะแนนอยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ย (\bar{X} = ๓.๙๙) (๒) การประชุมและวางแผน คะแนนอยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ย (\bar{X} =๓.๙๔) (๓) การติดตามและประเมินผล อยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ย (\bar{X} =๓.๘๑) (๔) การแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน คะแนนอยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ย (\bar{X} = ๓.๖๑) (ดังตารางที่ ๔.๓)

ตารางที่ ๔.๓ ผลการประเมินรูปแบบการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ด้านที่	ผลการประเมินรูปแบบการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ระดับปฏิบัติ		แปลผล
		\bar{X}	S.D.	
๑	การประชุมและวางแผน	๓.๙๔	๐.๙๐	มาก
๒	การดำเนินการตามแผน	๓.๙๙	๐.๖๑	มาก
๓	การแบ่งปันผลประโยชน์	๓.๖๑	๐.๗๒	มาก
๔	การติดตามและประเมินผล	๓.๘๐	๐.๖๑	มาก
รวม		๓.๐๗	๐.๔๙	มาก

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของแต่ละเกณฑ์ มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๓.๑ การประชุมและวางแผน

ในภาพรวม มีความพร้อมอยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.94$) เมื่อพิจารณาตามรายข้อ พบว่า (๑) การตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมการบำรุงรักษาป่าอยู่ในระดับมากที่สุด คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=4.74$) (๒) การกำหนดกิจกรรมขององค์กรป่าชุมชน อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=4.44$) (๓) กำหนดเป้าหมายการทำงานขององค์กรป่าชุมชน อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=4.28$) (๔) การวางแผนปฏิบัติงานขององค์กรป่าชุมชน อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.71$) (๕) การประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.59$) (๖) การเสนอความคิดเห็น อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.56$) (๗) การเข้าร่วมประชุม อยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.24$) (ดังตารางที่ ๔.๔)

ตารางที่ ๔.๔ คะแนนเฉลี่ยผลการประเมินด้านการประชุมและวางแผน

ที่	การประชุมและวางแผน	ระดับปฏิบัติ		แปลผล
		\bar{X}	S.D	
๑	การเข้าร่วมประชุม	๓.๒๔	๑.๒๖	ปานกลาง
๒	การเสนอความคิดเห็น	๓.๕๖	๑.๐๓	มาก
๓	การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ	๓.๕๙	๐.๗๔	มาก
๔	การตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมการบำรุงและรักษาป่า	๔.๗๔	๐.๕๙	มากที่สุด
๕	การกำหนดกิจกรรมขององค์กรป่าชุมชน	๔.๔๔	๐.๙๒	มาก
๖	กำหนดเป้าหมายการทำงานขององค์กรป่าชุมชน	๔.๒๘	๐.๙๗	มาก
๗	การวางแผนปฏิบัติงานขององค์กรป่าชุมชน	๓.๗๑	๐.๗๘	มาก
รวม		๓.๙๔	๐.๙๐	มาก

๔.๓.๒ การดำเนินการตามแผน

ในภาพรวม มีความพร้อมอยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.99$) เมื่อพิจารณาตามรายข้อ พบว่า (๑) การปลูกป่าตามนโยบาย อยู่ในระดับมากที่สุด คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=4.74$) (๒) การบริจาคเงิน สิ่งของ และการเสียสละเวลาแรงงาน อยู่ในระดับมากที่สุด คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=4.71$) (๓) การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=4.02$) (๔) การประชาสัมพันธ์งานปลูกป่า อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.98$) (๕) การปลูกซ่อม อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.98$) (๖) การกำจัดวัชพืช อยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.31$) (๗) การป้องกันไฟป่า อยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.27$) (ดังตารางที่ ๔.๕)

ตารางที่ ๔.๕ คะแนนเฉลี่ยผลการประเมินด้านการดำเนินการตามแผน

ที่	การดำเนินการตามแผน	ระดับปฏิบัติ		แปลผล
		\bar{X}	S.D	
๑	การปลูกป่าตามนโยบาย	๔.๗๔	๐.๕๕	มากที่สุด
๒	การกำจัดวัชพืช	๓.๓๑	๐.๕๘	ปานกลาง
๓	การปลูกซ่อม	๓.๘๘	๐.๗๓	มาก
๔	การป้องกันไฟป่า	๓.๒๗	๐.๕๑	ปานกลาง
๕	การประชาสัมพันธ์งานปลูกป่า	๓.๙๘	๐.๓๐	มาก
๖	การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ	๔.๐๒	๑.๐๘	มาก
๗	การบริจาคเงิน สิ่งของ และการเสียสละเวลาแรงงาน	๔.๗๑	๐.๕๖	มากที่สุด
รวม		๓.๙๙	๐.๖๑	มาก

๔.๓.๓ การแบ่งปันผลประโยชน์

ในภาพรวม มีความพร้อมอยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=๓.๖๑$) เมื่อพิจารณาตามรายข้อ พบว่า (๑) การนำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=๔.๒๔$) (๒) การเก็บของป่า อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=๓.๙๒$) (๓) ใช้ป่าชุมชนประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและตามประเพณี อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=๓.๗๑$) (๔) นำผลผลิตจากป่าชุมชนมาใช้บริโภคสมาชิกในครัวเรือน อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=๓.๖๙$) (๕) ใช้ป่าชุมชนเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าพรรณไม้ต่างๆ อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=๓.๕๗$) (๖) ใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=๓.๕๔$) (๗) ใช้ป่าเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=๓.๑๓$) (๘) ใช้ป่าเป็นแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค อยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=๓.๑๑$) (ดังตารางที่ ๔.๖)

ตารางที่ ๔.๖ คะแนนเฉลี่ยผลการประเมินด้านการแบ่งปันผลประโยชน์

ที่	การแบ่งปันผลประโยชน์	ระดับปฏิบัติ		แปลผล
		\bar{X}	S.D	
๑	การเก็บของป่า	๓.๙๒	๐.๘๑	มาก
๒	การนำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ	๔.๒๔	๐.๔๙	มาก
๓	ใช้ป่าเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ	๓.๑๓	๐.๔๑	ปานกลาง
๓	ใช้ป่าเป็นแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค	๓.๑๑	๐.๙๒	ปานกลาง
๕	ใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์	๓.๕๔	๐.๔๑	มาก
๖	ใช้ป่าชุมชนประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและตามประเพณี	๓.๗๑	๐.๘๕	มาก
๗	ใช้ป่าชุมชนเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าพรรณไม้ต่างๆ	๓.๕๗	๐.๙๐	มาก
๘	นำผลผลิตจากป่าชุมชนมาใช้บริโภคแก่สมาชิกในครัวเรือน	๓.๖๙	๐.๙๕	มาก
รวม		๓.๖๑	๐.๗๒	มาก

๔.๓.๔ การติดตามและประเมินผล

ในภาพรวม มีความพร้อมอยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}=3.80$) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า (๑) การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน อยู่ในระดับมากที่สุด คะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}=4.71$) (๒) การนำผลการติดตามและประเมินผลเผยแพร่ต่อสาธารณะ อยู่ในระดับมากที่สุด คะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}=4.58$) (๓) การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนไว้อย่างชัดเจน อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}=3.99$) (๔) การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}=3.85$) (๕) การนำผลการดำเนินงานไปปรับปรุง พัฒนา และต่อยอด อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}=3.52$) (๖) การดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}=3.34$) (๗) การปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}=3.31$) (๘) การดำเนินงานของเครือข่ายป่าชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}=3.07$) (ดังตารางที่ ๔.๗)

ตารางที่ ๔.๗ คะแนนเฉลี่ยผลการประเมินด้านการติดตามและประเมินผล

ที่	การติดตามและประเมินผล	ระดับปฏิบัติ		แปลผล
		\bar{X}	S.D	
๑	การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนไว้อย่างชัดเจน	๓.๙๙	๐.๓๒	มาก
๒	การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน	๔.๗๑	๐.๕๖	มากที่สุด
๓	การปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน	๓.๓๑	๐.๕๘	ปานกลาง
๓	การดำเนินงานของเครือข่ายป่าชุมชน	๓.๐๗	๐.๓๖	ปานกลาง
๕	การดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชน	๓.๓๔	๐.๕๙	ปานกลาง
๖	การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ	๓.๘๕	๐.๙๔	มาก
๗	การนำผลการติดตามและประเมินผลเผยแพร่ต่อสาธารณะ	๔.๕๘	๐.๗๕	มากที่สุด
๘	การนำผลการดำเนินงานไปปรับปรุง พัฒนา และต่อยอด	๓.๕๒	๐.๘๓	มาก
รวม		๓.๘๐	๐.๖๑	มาก

๔.๔ ผลจากการประเมินกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลการประเมินผลกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามพระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน จากผลการประเมินในภาพรวม

เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า (๑) ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๘๐.๑๖ (๒) ด้านการจัดการเครือข่ายป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๕๘.๕๙ (๓) ด้านการปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๕๐.๗๘ (๔) และด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๔๙.๖๙ ในรายละเอียดของแต่ละเกณฑ์ ดังนี้

๔.๔.๑ การควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

จากผลการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๘๐.๑๖ เมื่อพิจารณาตามรายชื่อ พบว่า (๑) จำแนกขอบเขตเพื่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนไว้อย่างชัดเจน ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๑๐๐.๐๐ (๒) ป้องกันการลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัวอย่างเข้มงวด ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๑๐๐.๐๐ (๓) ควบคุมมิให้มีการเก็บหน่อไม้ในพื้นที่หวงห้ามอย่างเข้มงวด ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๙๐.๖๓ (๔) ควบคุมอย่างเข้มงวดในการเข้าไปเก็บหาพืชอาหารป่าและสมุนไพร ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๓๐.๐๐ (ดังตารางที่ ๔.๘)

ตารางที่ ๔.๘ ค่าเฉลี่ยผลการประเมินด้านการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ที่	การดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน	ร้อยละ	
		ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ
๑	จำแนกขอบเขตเพื่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนไว้อย่างชัดเจน	๑๐๐.๐๐	๐.๐๐
๒	ป้องกันการลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัวอย่างเข้มงวด	๑๐๐.๐๐	๐.๐๐
๓	ควบคุมอย่างเข้มงวดในการเข้าไปเก็บหาพืชอาหารป่าและสมุนไพร	๓๐.๐๐	๗๐.๐๐
๔	ควบคุมมิให้มีการเก็บหน่อไม้ในพื้นที่หวงห้ามอย่างเข้มงวด	๙๐.๖๓	๙.๓๗
ค่าเฉลี่ยรวม : ร้อยละ		๘๐.๑๖	๑๙.๘๔

ผู้วิจัยจึงได้สรุปกิจกรรมที่เกี่ยวข้องและแนวทางการดำเนินการตามการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน จากแบบสอบถามโดยสรุป ดังนี้

๔.๔.๑.๑ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

- วางแผนงานการจัดประชุมร่วมกับหมู่บ้านและผู้เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอข้อคิดเห็นต่างๆ
- การร่วมสำรวจและเตรียมพื้นที่ปลูกป่าชุมชน
- การร่วมปลูกป่าชุมชน บำรุงรักษา และร่วมลาดตระเวนบริเวณรอบป่าชุมชน
- การร่วมตรวจสอบแนวเขตกันไฟป่า และร่วมปรับปรุงแนวเขตป่าชุมชน
- การร่วมสละทรัพยากรสิน วัสดุ และอุปกรณ์ในการช่วยเหลือกิจกรรมป่าชุมชน
- การมีส่วนร่วมในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน
- การร่วมแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ป่าชุมชน

๔.๔.๑.๒ แนวทางการส่งเสริมและพัฒนา

- รณรงค์ให้ประชาชนในพื้นที่ช่วยกันดูแลและป้องกันการลักลอบหาของป่าในบางฤดูกาล เช่น การจัดตั้งกรรมการกำกับนโยบายการบริหารป่าชุมชน
- การจัดทำแนวทางการพัฒนาป่าชุมชนให้เป็นแหล่งอาหารและพืชสมุนไพรของชุมชน พึ่งมีระเบียบหรือข้อบังคับและให้ชาวบ้านได้เห็นประโยชน์
- การส่งเสริมการปลูกไม้ ๓ อย่าง ได้ประโยชน์ ๔ อย่าง ได้แก่ ไม้ฟืน ไม้กิน ไม้เศรษฐกิจ

๔. การส่งเสริมการสร้างเศรษฐกิจชุมชนเพื่อจำหน่ายสินค้าที่ได้จากผลิตภัณฑ์ของชุมชน
๕. การจัดอบรมเพิ่มความรู้ให้กับชาวบ้านได้ทำผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมีคุณภาพมากขึ้น
๖. การส่งเสริมการพัฒนาอาชีพแบบผสมผสานเพื่อให้คนในพื้นที่จะได้เพิ่มรายได้ลดรายจ่าย พอยู่พอกิน ให้กับคนในชุมชนเป็นการทำให้เห็นคุณค่าและประโยชน์ของต้นไม้ที่ปลูกในป่าชุมชนมากยิ่งขึ้น

๔.๔.๒ การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน

จากผลการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๔๙.๖๙ เมื่อพิจารณารายชื่อ พบว่า (๑) จัดหากกล้าไม้ที่ใช้สำหรับปลูกในพื้นที่ป่าชุมชนได้อย่างพอเพียง ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๑๐๐ (๒) จัดหางบประมาณในการดูแลและบำรุงรักษาป่าชุมชนได้อย่างพอเพียง ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๔๑.๘๘ (๓) ดูแลและบำรุงรักษาต้นไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนได้อย่างทั่วถึง ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๔๑.๒๕ (๔) คัดเลือกชนิดไม้มาปลูกซ่อมได้ตรงกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๑๕.๖๓ (ดังตารางที่ ๔.๙)

ตารางที่ ๔.๙ ค่าเฉลี่ยผลการประเมินด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน

ที่	การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน	ร้อยละ	
		ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ
๑	จัดหางบประมาณในการดูแลและบำรุงรักษาป่าชุมชนได้อย่างเพียงพอ	๔๑.๒๕	๕๘.๗๕
๒	จัดหากกล้าไม้ที่ใช้สำหรับปลูกในพื้นที่ป่าชุมชนได้อย่างเพียงพอ	๑๐๐.๐๐	๐๐.๐๐
๓	คัดเลือกชนิดไม้มาปลูกซ่อมได้ตรงกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่	๑๕.๖๓	๘๔.๓๗
๔	ดูแลและบำรุงรักษาต้นไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนได้อย่างทั่วถึง	๔๑.๘๘	๕๘.๑๒
ค่าเฉลี่ยรวม : ร้อยละ		๔๙.๖๙	๕๐.๓๑

ผู้วิจัยจึงได้สรุปกิจกรรมที่เกี่ยวข้องและแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนจากแบบสอบถามโดยสรุป ดังนี้

๔.๔.๒.๑ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

๑. การจัดโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านรู้จักการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันอย่างยั่งยืน
๒. การสร้างความร่วมมือระหว่างชาวบ้านในพื้นที่ และพื้นที่ใกล้เคียงเพื่อกำหนดกติกาการใช้ป่าชุมชนร่วมกัน
๓. การทำประชาคมเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เช่น การจัดทำโครงการเพาะชำไม้ ๔ อย่าง ได้ประโยชน์ ๔ อย่าง ได้แก่ ไม้พิน ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ
๔. การจัดกิจกรรมปลูกป่าในวันสำคัญต่างๆ และพันธุ์ไม้ที่ควรจะนำมาปลูกหมุนเวียนควรจะเป็นไม้ขึ้นต้น เช่น ไม้สัก ไม้แค ไม้ยางนา ให้มีการเพาะชำกล้าไม้ไว้ตลอด

๔.๔.๒.๒ แนวทางการส่งเสริมและพัฒนา

๑. ออกกฎบังคับลงโทษผู้ที่บุกรุกป่า โดยกำหนดค่าปรับเพื่อใช้เป็นกองทุนในการบำรุงรักษาป่าชุมชน

๒. ติดต่อประสานงานให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้มาดำเนินการฝึกอบรมให้กับชาวบ้านอย่างต่อเนื่องในเรื่องการดูแลรักษาป่าอย่างถูกต้อง

๓. จัดตั้งกลุ่มผู้ตรวจการตระเวนป่าชุมชนเพื่อแบ่งพื้นที่กันดูแลและรับผิดชอบ เช่น การออกลาดตระเวนอยู่เป็นประจำ ซึ่งอาจจะกำหนดเดือนละ ๒ ครั้ง

๔. จัดทำแนวเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน เพื่อที่จะทำการดูแลอนุรักษ์ ปันฟูได้ตามแนวทางและป้องกันการบุกรุกก็เห็นได้อย่างชัดเจน

๕. จัดโครงการฝึกอบรมอาชีพเพื่อเสริมรายได้ให้แก่ชาวบ้านในชุมชน เพื่อป้องกันการบุกรุกป่า

๖. ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านได้ทราบกฎ ระเบียบ คำสั่ง ให้ได้รับทราบโดยทั่วกัน พร้อมติดป้ายประชาสัมพันธ์ไว้ตามจุดที่สำคัญ

๗. วางแผนการปลูกป่าชุมชนอย่างเป็นระบบว่าจะทำการปลูกเวลาไหน จะทำอย่างไร ทำการปลูกกันที่ไหน ปลูกอย่างไร ใครจะมาช่วยปลูก และเมื่อปลูกเสร็จจะดูแลกันอย่างไร

๘. ส่งเสริมการปลูกป่าทดแทน เช่น การปลูกหญ้าแฝกตามไหล่เขาเป็นแก่งชะลอน้ำสำหรับบางพื้นที่ เพื่อช่วยลดการพังทลายของหน้าดิน รักษาหน้าดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ให้คงอยู่

๙. ผู้ใหญ่บ้านมีการกำชับกรรมการปลูกป่าให้กับป่าชุมชน ในโอกาสวันสำคัญ เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันพ่อ วันแม่ เป็นต้น ซึ่งควรจะทำอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี

๔.๔.๓ การปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน

จากผลการปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๕๐.๗๘ เมื่อพิจารณาตามรายชื่อ พบว่า (๑) ควบคุมเพื่อไม่ให้เกิดการทิ้งขยะและไม่ให้ทำลายทรัพย์สินในพื้นที่ป่าชุมชน ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๘๑.๒๕ (๒) ป้องกันไม่ให้เกิดการจุดไฟเผาป่าในพื้นที่ป่าชุมชน ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๕๙.๓๘ (๓) ควบคุมไม่ให้เกิดการลักลอบล่าสัตว์ในพื้นที่ป่าชุมชนอย่างเข้มงวด ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๔๓.๗๕ (๔) ควบคุมไม่ให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนอย่างเข้มงวด ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๑๒.๕๐ (ดังตารางที่ ๔.๑๐)

ตารางที่ ๔.๑๐ ค่าเฉลี่ยผลการประเมินด้านการปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน

ที่	การปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน	ร้อยละ	
		ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ
๑	ควบคุมไม่ให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนอย่างเข้มงวด	๑๒.๕๐	๘๗.๕๐
๒	ควบคุมไม่ให้เกิดการลักลอบล่าสัตว์ในพื้นที่ป่าชุมชนอย่างเข้มงวด	๔๓.๗๕	๕๖.๒๕
๓	ป้องกันไม่ให้เกิดการจุดไฟเผาป่าในพื้นที่ป่าชุมชน	๕๙.๓๘	๔๐.๖๒
๔	ควบคุมเพื่อไม่ให้เกิดการทิ้งขยะและไม่ให้ทำลายทรัพย์สินในพื้นที่ป่าชุมชน	๘๑.๒๕	๑๘.๗๕
ค่าเฉลี่ยรวม : ร้อยละ		๕๐.๗๘	๔๙.๒๒

ผู้วิจัยจึงได้สรุปกิจกรรมที่เกี่ยวข้องและแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาด้านการปฏิบัติ ตามกฎระเบียบของป่าชุมชน จากแบบสอบถามโดยสรุป ดังนี้

๔.๔.๓.๑ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

๑. ใช้ความเชื่อหรือจารีตประเพณีควบคุมการบุกรุกหรือเข้าไปบุกรุกทำลายป่าและสัตว์ป่า เช่น ความเชื่อเรื่องไม้ตัดต้นไม้ที่ผ่านการประกอบพิธีกรรมบวชป่า ไม้ตัดต้นไม้ในเขตพื้นที่ศาล ก่อนเข้าป่าจะมีการบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมีความเชื่อเรื่องการตัดต้นไม้อีกถ้าขอตัดต้นไม้อันใดให้นำขวานและเลื่อยไปฝังกัน มีความเชื่อว่า ก่อนลงมือเก็บยาต้องแสดงความเคารพต่อแม่ธรณี โดยจะมีการบวงสรวงก่อน และมีความเชื่อว่าของทุกอย่างย่อมมีเจ้าของรักษาและถือว่าเป็นการขะล่า เช่น การห้ามเก็บสมุนไพรตอนเงาทับต้นไม้ม และต้องเก็บในวันอังคาร

๒. ใช้บทบาทของผู้นำ เช่น พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชุมชนในอดีต ซึ่งมีอิทธิพลต่อความคิดของคนในชุมชน ซึ่งได้สะท้อนวิสัยทัศน์เกี่ยวกับป่าชุมชน การควบคุม การบังคับ

๓. ใช้กระบวนการสร้างข้อตกลงร่วมกัน เพื่อเป็นบรรทัดฐานและพฤติกรรมร่วมกัน เกี่ยวกับกฎกติกาที่บังคับใช้เกี่ยวกับป่าชุมชน ล้วนผ่านฉันทามติจากเสียงส่วนใหญ่ของสมาชิกในชุมชน

๔. ใช้องค์กรชาวบ้านควบคุมองค์กรจัดการป่าชุมชนส่งเสริมให้มีการจัดการป่าชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

๔.๔.๓.๒ แนวทางการส่งเสริมและการพัฒนา

๑. ส่งเสริมการดูแลและรักษาป่า เช่น ร่วมกันทำแนวกันไฟ การกำจัดวัชพืช

๒. รณรงค์ให้ประชาชนไม่เผาไร่นา เพราะจะทำให้ไฟลุกลามในพื้นที่ใกล้เคียง

๓. ประสานความร่วมมือกันทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของป่าไม้ รวมทั้งเห็นโทษของไฟป่า

๔. จัดตั้งกฎระเบียบร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรเอกชน และประชาชนในพื้นที่เกี่ยวกับการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าไม้

๕. สร้างเสริมขวัญกำลังใจ เช่น จัดมอบรางวัลตอบแทนแก่ชุมชนที่ป้องกันไฟป่าได้

๖. ควรจะจัดทำแนวเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน พร้อมทั้งจัดทำแนวป้องกันไฟป่าแบบถาวร

๔.๔.๔ การจัดการเครือข่ายป่าชุมชน

จากผลการจัดการเครือข่ายป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๕๘.๕๙ เมื่อพิจารณาตามรายชื่อ พบว่า (๑) เปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมดูแลป่าชุมชน ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๘๐ (๒) รับฟังเสียงสะท้อนการทำงานจากประชาชนในพื้นที่เสมอ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๗๑.๘๘ (๓) วางแผนและแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการทำงานร่วมกันเสมอ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๖๒.๕๐ (๔) แบ่งบทบาทและหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างชัดเจน ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๒๐ (ดังตารางที่ ๔.๑๑)

ตารางที่ ๔.๑๑ ค่าเฉลี่ยผลการประเมินด้านการจัดการเครือข่ายป่าชุมชน

ที่	การจัดการเครือข่ายป่าชุมชน	ร้อยละ	
		ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ
๑	แบ่งบทบาทและหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างชัดเจน	๒๐.๐๐	๘๐.๐๐
๒	วางแผนและแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการทำงานร่วมกันเสมอ	๖๒.๕๐	๓๗.๕๐
๓	รับฟังเสียงสะท้อนการทำงานจากประชาชนในพื้นที่เสมอ	๗๑.๘๘	๒๘.๑๓
๔	เปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมดูแลป่าชุมชน	๘๐.๐๐	๒๐.๐๐
ค่าเฉลี่ยรวม : ร้อยละ		๕๘.๕๙	๔๑.๔๑

ผู้วิจัยจึงได้สรุปกิจกรรมที่เกี่ยวข้องและแนวทางการส่งเสริมและการจัดการเครือข่ายป่าชุมชน จากแบบสอบถามโดยสรุป ดังนี้

๔.๔.๔.๑ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

๑. การประชาสัมพันธ์และขยายเครือข่ายกิจกรรมร่วมกันระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ
๒. จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและวางแผนการงานให้ชุมชนและสมาชิกทุกคนในหมู่บ้านเข้าร่วมกิจกรรมกับสมาชิกป่าชุมชน
๓. ตั้งคณะกรรมการพัฒนาอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษาป่าชุมชนแห่งนี้ เช่น
๔. กิจกรรมการปลูกฟื้นฟูและการเพาะชำกล้าไม้ กิจกรรมการลาดตระเวนในพื้นที่เพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ การจัดตั้งกลุ่มดูแลป้องกันไฟป่า การจัดทำแนวเขตกันชน กิจกรรมการจัดสถานที่ศึกษาธรรมชาติ

๔.๔.๔.๒ แนวทางการส่งเสริมและการพัฒนา

๑. ด้านการเมืองท้องถิ่น ควรมีผู้นำที่เข้มแข็งและเป็นผู้นำที่มีศักยภาพในการรวมกลุ่มและกระตุ้นจิตสำนึกให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าและป้องกันการทำลายป่า ปราบปรามผู้ที่ลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างจริงจัง โดยอาศัยความรู้ของชุมชนดั้งเดิมประกอบกับความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาดูงาน การสัมมนา การอบรม ของหน่วยงานราชการที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน
๒. ด้านรัฐบริหาร รัฐควรมีบทบาทในกระจายอำนาจและปรับบทบาทของหน่วยงานราชการเข้ามาเกื้อหนุนให้เกิดการมีส่วนร่วม เช่น รัฐเข้าไปส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) พร้อมทั้งให้ราษฎรเข้ารับการศึกษาอบรมความรู้การจัดการป่าชุมชน และเข้าร่วมกิจกรรม ติดตามการดำเนินงาน และการศึกษาปัญหาในแต่ละอย่าง
๓. ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาทำกิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าไม้ด้วยภูมิทางมีปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อถือตามบรรพบุรุษ เช่น การสักการะขอน้ำบ่อทิพย์เพื่อรักษาไข้เจ็บ เป็นต้น

๔. สร้างองค์ความรู้ในการจัดการป่าชุมชนที่ได้รับจากการศึกษาดูงาน การอบรม การสัมมนา เวทีชาวบ้าน จนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ ที่หน่วยงานราชการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชน เช่น การใช้หลักความเชื่อแบบดั้งเดิมมาเป็นกุศโลบาย ให้รู้สึกศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ในป่า

๕. ด้านสังคม ภาครัฐและชาวบ้านมีความสัมพันธ์ จะต้องร่วมกันทำสัญญาประชาคม การแบ่งหน้าที่กันทำงานของแต่ละฝ่าย เช่น การตั้งกฎ ระเบียบ กติกา ข้อบังคับ ในการใช้ควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

๔.๕ วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลสรุปการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ จำนวน ๒๙ คน ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง วิเคราะห์สรุปประเด็นตามขอบเขตทั้ง ๓ ด้าน คือ การอนุรักษ์ป่าชุมชน การฟื้นฟูป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน แล้วนำผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลมาวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และแนวโน้มในแต่ละด้าน ทำให้ทราบปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีข้อสรุป ดังนี้

๔.๕.๑ ด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ จำนวน ๒๙ คน และจากการประชุมเชิงปฏิบัติการผู้เข้าร่วมประชุมที่เป็นตัวแทนกลุ่มย่อย ได้แสดงผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในสภาพแวดล้อมภายนอก ด้านการดูแลป่าชุมชน พบว่า

ตารางที่ ๔.๑๒ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ปัญหาและอุปสรรค	แนวทางแก้ไข
<p>การกำหนดขอบเขตของป่าชุมชนที่เป็นป่าสมบูรณ์ หรือเป็นป่าเสื่อมโทรมให้เป็นป่าอนุรักษ์นั้น ยังไม่มีการกำหนดขอบเขตที่แน่นอน ชาวบ้านยังขาดการวางแผนและการกำหนดหลักเกณฑ์ในการอนุรักษ์ป่า ดิน น้ำ และสัตว์ป่าไว้ชัดเจนและแน่นอน ชาวบ้านยังขาดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ป่า ไม่รู้ถึงคุณประโยชน์จากป่าที่แท้จริง</p> <p>การขาดจิตสำนึก ห่วงแหน และให้ความสำคัญกับป่าชุมชนของคนในชุมชน เพราะขาดความรู้ความเข้าใจไม่ให้ความร่วมมือ ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นเท่าที่ควร</p>	<p>ให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมกันวางแผนและกำหนดหลักเกณฑ์การอนุรักษ์ป่า ดิน น้ำ</p> <p>ส่งเสริมให้ราษฎรได้พบปะกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้มากขึ้นเพื่อให้ได้มีการแลกเปลี่ยน ความรู้ ความคิดในด้านการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้ราษฎรได้รับความรู้มากขึ้นและเจ้าหน้าที่ป่าไม้จะได้ทราบถึงปัญหาของราษฎรในการจัดการป่าชุมชน</p> <p>ให้ความช่วยเหลือในส่วนที่ราษฎรยังขาดอยู่ และให้เจ้าหน้าที่ร่วมมือกับราษฎรในหมู่บ้านได้ช่วยกันดูแลรักษาป่าชุมชนร่วมกัน</p>

ปัญหาและอุปสรรค	แนวทางแก้ไข
<p>ขาดการสืบทอดทางวัฒนธรรมและความเชื่อและวัฒนธรรมตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นเสื่อมลดน้อยลง</p>	<p>ปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่น</p>
<p>การตรวจตราลาดตระเวน สอดส่องดูแลป่าชุมชน ขาดการมอบหมายหน้าที่และการจัดตั้งเวรยามดูแลป่าอย่างต่อเนื่อง มีการกระทำเพียงปีละครั้ง นอกจากนี้ ยังขาดบุคลากรที่จะทำการตรวจตรา ขาดงบประมาณสนับสนุน ขาดแรงจูงใจในการปฏิบัติงานขาดบุคลากรในการดำเนินการ</p>	<p>จัดหางบประมาณในการจัดเวรออกตรวจตราเดือนละ ๒ ครั้ง การให้ค่าตรวจตราดูแลป่าคนละ ๑๐๐ บาท ต่อครั้ง ให้รางวัลแก่ผู้มาแจ้งว่ามีผู้ตัดไม้ทำลายป่า ๒๐ เปอร์เซ็นต์ ของค่าปรับและชุดคณะกรรมการดูแลป่า</p>
<p>การบุกรุกที่ทำกินเพื่อการเกษตรและสร้างที่อยู่อาศัย และไม่สามารถบังคับใช้กฎระเบียบได้อย่างเคร่งครัด</p> <p>การใช้กฎหมายได้อย่างไม่จริงจัง มีกฎระเบียบ แต่ไม่มีผู้ปฏิบัติตามและกฎระเบียบไม่สามารถนำไปบังคับใช้ได้อย่างเคร่งครัดทั่วถึง ทำให้มีการลักลอบตัดไม้และทำลายป่า มีการต่อต้านของกลุ่มคนที่เข้าไปยึดครองเป็นที่ทำกิน ไม่มีการดำเนินการป้องกันไฟป่าและภัยธรรมชาติ</p>	<p>ระเบียบชุมชนควรจัดทำขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการรักษาป่าชุมชน</p> <p>การออกกฎระเบียบในการดูแล ต้องมีผู้นำที่เข้มแข็งกล้าที่จะบังคับใช้กฎอย่างจริงจัง</p> <p>ก่อนมีการออกกฎระเบียบทำการประชุมชาวบ้านและประกาศให้รู้ทั่วกัน ใครฝ่าฝืนจะถูกลงโทษปรับ</p>
<p>การทำแนวเขตป่าชุมชนที่ชัดเจนปัญหาที่จะเกิด ได้แก่ ไม่มีงบประมาณการติดป้ายไม้เพียงพอ ป่าชุมชนไม่มีแนวเขตป่าที่ชัดเจน มีเพียงป้ายป่าชุมชนที่ได้ติดตั้งไว้ข้างริมถนน ซึ่งมีสภาพที่ชำรุดบ้าง ตัวหนังสือหลุดลอกตลอดจนยังขาดงบประมาณในการดำเนินการจัดทำแนวเขตป่าชุมชนให้เห็นอย่างชัดเจนได้</p>	<p>การประชาสัมพันธ์หมู่บ้านและให้แจ้งชื่อผู้ที่เดือดร้อนในการทำแนวเขตป่าชุมชน และมาหาข้อยุติตามระเบียบและข้อตกลงกันไว้ แต่ก่อนว่าให้ใครถือครองที่ดินนั้น</p> <p>การทำแนวเขตป่าชุมชนควรมีหลักเขตให้เห็นแนวเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน ซึ่งควรขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล ในการซื้อเสาเขตหลัก</p>
<p>การป้องกันไฟป่าและภัยธรรมชาติ ส่วนใหญ่จะมีการดำเนินการป้องกันไฟป่า ในกรณีที่เกิดเหตุการณ์แล้ว แต่ไม่ได้ทำแนวเขตกันไฟป่าไว้กรรมการดูแลป่าชุมชนมีไม่เพียงพอในการตรวจพื้นที่ป่าอย่างสม่ำเสมอ มีการบุกรุกของชุมชนข้างเคียง ไฟไหม้ป่า การขาดความรู้ในการบำรุงรักษาและการขยายพันธุ์พืช</p>	<p>ประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าว เพื่อให้ชาวบ้านป้องกันและระมัดระวังเรื่องของการเกิดไฟป่า</p> <p>ขอสนับสนุนงบประมาณจากเครือข่าย ในการจัดซื้ออุปกรณ์ในการจัดทำแนวกันไฟ</p> <p>ขอความร่วมมือจากกลุ่มชาวบ้านในการช่วยกันจัดทำแนวกันไฟ</p>

ปัญหาและอุปสรรค	แนวทางแก้ไข
<p>การทยอยเผาใบไม้ในช่วงหน้าหนาวเผาบ่อยๆ เพื่อไม่ให้ไฟไหม้แรงทำให้ต้นไม้ไม่เสียหายมาก</p> <p>ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการป้องกันไฟ และการบุกรุกขายพื้นที่ทำกิน การดูแลป่าชุมชนซึ่งแต่เดิมนั้นได้มีการออกกฎระเบียบเกี่ยวกับป่าชุมชนของหมู่บ้านอยู่บ้าง แต่ไม่ได้มีการบังคับใช้กันอย่างจริงจัง เนื่องจากในหมู่บ้านยังเป็นสังคมระบบเครือญาติ</p>	<p>ควรที่จะมีการส่งเสริมให้ราษฎรได้รับความรู้ มีความเข้าใจในประโยชน์ที่จะได้รับจากการจัดการและดูแลรักษาป่าชุมชนโดยการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการป้องกันไฟป่า การปลูกป่า การดูแลรักษาป่าชุมชน และกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชนต่างๆ</p> <p>ขอความร่วมมือจากหมู่บ้านใกล้เคียงเพื่อเป็นกำลัง ช่วยเหลือกันในการจัดทำแนวกันไฟ</p> <p>ให้มีการจัดการสวัสดิการในด้านอุปกรณ์ดับไฟเบื้องต้น เพื่อป้องกันการได้รับอุบัติเหตุจากการเดินป่า</p> <p>ควรจัดส่งบุคลากรเข้ารับการอบรมวิธีการดับไฟป่าและควรจัดซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ในการดับไฟน้ำให้ครบทุกครัวเรือน</p>
<p>หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเรื่องป่าชุมชนขาดการประชาสัมพันธ์มีกิจกรรมกระตุ้นให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกหวงแหนให้ความสำคัญของป่าชุมชน</p>	<p>การให้เจ้าหน้าที่ของรัฐช่วยเหลือด้านวิชาการและงบประมาณ เช่น การฝึกอบรมการสัมมนาโปสเตอร์และป้ายประชาสัมพันธ์ต่างๆ สำหรับปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาป่าชุมชนให้ยั่งยืนนั้นก็คือภูมิปัญญาท้องถิ่น จารีตประเพณี บทบาทและหน้าที่ของผู้นำชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการกฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนและจิตสำนึกของชุมชน</p> <p>ควรประชาสัมพันธ์ข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนให้แก่ราษฎรได้รับทราบมากขึ้น ส่งเสริมให้กลุ่มราษฎรที่ได้รับข่าวสารมากและปานกลางได้เผยแพร่ และบอกเล่าให้กับกลุ่มที่ยังได้รับข่าวสารน้อยให้ได้รับมากขึ้น และมีการกระจายข่าวสารโดยหอกระจายข่าว และผู้ใหญ่บ้านที่เป็นสื่อ และแหล่งข่าวของราษฎรให้มีการประชาสัมพันธ์มากขึ้น ก็จะทำให้ราษฎรได้รับข่าวสาร และเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น</p>
<p>คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรม หาเช้ากินค่ำ ไม่รู้คุณค่า ความสำคัญของป่าชุมชน ไม่มีเวลามาร่วม</p>	<p>ควรจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้สอดคล้องกับชุมชนและกิจกรรมของหน่วยงานราชการ เช่น การปลูกป่าในวันสำคัญ ควรกำหนด</p>

ปัญหาและอุปสรรค	แนวทางแก้ไข
กิจกรรมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนและไม่ให้ความสนใจ	เขตป่าชุมชนบริเวณไหนที่ยังคงเป็นป่าสมบูรณ์และบริเวณไหนที่เป็นป่าเสื่อมโทรม เพราะจะได้รักษาบริเวณในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน สำหรับกิจกรรมหนึ่งที่ต้องจัดขึ้นก็คือโครงการบวชป่าชุมชน เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้กับชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกัน ควรจัดอบรมให้ความรู้กับชาวบ้าน การให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่
การให้ความรู้บางครั้งมีลักษณะที่เป็นวิชาการมากเกินไป ทำให้ยากแก่การเข้าใจทำให้ชาวบ้านเกิดความเบื่อหน่ายในการเข้าประชุม	ต้องการให้มีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามาให้ความรู้เป็นกันเองไม่มีความเป็นวิชาการมากเกินไป
ขาดงบประมาณในการจัดกิจกรรม เช่น ค่าเดินทาง ค่าอาหาร เบี้ยเลี้ยงเจ้าหน้าที่ เป็นต้นขาดอุปกรณ์ในการสำรวจและจัดทำแนวเขตป่า	ของบประมาณจากเครือข่าย หรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในคน เบี้ยเลี้ยง ค่าเดินทาง รวมทั้งค่าอาหาร ขออุปกรณ์หรืองบประมาณในการจัดซื้ออุปกรณ์ ในการเดินสำรวจและจัดทำแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
มีพื้นที่บางส่วนที่ไม่สามารถเข้าไปทำการสำรวจหรือจัดทำแนวเขตได้ เนื่องจากเป็นเขตพื้นที่ทับซ้อน	ขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ในการเข้ามาทำแผนที่เพื่อความชัดเจนของขอบเขตป่าระหว่างหน่วยงานราชการและชุมชน เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการทำแนวเขตป่า
ชาวบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่ยังมีผู้ทำลายซ้ำในบางจุด ป่ามีจำนวนน้อย และบางจุดมีขนาดเล็กเกินไป	เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ ควรมีการจัดทำป่าใหม่ โดยทำให้มีขนาดใหญ่ขึ้นและเพิ่มจำนวนแนวเขตให้เพียงพอกับขนาดของพื้นที่ ขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดทำขอบเขตพื้นที่ที่ชัดเจนรวมทั้งจัดทำแผนที่แนวเขตที่แน่นอน

ควรส่งเสริมในราษฎรได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้นเพื่อให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจในประโยชน์ที่จะได้รับจากการดูแลป่าชุมชน โดยจัดกิจกรรมการฝึกอบรมเกี่ยวกับการป้องกันไฟป่า การปลูกป่า การดูแลรักษาป่าชุมชน และจัดกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชนด้านต่างๆส่งเสริมให้ราษฎรได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชน โดยการให้กรรมการป่าชุมชนมีการกระจายข่าวสารตามหอกระจายข่าวของหมู่บ้านที่เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารที่สำคัญ และให้กลุ่มราษฎรที่เป็นสมาชิกทางสังคม

กับราษฎรกลุ่มที่มีส่วนร่วมในระดับสูงอยู่แล้วเป็นแกนนำช่วยประชาสัมพันธ์และเป็นสื่อในการชักชวนให้ราษฎรกลุ่มอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในการที่จะดูแลรักษาป่าชุมชนให้มากขึ้น และมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างถูกต้องเพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ และสามารถเอื้อประโยชน์ให้กับราษฎรตลอดไป

ตารางที่ ๔.๑๓ ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมด้านการดูแลป่าชุมชน

SWOT	ด้านการดูแลป่าชุมชน
จุดแข็ง	<ul style="list-style-type: none"> - มีการติดป้ายห้ามตัดไม้ในเขตป่าชุมชน - ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านออกตรวจปีละ ๑ ครั้ง - มีการกั้นแนวเขตป่าชุมชนบางจุดบริเวณแหล่งของต้นน้ำ น้ำออกสู่
จุดอ่อน	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ให้ความร่วมมือในการดูแล ปลูกป่าแล้วไม่มีการดูแลรักษา - ชาวบ้านยังมีการเข้าไปบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าชุมชน - ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่รู้ถึงผลกระทบ เมื่อป่าถูกทำลาย - ผู้นำขาดการดูแลรักษาอย่างจริงจัง
โอกาส	<ul style="list-style-type: none"> - การได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานทางภาครัฐและเอกชนและมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อบต. กรมป่าไม้เข้ามาช่วยดูแลสนับสนุนอย่างจริงจัง
อุปสรรค	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดงบประมาณในการดำเนินการดูแลรักษาป่าชุมชน - ยังไม่มีกฎหมายรองรับในส่วนของป่าชุมชน

ข้อเสนอแนะด้านการดูแลป่าชุมชน ดังนี้

๑. ปรับปรุงกฎระเบียบของป่าชุมชนให้มีความเคร่งครัด
๒. ดำเนินการจัดทำแนวเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน
๓. จัดตั้งกลุ่มการป้องกันไฟป่าในเขตป่าชุมชน
๔. จัดตั้งกลุ่มผู้ตรวจตราป่าชุมชน เพื่อแบ่งพื้นที่ดูแลและรับผิดชอบ
๕. จัดตั้งกองทุนพิทักษ์ป่าโดยจัดกิจกรรมตามประเพณีนิยม เพื่อหารายได้
๖. จัดโครงการฝึกออาชีพเพื่อเสริมรายได้ให้ราษฎรในชุมชน เพื่อป้องกันการบุกรุกป่า
๗. จัดการฝึกอบรมให้ความรู้แก่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในเรื่องการดูแลรักษาป่าอย่างถูกต้อง
๘. ออกกฎบังคับลงโทษผู้ที่บุกรุกป่าโดยกำหนดค่าปรับเพื่อใช้เป็นกองทุนในการบำรุงรักษาป่าชุมชน
๙. สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน วัด โรงเรียน ร่วมมือกันดูแล อนุรักษ์ ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

๔.๕.๒ ด้านการฟื้นฟูป่าชุมชน

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ จำนวน ๒๙ คน และจากการประชุมเชิงปฏิบัติการผู้เข้าร่วมประชุมที่เป็นตัวแทนกลุ่มย่อย ได้แสดงผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในสภาพแวดล้อมภายนอก ด้านการฟื้นฟูป่าชุมชน พบว่า

ตารางที่ ๔.๑๔ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขด้านการฟื้นฟูป่าชุมชน

ปัญหาและอุปสรรค	แนวทางแก้ไข
<p>ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจ เรื่องการฟื้นฟูป่าชุมชน ได้มีการจัดกิจกรรมปลูกป่าทดแทนในวันสำคัญ ในส่วนที่เสื่อมโทรม แต่ไม่มีการดูแลรักษาต้นไม้ที่ทำการปลูกใหม่ให้เจริญเติบโตต่อไป และมีเพียงบางส่วนในชุมชนที่ให้ความร่วมมือร่วมใจกันในการทำกิจกรรมต่างๆ</p>	<p>ให้เสนอหน่วยงานราชการให้เพาะพันธุ์ต้นไม้และนำมาปลูกในช่วงฤดูฝน</p>
<p>คนสมัยใหม่ขาดความรู้ความเข้าใจของการทำพิธีกรรมการเลี้ยงผี การสืบชะตาป่า และแม่น้ำ จึงทำให้เกิดความเชื่อและศรัทธาในเรื่องของพิธีกรรมต่างๆ น้อยลง และไม่สามารถอธิบายถึงความเชื่อและเหตุผลในการกระทำพิธีกรรมเลี้ยงผีต่างๆ ได้อย่างชัดเจนและถูกต้อง ให้คนรุ่นหลังฟัง จึงทำให้ชาวบ้านและคนรุ่นใหม่บางส่วนก็ขาดความศรัทธาเชื่อถือในเรื่องนี้ และไม่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องของการจัดทำพิธีกรรมความเชื่อของคนในชุมชน อีกทั้งมีคนไปร่วมพิธีกรรมน้อย การกำหนดวันเวลาอาจไม่เหมาะสม ตลอดจนขาดการดำเนินการทางพิธีกรรมปลูกป่าและการเลี้ยงผีป่าอย่างต่อเนื่อง</p> <p>แผนการจัดการและการป้องกันฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่ามีแนวทางการปฏิบัติไม่ชัดเจนและไม่นำมาปฏิบัติอย่างจริงจัง มีลักษณะของต่างคนต่างทำเป็นส่วนใหญ่ ทั้งทางภาครัฐภาคเอกชนและภาคประชาชน</p> <p>ชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมในการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนค่อนข้างน้อยและไม่ได้รับความสำคัญจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่</p>	<p>ให้ดำเนินการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก</p> <p>ให้ส่งเสริมประเพณีการบวชป่า เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของประชาชนในชุมชน</p> <p>ให้จัดทำโครงการเพาะกล้าไม้พื้นไม้กินได้ไม้เศรษฐกิจ เพื่อปลูกป่าทดแทน</p> <p>ให้สร้างความร่วมมือระหว่างราษฎรในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อกำหนดกติกาในการใช้ป่าร่วมกัน</p> <p>ให้จัดทำประชาคมเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการและกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างความเข้มแข็งในชุมชน</p>
<p>ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องการฟื้นฟูป่าชุมชน ได้มีการจัดกิจกรรมปลูกป่าทดแทนในวันสำคัญ ในส่วนที่เสื่อมโทรม แต่ไม่มีการดูแลรักษาต้นไม้ที่ทำการปลูกใหม่ให้เจริญเติบโตต่อไป และมีเพียง</p>	<p>จัดทำแผนขอเสนองบประมาณจากหน่วยงานในการจัดทำแผน</p> <p>ควรส่งเสริมให้ราษฎรได้ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนจากการฝึกอบรมทางด้านความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนในด้านต่างๆ ประโยชน์ที่จะได้รับการที่</p>

ปัญหาและอุปสรรค	แนวทางแก้ไข
<p>บางส่วนในชุมชนที่ให้ความร่วมมือร่วมใจกันในการทำกิจกรรมต่างๆ และขาดการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนที่ถูกต้องเหมาะสม</p>	<p>ราษฎรดูแลรักษาป่าชุมชน เพื่อให้ราษฎรที่มีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนต่ำได้รับรู้ถึงประโยชน์จากการอนุรักษ์ป่า มีความรู้สึกรัก ห่วงแหนป่า และอยากที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น</p>
<p>ขาดแคลนพันธุ์ไม้ กล้าไม้ ที่จะนำมาปลูกทดแทนพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายไป</p>	<p>ให้มีการจัดทำโรงเรือนในการเพาะชำกล้าไม้ไว้ในแต่ละหมู่บ้าน ขอสนับสนุนงบประมาณหรือการสนับสนุนในส่วนของกล้าไม้ พันธุ์ไม้</p>
<p>การกำหนดขอบเขตป่าชุมชนที่เป็นป่าสมบูรณ์ และเป็นป่าเสื่อมโทรม ให้เป็นป่าอนุรักษ์ ไม่ได้มีการกำหนดขอบเขตที่แน่นอน ยังคงมีการลักลอบตัดไม้ในป่าชุมชน ทำให้ป่าไม้ลดจำนวนลงเรื่อย ๆ ตลอดจนมีการเคลื่อนย้ายป้ายป่าชุมชนไปตั้งไว้ที่อื่น การกำหนดขอบเขตอาจทำให้คนที่มิใช่ไร่นาที่เดียวไม่มีที่ทำกิน ไร่ที่อยู่อาศัย และยังทำให้ผู้ที่ครอบครองเขตพื้นที่ป่าชุมชนเกิดความไม่พอใจ และได้รับความเดือดร้อนบางครั้ง ในชุมชนไม่ค่อยรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ในส่วนที่จะทำการปลูกต้นไม้ทดแทนในพื้นที่เสื่อมโทรมนั้น ไม่มีต้นไม้เพียงพอที่จะทำการปลูก</p> <p>บางพื้นที่ป่ามีขอบเขตกว้าง ไม่สามารถทำการสำรวจได้ทั้งหมดในครั้งเดียว โดยมีกำลังคนหรือแรงงานในพื้นที่ที่จะทำได้บางส่วนเท่านั้น พื้นที่ป่าบางส่วนซ้อนทับกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ ทำให้แนวเขตป่าในบางจุดไม่ชัดเจน</p>	<p>จัดประชุมผู้ประสานงานเพื่อทำการชี้แจง และขอความร่วมมือจากชาวบ้านในการเข้าร่วมกิจกรรมการเดินสำรวจป่า เพื่อให้การดำเนินการให้งานไปอย่างมีประสิทธิภาพ</p> <p>ให้มีการติดป้ายเพิ่มในบางจุด โดยเฉพาะในจุดที่ไม่สามารถจะเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เพื่อจะได้ไม่นำไปสู่ความขัดแย้งในพื้นที่ป่า เช่น ในบริเวณพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของชุมชน</p>
<p>ขาดความร่วมมือจากชาวบ้านที่จะมาร่วมกิจกรรมการปลูกต้นไม้ทดแทน เมื่อปลูกแล้วต้นไม้ที่ทำการปลูกใหม่ก็จะตาย เนื่องจากการขาดน้ำหรือถูกไฟป่าเผาไหม้ หรือถูกทำลายจากคนและสัตว์ต่าง ๆ และใช้ระยะเวลาในการเจริญเติบโตช้า</p>	<p>ขอความร่วมมือและประสานงานกับเจ้าหน้าที่ราชการในการให้การสนับสนุน และเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชน</p>

ปัญหาและอุปสรรค	แนวทางแก้ไข
<p>ลักษณะภูมิประเทศบางส่วนไม่เอื้ออำนวยในการเดินสำรวจการเดินสำรวจป่า ในบางครั้งไม่มีเจ้าหน้าที่จากทางราชการเข้ามาดูแล</p> <p>บางพื้นที่ยังมีผู้บุกรุกถางป่า เพื่อใช้เป็นที่ทำกินและสร้างที่อยู่อาศัยมีการแสวงหาที่ทำกินใหม่เพื่อใช้ทำการเกษตร เพราะมีความเชื่อว่า ดินใหม่จะใช้ทำการเกษตรดีมีความอุดมสมบูรณ์ ดีกว่าที่ดินเดิมซึ่งมีการเสื่อมสภาพไป</p> <p>บางท่านยังมีความคิดว่าการอนุรักษ์ป่ามากเกินไป จะทำให้ชาวบ้านไม่มีที่ทำกินตลอดจนชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของป่าชุมชน ยังคงขาดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ป่าชุมชน จึงทำให้ขาดความร่วมมือกันในการชุมชนและยังมีการล่าสัตว์ป่า เพื่อไปจำหน่ายที่อื่น ต้นไม้ที่ได้ทำการปลูกทดแทนใหม่นั้นก็จะตายไป</p>	

ตารางที่ ๔.๑๕ ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมด้านการฟื้นฟูป่าชุมชน

SWOT	ด้านการฟื้นฟูป่าชุมชน
จุดแข็ง	<ul style="list-style-type: none"> - มีการรณรงค์การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในโรงเรียน - ชาวบ้านปลูกป่าทดแทนปีละครั้ง
จุดอ่อน	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวบ้านไม่ค่อยมีการดูแลรักษาฟื้นฟูป่าชุมชน - ชาวบ้านลักลอบตัดไม้กันอยู่ประจำ - ชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจในการฟื้นฟูป่าชุมชน - ผู้นำหมู่บ้านขาดความเข้มแข็งในการฟื้นฟูป่าชุมชนของหมู่บ้าน - ไม่มีการดูแลต้นไม้หลังการปลูกป่าแล้ว
โอกาส	<ul style="list-style-type: none"> - รัฐบาลให้การสนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูป่าชุมชน - ต้นไม้ในป่าชุมชนสามารถเจริญเติบโตได้ตามธรรมชาติ - สามารถฟื้นฟูสภาพป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง - มีการปลูกป่าทดแทนสม่ำเสมอ
อุปสรรค	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่มีงบประมาณในการฟื้นฟูป่าชุมชน - ผู้มีอิทธิพลที่ได้เข้าไปยึดครองพื้นที่ป่าชุมชน - การเกิดไฟป่าและพื้นดินแห้งแล้งในเขตป่าชุมชน

ข้อเสนอแนะด้านการฟื้นฟูป่าชุมชน ดังนี้

๑. ตัดป่ายั้วรณรงค์ฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน
๒. ทำการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นให้กับป่าชุมชน
๓. ส่งเสริมให้นักเรียนเป็นตัวอย่างในการสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชน
๔. ส่งเสริมการปลูกป่าทดแทนปลูกหญ้าแฝกตามไหล่เขาและแหล่งต้นน้ำ
๕. ขอพันธุ์กล้าไม้จากกรมป่าไม้ขอความร่วมมือจากชาวบ้านและนักเรียนมาช่วยปลูกป่า
๖. มีการวางแผนปลูกป่าเป็นระบบและมีการตรวจสอบอย่างเข้มงวดของคณะกรรมการป่าชุมชน
๗. สร้างกลุ่มแกนนำจากพระสงฆ์และโรงเรียน เพื่อเป็นผู้ไกล่เกลี่ยกรณีมีความขัดแย้งกันในชุมชน
๘. ทำการปลูกพืชคลุมดินและปลูกต้นไม้โตเร็วตามแนวร่องน้ำ เพื่อรักษาความชุ่มชื้นและยึดผิวดิน
๙. ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้กับชุมชนโดยผ่านหอกระจายข่าวในหมู่บ้าน เพื่อสร้างจิตสำนึกการรักป่าอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืนให้กับชุมชน

๔.๕.๓ ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ จำนวน ๒๙ คน และจากการประชุมเชิงปฏิบัติการผู้เข้าร่วมประชุมที่เป็นตัวแทนกลุ่มย่อย ได้แสดงผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในสภาพแวดล้อมภายนอก ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน พบว่า

ตารางที่ ๔.๑๖ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขด้านการใช้ประโยชน์

ปัญหาและอุปสรรค	แนวทางแก้ไข
แหล่งเรียนรู้ในเรื่องป่าชุมชนมีน้อยและหน่วยงานราชการไม่ได้สร้างองค์ความรู้ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ในทุกๆ ด้าน	ให้หน่วยงานราชการเข้ามาดูแล และให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของป่า จัดอบรมให้ความรู้การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อทำผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายและมีคุณภาพมากขึ้น จัดสรรงบประมาณสนับสนุนการจัดตั้งร้านค้าชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้จากการทำผลิตภัณฑ์จากป่าชุมชนจำหน่าย
กฎเกณฑ์หรือข้อบังคับในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกัน ยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนและแน่นอน ซึ่งบางครั้งเกิดจากความไม่เข้มแข็งของผู้นำ และเกิดความเกรงใจในระบบเครือญาติ ผลผลิตที่ได้จากป่าชุมชนของหมู่บ้านยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชน	ควรมีข้อตกลงหรือกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกัน ให้ชาวบ้านได้รับทราบโดยทั่วกัน จัดระบบการการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนตามทรัพยากรที่มีตามช่วงระยะเวลา

ปัญหาและอุปสรรค	แนวทางแก้ไข
<p>ที่จะนำมาใช้อุปโภคบริโภค ซึ่งมีความต้องการมากขึ้นและมีปริมาณน้อยลง บางอย่างก็หมดไป</p> <p>ผู้นำหมู่บ้านไม่ได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่ชัดเจนแน่นอน ตลอดจนงานที่ทำลายป่าชุมชนถูกทำลายโดยการบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อทำการเกษตรการลักลอบตัดไม้ในเขตป่าชุมชน การหาของป่าไม่ถูกวิธีความแห้งแล้งของพื้นที่ป่าและการเกิดไฟป่า</p> <p>เนื่องมาจากมีการช่วงชิงผลประโยชน์ ทำให้ป่าชุมชนถูกทำลายมากขึ้นเรื่อย ๆ ธรรมชาติในป่ามีจำกัด ทำให้พืชผักหรือผลผลิตจากป่าชุมชนเจริญเติบโตไม่ทันต่อการใช้สอย</p> <p>ปัญหาการใช้สอยป่าชุมชนร่วมกัน เช่น การตัดไม้ใหญ่ไม่มีกฎระเบียบที่แน่นอนและมีการเก็บของป่าอย่างไม่ถูกวิธี ปัญหาการบังคับใช้ข้อตกลงหรือกฎในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนคือการไม่มีกฎระเบียบที่แน่นอน ผลผลิตหรือสิ่งที่ได้จากป่าชุมชนของหมู่บ้านในปัจจุบัน ผลผลิตลดน้อยลงไม่เพียงพอต่อความต้องการและผลผลิตบางอย่างหมดไปเลย</p> <p>ผลผลิตที่ได้จากป่าชุมชนของหมู่บ้านไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชนที่จะนำมาใช้ประโยชน์อุปโภคและบริโภคของป่ามีปริมาณลดน้อยลงเรื่อย ๆ ไม่มีความหลากหลายของผลผลิต ขนาดรูปร่างของผลผลิตเล็กลงคุณภาพไม่ดีเหมือนแต่ก่อนของป่าในป่าชุมชนหายากมากขึ้นบางอย่างเหลือน้อยลง บางอย่างถูกทำลายจนสูญหายไป พืชบางชนิดกำลังจะหมดไป ไม่มีความหลากหลายและไม่เพียงพอกับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ป่าชุมชนเริ่มเสื่อมโทรมแห้งแล้ง</p>	

ราษฎรที่มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมาก มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าราษฎรที่มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนน้อย ซึ่งป่าชุมชนแห่งนี้ราษฎรได้มีการเก็บเห็ดไว้เพื่อใช้กิน และสามารถนำไปขายเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับครัวเรือนได้ มีไม้พื้่นไว้ใช้และพืชผักป่า เช่น ดอกกระเจียว ผักตั่วไว้ประกอบอาหาร เป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนดังนั้นควรมีการส่งเสริมให้ราษฎรมีความรู้ ความเข้าใจในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างฉลาดและถูกต้อง ให้นำหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องชี้ให้ราษฎรเห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากป่าชุมชน และส่งเสริมให้ราษฎรเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าอย่างถูกวิธีและเหมาะสม เพื่อให้ราษฎรเห็นประโยชน์จากการมีป่าชุมชน อยากที่จะเข้าร่วมดูแลรักษา จัดการป่าชุมชน และให้มีใช้ตลอดไป

ตารางที่ ๔.๑๗ ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

SWOT	ด้านการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน
จุดแข็ง	<ul style="list-style-type: none"> - มีของป่าสามารถหาอุปโภคบริโภคได้ตามฤดูกาลและอยู่ใกล้กับชุมชน - บางป่าชุมชนมีแหล่งต้นน้ำในเขตป่าชุมชน
จุดอ่อน	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวบ้านส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการนำของป่าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน - ไม่สามารถตั้งกฎกติกาในการใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างเคร่งครัด - มีการบุกรุกเพื่อใช้เป็นที่ทำกินทางการเกษตรและที่อยู่อาศัย
โอกาส	<ul style="list-style-type: none"> - ได้งบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลมาส่งเสริมอาชีพในชุมชน - มีกฎกติกาการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่นำไปใช้ได้อย่างเคร่งครัด - ชุมชนได้รับการฝึกอาชีพจากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน
อุปสรรค	<ul style="list-style-type: none"> - มีการเข้าไปบุกรุกป่าชุมชนโดยไม่คำนึงถึงผลจะตามมา - คนต่างถิ่นเข้ามาเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ที่มีในป่าชุมชนของหมู่บ้าน - เกิดความแห้งแล้งในเขตป่าชุมชนทำให้พืชบางชนิดที่ใช้เป็นอาหารไม่มีการเจริญเติบโต - ต้นน้ำป่าชุมชนมีน้ำปริมาณน้อย ไม่เพียงพอที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในช่วงฤดูแล้ง

มีข้อเสนอแนะด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ดังนี้

๑. การออกกฎระเบียบเรื่องการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีการประชาคมหาข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับป่าชุมชนตามแบบฟอร์มที่ได้ทำการตกลงกันไว้

๒. การออกกฎและระเบียบการจัดการจัดสรรผลผลิตตามต้องการและความจำเป็น ให้มีการกำหนดขนาดของต้นไม้ที่จะตัด และทำหนังสือขอตัดไม้จากคณะกรรมการที่ดูแลป่ามีการหวงห้ามเฉพาะต้นไม้ต่างๆ ส่วนผลผลิตอื่น ๆ ให้เก็บหาได้ตามความต้องการของคนในชุมชนและต่างถิ่น

๓. จัดทำโครงการพัฒนาให้ป่าชุมชนเป็นแหล่งอาหารและส่วนป่าพืชสมุนไพรของชุมชน

๔. ส่งเสริมการปลูกไม้ ๓ อย่าง ได้ประโยชน์ ๔ อย่าง

๕. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมของป่าให้สวยงาม เพื่อใช้เป็นสถานที่พักผ่อนลดการบุกรุก

๖. ส่งเสริมการพัฒนาอาชีพเกษตรแบบผสมผสานในชุมชน

ผู้วิจัยจึงได้เสนอให้มี (๑) การรักษา ฟื้นฟู และการสร้างสมดุลการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (๒) ส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนให้เป็นแหล่งอาหารและพืชสมุนไพร (๓) สนับสนุนการปลูกไม้ ๓ อย่าง ได้ประโยชน์ ๔ อย่าง (๔) ปรับปรุงและพัฒนาป่าชุมชนให้เป็นแหล่งสร้างผลิตภัณฑ์ประจำชุมชนอย่างต่อเนื่อง

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการหมุนเวียนของทรัพยากร เช่น น้ำ ป่าไม้ ถ้าหมุนเวียนได้ดีจะทำให้ทรัพยากรแต่ละอย่างไม่หมดสิ้น แต่ทรัพยากรบางอย่างก็มีจำกัดสูญสิ้นไป เมื่อใช้หมดในปัจจุบันความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีมากขึ้น เมื่อทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้ไปมากเกินไป เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่าก็อาจหมดสิ้นไปได้ การใช้ทรัพยากรจึงยึดหลักการใช้อย่างประหยัดให้เกิดผลดีที่สุด เพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมให้มากที่สุด และใช้ให้นานที่สุด การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดการสูญเปล่ามากที่สุด

๔.๖ แนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ เพื่อหาแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้นำเสนอแนวทางในประเด็นต่างๆ พรรณนาเชิงวิเคราะห์ ดังนี้

๔.๖.๑ การสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

๑. กิจกรรมการจัดประชุมในระดับชุมชน จะมีลักษณะเป็นการจัดสัมมนา การแลกเปลี่ยน และระดมความคิดเห็นถึงปัญหาในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่แบบไม่เป็นทางการ มีการถกเถียงปัญหาเพื่อหาข้อตกลงร่วมกันตามสภาพจริงในพื้นที่ รวมทั้งจะได้มีการติดตามการเปลี่ยนแปลงสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจับประเด็นมาหาบทสรุปข้อตกลงร่วมกัน ในการจัดประชุมทางเครือข่ายก็ได้มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แก่ชุมชน จากองค์กรภายนอกหรือหน่วยงานรัฐ ในรูปแบบการจัดอบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน เป็นต้น โดยเชิญวิทยากรหรือนักวิชาการที่มีประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากร เช่น กลุ่มคนที่มีความรู้ในการใช้ประโยชน์จากป่า กลุ่มคนที่มีองค์ความรู้ในเรื่องพืช อาหาร ไม้ใช้สอย หรือกลุ่มคนที่มีองค์ความรู้ในเรื่องสมุนไพร เป็นต้น มาให้ความรู้แก่ชาวบ้าน

๒. กิจกรรมการคืนสำรวจ เพื่อจัดทำแนวเขตเดินป่า พื้นที่ป่าของแต่ละพื้นที่ชุมชน เพื่อกำหนดและเป็นฐานข้อมูลอ้างอิงในการกำหนดพื้นที่แนวป่า ในการเดินสำรวจอาจจะมีการขอความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ ซึ่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เดินสำรวจไปพร้อมๆ กับกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อให้ชาวบ้านได้ทราบแนวเขตป่า เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการรักษาป่าของตนเอง เพราะในบางพื้นที่มีการซ้อนทับกันหรือมีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าเหลื่อมล้ำกัน ระหว่างเขตป่าในการเดินสำรวจและแบ่งแนวเขตป่า จะต้องให้ตัวแทนชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ได้รับทราบและเห็นชอบในพื้นที่

หรือแนวเขต เพราะเมื่อลงมือปฏิบัติจะได้เกิดความผิดพลาดน้อยที่สุด เป็นการสะท้อนให้เห็นการสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าร่วมกัน

๓. กิจกรรมการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ ตั้งกฎระเบียบเพื่อนำมาใช้ควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกันของชุมชน รวมทั้งการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชาวบ้าน ในการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่เป็นผู้กำหนดว่า พื้นที่ใดในบริเวณป่าชุมชนจะเหมาะสมสำหรับที่จะเป็นป่าอนุรักษ์ และจะได้กำหนดแนวเขตป่าอนุรักษ์ที่จะดูแล ป้องกัน และรักษาป่าร่วมกัน เพราะกลุ่มชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ย่อมรู้จักและเข้าใจถึงสภาพพื้นที่ได้ดีกว่า

๔. กิจกรรมการติดป้ายแนวเขตป่าชุมชน จัดทำเพื่อให้มีความชัดเจนในแนวเขตป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพื้นที่ป่าที่มีอาณาเขตป่าติดต่อกันจะทำให้การอนุรักษ์ป่าไม่มีประสิทธิภาพ กิจกรรมนี้เกิดขึ้น เนื่องจากเริ่มมีปัญหาการมีแนวเขตที่ไม่ชัดเจน ทำให้มีชาวบ้านบางกลุ่มขยายพื้นที่ทำกินลุกล้ำเข้าไปในพื้นที่ป่าชุมชน จึงมีการติดป้ายบอกเขต เพื่อแยกพื้นที่ออกมาให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งกลุ่มชาวบ้านจะได้รับทราบแนวเขตป่าชุมชนของหมู่บ้านได้อย่างถูกต้อง

๕. กิจกรรมการทำแนวกันไฟ ชุมชนจะเดินสำรวจข้อมูลในพื้นที่ป่าที่อาจเสี่ยงต่อการเกิดไฟป่า รวมทั้งจากภัยธรรมชาติและการกระทำของมนุษย์ ในการร่วมกันสร้างพื้นที่แนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟ รวมทั้งการร่วมมือกันของชาวบ้านในการดับไฟป่า ในกิจกรรมนี้อาจจะต้องมีการจัดซื้ออุปกรณ์ดับไฟป่าและอุปกรณ์ที่จำเป็นในการป้องกันไฟป่า หรืออุปกรณ์ที่นำมาทำแนวกันไฟ

๖. กิจกรรมการเดินสำรวจป่า เพื่อช่วยสนับสนุนให้ชาวบ้านได้รับทราบข้อมูลพื้นที่ป่าชุมชนว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร มีพื้นที่มากเท่าใด และใครควรเป็นผู้เข้ามารับผิดชอบดูแลพื้นที่ป่าส่วนใดบ้าง เพื่อให้ทราบสถานการณ์ของพื้นที่ป่าชุมชนว่ามีการเปลี่ยนแปลง หรือว่ามีปัญหาอะไรเกิดขึ้นในพื้นที่บ้าง รวมทั้งสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านรู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรในป่าชุมชน

๗. กิจกรรมการฟื้นฟูป่า ทั้งในลักษณะของการจัดการ การบำรุงรักษาและการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของป่าและช่วยกันดูแลรักษาป่าเพิ่มมากขึ้น อาจมีข้อตกลงร่วมกันระหว่างชาวบ้านว่าต้องการปลูกพืชอะไรในพื้นที่นั้น เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพันธุ์ไม้ที่ต้องการ ทั้งนี้ จะได้มีการประสานงานขอสนับสนุนพันธุ์กล้าไม้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การใช้กระบวนการการสร้างข้อตกลงร่วมกัน เพื่อสร้างบรรทัดฐานและพฤติกรรมร่วมให้เกิดขึ้น เช่น การออกกฎกติกาฉบับที่ใช้ในการจัดการป่าชุมชน เพื่อให้ทุกคนรู้ว่ามีอะไรบ้างและยินดีปฏิบัติตาม จึงควรมีการสร้างกระบวนการการสร้างข้อตกลงร่วมกัน เพื่อสร้างบรรทัดฐานและพฤติกรรมร่วมให้เกิดขึ้นในแต่ละด้าน ดังนี้

๑. หน่วยงานภาครัฐในระดับจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรนำทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าชุมชนมาสร้างเป็นองค์ความรู้ในการทำแผนงานการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางระบบนิเวศวิทยาของชาวบ้านและผู้มาเยี่ยมชม

๒. การรวบรวมทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าชุมชน ตลอดจนประวัติศาสตร์ชุมชนในท้องถิ่น มาจัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่ให้ความรู้ในมิติต่าง ๆ เพื่อถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจแหล่งท่องเที่ยวเชิงระบบนิเวศ เพื่อสร้างรายได้เสริมให้แก่คนในชุมชน

๓. การจัดอบรมให้ความรู้และส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชน เด็ก และเยาวชน ให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งการอนุรักษ์ป่าชุมชนในท้องถิ่นของตนเอง

๔. การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงระบบนิเวศวิทยา ในพื้นที่ในระดับอำเภอและระดับตำบลผ่านเว็บไซต์ และสื่อสาธารณะต่าง ๆ

๔.๖.๒ การสร้างเครือข่ายสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ

๑. จากผลการออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ เพื่อรองรับการอนุรักษ์ธรรมชาติให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ได้ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของในการดูแลรักษาป่าอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เช่น การควบคุม การจัดการผลประโยชน์ป่าชุมชน จึงควรเร่งให้มีการสำรวจและจัดตั้งป่าชุมชน การจัดการป่าชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่า

๒. ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เพื่อให้เข้ามาให้การสนับสนุน เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) มูลนิธิสืบนาคะเสถียร และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ฯลฯ ได้จัดค่ายเยาวชนศึกษามาเข้าค่ายเพื่อการเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติ เพื่อให้เยาวชนในท้องถิ่นรู้จักและเข้าใจธรรมชาติ สามารถใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติได้อย่างสันติ

๓. ควรให้ความรู้ทางด้านวิชาการ เช่น มีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ที่มีความชำนาญหรือเชี่ยวชาญพิเศษ มาดูแลงานการฝึกอบรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ให้อยู่ภายใต้ขีดความสามารถที่ชาวบ้านจะดำเนินการและอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

๔. ควรจัดตั้งหน่วยประชาสัมพันธ์เคลื่อนที่ในระดับจังหวัดและปฏิบัติงานหมุนเวียนไปตามอำเภอต่างๆ เพื่อประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านเรียนรู้ประโยชน์ของการรักษาป่า ผลเสียที่ได้รับจากการทำลายป่า

๕. ควรหมั่นออกตรวจสอบ ติดตามประสานงานกับกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ที่มีการจัดการป่าชุมชน แล้วรวบรวมวิเคราะห์ปัญหาในพื้นที่ เพื่อให้ทราบวิธีและขั้นตอนการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน ให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง และเกิดประโยชน์สูงสุด

๖. การจัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน เช่น หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน องค์กรชุมชน ให้มีการติดต่อประสานงานกัน ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเสนอและแก้ไขปัญหา ให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเป็นหน่วยงานสนับสนุนทั้งในด้านความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนและปัจจัยที่จำเป็นในการดำเนินงาน องค์กรเอกชนสนับสนุนเงินงบประมาณบุคลากร เพื่อให้องค์กรชุมชนที่ดูแลรักษาป่าชุมชนท้องถิ่นได้ร่วมกันจัดการป่าชุมชน และภาครัฐไม่ควรกำหนดนโยบายในลักษณะสั่งการจากเบื้องบนลงมาล่าง แต่การจัดการควรจะเป็นจากความต้องการของชุมชนอีกด้วยเช่นกัน

๔.๗ สรุปวิเคราะห์องค์ความรู้

กระบวนการจัดการการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ คือ การแก้ไขปัญหาครบวงจร คืออริยสัจ ๔ หลักแห่งการพึ่งพาระบบนิเวศ คือ สัปปายะ ๗ การปลูกจิตสำนึกการจัดการระบบนิเวศ คือ ความกตัญญู การใช้ทรัพยากร คือ สันโดษ ๓ การเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม คือ กัลยาณมิตร การตระหนักถึงคุณค่าของระบบนิเวศ คือ สติสัมปชัญญะ และจากการ

จัดกิจกรรมต่างๆ การให้ความรู้ในการปฏิบัติตนมาบูรณาการการดำเนินงานเพื่อสร้างคุณค่าให้กับชุมชนและสังคม ทำให้ได้แผนปฏิบัติการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนทั้ง ๔ แผนงาน ดังนี้

๑. แผนพัฒนาป่าชุมชน

- ๑.๑ พัฒนาความพร้อมขององค์กรชุมชนที่จะเป็นแกนนำในการพัฒนาป่า ชุมชน
- ๑.๒ รมรงค์สร้างความเข้าใจและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าชุมชน
- ๑.๓ ประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อขอขึ้นทะเบียนป่าชุมชน

๒. แผนพัฒนาองค์กรและเครือข่ายการจัดการป่าชุมชน

- ๒.๑ สร้างเครือข่ายความร่วมมือการอนุรักษ์ในพื้นที่
- ๒.๒ พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่า
- ๒.๓ ส่งเสริมความรู้และทักษะในการจัดการองค์กร

๓. แผนการพัฒนากระบวนการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

- ๓.๑ การอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า
- ๓.๒ การกำหนดแนวเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน
- ๓.๓ ปลุกสร้างจิตสำนึกการป้องกันการบุกรุกทำลายป่า
- ๓.๔ การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
- ๓.๕ การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากป่า
- ๓.๖ การป้องกันไฟป่า การพัฒนากฎระเบียบการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า
- ๓.๗ การสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อสืบทอดการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

๔. แผนการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติของป่าชุมชน

๔.๑ การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการป้องกันการบุกรุก เช่น ออกบทลงโทษแก่ผู้ที่บุกรุกและทำลายป่าไม่อย่างเด็ดขาดและจริงจัง ควบคู่กับการประชาสัมพันธ์เพื่อขอความช่วยเหลือรวมไปถึงการแบ่งหรือทำแนวเขตให้ชัดเจนเพื่อลดปัญหาการบุกรุกป่าไม้

๔.๒ การปลูกป่าทดแทน เป็นแนวทางในอนุรักษ์รูปแบบหนึ่ง ซึ่งทุกหน่วยงานดำเนินการให้มีการปลูกป่าทดแทนพื้นที่ป่าที่เสื่อมสภาพและทำการส่งเสริมหรือรณรงค์เกี่ยวกับการปลูกป่าทดแทน

๔.๓ การนำไม้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ใช้อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ เช่น ไม้ที่เหลือจากการแปรรูปแล้ว สามารถนำไปเป็นวัตถุดิบทำไม้อัด เศษไม้ก็สามารถนำไปทำถ่าน

๔.๔ การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของประเทศชาติให้คงอยู่และมีใช้เพียงพอ

๔.๕ การสร้างความร่วมมือกับองค์กรภายนอก (พหุสามัคคี) ในการดำเนินงานเชิงรุก ต้องมีการพัฒนาภาคปฏิบัติ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกไม้ ๓ อย่าง ได้ประโยชน์ ๔ อย่าง ซึ่งเน้นการพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือและการดูแลและช่วยเหลือจากเครือข่ายในชุมชนในการให้บริการด้านป่าชุมชน

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จึงเป็นเรื่องของประชาชนทุกคน มิใช่เพียงแต่เป็นเรื่องของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งเท่านั้น ทุกฝ่ายจะต้องให้ความร่วมมือกัน สร้างความรู้

ความตระหนักให้แก่เยาวชนได้เห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ว่ามีความสำคัญอย่างไร พร้อมทั้งให้การส่งเสริมและรณรงค์ได้อย่างทั่วถึง เพื่อช่วยให้การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง

๔.๘ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้นำคำตอบจากโจทย์วิจัยมาตอบปัญหาต่าง ๆ เพื่อประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะทำให้เกิดผลกระทบต่อการดำเนินงานทั้ง ๔ ส่วน ดังนี้

๔.๘.๑ ผลกระทบต่อป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑. เกิดการจัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชน เพื่อยกระดับการทำงานของพระสงฆ์แกนนำ ให้ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรทางพระพุทธศาสนา ภายใต้กลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. สร้างสมรรถนะและเพิ่มขีดความสามารถของพระสงฆ์ ให้มีพระสงฆ์พัฒนาเพิ่มขึ้น ขยายผลการทำงานในเชิงพื้นที่รองรับงานอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

๓. เสริมสร้างขีดความสามารถพระสงฆ์ที่ส่งเสริมการร่วมมือในการถอดบทเรียนจากพระสงฆ์นักพัฒนา ให้เข้าใจบทบาทการพัฒนาชุมชนก้าวสู่เส้นทางพระสงฆ์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๔.๘.๒ ผลกระทบต่อหน่วยงานราชการ เอกชน และชุมชน

๑. ทำให้ชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับ มีการประสานงานและบูรณาการการทำงานด้านป่าชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

๒. คณะกรรมการป่าชุมชนได้จัดโซนพื้นที่ และมอบหมายให้แต่ละชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้ร่มรื่นและน่าอยู่กัน ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้ป่าชุมชนก็ได้

๓. โรงเรียนจัดกิจกรรมให้บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ลงพื้นที่ปลูกป่า ดูแล และรักษาป่า ร่วมกับอาสาสมัคร และเรียนรู้กิจกรรมของศูนย์อนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธ

๔. กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน มีความมั่นใจในบทบาทของพระสงฆ์ที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และช่วยเหลือป่าชุมชนร่วมกับวัดได้ เช่น การบูรณาการงานด้านนิเวศวิทยาเข้ากับหลักพุทธธรรมผ่านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

๔.๘.๓ ผลกระทบต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๑. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้จัดทำแผนงานและโครงการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมดำเนินการต่อเนื่อง

๒. สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กำหนดแผนให้มีวัดส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและจัดตั้งเครือข่ายที่เน้นด้านการสร้างความสมดุลและการรักษา

ต้นทุนทางธรรมชาติทั้ง ๔ ด้าน โดยให้พระสงฆ์และแกนนำเครือข่าย มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๔.๘.๔ ผลกระทบต่อมหาวิทยาลัย

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้บูรณาการงานสร้างความสมดุลและการ รักษาต้นทุนทางธรรมชาติในหลักสูตรการเรียนการสอน เพื่อให้พระนิสิตและคณาจารย์ได้ตระหนักใน หน้าที่และความสำคัญทั้งด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและด้านสาธารณสุขสงเคราะห์

๒. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดตั้งศูนย์การสร้างความสมดุลและการ รักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ เพื่อให้คณะนิสิตและประชาชนได้เรียนรู้แนวทางการสร้างความ สมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธและวิถีชุมชน

๓. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้สนับสนุนให้มีการเรียนการสอนนอก ห้องเรียน โดยจัดกิจกรรมให้นิสิตลงพื้นที่ป่าชุมชน ส่งผลให้ประชาชนเห็นภาพลักษณ์พระสงฆ์ไทยกับ การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ

๔.๙ การถอดบทเรียนจากงานวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่อง การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ ของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถถอดบทเรียนได้ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑. การยกระดับงานเครือข่ายป่าชุมชนให้พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมกับกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างเป็นทางการ ในระยะหลังสังคมมีการเปลี่ยนแปลง มีพระสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า “พระสงฆ์นักพัฒนา” ทำงานโดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตชาวบ้านผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับการจัดตั้งหน่วยอบรม ประชาชนประจำตำบล และงานอื่นๆ อีกมากมาย เพื่อให้บทบาทการทำงานของพระสงฆ์มี หลากหลายมิติยิ่งขึ้น โดยใช้พลังการมีส่วนร่วมของเครือข่ายเป็นตัวขับเคลื่อน จึงจะทำให้บทบาท พระสงฆ์สามารถเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาตามบริบทของพื้นที่ เช่น การส่งเสริมป่าชุมชนใน ๓ รูปแบบ ให้แพร่หลาย คือ ๑) ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ ๒) ป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ และ ๓) ป่าชุมชนแบบ อเนกประสงค์ ผู้วิจัยจึงได้เสนอให้มี (๑) การรักษา การฟื้นฟู การสร้างสมดุล การอนุรักษ์และใช้ ประโยชน์อย่างยั่งยืน (๒) ส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนให้เป็นแหล่งอาหารและพืชสมุนไพร (๓) สนับสนุนการปลูกไม้ ๓ อย่าง ได้ประโยชน์ ๔ อย่าง (๔) ปรับปรุงและพัฒนาป่าให้เป็นแหล่ง ผลิตภัณฑ์ของชุมชน จะได้เห็นสภาพความเป็นจริงของการจัดการป่าชุมชน แล้วเกิดความรู้ความ เข้าใจในการจัดการป่าชุมชน การอนุรักษ์ป่าชุมชน การฟื้นฟูป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์จากป่า ชุมชน มาพัฒนาเป็นกลยุทธ์ แล้วนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาป่าชุมชนต่อไป

๒. การสร้างเครือข่ายป่า เพื่อช่วยเหลือชุมชนโดยไม่หวังผลตอบแทน ให้ชาวบ้านและพระสงฆ์มีปณิธานและจิตอาสาการทำงานร่วมกันตามหลักสาราณียธรรม ๖ ในการทำงานแบบมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนพัฒนา การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล เพื่อให้สามารถนำหลักสาราณียธรรมมาเป็นเครื่องมือประสานการทำงานเป็นทีม ทำให้เกิดความสุขในการทำงาน และประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย หลักสาราณียธรรมจึงเป็นหลักที่สร้างบรรยากาศการทำงานแบบมีส่วนร่วมตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา

๓. การเผยแผ่ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นอีสาน กักการสร้างความสมดุล และการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ การให้พระสงฆ์และชุมชนได้นำแนวคิดและกระบวนการทัศน์ทางพระพุทธศาสนาใช้ในการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชน เพื่อให้มีการจัดตั้งศูนย์การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้วัดเป็นร่วมเป็นศูนย์กลางการฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ต้องใช้และการระวังรักษาทรัพยากรด้วยวิธีที่ฉลาด และให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เป็นเรื่องระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม การปฏิบัติของมนุษย์อย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ต่อสภาพแวดล้อม เป็นผลให้เกิดมีอันตรายย้อนกลับมาหามวลมนุษย์เองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างฉลาดและใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญมาก ในปัจจุบันทรัพยากรต่างๆ ถูกทำลายอย่างมากโดยฝีมือมนุษย์ ผู้ที่ทำลายทรัพยากรจะเป็นผู้ได้ประโยชน์จากการกระทำ แต่จะเกิดโทษกับสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ เช่น ในสภาพปัจจุบันประเทศไทย ป่าไม้ถูกทำลายอย่างมาก การทำลายป่าไม้เป็นผลเสียมากมาย เพราะป่าไม้เป็นที่รวมของทรัพยากรอื่นๆ หลายชนิด เช่น สัตว์ป่า เมื่อป่าไม้บริเวณใดถูกทำลาย สัตว์ป่าในบริเวณนั้นก็ถูกทำลายไปด้วย

การวิจัยเรื่องนี้ ได้ใช้ชุมชนและป่าชุมชนเป็นฐานการวิจัย ทำให้ได้ทราบแนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ส่งผลให้เข้าใจรูปแบบ กระบวนการ ปัญหาอุปสรรค และแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยนี้ ได้นำไปสู่การพัฒนา เติบโต และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (๑) แนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ (๒) รูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๓) ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนารูปแบบการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยวิธีการสร้างมือแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert) และการสร้างแบบสอบถามแบบปลายเปิด ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๗๒ รูป/คน เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากพระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป โดยการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) ได้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป หาค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (\bar{X}) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) นำเสนอ และอภิปรายผลการวิเคราะห์โดยใช้ตารางประกอบคำบรรยายแบ่งออกเป็น ๕ ส่วน ตามลำดับ ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและวัดที่ทำการวิจัย จำแนกตามสถานภาพ อายุ ระดับการศึกษา บทบาทหรือสถานภาพในชุมชน โดยใช้ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean)

ส่วนที่ ๒ วิเคราะห์ความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน โดยใช้แบบตรวจสอบรายการ (Check List) แจกแจงตามค่าร้อยละ (Mean)

ส่วนที่ ๓ วิเคราะห์รูปแบบการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๓๐ ข้อ โดยใช้มาตราส่วนประเมินค่า (Rating - Scale) ๕ ระดับ หาค่าเฉลี่ย (\bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

ส่วนที่ ๔ วิเคราะห์กระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๒๔ ข้อ โดยใช้ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean)

ตอนที่ ๕ สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๓ ข้อ โดยใช้คำถามปลายเปิด (Opened - Thai Question)

ตอนที่ ๖ องค์ความรู้จากการวิจัย

๕.๑ สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ ได้ข้อสรุปและอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ สรุป

๑. ผลจากการศึกษาแนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างคุณธรรมและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ พบว่า

๑. สันโดษ รู้จักประมาณตนและมีความคิดที่จะแบ่งปันเพื่อช่วยเหลือกัน ส่งผลทำให้มนุษย์ไม่คิดเบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอนให้รู้จักความพอดี มีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง

๒. วิริยะ มีความรับผิดชอบและเอาใจใส่ต่อกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีความเพียรพยายาม ไม่ท้อแท้เมื่อเผชิญกับอุปสรรคที่เกิดขึ้น มีการวางแผนและหาแนวทางแก้ปัญหาในความผิดพลาดก็ไม่ผลักภาระให้ผู้อื่น และเมื่อใดที่งานสำเร็จลงด้วยดีก็แบ่งความรับผิดชอบให้ผู้อื่น

๓. อวิหิงสา มีความรักความเอาใจใส่ไม่ทำลายทรัพยากรป่า ทรัพยากรน้ำ มีการพลิกฟื้นผืนป่าจากป่าเสื่อมโทรมจนกลายเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารของชุมชนทำให้เกิดความชุ่มชื้นแก่ต้นไม้ ยังได้สร้างแท๊งก์เก็บน้ำไว้ในป่าเพื่อให้สัตว์ได้กิน และปล่อยน้ำลงไปในที่ทำกินของชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้ทำการเกษตร ความเมตตา และความไม่เบียดเบียนนี้ ช่วยให้เกิดการแก้ปัญหา วิกฤตที่เกิดขึ้นในชุมชนได้

๔. โภชเน มัตตัญญูตา การรู้จักใช้อย่างพอดีหรือเหมาะสม การบริโภคต่างๆ มีเพียงเพื่อดำรงชีวิต เช่น การรู้จักใช้น้ำ การรู้จักใช้น้ำ การรู้จักใช้ทรัพยากรป่าที่ดูแล และการรู้จักใช้ดินอย่างเกิดประโยชน์และคุ้มค่า รู้จักประมาณในการบริโภค ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ การพึ่งพิงกันอย่างสันติสุขระหว่างทรัพยากรกับมนุษย์ การรู้จักใช้เท่าที่จำเป็น ทรัพยากรก็จะอยู่คู่กับมนุษย์ไปชั่วลูกหลาน

๕. ศิล สร้างกตितถาหรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งพฤติกรรมทางกาย และวาจา เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ จิตสำนึก และการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

๖. อิทปปัจจยตา เข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้นจากการอาศัยพึ่งพิงกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นสิ่งซึ่งมีผลกระทบทั่วโลก เพราะมีการทำลายสภาพแวดล้อมในทีใดทีหนึ่ง ย่อมส่งผลเป็นลูกโซ่ไปสู่ที่อื่นด้วย

แนวคิดการสร้างคุณธรรมและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ ประกอบด้วย (๑) หลักกตัญญู คือการสอนให้มนุษย์มีทัศนคติและการปฏิบัติด้วยท่าทีที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ บุคคลชื่อว่าเป็นผู้มีกตัญญูต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ตนได้อาศัย จึงควรที่มนุษย์ทุกคนต้องรู้จักตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี (๒) หลักสันโดษ ปันหนทางในการเยียวยาธรรมชาติทั้งภายในและภายนอกตัวมนุษย์ ทำให้ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เพราะมนุษย์ธรรมชาติ และสังคม จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ประสานกันและเกื้อกูลต่อการแก้ไขภัยพิบัติที่เกิดขึ้นหรือยังไม่เกิดขึ้น สันโดษจึงเป็นตัวแปรสำคัญต่อการเกิดภัยพิบัติ มนุษย์ที่ประพฤติธรรมย่อมทำให้สิ่งแวดล้อมดี ก็คือการปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างเอื้ออาทร เมตตา และกตัญญูต่อธรรมชาติ โดยมองให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติหรือระบบนิเวศอย่างแท้จริง และ (๓) หลักมัชฌิมาปฏิปทา นำไปใช้แก้ไขปัญหาการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างพอเพียงและมีคุณค่า

พระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อความเชื่อของประชาชน ในการสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

กระบวนการทัศน์การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ มีความหมายโดยรวมว่า การใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด ใช้อย่างรู้จักคุณค่าและใช้ให้เกิดประโยชน์และเป็นเวลายาวนานที่สุด ตลอดทั้งรักษาให้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ต่อไปได้อย่างไม่สิ้นสุด

๒. ผลจากการสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณ เพื่อสำรวจความพร้อมในการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ พบว่า

๒.๑ จากการสำรวจข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลทั่วไปของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน พบว่า (๑) สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่เป็นประชาชน คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๖๗ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ และผู้นำชุมชน มีจำนวนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๖๗ และพระสงฆ์ คิดเป็นร้อยละ ๘.๓๒ และ (๒) อายุของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง ๔๑ - ๖๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๕๙.๗๒ อายุระหว่าง ๔๑ - ๖๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๔๔ อายุตั้งแต่ ๗๑ ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๘๘ และอายุระหว่าง ๓๐ - ๔๐ ปี ร้อยละ ๖.๙๔ และ (๓) ระดับการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๑๐ ระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๗๘ ระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย และระดับการศึกษาปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๗๘ สูงกว่าระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๖.๙๔ และระดับการศึกษานุปริญญา ร้อยละ ๑.๓๘ และ (๔) บทบาท/สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่เป็นประชาชน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๓๒ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการ และผู้นำชุมชน มีจำนวนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๖๗ และพระสงฆ์ คิดเป็นร้อยละ ๘.๓๒ และปราชญ์ท้องถิ่น ร้อยละ ๘.๓๒

๒.๒ การศึกษาความพร้อมขั้นพื้นฐาน พบว่า ป่าชุมชนมีความพร้อมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ร้อยละ ๘๑.๙๓ เมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่า

๒.๒.๑ ระดับดีมาก (ร้อยละ ๙๑ - ๑๐๐) พบว่า มีการขุดหลุมเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับปลูกต้นไม้ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐.๐๐ การจัดหาเมล็ดไม้ตามชนิดพันธุ์ไม้ที่ได้ผ่านการตัดสินใจเลือกจากประชาชน คิดเป็นร้อยละ ๙๘.๓๓ และส่วนข้อที่มีระดับค่าร้อยละต่ำสุดคือการสร้างรั้วป่าชุมชน เพื่อป้องกันการรบกวนจากสัตว์เลี้ยงไปทำความเสียหายคิดเป็นร้อยละ ๙๑.๖๗

๒.๒.๒ ระดับดี (ร้อยละ ๘๐ - ๙๐) พบว่า มีจัดทำแผนป่าที่มีรายละเอียดของป่าชุมชน เพื่อประกาศให้ทราบ การจัดเตรียมดินใส่ถุงดำเพื่อรองรับต้นกล้าไม้ คิดเป็นร้อยละ ๘๘.๓๓ การรณรงค์การอนุรักษ์และให้ชุมชนเห็นคุณค่าพื้นที่ป่าชุมชน ตัดสินใจเลือกชนิดพรรณไม้และจัดทำแปลงเพาะเมล็ดไม้ปลูกในป่าชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๘๖.๖๗ ส่วนข้อที่มีระดับค่าร้อยละต่ำสุด คือการแผ้วถางวัชพืช พากหญ้า และไม้พุ่มขนาดเล็กเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับปลูก พนยาป้องกันโรคและแมลงที่รบกวนการเจริญเติบโตของต้นไม้ คิดเป็นร้อยละ ๘๐.๐๐

๒.๒.๓ ระดับปานกลาง (ร้อยละ ๖๑ - ๗๙) พบว่า มีการเลือกตั้งคณะกรรมการเป็นผู้บริหารและดูแลป่าชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๗๘.๓๓ ส่วนข้อที่มีระดับค่าร้อยละต่ำสุด คิดเป็นร้อยละ ๖๖.๖๗

๓. ผลจากการศึกษารูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ โดยการแจกแบบสอบถามพระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน ข้าราชการในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป จากผลการประเมินในภาพรวม พบว่า ป่าชุมชนมีความพร้อมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.07$) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า (๑) การดำเนินการตามแผนการจัดการป่าชุมชน คะแนนอยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.55$) (๒) การประชุมและวางแผน คะแนนอยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.54$) (๓) การติดตามและประเมินผล อยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.51$) (๔) การแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน คะแนนอยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.61$) เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของแต่ละเกณฑ์ ดังนี้

๓.๑ ด้านการประชุมและวางแผน มีความพร้อมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ($\bar{X}=3.54$) เมื่อพิจารณาตามรายข้อ พบว่า การตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมการบำรุงและรักษาป่า ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๔.๗๔ ส่วนข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือการเข้าร่วมประชุม ค่าเฉลี่ยร้อยละ ๓.๒๔

๓.๒ ด้านการดำเนินการตามแผนการจัดการป่าชุมชน มีความพร้อมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ($\bar{X}=3.55$) เมื่อพิจารณาตามรายข้อ พบว่า การดำเนินการปลูกป่าตามนโยบายอยู่ในระดับมากที่สุด คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=4.74$) ส่วนข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การป้องกันไฟป่า อยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.27$)

๓.๓ ด้านการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ความพร้อมอยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.61$) เมื่อพิจารณาตามรายข้อ มีการนำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ อยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=4.24$) ส่วนข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือการใช้ป่าเป็นแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคอยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.11$)

๓.๔ ด้านการติดตามและประเมินผล มีความพร้อมอยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.50$) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน อยู่ในระดับมากที่สุด คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=4.71$) ส่วนข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การดำเนินงานของเครือข่ายป่าชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}=3.07$)

๔. ผลจากการศึกษากระบวนการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากผลการประเมินในภาพรวม เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า (๑) ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๘๐.๑๖ (๒) ด้านการจัดการเครือข่ายป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๕๘.๕๙ (๓) ด้านการปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๕๐.๗๘ (๔) และด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๔๙.๖๙ ในรายละเอียดของแต่ละเกณฑ์ ดังนี้

๓.๑ ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๘๐.๑๖ เมื่อพิจารณาตามรายข้อ มีการจำแนกขอบเขตเพื่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนไว้อย่างชัดเจน ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๑๐๐.๐๐ ส่วนข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือการควบคุมอย่างเข้มงวดในการเข้าไปเก็บหาพืชอาหารป่าและสมุนไพร ค่าเฉลี่ยร้อยละ ๓๐.๐๐

๓.๒ ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๔๙.๖๙ เมื่อพิจารณาตามรายชื่อ มีการจัดหากกล้าไม้ที่ใช้สำหรับปลูกในพื้นที่ป่าชุมชนได้อย่างเพียงพอ จัดหางบประมาณในการดูแลและบำรุงรักษาป่าชุมชนได้อย่างเพียงพอ ค่าเฉลี่ยร้อยละ ๑๐๐.๐๐ ส่วนข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การคัดเลือกชนิดไม้มาปลูกซ่อมได้ตรงกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ค่าเฉลี่ยร้อยละ ๑๕.๖๓

๓.๓ ด้านการปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๕๐.๗๘ เมื่อพิจารณาตามรายชื่อ มีการควบคุมเพื่อไม่ให้มีการทิ้งขยะและไม่ให้ทำลายทรัพย์สินในพื้นที่ป่าชุมชน ค่าเฉลี่ยร้อยละ ๘๑.๒๕ ส่วนข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือการควบคุมไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนอย่างเข้มงวด ค่าเฉลี่ยร้อยละ ๑๒.๕๐

๓.๔ ด้านการจัดการเครือข่ายป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ร้อยละ ๕๘.๕๙ เมื่อพิจารณาตามรายชื่อ มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมดูแลป่าชุมชน ค่าเฉลี่ยร้อยละ ๘๐ ส่วนข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือการแบ่งบทบาทและหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างชัดเจน ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ๒๐

รูปแบบและกระบวนการการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ ได้แก่ ๑. การใช้กฎระเบียบทางสังคม ด้วยการนำความเชื่อและการเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกฎหมายเข้ามาใช้ในการควบคุมให้ชุมชนให้เคารพและเชื่อฟังผู้นำชุมชน ๒. การมีส่วนร่วมของเครือข่ายและองค์กรต่างๆ ในการผลักดันให้การอนุรักษ์ป่าชุมชนได้รับการพัฒนาและเกิดความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง ๓. การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า ทำให้เกิดการปลูกฝังจิตสำนึกให้เห็นคุณค่า การผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิธีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ๔. การจัดสรรผลประโยชน์จากป่าชุมชนให้เกิดไม่ใช้สอย อาหารป่าและสมุนไพรได้อย่างพอเพียงกับความต้องการของชุมชน และเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติในโครงการคืนกลับไม้สุป่า นำความอุดมสมบูรณ์มาให้ผืนป่าเป็นอย่างมาก

๔. ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรจัดระบบโครงสร้างของปัญหาที่ซับซ้อนหลากหลาย การหมุนเวียนของพลังงานในระบบนิเวศป่าไม้อย่างต่อเนื่อง วิถีชีวิตของคนที่สอดคล้องกับระบบนิเวศป่า ผลิตภาพทางเศรษฐกิจ และสิทธิการใช้ประโยชน์จากป่า และมีมิติทางด้านชุมชน ได้แก่ ด้านความเข้มแข็งของชุมชน คือมีผู้นำเข้มแข็ง มีการเรียนรู้ตนเองอย่างต่อเนื่อง มีแนวความคิดพึ่งพาตนเอง ด้านเศรษฐกิจส่งผลต่อความเป็นอยู่ของตนในชุมชนทางด้านความมั่นคงทางอาหาร ที่อุดมสมบูรณ์และมีหมุนเวียนให้บริโภคตลอดทั้งปี ที่เป็นผลมาจากความร่วมมือการสร้างภูมิปัญญา มีความเป็นมิตร และมีการสร้างต้นทุนแก่ชุมชน

๕.๑.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยนี้ ได้มีสาระสำคัญที่ค้นพบจากวัตถุประสงค์การวิจัยซึ่งเป็นกลไกที่ส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้อภิปรายผลการวิจัย ประกอบด้วย

๑. แนวคิดและกระบวนการที่สนับสนุนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ พบว่า มีการนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาบูรณาการในการจัดการอนุรักษ์ป่าเพื่อให้คนและป่าอยู่ร่วมกันแบบธรรมชาติ ตามหลักกตัญญู สันโดษ และมีขณิมาปฏิบัติ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับผู้คนในชุมชนให้เกิดการเกื้อกูลแก่กัน ด้วยการไม่เบียดเบียนกันและกัน มีความเมตตาต่อธรรมชาติ ทั้งตระหนักถึงคุณค่าของป่าที่เกิดขึ้นในพื้นที่ แล้วช่วยกันดูแลรักษา เพื่อให้การจัดการป่าชุมชนให้เกิดความยั่งยืนต่อชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องประกอบไปด้วย การทำ การพูด การคิด ที่ประกอบด้วยความเมตตาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความรักความสามัคคีกันเกิดสังคมสงบสุข ซึ่งสอดคล้องกับคชภูมินิพนธ์ของ พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ (ใจตรง) (๒๕๕๖ : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง **วิเคราะห์ทรัพยากรธรรมชาติในพระไตรปิฎก** จากการศึกษาพบว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพระไตรปิฎกนั้น ทางพระพุทธศาสนามีทัศนะว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นการอาศัยอยู่กับธรรมชาติโดยไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนธรรมชาติวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นวิธีการที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนไปจากกฎธรรมชาติ กระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติคือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแนวทางที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติ เพื่อรักษาต้นไม้ป่าไม้ให้คงอยู่ ในทางพระพุทธศาสนามีการแนะนำการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ การบวชป่า เปรียบเทียบป่าไม้กับธรรมชาติของมนุษย์ให้เห็นเป็นรูปธรรม รวมทั้งพุทธประเพณีเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่ องค์ธรรมที่เอื้อต่อการบรรลุธรรมคือ วิถีชีวิตที่เรียบง่ายและรู้จักพอเพียง ความเรียบง่ายที่ทำให้เหล่าบรรดาพระสาวกทั้งหลายได้บำเพ็ญเพียรอย่างสงบจนสามารถหลุดออกจากกิเลสได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุพินิต ศรศักดิ์ และคณะ (๒๕๕๕ : บทคัดย่อ) เรื่อง **“การศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี”** พบว่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามจำเป็นนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์กับการใช้ทรัพยากร ซึ่งผู้นำมีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนดี แต่ชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนค่อนข้างน้อย ขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนโครงการป่าชุมชน เช่น พันธุ์กล้าไม้ อุปกรณ์ป้องกันไฟป่า หรือเงินสนับสนุนการฟื้นฟูป่า ชาวบ้านมีมุมมองเกี่ยวกับการจัดการด้านป่าชุมชนเป็นหน้าที่หลักของคณะกรรมการป่าชุมชนมากกว่าเป็นหน้าที่ของชาวบ้าน

๒. รูปแบบการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒.๑ ด้านการประชุมและวางแผน มีความพร้อมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ($\bar{X}=๓.๙๔$) หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องทั้งภาคเอกชน สถาบันต่างๆ ควรที่จะให้ความรู้ การปลูกจิตสำนึกเรื่องการจัดการป่าชุมชน ร่วมกันรณรงค์ส่งเสริมเผยแพร่โดยใช้สื่อต่าง ๆ เช่น สถานีวิทยุท้องถิ่น หอกระจายข่าวหมู่บ้าน ตลอดจนขอความร่วมมือจากโรงเรียน วัด กลุ่ม หรือองค์กรต่าง ๆ เพื่อเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของทรัพยากรป่าไม้ รวมถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในระยะยาว หากทุกคนไม่ร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติหรือไม่ร่วมรับรู้และแก้ไข

ปัญหาซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ดุสิต เวชกิจ** (๒๕๔๖ : ๓) ศึกษาวิจัย เรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน กรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือเหนือ” จากป่าชุมชน ๓๒ แห่ง พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือที่จำเป็น วิชาการและเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้อง คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน กฎระเบียบ และการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกกับความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน สร้างความเข้าใจ กระตุ้น และสังเกตการณ์ต่อชุมชนเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม รวมถึงการสืบค้นหาข้อมูล ปฐมภูมิสังคมของชุมชน เช่น ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ตำนาน การปกครองในชุมชนด้านอื่นๆ โดยค้นหาจากข้อมูลทุติยภูมิ และการจัดเวทีสนทนากลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุภาวดี ทรวงพรพาณิชย์** (๒๕๔๕ : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน” พบว่า การจัดตั้งองค์กรชาวบ้านที่เป็นเครือข่ายระดับตำบล มีปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน ได้แก่ กลไกและโครงสร้างเดิมของชุมชนที่มีอยู่แล้ว การมีระบบเศรษฐกิจและฐานะทางการเงินที่ดีของชุมชน การใช้สภาตำบลเป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือของเครือข่าย ที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาขึ้นในชุมชน คือ (๑) การพัฒนาผู้นำเดิมตลอดจนการเกิดผู้นำใหม่ (๒) การพัฒนากลุ่มป่าชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน (๓) การสามารถประสานงานกับหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน (๔) เกิดนักวิจัยชาวบ้าน ทั้งนี้ ประสพการณ์การเรียนรู้เรื่องกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านเกิดแนวความคิดและทักษะในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งส่งผลทำให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นและพึ่งตนเองได้มากขึ้น

๒.๒ ด้านการดำเนินการตามแผน มีความพร้อมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ($\bar{X}=๓.๙๙$) มีระบบการประชาสัมพันธ์หรือประชุมชี้แจงให้ประชาชนในพื้นที่ ได้ทราบว่าตนเองมีหน้าที่ในการดูแลรักษาป่าอย่างเหมาะสมอย่างไร องค์กรชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนควรมีการประชาสัมพันธ์จัดป้ายรณรงค์เชิญชวนให้มีการอนุรักษ์ป่า ดูแลป่าอย่างทั่วถึง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับคณะกรรมการที่มีหน้าที่ดูแลป่าชุมชน การสำรวจแนวเขตป่าชุมชนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ชัดเจน มีระเบียบ กฎเกณฑ์ และแนวทางต่าง ๆ ในการจัดการป่าชุมชนควรถือปฏิบัติอย่างจริงจัง ระเบียบบางข้อที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ร่วมกัน ควรยืดหยุ่นโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมและเกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ชิน ศรีสวัสดิ์** (๒๕๔๓ : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี” พบว่า วัฒนธรรมเด่นที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมแบบชาวนา คือ มีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบพี่น้อง และนับถือกันแบบเครือญาติ มีความเคารพผู้อาวุโสในชุมชน มีความผูกพันกับป่ามาก่อนในอดีต มีความกตัญญูรู้คุณในสิ่งที่มีคุณ มีความเชื่อในผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการยอมรับเชื่อถือในระบบราชการ มีสัมพันธ์ภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง มีความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ในหมู่บ้าน เกรงกลัวต่ออันตรายจากป่า กลัวการถูกตำหนิ กลัวถูกลงโทษทั้งทางกฎหมายและทางสังคม มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายพอเพียง มีความสำนึกในความเป็นเจ้าของ มีความหวังโยนใน

อนาคตของลูกหลาน มีความเกรงใจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปส่งเสริม และได้รับการหนุนจากภายนอก ปัจจัยเหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้มีความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรี และขีดความสามารถของชุมชนมากขึ้น ซึ่งมีมติทางวัฒนธรรมดังกล่าว ได้ส่งผลให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคี เห็นคุณค่าของป่าชุมชน เคารพ เชื้อพืงในผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน และมีการรวมพลังเป็นหนึ่งเดียว เพื่อการจัดการป่าชุมชน อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ยังได้พบว่าในชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ขาดความเป็น เอกภาพ เป็นชุมชนตั้งใหม่ที่มีคนในชุมชนอพยพมาจากหลายพื้นที่ ขาดผู้นำที่เข้มแข็ง ไม่เคารพ ไม่เกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต่อผู้อาวุโส และกฎระเบียบของชุมชน ไม่ยอมรับไม่ศรัทธาในระบบ ราชการ ขาดสัมพันธภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีฐานทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง มีอาชีพไม่มั่นคง แนนอน และอาศัยป่าเป็นแหล่งทำมาหากินเป็นหลัก จะเป็นชุมชนที่ขาดความรักสามัคคี ขาดสำนึกใน ความเป็นเจ้าของ มองไม่เห็นคุณค่าของป่า ไม่เคารพเชื้อพืงผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน เป็นสังคม ที่ขาดเอกภาพ ขาดพลังในการจัดการป่าชุมชน เพื่อไปสู่ความยั่งยืน จึงควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ การยอมรับและเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่า ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พิมจันทร์ แสงจันทร์ (๒๕๕๗ : ๑๙)** เรื่อง “รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่าง ยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง จังหวัดชัยนาท” พบว่า รูปแบบการจัดการป่าชุมชน โดยชุมชนมีบทบาทหลักในการบริหารจัดการ ในรูปแบบคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชน จากตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านเพื่อตัดสินใจวางแผน บริหาร หาแหล่งสนับสนุนงบประมาณ โดยยึด หลักผู้พืงพืงป่าย่อมต้องรู้คุณค่าป่า ผลสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนได้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของ ทรัพยากรป่าไม้ สร้างความรักสามัคคีในชุมชน เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจนได้รับการยอมรับเป็น ชุมชนต้นแบบการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะการเป็นนวัตกรรมด้านการดูแลแหล่งอาหารที่ยั่งยืน

๒.๓ ด้านการแบ่งปันผลประโยชน์ มีความพร้อมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ($\bar{X}=๓.๖๑$) มีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างมีระเบียบและกฎเกณฑ์ มีการแบ่งปัน ผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน กระตุ้นให้เกิดการริเริ่มกิจกรรม หรือแสวงหาเลือกที่เหมาะสมกับ ชุมชน ต้องหาแนวทางให้ประชาชนลดการพืงพืงป่าให้น้อยลง เพื่อให้ระบบนิเวศของป่าเกิดความ สมดุลตลอดไป เช่น การส่งเสริมปลูกไม้โตเร็วเพื่อการใช้สอยทั่ว ๆ ไป ใช้วัสดุทดแทนไม้ส่งเสริมอาชีพ ก่อให้เกิดรายได้เพื่อลดการนำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ โดยอาศัยความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งภาครัฐภาคเอกชนและองค์กรชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **จุฑามาศ คำทอง (๒๕๔๖ : ๑๓๙)** เรื่อง “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน บ้านป่าสักงาม ตำบลวง เหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ชุมชนมีการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อการผลิตที่ยั่งยืนใน ๓ ลักษณะ คือ (๑) การเชื่อมโยงแนวคิดและบทเรียนเพื่อจัดการ ทรัพยากรโดยอาศัยความรู้เดิมในการใช้ทรัพยากรและความรู้ใหม่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เชิง ระบบที่มา ปรับใช้โดยเชื่อมโยงกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม คือ การกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบใหม่ใน ชุมชน (๒) การเลือกรูปแบบการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน โดยการนำวิธีการปฏิบัติแบบเดิมมา ผสมผสานกับความรู้ใหม่ สร้างระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติ คือการดูแลทรัพยากรให้ อุดมสมบูรณ์ เพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิต (๓) การถ่ายทอดและการสร้างเครือข่าย โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแหล่งเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อำไพ พรดีแสงสุวรรณ (๒๕๔๙ : ๑๓๙)** เรื่อง “ความ หลากหลายชนิดของป่าและการใช้ประโยชน์จากของป่าในโครงการพัฒนาเกษตรที่สูงดอยอมพาย

อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า การเก็บหา การใช้ประโยชน์ และการจัดการของป่าของชุมชน จากการประชุมกลุ่มย่อยพบว่า ราษฎรในชุมชนเก็บหาของป่าเพื่อการยังชีพในครัวเรือน โดยใช้เป็นอาหาร สมุนไพร และใช้ประโยชน์อื่น ๆ เช่น ทำเชือก ห่อของ ไล่แมลง ย้อมสี เป็นต้น แต่ไม่มีการเก็บขาย เป็นรายได้ ชุมชนมีวิธีการเก็บหาของป่า โดยยึดหลักให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน จะเก็บหรือตัดเฉพาะส่วนที่ใช้ประโยชน์ และในการเก็บหาของป่าในแต่ละครั้ง คนในชุมชนจะเก็บในปริมาณเท่าที่ต้องการใช้ประโยชน์เท่ากัน ชุมชนไม่มีกติกากในการเก็บหาของป่า ไม่มีข้อจำกัดทั้งในเรื่องสถานที่ ปริมาณ และรูปแบบในการเก็บ และชุมชนยังไม่มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากของป่า เนื่องจากยังไม่เห็นความสำคัญ และยังไม่เกิดปัญหาหรืออุปสรรคในการเก็บหาของป่า ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **วินิจ ผาเจริญ** (๒๕๖๒ : ๑๓๗ – ๑๓๘) เรื่อง “การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านห้วยฮี้ ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน” พบว่า (๑) บริบทของชุมชน ด้านสังคมมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติอย่างแนบแน่น ด้านการปกครอง มีการตั้งข้อปฏิบัติ กฎ กติกาของหมู่บ้านร่วมกัน ด้านเศรษฐกิจ มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นต้นทุนในการผลิต และด้านวัฒนธรรมประเพณี มีความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ด้วยวิธีการดูแลรักษาป่าผ่านระบบความรู้ ความเชื่อ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของชุมชน (๒) การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่า โดยมีการดำเนินการ ๑) จัดตั้งคณะกรรมการ ๒) กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ ๓) กำหนดบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ ๔) ปลูกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่า ๕) ปลูกฝังจิตสำนึกในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ๖) จัดเวรยามลาดตระเวนป้องกันการลักลอบตัดไม้และจัดทำแนวป้องกันไฟป่า (๓) ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัดของชุมชนตาม SWOT Analysis พบว่า จุดแข็ง คือผู้นำชุมชนเข้มแข็ง จิตสำนึกของชุมชน วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ กฎระเบียบ ข้อบังคับ จุดอ่อน คือขาดทักษะความรู้ในการจัดการ โอกาส คือภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์ป่ามีมากขึ้น ข้อจำกัด คือ ขาดการสนับสนุนงบประมาณ ขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ยังไม่ชัดเจนและเงื่อนไขข้อกฎหมาย ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ได้แก่ เพิ่มรูปแบบการสนับสนุนจากภาครัฐ สร้างเครือข่าย ทำงานเชิงรุก เสริมความรู้ที่เกี่ยวข้องการดำเนินงานอย่างยืดหยุ่นและสนับสนุนการวิจัย

๒.๔ ด้านการติดตามและประเมินผล มีความพร้อมอยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}=๓.๘๐$) มีความคาดหวังประโยชน์ที่จะได้รับการจัดการป่าชุมชนของประชาชน เช่น การที่รัฐจัดการป่าที่ถูกต้องตามหลักการ จะทำให้มีพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น หรือการมีระเบียบกฎเกณฑ์ข้อบังคับที่ดี มีพระราชบัญญัติป่าชุมชน จะทำให้ป่าชุมชนได้รับการดูแลเพิ่มขึ้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าการสนับสนุนจากหน่วยงานของภาครัฐที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน จะส่งผลต่อการยอมรับในกิจกรรม ค้นหาแนวทางใช้ระเบียบกฎหมายในการจัดการป่าชุมชนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ป่าและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **มิชย์ วงษ์อุบ** (๒๕๕๘ : ๒๐๕) เรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก” พบว่า การสนับสนุนให้ผู้นำชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าในพื้นที่ไม่ให้เกิดการทำลาย การป้องกันไฟป่า ต้องการให้มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเพื่อทดแทนพื้นที่ป่าที่ถูกทำลายมี ๔ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการป้องกันรักษาป่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรขอความร่วมมือกับกรมป่าไม้ ให้ออกเอกสารสิทธิ์พื้นที่ทำกินให้แก่ประชาชน เพื่อให้

ประชาชนได้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง (๒) ด้านการปลูกป่า ควรให้มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม เพื่อทดแทนพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย (๓) ด้านการดูแลรักษาป่าไม้ ควรมีการสนับสนุนให้ผู้นำชุมชนและประชาชนในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์รักษาป่าในพื้นที่ไม่ให้ถูกตัดทำลาย (๔) การป้องกันไฟป่า ควรมีการเผยแพร่ความรู้และประชาสัมพันธ์แก่ประชาชนเกี่ยวกับการป้องกันป่าไม้ การป้องกันไฟป่า และการทำแนวกันไฟ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ** (๒๕๓๖ : ๓๖) เรื่อง “ข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวความคิดกระแสหลักในการจัดการทรัพยากรและความรู้ทางนิเวศวิทยาของคนในท้องถิ่น” ได้เสนอปัญหาและทิศทางการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้มีการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องตอบสนองความต้องการของระบบเศรษฐกิจในท้องถิ่น โดยประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง อาศัยความรู้ และประสบการณ์ที่หลากหลายในท้องถิ่น โดยเริ่มต้นพัฒนาจากรูปแบบการจัดการดั้งเดิมที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น และบทบาทของภาครัฐเน้นด้านการส่งเสริมและให้คำปรึกษาแก่ชุมชนในท้องถิ่น และให้บริการด้านข้อมูล การดำเนินโครงการใด ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ให้มีกระบวนการที่เปิดเผยมารับฟังความคิดเห็นจากสาธารณะและผู้ที่ถูกผลกระทบ และอำนาจการอนุมัติโครงการที่ประชาชนในท้องถิ่น ให้มีกฎหมายที่รับประกันสิทธิชุมชนท้องถิ่น สิทธิผู้ด้อยโอกาส สิทธิดั้งเดิม และให้การรับรองประเพณีวัฒนธรรมที่ยึดถือในแต่ละท้องถิ่น

๓. กระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี ๔ ประการ ได้แก่ การใช้กฎระเบียบทางสังคม การมีส่วนร่วมเครือข่ายขององค์กรต่างๆ การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน และการจัดสรรผลประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ฉลาดชาย รมิตานนท์** (๒๕๓๒ : ๓๘) เรื่อง “ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการแก้ปัญหาที่ดินทำกินของราษฎรและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้” เสนอให้มีการส่งเสริมป่าชุมชนทั้ง ๓ รูปแบบ คือ ๑) ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ ๒) ป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ และ ๓) ป่าชุมชนแบบอนุเคราะห์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **เดือนนภา ภูทอง** (๒๕๖๒ : บทคัดย่อ) เรื่อง “รูปแบบการสร้างจิตอาสาของเยาวชนบ้านหนองบัวในการอนุรักษ์ป่าชุมชนดงท่าเล ดอนใหญ่ ตำบลช้างเผือก อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด” พบว่า ได้ใช้รูปแบบการสร้างจิตอาสาด้วยการอบรมและสร้างจิตสำนึกการสร้างเครือข่ายในการฟื้นฟูป่าไม้ของเยาวชนบ้านหนองบัว นอกจากนั้นยังมีการการบวชป่าเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ทางความเชื่อที่จะช่วยคุ้มครองป่าได้ การรวมตัวในการการทำบุญก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ชาวบ้านรวมกันจัดขึ้น เพื่อเชื่อมโยงกันในวิถีชีวิตกับการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **เดือนนภา ภูทอง** (๒๕๖๑ : บทคัดย่อ) เรื่อง “การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ” พบว่า สังคมท้องถิ่นมีการจัดการป่าชุมชน โดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ค่านิยม และอาศัยปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวง รวมทั้งพระสงฆ์ เป็นรากฐานการขับเคลื่อนชุมชนผ่านการปลูกจิตสำนึกรักบ้านเกิด/ถิ่นเกิด/หรือท้องถิ่น และนำเอาวัฒนธรรมจารีตประเพณีท้องถิ่นมาเป็นวิถีปฏิบัติในการจัดการดูแลรักษาป่าของชุมชนท้องถิ่น เช่น การนำความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า การรักษาป่าต้นน้ำ การใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่าและกุศโลบายในการรักษาป่าผ่านพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **มีชัย วงศ์อุบ** (๒๕๕๘ : ๒๐๕) เรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอวัง

เจ้า จังหวัดตาก” พบว่า การป้องกันรักษาป่า ควรมีการจัดสรรพื้นที่ทำกินให้แก่ประชาชน การปลูกป่าต้องการให้มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม เพื่อทดแทนพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย การดูแลรักษาป่าไม้ ควรมีการสนับสนุนให้ผู้นำชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์รักษาป่าในพื้นที่ไม่ให้ถูกตัดทำลาย การป้องกันไฟป่า ต้องการให้มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม เพื่อทดแทนพื้นที่ป่าที่ถูกทำลายทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ การป้องกันและรักษาป่า การปลูกป่า การดูแลรักษาป่า และการป้องกันไฟป่า

๔. ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ

เชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประชาชนส่วนใหญ่เข้าใจว่าการดูแลรักษาป่าเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐเพียงฝ่ายเดียว และคิดว่าป่าไม้สามารถฟื้นตัวเองได้ ไม่จำเป็นต้องปลูกป่าเพิ่ม ทั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่ารัฐหรือผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนควรเข้ามาเพิ่มความรู้ความเข้าใจเรื่องทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมในชุมชน และควรสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจที่ดีต่อการจัดการป่าชุมชน และส่งเสริมประเพณีบวชป่า จัดทำโครงการเพาะชำ กล้าไม้ ไม้พื้น ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ เพื่อปลูกป่าทดแทนและการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ส่งเสริมการปลูกไม้ ๓ อย่าง ได้ประโยชน์ ๔ อย่าง สนับสนุนกลุ่มอาชีพหรือชุมชนเพื่อให้มีรายได้ ดังนั้น ในการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด จากการวิเคราะห์ SWOT ผลการวิจัย พบว่า ด้านจุดแข็ง (S) มาจากผู้นำชุมชนท้องถิ่นคนในชุมชนมีศักยภาพ มีความเข้มแข็ง มีจิตสำนึกของชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ กฎระเบียบ ข้อบังคับ ส่วนจุดอ่อน (W) เป็นเรื่องการขาดทักษะความรู้ในการจัดการ ด้านโอกาส (O) เกี่ยวข้องกับภาครัฐที่มีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ป่ามีมากขึ้น และด้านข้อจำกัด (T) มีความเกี่ยวข้องกับการขาดการสนับสนุนงบประมาณ ขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ยังไม่ชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **เกตุสุดา สิทธิสันติกุล และคณะ (๒๕๕๙ : ๒๙)** เรื่อง “บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนท้องถิ่น” จากผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด พบว่า (๑) จุดแข็ง นโยบายชัดเจน มีความร่วมมือภายใน เจ้าหน้าที่มีศักยภาพ มีความใกล้ชิดกับชุมชน (๒) จุดอ่อน การเน้นพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การทำงานเชิงรับ ขาดบุคลากรเฉพาะด้านงบประมาณ การจัดการข้อมูลและการสื่อสาร (๓) โอกาส จิตสำนึกชุมชน แกนนำชุมชนเข้มแข็งมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน การมีเครือข่าย การสนับสนุนของหน่วยงานอื่น (๔) ข้อจำกัด หน้าที่ตามกฎหมายไม่ชัดเจน ชุมชนมีส่วนร่วมน้อย กฎระเบียบไม่เอื้อ ขาดการพัฒนาเครือข่าย กระแสทุนนิยม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อำไพพิศ เกตุวงศ์ (๒๕๕๔ : ๓๒)** เรื่อง “สวนสมุนไพรในโรงเรียน : การพัฒนามาตรฐานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน” พบว่า พื้นฐานความเชื่อและความผูกพันทางศีลธรรมระหว่างชุมชนกับป่าไม้ ทำให้พื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ที่ชุมชนมีการกำหนดศีลธรรมประเพณีในการครอบคลุมน และป้องกันดูแลมีการใช้ระบบศีลธรรมเป็นพื้นฐานของอำนาจในการออกกฎเกณฑ์ตามประเพณี เพื่อควบคุมการใช้และการอนุรักษ์ป่า ความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ตาเป็นสัญลักษณ์สำคัญของอำนาจในการรักษาป่า และเป็นพื้นฐานของความร่วมมือ ในการปกป้องป่าของชุมชนอีสาน โดยอนุญาตให้เฉพาะสมาชิกของชุมชนเท่านั้น ที่มีสิทธิในการใช้และการดูแลป่าพร้อมกันในหลายพื้นที่ได้มีการปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ดั้งเดิมตามจารีตปฏิบัติ ให้มีอัตลักษณ์เป็นทางการมากขึ้น เช่น การตั้งกรรมการ การร่างกฎระเบียบ และข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเป็นลาย

ลักษณะอักษร เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากทางการและถือปฏิบัติเป็นแนวทางเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ มนูญ เทศน์นำ และคณะ (๒๕๕๒ : ๓) เรื่อง “กระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านกาด (ตลาด) ชี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอต๋อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ชุมชนได้วางแผนการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยคำนึงความมั่นคงยั่งยืนและแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนกาดชี้เหล็ก คือ (๑) การจัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องวนศาสตร์ชุมชน (๒) การจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศึกษาธรรมชาติ มีเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ มีมัคคุเทศก์ชุมชนบริการนำเที่ยว (๓) พัฒนาศักยภาพของชุมชน/กลุ่ม/องค์กรชุมชน ให้มีความเข้มแข็ง มีขีดความสามารถในการจัดการทุนหรือปัจจัยการผลิต ผลผลิตของชุมชนเพื่อใช้สอยระดับครอบครัวและพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบ โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การผลิตและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร การอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ภูมิหทัย กิตติพัฒนกุล และคณะ (๒๕๕๙ : ๖๗) เรื่อง “แนวทางจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านโคกหัวข้าว จังหวัด ฉะเชิงเทรา” พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโคกหัวข้าว ควรมีกลยุทธ์และแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยการสร้างความมั่นคงของระบบนิเวศป่าชุมชน เพื่อตอบสนองการพัฒนาที่ยั่งยืน บริหารจัดการเพื่อให้มีการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าชุมชน โดยสร้างจิตสำนึกรักหวงแหนป่าและปลูกป่าเพิ่มเติมในป่าชุมชนของหมู่บ้าน ปลูกพันธุ์ไม้ป่าที่เป็นอาหารและสมุนไพรใช้สอยในพื้นที่ป่าชุมชน ปลูกพืชตามหัวไร่ปลายนาและบวชป่า เสริมด้วยกลยุทธ์อนุรักษ์ฟื้นฟูพัฒนาระบบ ศักยภาพ และการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างสมดุล มีแผนกิจกรรม คือจัดทำแนวเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน พัฒนาและจัดการผลผลิตจากทรัพยากรป่าไม้จากป่าชุมชน ป้องกันรักษาป่าจากผู้บุกรุกและไฟป่า สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรในปริมาณที่เหมาะสม เพื่อให้ป่าชุมชนบ้านโคกหัวข้าวมีความอุดมสมบูรณ์และคงอยู่

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะไว้ เพื่อใช้เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเป็นกลไกกระตุ้นเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนไว้ ดังข้อเสนอแนะต่าง ๆ ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑. ควรส่งเสริมการปลูกป่าชุมชนทั้งในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว เช่น หัวไร่ปลายนาไม่ควรจะดำเนินการปลูกเฉพาะในพื้นที่สาธารณะอย่างเดียว เพราะบางแห่งชาวบ้านได้เข้าไปทำประโยชน์อยู่แล้ว ซึ่งจะทำให้โครงการปลูกป่าไม่ได้รับการเอาใจใส่เท่าที่ควร

๒. พันธุ์ไม้ที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกในโครงการป่าชุมชน ควรจะให้ปลูกพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดตามความต้องการของชาวบ้าน เช่น ส่งเสริมให้ปลูกไม้ยืนต้นไม้เนื้อแข็ง ไม้ผล ไม้โตเร็วคละเคล้ากันไป ทั้งนี้ จะได้ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างกว้างขวางมากกว่าการปลูกต้นไม้ชนิดใดชนิดหนึ่งเพียงอย่างเดียว

๓. ชุมชนควรมีการกำหนดเกณฑ์หรือกติกาในการเข้าใช้ประโยชน์ในป่าอย่างชัดเจน ภายใต้ข้อตกลงร่วมกันของชุมชน เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนให้มากที่สุด

๔. ควรขอการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่เชี่ยวชาญด้านการจัดการป่าชุมชนทั้งในด้านวิชาการ เทคนิค ความรู้ งบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องอนุรักษ์และรักษาป่าชุมชน

๕. ควรหาวิธีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชนและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด เช่น การให้พื้นที่ในระบบวนเกษตร กล่าวคือการปลูกป่าควบคู่ไปกับการทำประโยชน์ด้านอื่น ซึ่งอาจจะปลูกพืชผักต่าง ๆ ในระหว่างแถวที่ปลูกในขณะที่ป่าที่ปลูกใหม่ยังต้นเล็กอยู่ จะทำให้ผู้ที่เข้าไปทำประโยชน์ในป่าชุมชนได้ดูแลและเอาใจใส่ต้นไม้ที่ปลูกดีขึ้น

๖. การติดตามประเมินผลโครงการจะต้องทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อกระตุ้นให้ผู้รับผิดชอบโครงการในส่วนท้องถิ่นได้เห็นความสำคัญของโครงการ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจะได้รับทราบปัญหาที่จะต้องหาทางแก้ไขและปรับปรุงให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

๗. ควรนำบทเรียนในอดีตมาเพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น การดำเนินการขยายเครือข่ายองค์กรชุมชนให้เกิดขึ้นโดยเร็ว จะสามารถเสริมศักยภาพชุมชนและสร้างพลังชุมชนให้มีความสามารถในการต่อรองกับหน่วยงานและมีส่วนในการสนับสนุนการดำเนินงานระหว่างชุมชนและเครือข่ายให้เกิดการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และสามารถยกระดับเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรให้รอดพ้นจากการถูกแย่งชิงทรัพยากรจากกลุ่มอื่น ซึ่งไม่ใช่เจ้าของที่แท้จริง ชุมชนที่มีความต้องการจะจัดการทรัพยากรของตนเองมิให้ถูกละเมิด จึงควรเน้นให้เกิดการจัดการจัดการทั้งด้านการจัดการป่าควบคู่ไปกับการจัดการพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเริ่มจากระดับชุมชนเป็นสำคัญ

๘. ควรมีการสร้างจิตสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าทรัพยากรที่จะทำให้มนุษย์มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ภาครัฐและภาคเอกชนควรบรรจุแผนงานการปลูกป่าชุมชนเข้าไว้ในแผนพัฒนา ระดับต่างๆ และให้ชาวบ้านสามารถดำเนินการจัดการได้จนเกิดประโยชน์ทั้งด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ เช่น การจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวบ้านและการพึ่งตนเองจากป่าของชุมชน

๒. ภาครัฐและเอกชนควรเพิ่มการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนและเยาวชนได้ทราบและเกิดความสำนึกในคุณค่าและประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้ ทั้งในด้านการปลูกป่าชุมชนในพื้นที่ว่างเปล่า การขยายพันธุ์ต้นไม้ การดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนให้มาก

๓. ภาครัฐและเอกชนควรให้การสนับสนุนทั้งในด้านวิชาการ งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อความสำเร็จทั้งด้านการปลูกป่าชุมชน การจัดสรรบุคลากร งบประมาณ

๔. ภาครัฐและเอกชนควรให้ความสนใจและความสำคัญต่อประชาชนให้มากขึ้น โดยการสนับสนุนให้องค์กรเหล่านี้มีความเข้มแข็ง เช่น การฝึกอบรมการดูงานและการให้ความรู้ในเชิงวิชาการ การจัดการป่าชุมชน เพื่อยกระดับความรู้ความสามารถในการจัดการป่าชุมชนได้ในระยะยาวและไม่เกิดความขัดแย้งระหว่างโครงการกับชาวบ้าน

๕. ภาครัฐและภาคประชาชน ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมการดูแลรักษา การกำหนดมาตรการเกี่ยวกับกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชน ฝึกอบรมและพัฒนาศักยภาพให้องค์ความรู้แก่ประชาชน เพื่อให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมตั้งแต่การค้นหาปัญหา และกำหนดเป้าหมายการพัฒนา มากกว่าการเข้าร่วมตามเป้าหมาย เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะเชิงวิจัย

๑. ควรวิจัยวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อแต่ละท้องถิ่นอย่างลึกซึ้งในการจัดการป่าชุมชน ให้มีความผสมผสานกับภาคทฤษฎีการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

๒. ควรวิเคราะห์แนวทางการจัดการป่าชุมชนต้นแบบกับการมีส่วนร่วมของภาครัฐเอกชน เพื่อพัฒนาขยายเครือข่ายป่าชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

๓. ควรสังเคราะห์งานวิจัยพืชสมุนไพรในเชิงปริมาณและคุณภาพที่มีความหลากหลายทางชีวภาพในเชิงปริมาณและคุณภาพ

๔. ควรมีศึกษาเงื่อนไขและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในลักษณะเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อเป็นแนวทางให้ชุมชนได้รับรู้ว่ามีเงื่อนไขหรือปัจจัยใดบ้างที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนประสบผลสำเร็จในการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๕. ควรมีการศึกษาการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในแต่ละพื้นที่ที่มีสภาพแตกต่างกัน เพื่อจะได้นำวิธีการหรือรูปแบบที่เหมาะสมมาใช้ในการวางแผน เพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนที่มีปัญหาลักษณะใกล้เคียงกัน

๖. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบจากการทำลายป่าของคนในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความตื่นตัวในความสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้คนในชุมชนให้ความสำคัญต่อทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น และให้คนในชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ให้เป็นป่าชุมชนต่อไป

๖. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับป่าสาธารณประโยชน์มีการกระจายอยู่ทั่วประเทศ ควรมีการศึกษาพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในพื้นที่ป่าสาธารณประโยชน์ ถึงความสัมพันธ์ระหว่างป่าสาธารณประโยชน์กับระบบนิเวศ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างป่าสาธารณประโยชน์กับสังคมมนุษย์

เนื่องจากในปัจจุบัน มีองค์กรพัฒนาเอกชนและภาคประชาชน ที่ดำเนินการแก้ปัญหาทรัพยากรป่าภายในประเทศ ผลของการศึกษานี้จึงไม่สามารถที่จะอธิบายภาพรวมของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนทั้งประเทศได้ ดังนั้น ควรมีการศึกษาดำเนินโครงการปลูกป่าชุมชนขององค์กรพัฒนาเอกชนอื่นในพื้นที่ต่าง ๆ แล้วนำมาเปรียบเทียบเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการส่งเสริมโครงการปลูกป่าชุมชนให้ได้รับความสำเร็จมากขึ้น

บรรณานุกรม

๑. พระไตรปิฎก

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๔, ๗, ๑๐ - ๑๔, ๒๐ - ๒๓, ๒๕, ๒๙, ๓๓ - ๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๒. หนังสือ

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

กรมป่าไม้. การจัดการป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า, ๒๕๔๐.

กรมป่าไม้. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า. กรุงเทพมหานคร : สำนักสารนิเทศกรมป่าไม้, ๒๕๔๘.

กรมป่าไม้. แนวทางปฏิบัติงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร : ส่วนป่าชุมชนสำนักส่งเสริมการปลูกป่า, ๒๕๓๗.

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. จากธรรมชาติสู่เขตอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๘.

กฤษฎา บุญชัย. พลวัตชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

กิ่งแก้ว อัดถาวร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์. “ความเชื่อ” ใน เอกสารชุดวิชา ภาษาไทย ๘. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๘.

เกษม จันทรแก้ว และคณะ. สิ่งแวดล้อมเทคโนโลยีและชีวิต. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

เกษม จันทรแก้ว และสามัคคี บุญยะวัฒน์. เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการทรัพยากรป่าไม้. กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘.

โกมล แพรกทอง. “แนวความคิดป่าชุมชน” ใน ป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๓๖.

โกมล แพรกทอง. การป่าไม้ชุมชนในระบบป่าชุมชน ใน เอกสารการสอนชุดวิชา การป่าไม้ชุมชน เล่ม ๒. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.

โกมล แพรกทอง. แนวคิดป่าชุมชน ใน ป่าชุมชนในประเทศไทย. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.

โกมล แพรกทอง. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับป่าชุมชน. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.

คณิต ธนธรรมเจริญ. สิ่งแวดล้อมป่าไม้ในมิติสังคม. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๗.

- จักรพันธ์ ปัญจะสุวรรณ. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๕.
- จามะรี เชียงทอง. **วิวัฒนาการของประชาสังคมไทยในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, ๒๕๔๓.
- จิรพล สีนธนูวา. **เอกสารประกอบการสัมมนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ครั้งที่ ๕ แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๗.
- จิราภรณ์ คชเสนี และ นันทนา คชเสนี. **นิเวศพัฒนาเพื่อความยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ. **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา : เล่ม ๒ ป่าชุมชนภาคเหนือ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ ม.ป.ท. : สถาบันชุมชนพัฒนาท้องถิ่น, ๒๕๓๖.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. **ป่าชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๖.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. **ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการแก้ปัญหาที่ดินทำกินของราษฎรและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้**. กรุงเทพมหานคร : อัดสำเนา, ๒๕๓๒.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **การจัดการพัฒนาแบบองค์รวม, รายงานเชิงปฏิบัติการ**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท. ๒๕๓๘.
- ชินสรรด สุวรรณอัจฉริย. **เครือข่ายทางสังคม**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. **การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๓.
- ดุสิต เวชกิจ. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน : ศึกษากรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖.
- ทิวา สรรพกิจ. **การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์**. กรุงเทพมหานคร : ฟันนี้พับบลิชซิง, ๒๕๒๘.
- นฤมล นิราทร. **การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.
- นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. **องค์กรชุมชน : กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), ๒๕๔๐.
- นิภา สุวรรณแสง. **การสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.
- นิวัตี เรืองพานิช. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖.
- นิวัตี เรืองพานิช. **โครงการตำราชุด การจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เล่ม ๑ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร : รั้วเขียว, ๒๕๔๒.

- บัวเรศ ประไชโย และคณะ. **การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านโสกนาค ตำบลวังม่วง อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๘.
- ประชา หุตานิวัตร. **การเมืองสีเขียว**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒.
- ประพันธ์ศุภษร. **พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- ประเวศ วะสี. **บนเส้นทางใหม่ : การส่งเสริมสุขภาพ อภิวัฒน์ ชีวิต และสังคม**. กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑.
- ประสิทธิ์ หาญชาญเลิศ. **ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่ประชาชนได้รับจากโครงการพัฒนาป่าชุมชน ใน เอกสารวิชาการ วนศาสตร์ชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, ๒๕๓๘.
- ปริศนา พรหมมา และ มนตรี จันทวงศ์. **ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ**. เชียงใหม่ : โครงการพัฒนากลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน, ๒๕๔๑.
- ปาริชาติ ลอตระกุล. **“แผนพัฒนาชนบทในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖” ใน ๑๐ ปี ชนบทไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **นิติศาสตร์แนวพุทธ : รวมคำบรรยายหลักวิชาชีพนักกฎหมาย**. กรุงเทพมหานคร : วิทยุชน, ๒๕๔๘.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔ กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. ฟรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๙ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **สลายความขัดแย้ง : นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดคีมทอง, ๒๕๓๑.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๗.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.
- พิบูลย์ สายแสง. **การศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม : สำนักวิทยบริการ ๒๕๔๗.

- พิมรดา มณีอินทร์. **สิทธิชุมชนในการจัดการป่าชุมชน : ศึกษากรณีป่าชุมชนบ้านโนนตูมถาวร อำเภอบุณฑล จังหวัดศรีสะเกษ**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๕๘.
- พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมท่าไม้**. กรุงเทพมหานคร : C & N., ๒๕๔๙.
- พุทธทาสภิกขุ. **พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมล คีมทอง, ๒๕๕๓.
- เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. **กฎหมายป่าไม้ชุมชนเหมาะสมหรือไม่ พิจารณากันอย่างไร ใน รวมนบทความ**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓.
- เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. **เทคนิคการพัฒนาป่าชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน ภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก, ๒๕๔๒.
- ไพโรจน์ ภิญญโสรัศศี. **การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่ จังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ๒๕๔๙.
- ไพโรจน์ สุวรรณ. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : รั้วสีเขียว, ๒๕๔๒.
- มงคล ด้านธานินทร์ และ บัญชร แก้วสว่าง. **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๓ ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.
- มงคล ด้านธานินทร์ และคณะ. **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๓ ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.
- มงคล ด้านธานินทร์ และบัญญัติ แก้วสว่าง. **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๓ ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.
- มณฑล จำเริญพุกฤษ. **หลักวนศาสตร์ชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : วนศาสตร์ชุมชน ศูนย์วิจัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๕.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. **เอกสารการสอนชุดวิชา กฎหมายเกี่ยวกับการพัฒนาการป่าไม้**. นนทบุรี : สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๓๕.
- มานพ นักการเรือน. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- ยศ สันตะสมบัติ. **ความหลากหลายชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- โยธิน ศันสนยุทธ. **มนุษย์สัมพันธ์ : จิตวิทยาการทำงานในองค์กร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- ระวี ถาวร และคณะ. **ป่าชุมชน : กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, ๒๕๕๑.

- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๖.
- ราตรี ภารา. **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : อักษรวิพัฒน์, ๒๕๔๐.
- วรรณวนาลัย ไพสนธ์ศรีลักษณ์ และ พิทักษ์พนาลี วนศรีเสริมสยาม. **รูปแบบของการทำลายป่าที่สำคัญ**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔.
- วิชัย เทียนน้อย. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร: อักษรวัฒนา, ๒๕๔๒.
- วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ. “ข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวความคิดกระแสหลักในการจัดการทรัพยากรและความรู้ทางนิเวศวิทยาของคนในท้องถิ่น”. กรุงเทพมหานคร : มปท., ๒๕๓๖
- วินัย วีระพัฒนานนท์. **วิกฤตสิ่งแวดล้อม : ทางตันแห่งการพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ ฉบับปรับปรุงใหม่ กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- วินัย วีระพัฒนานนท์. **สิ่งแวดล้อมศึกษาตามหลักพุทธธรรม** รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๘.
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. **เครือข่าย : นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐.
- ศิริวรรณ โอสถานนท์. **พุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘.
- สมพันธ์ เตชะอธิก. **การพัฒนาระบบองค์กรชุมชนและเครือข่ายทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน**. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๓.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. **รวมบทความป่าชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.
- สมาน มานะกิจ. **รายงานผลการปฏิบัติงานประจำปี ๒๕๕๔ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดมหาสารคาม**. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, ๒๕๕๕.
- สวัสดี โนนสูง. **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : อักษรวิพัฒน์, ๒๕๔๓.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๖.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- สำนักงานประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร : สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.), ๒๕๔๘.

สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช. สัตว์ป่าและพันธุ์พืช. อุบลราชธานี : กรมอุทยานแห่งชาติ, ม.ป.ป..

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสฐียรโกเศศ. ศาสนาเปรียบเทียบ. พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๒.

เสน่ห์ จามริก และคณะ. ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

เสน่ห์ จามริก, ไพสิฐ พาณิชย์กุล, เจริญ คัมภีร์ภาพ, บวรศักดิ์ อูวรรณโณ และยศ สันตสมบัติ, (บรรณาธิการ). ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๑ ป่าฝนเขตร้อน กับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.

เสรี พงศ์พิศ. เครือข่าย : ยุทธวิธีเพื่อประชาชนเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร : สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ๒๕๔๘.

อนุชิต การเกษ. การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชน โดยองค์กรชาวบ้าน. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๒.

อำนวยการ คอวนิช. “นโยบายป่าไม้แห่งชาติ” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการส่งเสริมป่าไม้ เล่ม ๒ หน่วยที่ ๙. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๔.

อำนวยการ คอวนิช. นโยบายป่าไม้แห่งชาติของไทย. กรุงเทพมหานคร : องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้, ๒๕๓๑.

อำไพ พรสิแสงสุวรรณ. ความหลากหลายชนิดของของป่าและการใช้ประโยชน์ของชุมชน ในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๙.

อินทราณี การ์ตัน. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแม่ปู้ อำเภอสอง จังหวัดแพร่. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๖.

อุทัย หิรัญโต. ประมุขศิลปะ : ศิลปะของการเป็นผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔.

อุทิศ ภูอินทร์. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๖.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภาพรวมภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๐.

งานวิจัย/ดุชนิพนธ์

กฤษณา เสนาวงษ์. พืชที่ใช้ในพิธีกรรมของบ้านนางโย ตำบลนาดี อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๔.

กาญจนา คุ่มทรัพย์. “การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี”. อุบลราชธานี : คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

- งามเนตร จริงสูงเนิน. “องค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ : กรณีศึกษาองค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เลา ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่”. บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘.
- จิรพล สีนธนูวา. เอกสารประกอบการสัมมนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ครั้งที่ ๕ แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๗.
- ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์. “การพัฒนา รูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต ครุศาสตร์ (พัฒนศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม:กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๓.
- ชูลีพร ไกรเวียง. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการรับรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของนักท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๑.
- ณัฐวรรณ สุนทรวิโรจน์. “การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตตำบลสามบัณฑิต : กรณีศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน”, รายงานการวิจัย, กองทุนวิจัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๖.
- ดุสิต เวชกิจ. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน : ศึกษากรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๖.
- นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. องค์กรชุมชน : กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), ๒๕๔๐.
- นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า. “การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน”. วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๓) : ๒๕ - ๒๗.
- บริพันธ์ ไชยวงศ์แก้ว. การศึกษาพฤติกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗.
- บัวเรศ ประไชโย และคณะ. การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านโสกนาคน ตำบลวังม่วง อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๘.
- ปฤดา พรหมเลิศ. “การประสานเครือข่ายทางสังคมในการป้องกันอุทกภัยในเขตลุ่มน้ำปิงตอนล่าง”. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘.
- พงษ์ศักดิ์ เย็นแสงจันทร์. รายงานกรณีศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชน จังหวัดสกลนคร. สกลนคร : สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร, ๒๕๔๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปณฺณฺโญ). พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า. นิตยสารเสขิยธรรม ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๙ (มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕) : ๑๘.

พระบูรณภรณ์ บริบูรณ์. “ป่าไม้ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาและความเชื่อของชาวบ้าน : ศึกษากรณีความเชื่อของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้จังหวัดน่าน”. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙.

พระมหากัณหา กนต์สีโล. “ชุมชนธรรมชาติกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน”. บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (พฤษภาคม ๒๕๕๕) : ๓๕๗.

พระมหาเจิม สุวโจ. “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม”. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระอินถนอม ศรีหาคา. “การสังเคราะห์กระบวนการจัดการระบบนิเวศเพื่อการอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่าในภาคอีสาน”. ปริญาปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสารคาม, ๒๕๕๗.

พิบูลย์ สายแสง. การศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม : สำนักวิทยบริการ ๒๕๔๗.

มนูญ เทศน์นำ และคณะ. การกระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านกาด (ตลาด) ชี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค, ๒๕๕๒.

มีชัย วงษ์อุบ. แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมสัมมนาวิชาการนำเสนอ งานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ เครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ ครั้งที่ ๑๕.

ลัดดา หงส์พันธุ์. “รูปแบบที่เหมาะสมของการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาป่าวัฒนธรรมในวัดป่าภาคอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม”. ปริญาปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาสารคาม, ๒๕๕๑.

วิมลลักษณ์ ชูชาติ. “การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้”. วิทยานิพนธ์ดุขฎฐิบัณฑิต ครุศาสตร์ (พัฒนศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น. โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน, ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕.

สมาน มานะกิจ. รายงานผลการปฏิบัติงานประจำปี ๒๕๕๔ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, ๒๕๕๕.

- สายสุนีย์ สว่างยิ่ง. การศึกษาคติธรรมเกี่ยวกับต้นไม้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- สุภาวณี ทรงพรวาณิชย์. **การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน.** เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จังหวัดเชียงใหม่, สรุพงค์ ฉวิภักดิ์. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในท้องที่อำเภอเงาว จังหวัดลำปาง.** เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.
- หนูเคน จันทาง. **การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๕.
- อนุชิต การเกษ. **การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชน โดยองค์กรชาวบ้าน.** ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๒.
- อัจฉรา ปุราคม. **ผลกระทบของโครงสร้างเครือข่ายทางสังคม ต่อภาวะสุขภาพของสมาชิกชมรมสร้างสุขภาพ : กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก.** มหาวิทยาลัยนเรศวร : ม.ป.ท., ๒๕๕๐.
- อานันท์ กาญจนพันธ์ และคณะ. **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : สถานการณ์ในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓.
- อำไพ พรสิแสงสุวรรณ. **ความหลากหลายชนิดของของป่าและการใช้ประโยชน์ของชุมชน ในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย.** เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๙.
- อินทราณี การ์ตัน. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแม่ปู้ อำเภอสอง จังหวัดแพร่.** เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๖.

บทความ

- เกศสุดา สิทธิสันติกุล และคณะ. **บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนท้องถิ่น.** วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑, (๒๕๕๙) : ๒๙.
- นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า. **“การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน”.** วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๓) : ๒๕ - ๒๗.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปณฺณโณ). **พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า.** นิตยสารเสขิยธรรม ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๙ (มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕) : ๑๘.
- พระมหากัณหา กนต์สีโล. **“ชุมชนธรรมชาติกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน”.** **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์.** ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (พฤษภาคม ๒๕๕๕) : ๓๕๗.
- พิมพ์จันทร์ แสงจันทร์. **“รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาราวเทียนทองจังหวัดชัยนาท.** วารสารจันทร์เกษมสาร ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๓๙ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๗) : ๑๙.

- ภูมิหทัย กิตติพัฒนกุล และคณะ. “แนวทางจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านโคกหัวข้าว จังหวัดฉะเชิงเทรา”. **วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา** ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ (๒๕๕๙) : ๖๗.
- ฤทธิบาน สุชีวะกุล. “รูปแบบพัฒนาการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน. **วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๖) : ๑๒๓.
- วินิจ ภาเจริญ. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านห้วยฮี้ ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. **วารสารบัณฑิตศึกษาคอมพิวเตอร์** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๒) : ๑๓๗ - ๑๓๘.
- สถาพร ชูทองรัตน์. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของกลุ่มชาติพันธุ์อุย๋นครพนม. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๘) : ๒๒๔.
- โสต สุตานันท์. “วิเคราะห์วาทกรรม : นิติศาสตร์แนวพุทธ” ใน **วารสารกฎหมาย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช** ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๒ (ธันวาคม ๒๕๕๐) : ๘๐.
- อนุชิต การเกษ. การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชน โดยองค์กรชาวบ้าน. **ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๒.**

๓. ภาษาอังกฤษ

- Food and Agriculture Organization (FAO). **Forest for Local Community Development**. Englamd : Romac, 1978.
- KamalaTiyavanich. **The Budd Hain the Jungle**. Bangkok : O.S. Printing, 2003.
- PragatiSahni. "EnviromentalEhtics intheJtakas : Further Reflections" in **Buddhist Approach to Enviromental Crisis UNDV conference Volume**, Ven. Khammai Dhammasami, Ven. Phramaha Hunsu Dhammahaso, Ven. PhamahaSomboon Wutthikaro and Peoples, D. O. EditorialStaffs.
- U p h o f f, Norman, **Local Institutional Development : An Analysis Source – Book with Case**. west Hartford, Connecticut : Kumarin Press, 1986.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สืบค้นจาก www.rdpb.go.th, สืบค้นเมื่อ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.
- จัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, chm-thai.onep.go.th/chm/ForestBio/Complexes-forest-area-provin.html
- ป่าไม้กับปัญหาภัยแล้ง สืบค้นจาก <http://dnfe.nfe.go.th/ilp/.htm> , สืบค้นเมื่อ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๐.
- ศศิน เฉลิมลาภ เลขานุการมูลนิธิสืบนาคะเสถียร, รายงานสถานการณ์ป่าไม้ประเทศไทย, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.seub.or.th> [๑๕ ก.ค. ๒๕๖๑].

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก บทความการวิจัย

๑. ชื่อเรื่อง : การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. ชื่อผู้วิจัย : พระมหาโยธิน โยธโก

๓. บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยเลือกใช้การวิจัยแบบผสมผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ แล้วนำข้อมูลมาเขียนพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ผลการวิจัย พบว่า

๑) แนวคิดและกระบวนการที่ศรัทธาสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธเกี่ยวข้องกับ (๑) หลักกตัญญู คือการสอนให้มนุษย์มีทัศนคติและการปฏิบัติด้วยท่าทีที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ รู้จักตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างยิ่ง (๒) หลักสันโดษ ใช้เป็นหนทางในการเยียวยาธรรมชาติทั้งภายในและภายนอกตัวมนุษย์ ทำให้ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เพราะมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ต้องประสานและเกื้อกูลกัน (๓) และหลักมัชฌิมาปฏิปทาใช้เป็นหลักการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณค่า เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนได้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืน ๒) รูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติของเครือข่ายป่าชุมชน มี ๔ ประการ ได้แก่ การใช้กฎระเบียบทางสังคมการมีส่วนร่วมเครือข่ายขององค์กรต่างๆ การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน และการจัดสรรผลประโยชน์จากป่าชุมชน ๓) ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติของเครือข่ายป่าชุมชน ขาดการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูลและการประยุกต์ใช้ความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนา การสร้างเทคโนโลยีการจัดการป่า เช่น การปลูกป่า ๓ อย่าง เพื่อประโยชน์ ๔ อย่าง และขาดการสร้างเครือข่ายกับองค์กรหรือชุมชนนอกพื้นที่ และการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง จึงควรมีแนวทางการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการบูรณาการหลักศาสนธรรม ศาสนพิธี และเครือข่ายการสร้างกระบวนการทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้การจัดการป่าชุมชน ให้มีผลต่อการผลักดันต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้มั่นคงและยั่งยืน

คำสำคัญ: ความสมดุลเชิงพุทธ, การรักษา, ต้นทุนทางธรรมชาติ, ป่าชุมชน

Abstract

This article aims to Study the method for developing a model for creating a balance and maintaining the Buddhist natural cost of the community forest network in the Northeast. Researchers chose to use a blended approach between qualitative research and questionnaire-based research. The data was

used to write a descriptive analysis. The research results were found that 1) The Buddhist concepts of creating ecological balance and maintaining natural capital includes 1) the Principle of Gratitude (*Kataññūkatavedī*) in which emphasis is placed on teaching humans to have the right attitudes and actions toward nature; 2) the Principle of Contentment (*Santosa*) which is a means of natural remedies both inside and outside the human being without exploiting oneself and others as human, nature and society are dependent on each other; and 3) the Middle Path (*Majjhima-patipadā*) which is the principle of the efficient use of natural resources to cultivate the consciousness for people to understand nature as well as the relationship between humans and the environment, and put emphasis on sustainable natural resources conservation for future generations. 2) Buddhist ecological balance and maintaining natural capital of the community forest networks has four aspects: the use of social regulations, participation in networks of various organizations, conservation and restoration of community forests, and allocating benefits from community forests. 3) Problems or obstacles and approaches to balancing the natural costs of the community forest network are not able to benefit from the forest benefit and the application of religious beliefs for forest conservation to achieve Build community technology for forest management, for example, three afforestation for four benefits. Also, there is a lack of networking or alliance with organizations or communities outside the area and the organization of community forest management system to promote the use of wisdom for community forest conservation based on sufficiency economy. Therefore, there should be a guideline for integrating religious principles and ordinances promoting the role of monks and community forest networks in managing community forests to use wisdom in managing community forests and creating social processes for the continuous learning of the people. Communities to continually exchange knowledge on community forest management, affecting the promotion of natural resource costs, both economically, socially, and environmentally stably and sustainably.

Keywords : Buddhist Ecological Balance; Maintaining; Natural Capital; Community Forest Networks

๔. บทนำ

๔.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ความรุนแรงที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์มักจะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างรุนแรงกว่า ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้มนุษย์ต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาทางด้านวัตถุและอุตสาหกรรมได้ทำให้เกิดมลพิษทางสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดสารกัมมันตภาพรังสีเข้าสู่สิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรป่าและสัตว์ป่าและสัตว์ป่าทั้งสิ้น นอกจากนี้จะทำให้ตายทันทีแล้ว ยังมีผลต่อการเสื่อมประสิทธิภาพในการขยายพันธุ์ของประชากรด้วย

(ดอกรัก มารอด, ๒๕๕๕ : ๑๐๑) และยังทำให้ความสมดุลทางระบบนิเวศเสื่อมโทรมลงทุกปี โดยการรายงานด้านระบบนิเวศของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ กล่าวว่าทรัพยากรด้านป่าไม้ของไทยถูกทำลาย ๖๗ ล้านไร่ ในช่วง ๔๐ ปี ทำให้ในปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าไม้เพียงร้อยละ ๓๑.๙๒ ของพื้นที่ทั้งหมด โดยภาคเหนือเหลือพื้นที่ป่าร้อยละ ๕๕.๑๖ ภาคตะวันออกเหลือพื้นที่ป่าร้อยละ ๒๑.๔๗ ภาคกลางเหลือพื้นที่ป่าร้อยละ ๓๐.๐๓ ภาคใต้เหลือพื้นที่ป่าร้อยละ ๒๔.๒๖ และภาคอีสานเหลือพื้นที่ป่าร้อยละ ๑๔.๘๐ พื้นที่ป่าไม้ยังคงถูกบุกรุกทำลายส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องโดยลดลงจาก ๑๗๑ ล้านไร่ ในปี ๒๕๐๔ หรือคิดเป็นร้อยละ ๕๓.๓ เหลือ ๑๐๗.๖ ล้านไร่ ในปี ๒๕๕๒ หรือคิดเป็นร้อยละ ๓๓.๖ ของพื้นที่ประเทศจากพื้นที่ป่าที่ลดลงได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าและความหลากหลายทางชีวภาพทำให้สิ่งมีชีวิตมีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์เพิ่มมากขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔ : ๙๘)

มนุษย์กับธรรมชาติยังมีความสมดุลกันแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันมาช้านานตามคติที่ว่า เสือพืเพราะป่าปก ป่ารกเพราะเสื่อยัง ดินเย็นเพราะหญ้า ยัง หญ้ายังเพราะดินดี (ฉัตรวดี นนทรี, ๒๕๕๕ : ๑) ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปก็จะส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศ โดยเฉพาะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ และมนุษย์เองก็มีบทบาทสำคัญในการจัดสรร ดัดแปลง และเป็นผู้ทำลาย แม้ว่าระบบนิเวศจะมีความสำคัญในการดำรงชีวิต (อรุณี เมฆาธร, ๒๕๕๓ : ๕๑) เพียงใดก็ตาม ความผูกพันสัมพันธ์กับป่าระหว่างมนุษย์มีมาช้านาน โดยเฉพาะด้านพระพุทธศาสนานั้น ป่ามีความสัมพันธ์ทางด้านพุทธประวัติ หลักคำสอน และสถาบันทางพระพุทธศาสนา (จางงศ์ อติวัฒน์สิทธิ์, ๒๕๕๖ : ๖๘) ความอุดมสมบูรณ์ของป่าในอดีตเป็นสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลให้เกิดผู้นำทางจิตในรูปแบบฤาษีนิ และองค์พระศาสดา โดยเฉพาะองค์พระศาสดาพระองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ประสูติ ตรัสรู้ แสดงพระธรรมเทศนา และปรินิพพานในป่า ดังนั้น ป่าจึงเป็นอะไรทุกอย่างที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ พุทธบริษัทจึงมีความรักและรู้จักบุญคุณของป่า สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้าก็ล้วนแล้วแต่อยู่ในป่า การดำเนินชีวิตมีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันไม่ได้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติด้านสูงสุดพระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้สาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติ และใช้สิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย

จากสภาพปัญหาการจัดการป่าชุมชนในปัจจุบันที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างยั่งยืน ซึ่งต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนสนับสนุน โดยภาครัฐและองค์กรชุมชนที่ดำเนินการอยู่ส่วนใหญ่พบว่ายังประสบปัญหาหลายๆ ด้านที่ส่งผลให้กระบวนการพัฒนาและอนุรักษ์ไม่ยั่งยืน แต่ทุกฝ่ายก็ได้มีความพยายามแสวงหายุทธศาสตร์เพื่อให้เกิดกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งในเรื่องการบริหารจัดการองค์กร การจัดการองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่า การสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ป่า และการสร้างพฤติกรรมอนุรักษ์ป่าให้พัฒนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชน จึงได้ทำวิจัยเรื่อง การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติของเครือข่ายป่าชุมชนเชิงพุทธในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้นรูปแบบและกระบวนการการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทาง
 ธรรมชาติ ซึ่งจะได้กลยุทธ์สำคัญและองค์ความรู้มาถ่ายทอดบทเรียนให้มีคุณค่าต่อการพัฒนาเครือข่าย
 การอนุรักษ์ป่าชุมชนให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

๔.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทาง
 ธรรมชาติเชิงพุทธ

๒. เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ
 เชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทาง
 ธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๓ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative
 Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยการใช้แบบสอบถาม
 (Questionnaire) วิธีการสัมภาษณ์ (Interview) และการสังเกตการณ์ (Observation) ผู้วิจัยแบ่ง
 ขอบเขตการวิจัยออกเป็น ๔ ด้าน ดังนี้

๔.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดข้อมูลที่ได้จากการศึกษามากำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา ๒ แหล่ง ดังนี้

๑. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือ กลุ่มตัวอย่างที่ดำเนินการคัดเลือกแบบ
 เจาะจง (Purposive Selection) รวมทั้งสิ้น ๗๒ รูป/คน

ก. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ ราชการ โดยพิจารณาคัดเลือกจากกลุ่มผู้ให้
 ข้อมูลสำคัญที่สามารถให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการแนวคิดและกระบวนการทัศน์ที่เกี่ยวกับรูปแบบการ
 สร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ จำนวน ๑๘ รูป/คน

ข. กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ) จากเครือข่ายป่าชุมชน ผู้นำชุมชน ประชาชน
 ท้องถิ่น จากทั้ง ๖ ป่าชุมชน โดยพิจารณาคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่สามารถให้ข้อมูลความรู้
 เกี่ยวกับการรูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่า
 จำนวน ๕๔ คน

๒. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยค้นคว้าจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก
 เอกสารที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะรวบรวมข้อมูล จากรายงานวิจัย ตำราทางวิชาการ วารสารและ
 หนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ (๑) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทาง
 ธรรมชาติ รวมทั้งจากวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ (๒)
 หลักธรรมที่นำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างความสมดุลและการ
 รักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ ประกอบด้วยหลักกตัญญู หลักสันโดษ และหลักมัชฌิมาปฏิปทา

สำหรับแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ หลังจากค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเป็นที่เรียบร้อยแล้วผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูลอย่างเป็นระบบ ให้ตรงตามสารบัญที่กำหนดไว้ ถ้ามีส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์จะตรวจสอบและเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ด้วยการค้นคว้าจากเอกสารและเข้าไปสัมภาษณ์เก็บรวบรวม ข้อมูลอีกครั้งอีกครั้งหนึ่ง เพื่อยืนยันความถูกต้องและครบถ้วนทุกอย่าง จึงวิเคราะห์ข้อมูลตั้งแต่การจัดหมวดหมู่ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล วิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบทสาระสำคัญของเนื้อหาที่จะวิเคราะห์

๔.๓.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้คัดเลือกจากเครือข่ายป่าชุมชนและป่าชุมชนแบบผสมผสาน รวมทั้งหมด ๖ แห่ง มีเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ ดังนี้

๑. เป็นพื้นที่ที่เป็นชุมชนต้นแบบการทำงานของเครือข่ายป่าชุมชน
๒. เป็นพื้นที่ที่มีการขับเคลื่อนการทำงานของเครือข่ายป่าชุมชน
๓. เป็นชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่สามารถพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน

ผู้วิจัยจัดเวทีประชุมสัมมนาผู้เชี่ยวชาญ ประชาชนท้องถิ่น ผู้นำเครือข่ายป่าชุมชน เพื่อสรุปผลการวิจัยระหว่างผู้วิจัยกับชุมชน ให้มีการถอดองค์ความรู้ไปสู่การพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

๔.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาจากผู้นำเครือข่ายป่าชุมชนทั้ง ๖ แห่ง เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการป่าชุมชนในบริเวณพื้นที่ที่แตกต่างกัน จากแบบสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ จึงได้กำหนดประชากรในการวิจัยครั้งนี้ เป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่

๑. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้นำเครือข่ายที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าชุมชน กลุ่มผู้นำองค์กรชาวบ้านที่เป็นแกนนำ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน รวม ๕๔ คน โดยกำหนดคุณสมบัติให้เป็นผู้ที่อาศัยอยู่พื้นที่วิจัย ไม่ต่ำกว่า ๑๐ ปี และสามารถสื่อสารเข้าใจและรู้บริบทของป่าชุมชน

๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึก มุ่งเน้นการสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ร่วมกับหน่วยงานของรัฐ เครือข่ายป่าของพระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน และเครือข่ายป่าแบบผสมผสาน เพื่อให้เห็นแนวคิด รูปแบบการจัดการ แนวทางการพัฒนาการประยุกต์องค์ความรู้ออกมาเป็นกระบวนการพัฒนารูปแบบการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Research Method) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่นำเชื่อถือและครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัยการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำหนังสือจากมหาวิทยาลัยเพื่อประสานงานในพื้นที่การวิจัย มีวิธีการและขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. วิจัยเอกสารและงานที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ

๒. การใช้แบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากเครือข่ายป่าชุมชน ตัวแทนข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนในพื้นที่วิจัย

๓. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สัมภาษณ์เรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการสัมภาษณ์พระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชน ตัวแทนข้าราชการในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีระเบียบวิธีวิจัย ซึ่งดำเนินการโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research methodology) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (key informant interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และอาศัยการสังเกตการณ์ (observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมควบคู่กัน การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้การพรรณนาวิเคราะห์เนื้อหาจากการตีความสังเคราะห์ เชื่อมโยงแล้วหาข้อสรุป เพื่ออธิบายปรากฏการณ์อย่างลึกซึ้ง และเสนอแนะทางเชิงวิชาการและการวิจัย

๕. ผลการวิจัย

๑. แนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ ประกอบด้วย (๑) หลักกตัญญู คือการสอนให้มนุษย์มีทัศนคติและการปฏิบัติด้วยท่าทีที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ บุคคลชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ตนได้อาศัย จึงควรที่มนุษย์ทุกคนต้องรู้จักตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี (๒) หลักสันโดษ ๓ จึงเป็นหนทางในการเยียวยาธรรมชาติทั้งภายในและภายนอกตัวมนุษย์ ทำให้ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เพราะมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ประสานกันและเกื้อกูลต่อกันในการแก้ไขภัยพิบัติที่เกิดขึ้นแล้วหรือยังไม่เกิดขึ้น สันโดษจึงเป็นตัวแปรสำคัญต่อการเกิดภัยพิบัติ มนุษย์ที่ประพฤติธรรมยอมทำให้สิ่งแวดล้อมดี ก็คือ การปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างเอื้ออาทร เมตตา และกตัญญูต่อธรรมชาติ โดยมองให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติหรือระบบนิเวศอย่างแท้จริง และ (๓) หลักมัชฌิมาปฏิปทา นำไปใช้แก้ไขปัญหาการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างพอเพียงและมีคุณค่า พระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อความเชื่อของประชาชนในการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ป่าไม้ และธรรมชาติ และทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนสืบต่อไปสู่อนุชนคนรุ่นหลัง

๒. รูปแบบและกระบวนการการสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ ได้แก่ ๑. การใช้กฎระเบียบทางสังคม ด้วยการนำความเชื่อและการเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกฎหมายเข้ามาใช้ในการควบคุมให้ชุมชนให้เคารพและเชื่อฟังผู้นำชุมชน ๒. การมีส่วนร่วมของเครือข่ายและองค์กรต่างๆ ในการผลักดันให้การอนุรักษ์ป่าชุมชนได้รับการพัฒนาและเกิดความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง ๓. การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า ทำให้เกิดการปลูกฝังจิตสำนึกให้เห็น

คุณค่า การผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิธีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ๔. การจัดสรรผลประโยชน์จากป่าชุมชน ให้เกิดไม่ใช้สอย อาหารป่าและสมุนไพรได้อย่างพอเพียงกับความต้องการของชุมชน และเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติในโครงการคืนกล้าไม้สู่ป่า นำความอุดมสมบูรณ์มาให้ผืนป่าเป็นอย่างมาก

๓. ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรจัดระบบโครงสร้างของปัญหาที่ซับซ้อนหลากหลาย การหมุนเวียนของพลังงานในระบบนิเวศป่าไม้อย่างต่อเนื่อง วิถีชีวิตของคนที่สอดคล้องกับระบบนิเวศป่า ผลผลิตทางเศรษฐกิจ และสิทธิการใช้ประโยชน์จากป่า และมิติทางด้านชุมชน ได้แก่ ด้านความเข้มแข็งของชุมชน คือมีผู้นำเข้มแข็ง มีการเรียนรู้ตนเองอย่างต่อเนื่อง มีแนวคิดการพึ่งพาตนเอง ด้านเศรษฐกิจส่งผลต่อความเป็นอยู่ของตนในชุมชนทางด้านความมั่นคงทางอาหาร ที่อุดมสมบูรณ์และมีหมุนเวียนให้บริโภคตลอดทั้งปี ที่เป็นผลมาจากความร่วมมือการมีภูมิปัญญา และความเป็นมิตร มีการสร้างทุนของชุมชน

๖. อภิปรายผล

๑. แนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ พบว่า มีการนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาบูรณาการในการจัดการอนุรักษ์ป่าเพื่อให้คนและป่าอยู่ร่วมกันแบบธรรมชาติ ตามหลักกตัญญู สันโดษ และมีขมิมาปฏิบัติ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับผู้คนในชุมชนให้เกิดการเกื้อกูลแก่กัน ด้วยการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีความเมตตาต่อธรรมชาติ ทั้งตระหนักถึงคุณค่าของป่าที่เกิดขึ้นในพื้นที่แล้วช่วยกันดูแลรักษาเพื่อให้การจัดการป่าชุมชนให้เกิดความยั่งยืนต่อชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องประกอบไปด้วยการทำ การพูด การคิด ที่ประกอบด้วยความเมตตาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความรักความสามัคคีกันเกิดสังคัมสงบสุขซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุพิมล ศรศักดิ์และคณะ (๒๕๕๕ : บทคัดย่อ) เรื่อง “การศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี” พบว่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามจำเป็นนั้น จะต้องมีปัญญากากับการใช้ทรัพยากร ซึ่งผู้นำมีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนดี แต่ชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนค่อนข้างน้อยขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนเกี่ยวกับโครงการป่าชุมชน เช่น พันธุ์กล้าไม้ อุปกรณ์ป้องกันไฟป่าหรือเงินสนับสนุนการฟื้นฟูป่า ชาวบ้านมีมุมมองเกี่ยวกับการจัดการด้านป่าชุมชนเป็นหน้าที่หลักของคณะกรรมการป่าชุมชนมากกว่าเป็นหน้าที่ของชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับดุชฎินิพนธ์ของพระพรสวรค์ ฐิติญาโณ (ใจตรง) (๒๕๕๖ : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง **วิเคราะห์ทรัพยากรธรรมชาติในพระไตรปิฎก** จากการศึกษาพบว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพระไตรปิฎกนั้นทางพระพุทธศาสนามีทัศนะว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นการอาศัยอยู่กับธรรมชาติโดยไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนธรรมชาติวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นวิธีการที่สอดคล้องประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนไปจากกฎธรรมชาติ กระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติคือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแนวทางที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติ เพื่อรักษาต้นไม้ป่าไม้ให้คงอยู่ ในทางพระพุทธศาสนามีการแนะนำการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ การบวชป่า

เปรียบเทียบป่าไม้กับธรรมชาติของมนุษย์ให้เห็นเป็นรูปธรรม รวมทั้งพุทธประเพณีเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่ องค์ธรรมที่เอื้อต่อการบรรลุธรรมคือ วิถีชีวิตที่เรียบง่ายและรู้จักพอเพียง ความเรียบง่ายที่ทำให้เหล่าบรรดาพระสาวกทั้งหลายได้บำเพ็ญเพียรอย่างสงบจนสามารถหลุดออกจากกิเลสได้

๒. รูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี ๔ ประการ ได้แก่ การใช้กฎระเบียบทางสังคม การมีส่วนร่วมเครือข่ายขององค์กรต่างๆ การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน และการจัดสรรผลประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเดือนนภา ภูทอง (๒๕๖๒ : บทคัดย่อ) เรื่อง **“รูปแบบการสร้างจิตอาสาของเยาวชนบ้านหนองบัวในการอนุรักษ์ป่าชุมชนดงท่าเล ดอนใหญ่ ตำบลช้างเผือก อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด”** พบว่า ได้ใช้รูปแบบการสร้างจิตอาสาด้วยการอบรมและสร้างจิตสำนึก การสร้างเครือข่ายในการฟื้นฟูป่าไม้ของเยาวชนบ้านหนองบัว นอกจากนี้ยังมีการการบวชป่าเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ทางความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่จะช่วยคุ้มครองป่าได้ การรวมตัวในการการทำบุญของคนในชุมชนก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้นเพื่อเชื่อมโยงกันในชีวิตกับการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เดือนนภา ภูทอง (๒๕๖๑ : บทคัดย่อ) เรื่อง **“การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ”** พบว่า สังคมท้องถิ่นมีการจัดการ ป่าชุมชนโดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ค่านิยม และอาศัยปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวงรวมทั้งพระสงฆ์ เป็นรากฐานการขับเคลื่อนชุมชนผ่านการปลูกจิตสำนึกรักบ้านเกิด/ถิ่นเกิด/หรือท้องถิ่น และนำเอาวัฒนธรรมจารีตประเพณีท้องถิ่น มาเป็นวิถีปฏิบัติในการจัดการดูแลรักษาป่าของชุมชนท้องถิ่น เช่น การนำความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า การรักษาป่าต้นน้ำ การใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่าและกุศโลบายในการรักษาป่าผ่านพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่นในแต่ละแห่ง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของมีชัย วงศ์อุป (๒๕๕๘ : ๒๐๕) เรื่อง **“แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก”** พบว่า การป้องกันรักษาป่า ควรมีการจัดสรรพื้นที่ทำกินให้แก่ประชาชน การปลูกป่าต้องการให้มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเพื่อทดแทนพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย การดูแลรักษาป่าไม้ ควรมีการสนับสนุนให้ผู้นำชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์รักษาป่าในพื้นที่ ไม่ให้ถูกตัดทำลาย การป้องกันไฟป่า ต้องการให้มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม เพื่อทดแทนพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย มี ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการป้องกันรักษาป่า ด้านการปลูกป่า ด้านการดูแลรักษาป่า และการป้องกันไฟป่า

๓. ปัญหา อุปสรรคและแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรส่งเสริมประเพณีบวชป่า จัดทำโครงการเพาะชำ กล้าไม้ ไม้พื้น ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ เพื่อปลูกป่าทดแทนและการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ส่งเสริมการปลูกไม้ ๓ อย่าง ได้ประโยชน์ ๔ อย่าง สนับสนุนกลุ่มอาชีพหรือชุมชนเพื่อให้มีรายได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอำไพพิศ เกตุวงศ์ (๒๕๕๔ : ๓๒) ได้วิจัยเรื่อง **“สวนสมุนไพรในโรงเรียน : การพัฒนามาตรฐานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน”** ผลการวิจัยพบว่า พื้นฐานความเชื่อและความผูกพันทางศีลธรรมระหว่างชุมชนกับป่าไม้ ทำให้พื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ที่ชุมชนมีการกำหนดสิทธิ

ตามประเพณีในการควบคุม และป้องกันดูแลมีการใช้ระบบศีลธรรมเป็นพื้นฐานของอำนาจในการออกกฎเกณฑ์ตามประเพณี เพื่อควบคุมการใช้และการอนุรักษ์ป่า ความเชื่อเกี่ยวกับผีปอบเป็นสัญลักษณ์สำคัญของอำนาจในการรักษาป่า และเป็นพื้นฐานของความร่วมมือ ในการปกป้องป่าของชุมชนอีสาน โดยอนุญาตให้เฉพาะสมาชิกของชุมชนเท่านั้นที่จะมีสิทธิในการใช้และการดูแลป่าไปพร้อมกัน ในหลายพื้นที่ได้มีการปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ดั้งเดิมตามจารีตปฏิบัติให้มีอัตลักษณ์เป็นทางการมากขึ้น เช่น การตั้งกรรมการ การร่างกฎระเบียบ และข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากทางการและถือปฏิบัติเป็นแนวทางเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของมณูญ เทศน์นำ และคณะ (๒๕๕๒ : ๓) ได้ทำวิจัยเรื่อง “กระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านกาด (ตลาด) ชี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอต๋อยสะเท็ด จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ชุมชนได้วางแผนการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยคำนึงความมั่นคงยั่งยืนและแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนกาดชี้เหล็ก คือ (๑) การจัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องวนศาสตร์ชุมชน (๒) การจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศึกษาธรรมชาติ มีเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ มีมัคคุเทศก์ชุมชนบริการนำเที่ยว (๓) พัฒนาศักยภาพของชุมชน/กลุ่ม/องค์กรชุมชน ให้มีความเข้มแข็ง มีขีดความสามารถในการจัดการทุนหรือปัจจัยการผลิต ผลผลิตของชุมชนเพื่อใช้สอยระดับครอบครัวและพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การผลิตและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร การอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่

๗. สรุปและข้อเสนอแนะ

๗.๑ สรุป

การสร้าง ความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมของเครือข่ายป่าชุมชน ดำเนินการไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบเพราะมีการวางแผน การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล ปรับปรุง แก้ไขพัฒนาให้ดีขึ้น ชุมชนต้องรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด ประหยัด ให้เกิดประโยชน์เป็นการรักษาสมดุลของทรัพยากรป่าไม้ ภาครัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องมีการสร้างองค์ความรู้เรื่องป่าชุมชนและการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และสร้างจิตสำนึกการมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม ยึดหลักและนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักมัตตัญญูตา หลักสันโดษ หลักอวิหิงสา หลักกตัญญู หลักมัชฌิมาปฏิปทา มาประยุกต์ในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีบวชต้นไม้ พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้ พิธีทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้ เพื่อให้ประชาชนรู้จักคุณค่าของแหล่งที่อยู่อาศัย มีความกตัญญูต่อธรรมชาติ สอนให้ชุมชนรู้ว่ามีมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม และมนุษย์ก็สามารถพึ่งพาสิ่งแวดล้อมที่มีพัฒนาตนเองไปสู่ความหลุดพ้นจากธรรมชาติได้ในเวลาเดียวกัน

๗.๒ ข้อเสนอแนะ

๗.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. การจัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืน ควรมีการร่วมมือจากองค์กรทุกองค์กรในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม และมีความจริงใจ และลงมือกระทำอย่างต่อเนื่อง

๒. องค์กรท้องถิ่นและโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าชุมชน ควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่สอดคล้องกับแผนการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ในเชิงทฤษฎีที่ถูกต้อง

๓. ภาครัฐและภาคประชาชน ควรเร่งส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมดูแลรักษาป่าชุมชน กำหนดมาตรการเกี่ยวกับกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชน ฝึกอบรมและพัฒนาศักยภาพให้องค์ความรู้แก่ประชาชน เพื่อให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมตั้งแต่การค้นหาปัญหา และกำหนดเป้าหมายการพัฒนามากกว่าการเข้าร่วมตามเป้าหมาย เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

๗.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัย

๑. วิจัยวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อแต่ละท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการป่าชุมชนให้มีความผสมผสานกับภาคทฤษฎีการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

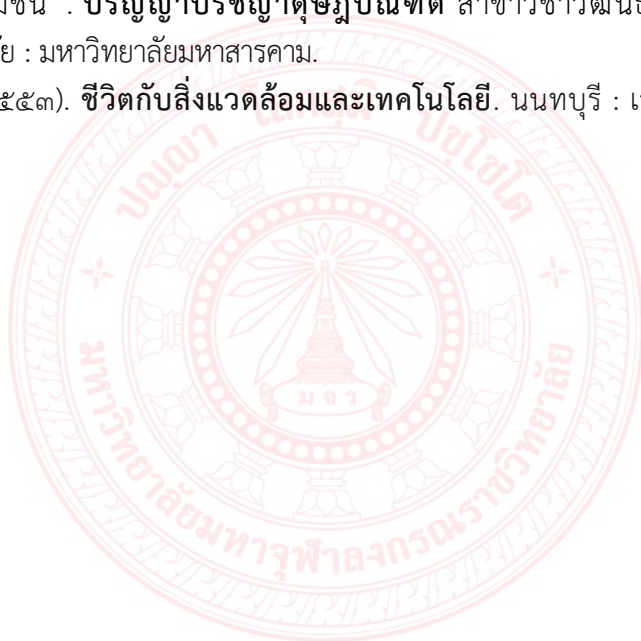
๒. วิเคราะห์แนวทางการจัดการป่าชุมชนต้นแบบกับการมีส่วนร่วมของภาครัฐเอกชนเพื่อพัฒนาขยายเครือข่ายป่าชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

๔. สังเคราะห์งานวิจัยพืชสมุนไพรในเชิงปริมาณและคุณภาพที่มีความหลากหลายทางชีวภาพในเชิงปริมาณและคุณภาพ

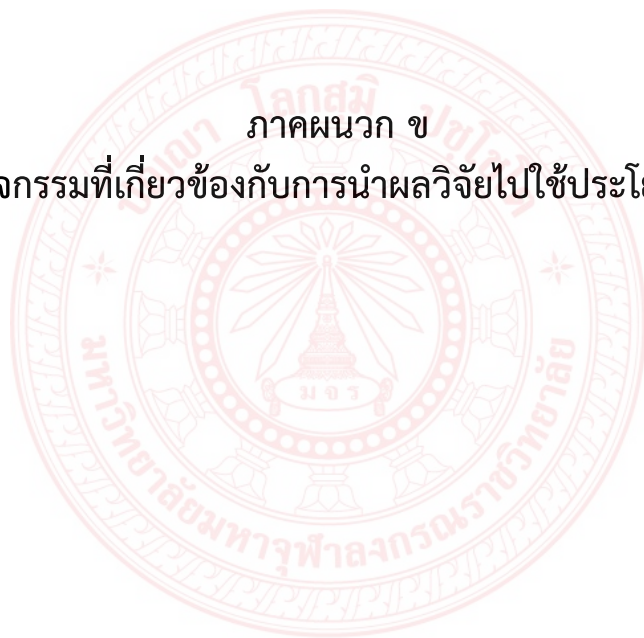
๘. บรรณานุกรม

- จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์. (๒๕๕๖). **ทัศนะเชิงพุทธศาสตร์เกี่ยวกับนิเวศวิทยา**. ใน มหาจุฬาริชาการพุทธศาสตร์และสังคมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ฉัตรวดี นนทรี. (๒๕๕๓). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์วังปลา : การพลิกฟื้นวิถีชีวิตชนบท**. (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ดอกกรัก มารอด. (๒๕๕๕). **นิเวศวิทยาป่าไม้**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เดือนนภา ภูทอง. (๒๕๖๑). **การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ**. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต.
- พระพรสวรรค์ รุติญาโณ (ใจตรง), (๒๕๕๖). “วิเคราะห์การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพระไตรปิฎก”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มนูญ เทศน์นำ และคณะ. (๒๕๕๒). **กระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านกาด (ตลาด) ชี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอต๋อยสะเท็ด จังหวัดเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- มีชัย วงศ์อุบ. (๒๕๕๘). **แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก**. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมสัมมนาวิชาการนำเสนองานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ (Proceedings) เครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ ครั้งที่ ๑๕.
- วิไลลักษณ์ รัตนเพียรธัมมะ. (๒๕๔๘). **การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (๒๕๕๔). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙)**, กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- อำไพพิศ เกตุวงศ์. (๒๕๕๔). “สวนสมุนไพรในโรงเรียน : การพัฒนามาตรฐานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน”. **ปริญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อรุณี เมฆาธร. (๒๕๕๓). **ชีวิตกับสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี**. นนทบุรี : เจริญรุ่งเรืองการพิมพ์.

ภาคผนวก ข
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมการเผยแพร่ผลการวิจัย

๑.๑ เผยแพร่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเว็บไซต์ของวิทยาเขตขอนแก่น

๑.๒ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะจากศึกษาแนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ รูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และปัญหา อุปสรรค และแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อนำไปสู่การทบทวนและการปรับเปลี่ยนรูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในรายละเอียดดังนี้

๒. กิจกรรมการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

๒. กิจกรรมการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย ดำเนินการ ดังนี้

๒.๑ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประสานสื่อมวลชนแถลงผลการวิจัยให้สื่อมวลชนรับทราบผลการวิจัยและนำไปเผยแพร่ต่อสังคมทั่วประเทศ

๒.๒ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ประสานงานคณะสงฆ์ เพื่อขอความร่วมมือในการถ่ายทอดองค์ความรู้จากการวิจัยไปสู่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน

๒.๓ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป โดยให้มีการดำเนินงาน ดังนี้

๑) คณะสงฆ์ควรนำผลการวิจัยเรื่องการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการงานคณะสงฆ์ด้านสาธารณสงฆ์เคราะห์ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและผู้สูงอายุ โดยบูรณาการเข้ากับงานของคณะสงฆ์

๒) กลุ่มภูมิปัญญาและปราชญ์ชาวบ้าน ควรมีความมั่นใจในหลักพุทธธรรมและบทบาทของพระสงฆ์ที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และช่วยเหลือประชาชนร่วมกับวัด โดยบูรณาหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กำหนดแผนให้มีวัดเครือข่ายป่าชุมชน และจัดตั้งหน่วยฝึกอบรมและพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน โดยสนับสนุนให้พระสงฆ์และแกนนำเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมอย่างเหมาะสมกับวัฒนธรรมอีสาน

๔) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรจัดตั้งศูนย์กระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ เพื่อให้คณะนิสิตและประชาชนได้เรียนรู้แนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ ให้เข้ากับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธและวิถีชุมชน

๕) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้สนับสนุนให้มีการเรียนการสอนนอกห้องเรียน โดยส่งคณะนิสิตลงพื้นที่ป่าชุมชน ส่งผลให้ประชาชนเห็นภาพลักษณ์ใหม่ที่พระสงฆ์นักพัฒนาสมัยใหม่

๓. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ในการเรียนการสอนในรายวิชาพระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา พุทธปรัชญากับสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนากับสังคมสงเคราะห์ พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- อาจารย์ นักวิชาการ นิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้นำผลงานวิจัยไปทำการศึกษาต่อยอดองค์ความรู้ในเรื่องการพัฒนาป่าชุมชนและการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวัน

- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ป่าไม้จังหวัด ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด พัฒนาชุมชนจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าวิชาการในเรื่องการพัฒนาป่าชุมชน และการดำเนินโครงการแบบการมีส่วนร่วมพหุภาคี

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/หัตถิ ภูมิจาก	ทำให้ทราบกระบวนการ สร้างความสมดุลและการ รักษาต้นทุนทางธรรมชาติ เชิงพุทธของเครือข่ายป่า ชุมชนในพื้นที่ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	ข้อที่ ๑ - ๒	สามารถวิเคราะห์กระบวนการ สร้างความสมดุลและการรักษา ต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ ของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๒. เขียนโครงการวิจัยนำเสนอ ต่อสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์	สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ อนุมัติทุนอุดหนุนการวิจัย	ข้อที่ ๑ - ๒	สามารถนำโครงการวิจัยมา ค้นคว้าและวิเคราะห์ตามลำดับ
๓. ผู้วิจัยศึกษาแนวคิดและ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการ งานวิจัย แล้วดำเนินการจัดทำ บัญชีรายชื่อประชากรในแต่ละ กลุ่มตามเกณฑ์การคัดเลือก	ประมวลข้อมูลเชิงประจักษ์ จากผลการค้นคว้าหนังสือ และงานวิจัย	ข้อที่ ๑ - ๒	ได้รับข้อเสนอแนะการทำวิจัย จากผู้อำนวยการสถาบันวิจัย พุทธศาสตร์ แล้วลงนามทำ สัญญาการวิจัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๑
๔. สร้างเครื่องมือวิจัย (แบบสอบถามและสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่าง)	ได้เครื่องมือการวิจัย	ข้อที่ ๑ - ๒	มีเครื่องมือในการวิจัยทั้งเชิง ปริมาณและเชิงคุณภาพ
๕. ส่งรายงานความก้าวหน้า การวิจัยครั้งที่ ๑ ให้สถาบันวิจัย พุทธศาสตร์ตรวจสอบความ ถูกต้องในบทที่ ๑- ๓ และ แบบสอบถามและสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่าง	ได้ข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไข ปรับปรุงร่างรายงาน ความก้าวหน้าการวิจัยและ แบบสอบถามและสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่าง	ข้อที่ ๑ - ๒	ปรับปรุงร่างรายงาน ความก้าวหน้างานวิจัยบทที่ ๑ - ๓ พร้อมแบบสอบถามและ สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างให้ ถูกต้องตามคำแนะนำของ ผู้ทรงคุณวุฒิ
๖. แจกแบบสอบถามและ สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง	ได้รับความร่วมมือจาก พระสงฆ์ และผู้มีส่วน เกี่ยวข้องได้ตอบ แบบสอบถามและให้ สัมภาษณ์	ข้อที่ ๑ - ๒	ได้คำตอบการวิจัยจากพระสงฆ์ และผู้ที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
๗. รวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยจากข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ	ทราบผลการวิจัยข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยจากข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ	ข้อที่ ๑ - ๓	ได้ผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
๘. วิเคราะห์ข้อมูลแล้วเรียบเรียงงานวิจัย สรุปลงเป็นผลการวิจัย	ได้ผลการวิจัยภาคเอกสารและเชิงปฏิบัติการ แล้วให้ผู้ทรงคุณวุฒิของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ตรวจสอบร่างวิจัยฉบับสมบูรณ์	ข้อที่ ๑ - ๓	ได้รับข้อเสนอแนะการปรับปรุงและแก้ไขงานวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้วแล้วแก้ไขร่างวิจัยฉบับสมบูรณ์ (ครั้งที่ ๒)
๙. ปรับปรุงแก้ไขงาน และสรุปผลการวิจัยตามข้อเสนอแนะส่งให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ตรวจสอบความถูกต้อง	งานวิจัยมีความสมบูรณ์และถูกต้องตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ	ข้อที่ ๑ - ๓	งานวิจัยมีรูปแบบถูกต้องตามหลักการวิจัยและเผยแพร่ต่อสาธารณชน
๑๐. นำเสนอผลการดำเนินงานวิจัยไปใช้ประโยชน์	กลุ่มเป้าหมายและผู้เกี่ยวข้องรับทราบผลการวิจัย นำไปสู่การทบทวนและพัฒนา	ข้อที่ ๑ - ๓	ได้นำเสนอผลงานให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณชนและมหาวิทยาลัย
๑๑. ส่งฉบับสมบูรณ์ให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์อนุมัติจบโครงการวิจัย	จัดพิมพ์ทำรูปเล่มและเผยแพร่ผลงานวิจัย	ข้อที่ ๑ - ๓	บรรลุวัตถุประสงค์การวิจัยของมหาวิทยาลัยและผู้วิจัย

ภาคผนวก ง
ตัวอย่างแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์

แบบสอบถามการวิจัย
เรื่อง การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ
ของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามชุดนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. แบบสอบถามชุดนี้ แบ่งออกเป็น ๕ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและพื้นที่วิจัย

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับรูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๔ แบบสอบถามเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๕ แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคและแนวทางสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓. กรุณาตอบแบบสอบถามทุกข้อตามความคิดเห็นของท่านเพื่อความสมบูรณ์ในการวิเคราะห์

๔. ข้อมูลจากแบบสอบถามนี้ใช้เพื่อเป็นประโยชน์การวิจัยเท่านั้น และจะไม่ส่งผลกระทบต่อผู้ตอบแบบสอบถามแต่ประการใด

๕. ผู้วิจัยขอขอบพระคุณและขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง ที่ท่านได้ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม มา ณ โอกาสนี้

พระมหาโยธิน โยธโก

ผู้วิจัย

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน [] หน้าข้อความที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงของท่านในปัจจุบัน

ส่วนที่ ๑ ลักษณะทั่วไปของวัดที่ทำการศึกษา

คำชี้แจง : กรุณาขีดเครื่องหมาย ลงหน้าข้อที่เกี่ยวข้องกับตัวท่าน

๑. สภาพภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

☐ พระสงฆ์	☐ เครือข่ายป่า
☐ ข้าราชการ	☐ ผู้นำชุมชน
☐ ประชาชนในพื้นที่วิจัย	

๒. อายุ

☐ ๓๐-๔๐ ปี	☐ ๔๑-๖๐ ปี
☐ ๖๑-๗๐ ปี	☐ ๗๑ ปีขึ้นไป

๓. วุฒิการศึกษา

☐ ประถมศึกษา	☐ มัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่า
☐ มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	☐ อนุปริญญา
☐ ระดับปริญญาตรี	☐ สูงกว่าระดับปริญญาตรีขึ้นไป

๔. บทบาทหรือสถานภาพในชุมชน

☐ พระสงฆ์	☐ ผู้นำชุมชน
☐ ประชาชนท้องถิ่น	☐ มัคทายก
☐ กรรมการวัด	

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชน

คำชี้แจง โปรดอ่านข้อคำถามแล้วกรุณาให้ความคิดเห็นเพื่อพิจารณาเกี่ยวกับความพร้อมขั้นพื้นฐานของป่าชุมชนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ว่าปฏิบัติได้มากน้อยเพียงใด

ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องระดับความคิดเห็น ข้อละ ๑ เครื่องหมาย (ในระดับมีและระดับไม่มี) ที่ตรงกับสภาพจริงมากที่สุด โดยพิจารณาตามเกณฑ์ ดังนี้

มี	หมายถึง	มีการปฏิบัติจริง
ไม่มี	หมายถึง	ไม่มีการปฏิบัติจริง

ข้อที่	ความพร้อมขั้นพื้นฐานของการจัดป่าชุมชน	การปฏิบัติ	
		มี	ไม่มี
๑	จัดทำแผนป่าที่มีรายละเอียดของป่าชุมชน เพื่อประกาศให้ทราบ		
๒	ตัดสินใจเลือกชนิดพรรณไม้และจัดทำแปลงเพาะเมล็ดไว้ปลูกในป่าชุมชน		
๓	จัดหาเมล็ดไม้ตามชนิดพันธุ์ไม้ที่ได้ผ่านการตัดสินใจเลือกจากประชาชน		
๔	จัดสร้างเรือนเพาะชำในหมู่บ้าน		
๕	จัดเตรียมวัสดุเพาะ เช่น ดิน ทราาย แกลบ เป็นต้น		

ข้อที่	ความพร้อมขั้นพื้นฐานของการจัดป่าชุมชน	การปฏิบัติ	
		มี	ไม่มี
๖	ตัดแปลงสถานะของไม้ด้วยตามชนิดของพืชเพื่อให้มีการงอกสูง		
๗	จัดเตรียมดินใส่ถุงดำเพื่อรองรับต้นกล้าไม้		
๘	แผ้วถางวัชพืช พวงหญ้า และไม้พุ่มขนาดเล็กเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับปลูก		
๙	แผ้วถางวัชพืชและหญ้า เพื่อเปิดเส้นทางเข้าสู่พื้นที่ที่จะปลูกต้นไม้		
๑๐	ปลูกต้นไม้ในพื้นที่ที่มีการเตรียมการ		
๑๑	ขุดหลุมเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับปลูกต้นไม้		
๑๒	เก็บกวาดวัชพืชและไม้พุ่มขนาดเล็กเพื่อให้ไม้แห้งเป็นปุ๋ยแก่ดิน		
๑๓	กำหนดจุดที่จะปลูกและระยะปลูกต้นไม้		
๑๔	ตัดสินใจคัดเลือกพื้นที่ที่จะปลูกป่าชุมชน		
๑๕	แผ้วถางวัชพืชบริเวณรอบต้นไม้ที่ปลูก		
๑๖	ปลูกซ่อมหรือปลูกเสริมต้นไม้ที่ตาย		
๑๗	ตบแต่งกิ่งหรือลิดกิ่งต้นไม้		
๑๘	พ่นยาป้องกันโรคและแมลงที่รบกวนการเจริญเติบโตของต้นไม้		
๑๙	สำรวจการรอดตายของต้นไม้ที่ปลูกเป็นประจำ		
๒๐	ใส่ปุ๋ยเพื่อเพิ่มความเจริญงอกงามให้แก่ไม้ที่ปลูก		
๒๑	รณรงค์การอนุรักษ์และให้ชุมชนเห็นคุณค่าพื้นที่ป่าชุมชน		
๒๒	มีการเลือกตั้งคณะกรรมการเป็นผู้บริหารและดูแลป่าชุมชน		
๒๓	กำหนดขอบเขตป่าชุมชนโดยทำแผนที่และเครื่องหมายแสดงอาณาเขต		
๒๔	จัดเจ้าหน้าที่เวรยามระวังไฟป่าในช่วงฤดูที่เกิดไฟป่า		
๒๕	สร้างรั้วป่าชุมชนเพื่อป้องกันการรบกวนจากสัตว์เลี้ยงไปทำความเสียหาย		

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับรูปแบบการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง กรุณาอ่านข้อคำถามแล้วกรุณาให้ความคิดเห็นเพื่อพิจารณาเกี่ยวกับรูปแบบการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ว่าปฏิบัติได้มากน้อยเพียงใด

ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องระดับความคิดเห็น ข้อละ ๒ เครื่องหมาย (ระดับปฏิบัติและระดับปัญหา) ที่ตรงกับสภาพจริงมากที่สุด โดยพิจารณาตามเกณฑ์ ดังนี้

๕	หมายถึง	มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด
๔	หมายถึง	มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก
๓	หมายถึง	มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง
๒	หมายถึง	มีการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย
๑	หมายถึง	มีการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อยที่สุด

คำอธิบาย

จากตัวอย่างจะเห็นว่า มีเครื่องหมาย ✓ เครื่องหมาย ในหมายเลข ๕ หมายความว่า พระสงฆ์ได้มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด และมีเครื่องหมาย ✓ ในช่องหมายเลข ๑ หมายความว่า ได้มีการปฏิบัติงานอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ข้อที่	รูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ	ระดับการปฏิบัติ				
		๕	๔	๓	๒	๑
๓.๑ การประชุมและวางแผน						
๑	การเข้าร่วมประชุม					
๒	การเสนอความคิดเห็น					
๓	การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ					
๔	การตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมการบำรุงและรักษาป่า					
๕	การกำหนดกิจกรรมขององค์กรป่าชุมชน					
๖	กำหนดเป้าหมายการทำงานขององค์กรป่าชุมชน					
๗	การวางแผนปฏิบัติงานขององค์กรป่าชุมชน					
๓.๒ การดำเนินการตามแผน						
๘	การปลูกป่าตามแผนงาน					
๙	การกำจัดวัชพืช					
๑๐	การปลูกซ่อม					
๑๑	การป้องกันไฟป่า					
๑๒	การประชาสัมพันธ์งานปลูกป่า					
๑๓	การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ					
๑๔	การบริจาคเงิน สิ่งของ และการเสียสละเวลาแรงงาน					
๓.๓ การแบ่งปันผลประโยชน์						
๑๕	การเก็บของป่า					
๑๖	การนำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ					
๑๗	ใช้ป่าเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ					
๑๘	ใช้ป่าเป็นแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค					
๑๙	ใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์					
๒๐	ใช้ป่าชุมชนประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและตามประเพณี					
๒๑	ใช้ป่าชุมชนเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าพรรณไม้ต่างๆ					
๒๒	นำผลผลิตจากป่าชุมชนมาใช้บริโภคแก่สมาชิกในครัวเรือน					
๓.๔ การติดตามประเมินผล						
๒๓	การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนไว้อย่างชัดเจน					
๒๔	การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน					
๒๕	การปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน					
๒๖	การดำเนินงานของเครือข่ายป่าชุมชน					
๒๗	การดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชน					
๒๘	การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ					

ข้อที่	รูปแบบการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ	ระดับการปฏิบัติ				
		๕	๔	๓	๒	๑
๒๙	การนำผลการติดตามและประเมินผลเผยแพร่ต่อสาธารณะ					
๓๐	การนำผลการดำเนินงานไปปรับปรุง พัฒนา และต่อยอด					

ตอนที่ ๔ แบบสอบถามเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ

คำชี้แจง กรุณาอ่านข้อคำถามแล้วกรุณาให้ความคิดเห็นเพื่อพิจารณาเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ว่ามีปฏิบัติหรือไม่มีการปฏิบัติ

กำหนดให้ทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องระดับความคิดเห็น ข้อละ ๑ เครื่องหมาย (ระดับปฏิบัติและระดับไม่ปฏิบัติ) ที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุดโดยพิจารณาตามเกณฑ์ ดังนี้

ปฏิบัติ	หมายถึง	มีการปฏิบัติจริง
ไม่ปฏิบัติ	หมายถึง	ไม่มีการปฏิบัติจริง

๔.๑ การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ข้อที่	การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน	การปฏิบัติ	
		ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ
๑	จำแนกขอบเขตเพื่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนไว้อย่างชัดเจน		
๒	ป้องกันการลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัวอย่างเข้มงวด		
๓	ควบคุมอย่างเข้มงวดในการเข้าไปเก็บหาพืชอาหารป่าและสมุนไพร		
๔	ควบคุมมิให้มีการเก็บหน่อไม้ในพื้นที่หวงห้ามอย่างเข้มงวด		

กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง/แนวทางการส่งเสริมและการพัฒนา

.....

.....

.....

.....

๔.๒ การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

ข้อที่	การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน	ผลงาน	
		ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ
๕	จัดทำงบประมาณในการดูแลและบำรุงรักษาป่าชุมชนได้อย่างเพียงพอ		
๖	จัดหากล้าไม้ที่ใช้สำหรับปลูกในพื้นที่ป่าชุมชนได้อย่างเพียงพอ		
๗	คัดเลือกชนิดไม้มาปลูกซ่อมได้ตรงกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่		
๘	ดูแลและบำรุงรักษาต้นไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนได้อย่างทั่วถึง		

กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง/แนวทางการส่งเสริมและการพัฒนา

.....

.....

๔.๓ การปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน

ข้อที่	การปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน	การปฏิบัติ	
		ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ
๙	ควบคุมไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนอย่างเข้มงวด		
๑๐	ควบคุมไม่ให้มีการลักลอบล่าสัตว์ในพื้นที่ป่าชุมชนอย่างเข้มงวด		
๑๑	ป้องกันไม่ให้มีการจุดไฟเผาป่าในพื้นที่ป่าชุมชน		
๑๒	ควบคุมเพื่อไม่ให้มีการทิ้งขยะและไม่ให้ทำลายทรัพย์สินในพื้นที่ป่าชุมชน		

กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง/แนวทางการส่งเสริมและการพัฒนา

.....

.....

.....

๔.๔ การจัดการเครือข่ายป่าชุมชน

ข้อที่	การจัดการเครือข่ายป่าชุมชน	การปฏิบัติ	
		ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ
๑๓	แบ่งบทบาทและหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างชัดเจน		
๑๔	วางแผนและแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการทำงานร่วมกันเสมอ		
๑๕	รับฟังเสียงสะท้อนการทำงานจากประชาชนในพื้นที่เสมอ		
๑๖	เปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามาดูแลและตรวจสอบการทำงาน		

กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง/แนวทางการส่งเสริมและการพัฒนา

.....

.....

.....

ตอนที่ ๕ เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคการสร้างความสะดวกและ
การรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง กรุณาอ่านข้อคำถามแล้วกรุณาให้ความคิดเห็น เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคที่ก่อให้เกิด
ผลกระทบต่อการสร้างความสะดวกและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ ตามสภาพจริงที่เกิดขึ้น

๕.๑ ด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน

.....
.....
.....

๕.๒ ด้านการฟื้นฟูป่าชุมชน

.....
.....
.....

๕.๓ ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

.....
.....
.....
.....

ขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม

แบบสัมภาษณ์สำหรับการวิจัย

เรื่อง การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทางทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่าย
ป่าชุมชนเชิงพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑. ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

รหัส (ID).....
วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์.....สถานที่สัมภาษณ์.....
เริ่มสัมภาษณ์เวลา.....ถึงเวลา.....รวม.....นาที/ชั่วโมง

๒. ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth-Interview)

๒.๑ กระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทางทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายป่าชุมชนเชิงพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๒.๑ ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

.....
.....

๔.๒.๒ ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

.....
.....

๔.๒.๓ ด้านการปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชน

.....
.....

๔.๒.๔ ด้านการจัดการเครือข่ายป่าชุมชน

.....
.....

๒.๒ แนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

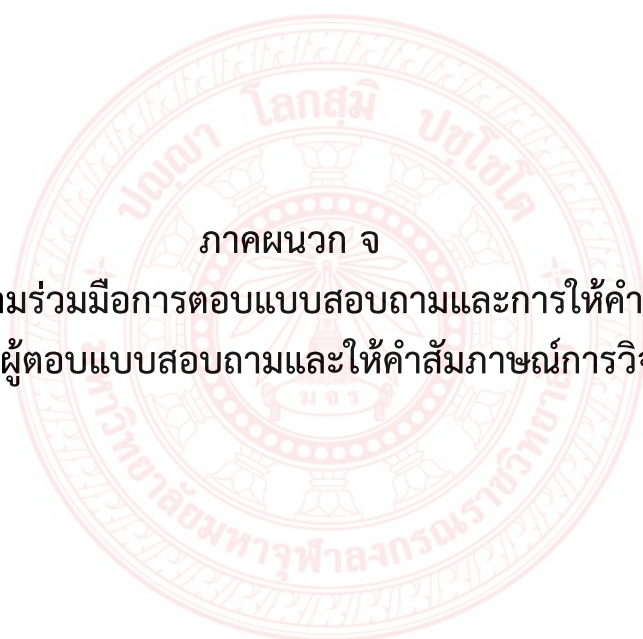
๖.๑ การสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

.....
.....
.....

๖.๒ การสร้างเครือข่ายสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ

.....
.....
.....
.....

ภาคผนวก จ
หนังสือขอความร่วมมือการตอบแบบสอบถามและการให้คำสัมภาษณ์
รายชื่อผู้ตอบแบบสอบถามและให้คำสัมภาษณ์การวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๓๒/๑๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
๔๐๐๐๐

๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

เจริญพร รศ.ดร. เอกฉันท จารุเมธีชน

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อนุมัติโครงการวิจัยจากสถาบันวิจัยแห่งชาติให้ พระมหาโยธิน โยธโก ทำการวิจัยเรื่อง “การสร้างASMและความรู้ความเข้าใจและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ตามสัญญาเลขที่ ๐๗๕/๒๕๖๑ รหัสโครงการ MCU RS 610761075 โดยมีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการสร้างASMและความรู้ความเข้าใจและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ (๒) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการสร้างASMและความรู้ความเข้าใจและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการสร้างASMและความรู้ความเข้าใจและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในการนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ได้ตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการวิจัยและงานวิชาการ รายละเอียดตามเอกสารแนบด้วยนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี ขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ เป็นอย่างยิ่ง

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น ปฏิบัติหน้าที่แทน
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทร. ๐๘๑ ๗๑๗ ๐๔๗๗

ที่ ศธ ๖๑๓๑/๑๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
๔๐๐๐๐

๑๐ มกราคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้การสัมภาษณ์ข้อมูลการวิจัย

เจริญพร ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดชัยภูมิ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์การวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อนุมัติโครงการวิจัยจากสถาบันวิจัยแห่งชาติให้ พระมหาโยธิน โยธโก ทำการวิจัยเรื่อง “การสร้างASMและความรู้ความเข้าใจและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ตามสัญญาเลขที่ ๐๗๕/๒๕๖๑ รหัสโครงการ MCUR S 610761075 โดยมีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการสร้างASMและความรู้ความเข้าใจและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ (๒) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการสร้างASMและความรู้ความเข้าใจและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการสร้างASMและความรู้ความเข้าใจและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในการนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ได้ให้การสัมภาษณ์ข้อมูลการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยและงานวิชาการ รายละเอียดตามเอกสารแนบด้วยนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี ขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ เป็นอย่างยิ่ง

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น ปฏิบัติหน้าที่แทน
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทร. ๐๘๑ ๗๑๗ ๐๔๗๗

ที่ อว ๘๐๓๑/พิเศษ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
๔๐๐๐๐

๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตอบแบบสอบถามและให้การสัมภาษณ์ข้อมูลการวิจัย

เจริญพร ดร.อวยชัย วัฒนา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามและสัมภาษณ์การวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อนุมัติโครงการวิจัยจากสถาบันวิจัยแห่งชาติให้ พระมหาโยธิน โยธโก ทำการวิจัยเรื่อง “การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ตามสัญญาเลขที่ ๐๗๕/๒๕๖๑ รหัสโครงการ MCU RS 610761075 โดยมีวัตถุประสงค์(๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการที่สนับสนุนการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ (๒) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในการนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ที่ได้ตอบแบบสอบถามและให้การสัมภาษณ์ข้อมูลการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยและงานวิชาการ รายละเอียดตามเอกสารแนบด้วยนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี ขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ เป็นอย่างยิ่ง

เจริญพร

(พระมหาโยธิน โยธโก, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ วิทยาเขตขอนแก่น

โทร. ๐๘๑ ๗๑๗ ๐๔๗๗

รายชื่อผู้ตอบแบบสอบถามการวิจัย

- ๑ พระครูปริยัตญาณโสณ
- ๒ พระครูถาวรสมณวัตร
- ๓ พระครูประโชติพิพัฒน์กิจ
- ๔ พระครูกิตติจันทคุณ
- ๕ พระครูสุวรรณญาณวัฒน์
- ๖ พระครูสารกิจประยุกต์
- ๗ นางสาวณัฐกาญจน์ บัวสร
- ๘ นายวรฤทธิ มาสิงห์
- ๙ นางสาวสรัญญา วรพันธ์
- ๑๐ นางสาวกนกวรรณ สง่ากลาง
- ๑๑ นางอโนทัย งอนตะคุ
- ๑๒ นายนิคม ดีไวย์
- ๑๓ นางธนพร ทศโยเคน
- ๑๔ นายหนูเย็น แก่นวงษ์
- ๑๕ นายกิตติพงษ์ เหลือมพง
- ๑๖ นายกองสี เกื้อหนุน
- ๑๗ นายสวาท เบ็ญญา
- ๑๘ นายยุพราช ชูศรีจันทร์
- ๑๙ นายวีรชัย บุญโยธา
- ๒๐ นายถนอม เหลือมพล
- ๒๑ นายสุเวช สีบัวลา
- ๒๒ นางอุษณีย์ แคงสันเทียะ
- ๒๓ นางประชิน โลมะบุตร
- ๒๔ นางสาวอัญชนา มะมา
- ๒๕ นางสาวหทัยกร วงษ์กล้า
- ๒๖ นางสาวกัลยาณี เกิดนาแซง
- ๒๗ นายศรชัย ที่รัก
- ๒๘ นายสมยศ เจริญศรี
- ๒๙ นางจันทิยา เพิ่มชีวิต
- ๓๐ นางพรทิพย์ ลีพล
- ๓๑ นางสาววิวรรณ ทองนากล
- ๓๒ นางสาวธัญญารัตน์ หิรัญหลาย
- ๓๓ นางสาวเสาวนี ส่วยลี
- ๓๔ นางสาวรัฐวดี วงศ์ราษี
- ๓๕ นายเวิน มะตาเรียน

- ๓๖ นายสุรกิจ บนกระโทก
 ๓๗ นายวิฑูล สิงห์ทอง
 ๓๘ นายเจษฎาพร สุหา
 ๓๙ นางสาวสมเสลา สุนา
 ๔๐ นางสาวดารัตน์ เชิดเพชรรัตน์
 ๔๑ นางวรัญทร สุดประเสริฐ
 ๔๒ นายอนุชิต เพิ่มชีวิต
 ๔๓ นายสนิท เข้มพิลา
 ๔๔ นางเขา รักษาภักดี
 ๔๕ นายอิสระ พรหมเดชบุญ
 ๔๖ นายสมนึก จันทร์สิงห์
 ๔๗ นางสาวนรมน เปรมชาติ
 ๔๘ นางชินนพัฒน์ บำรุง
 ๔๙ นางสาวลีลาภัทร์ แสนวันดี
 ๕๐ นางลำปาง อินทรทนต์มา
 ๕๑ นางบัวผัน มาตวัน
 ๕๒ นายอมตะ โสมเย็น
 ๕๓ นายสุทัศน์ จรแก้ว
 ๕๔ นายฉิม แก้วดี
 ๕๕ นายทอง เพ็ญไธสง
 ๕๖ นายสำราญ ข้าสูง
 ๕๗ นายไกรสร สุนา
 ๕๘ นางจิตรลดา สุนา
 ๕๙ นายจ้อย เหลือมพร
 ๖๐ นายทองสุข จันทร์สิงห์
 ๖๑ นายวันดี พร้อมจิตร
 ๖๒ นายชัย ขาวชัย
 ๖๓ นายบุญจันทร์ พูนประสิทธิ์
 ๖๔ นายสมาน นาคสัมพันธ์
 ๖๕ นายประสาน จันทร์ชื่น
 ๖๖ นายสุนันท์ คงด้วง
 ๖๗ นายเพลินจิตร เหล็กกล้า
 ๖๘ นายเกียรติศักดิ์ ภูตัน
 ๖๙ นางรัชนี สรบท
 ๗๐ นายบุญล้วน ชาทอง
 ๗๑ นายอวยชัย วัฒ
 ๗๒ นายอิสระ พรหมเดชบุญ

รายชื่อผู้ให้คำสัมภาษณ์การวิจัย

พระอธิการคำเพียร วิสารโท

พระอรุณรัตน์ วัดบึงบอน

นายบุญเพ็ง ค่อมสิงห์ ผญบ.

นายนาคินทร์ แก้ววันทา

นายสุนิกร ดวงแก้ว

นางรุ่งทิพย์ มงคลโคตร

นายสำรวย บำรุงบ้านทุ่ม

นายสมาน วงษ์ธานี

นายคำใส สนขู่

นายสุพันธ์ ราชา

นายคำพันธ์ มาตรกำจร

นายประจักษ์ จอมทอง

นายประสิทธิ์ โพธิ์ศรี

นางวรรณพร บุตรแส

นายบุญขวัญ สุวรรณภักดี

นางวันเพ็ญ เกศอยู่

นางทองสุข เนื่องชมพู

นางดอกไม้ กลิ่นวงษา

นายยงค์ ศรีวิไล

นางหนุบัน พรนิคม

นางวิศรุตตา เดชบุรีรัมย์

นายวิระ เจริญ

นางธีรยุทธ พรมรักษา

นายปัญญา วงเวียน

นายเอือน ไชยพรม

นายสาร ไชยสัน

นายธวัช มีอิสระ

นายสมจิตร ชินศรี

นายสมหวัง วิรุวรรณ

นายบุญเรือง คำมูล

นายอำพร วรรณศิลป์

นายสมยศ ศาลาแดง

นายพิชัย โคตรธาดา

นายวิจักร ชะสิงห์

นายอุดม มะธิปิไซ

นายบุญเรือง ยางเครือ
นางทองสม มาปะเถา
นางรัง ตรีกรมล
นายพันธ์ ผกานนท์
นางเครือวัลย์ ยุกบลชู
นายจรัญ ยุกบลชู
นายอำนาจ ระวิชัย
นายสุวรรณ ศรีแพงมล
นายทองสอน สาวีวัฒน์
นายวิญญา มังสุไร
นายสมพล ผลาปรีย์
นายสายัน กมลมูล
นางเพ็ญสี กมลมูล

ภาคผนวก ฉ
ภาพการออกเก็บข้อมูลการวิจัย

5 มิถุนายน 2563 **วันสิ่งแวดล้อมโลก**
กิจกรรม กบ. อนุรักษ์โลกพื้นที่ 76 จังหวัดและกรุงเทพมหานคร

TIME FOR NATURE
and good things to come
ใช้เวลา... บนสายลมที่ไร้พรมแดน

จากภูเขาสู่สายน้ำ

ปลูกต้นไม้ เพิ่มพื้นที่สีเขียว ใต้ถุน
จังหวัดสตูล ประจวบคีรีขันธ์ ชัยภูมิ
ลำพูน ร้อยเอ็ด สุนทรปราการ
เพชรบูรณ์ เชียงใหม่ กบ. ฯลฯ

ฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล
ป้ายชายเลนและปลูกต้นโกงกาง
เก็บขยะบริเวณชายหาด
ปล่อยพันธุ์ปูและเต่าลงทะเล
ใต้ถุน จังหวัดระนอง
สงขลา จังหวัดสุราษฎร์ ฯลฯ

สร้างฟายชะลอน้ำ
เพื่อคืนความชุ่มชื้นให้ป่า ใต้ถุน
และจังหวัดอุดรธานี ฯลฯ

รณรงค์ ลดใช้ถุงพลาสติกและโฟม
ใต้ถุน จังหวัดอุทัยธานีและทุกพื้นที่ทั่วประเทศ

ติดตามข่าวสารและภาพถ่ายกิจกรรม
เพื่ออนุรักษ์โลก
#วันสิ่งแวดล้อมโลก #วันสิ่งแวดล้อมโลก2563

กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์
กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

นายอิสระ พรหมเดชบุญ
ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดชัยภูมิ

สัมมนาเครือข่ายป่าชุมชน

ภาคผนวก ช
แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. สัญญาเลขที่ ว. ๐๗๕/๒๕๖๑
๒. ชื่อโครงการ การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่าย
ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
รหัสโครงการ MCU RS 610761075
๓. หัวหน้าโครงการวิจัย/นักวิจัย พระมหาโยธิน โยธโก
หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
โทรศัพท์ ๐๘๑ ๗๑๗ ๐๔๗๗

๔. ความสำคัญ/ความเป็นมา/ประเด็นปัญหาก่อนการวิจัย

ความรุนแรงที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์มักจะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างรุนแรงกว่า ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้มนุษย์ต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาทางด้านวัตถุและอุตสาหกรรมได้ทำให้เกิดมลพิษทางสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดสารกัมมันตภาพรังสีเข้าสู่สิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรป่าและสัตว์ป่าและสัตว์ป่าทั้งสิ้น นอกจากนี้จะทำให้ตายทันทีแล้ว ยังมีผลต่อการเสื่อมประสิทธิภาพในการขยายพันธุ์ของประชากรด้วย (ดอกรัก มารอด, ๒๕๕๕ : ๑๐๑) และยังทำให้ความสมดุลทางระบบนิเวศเสื่อมโทรมลงทุกปี โดยการรายงานด้านระบบนิเวศของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ กล่าวว่าทรัพยากรด้านป่าไม้ของไทยถูกทำลาย ๖๗ ล้านไร่ ในช่วง ๔๐ ปี ทำให้ในปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าไม้เพียงร้อยละ ๓๑.๙๒ ของพื้นที่ทั้งหมด โดยภาคเหนือเหลือพื้นที่ป่าร้อยละ ๕๕.๑๖ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเหลือพื้นที่ป่าร้อยละ ๒๑.๔๗ ภาคกลางเหลือพื้นที่ป่าร้อยละ ๓๐.๐๓ ภาคใต้เหลือพื้นที่ป่าร้อยละ ๒๔.๒๖ และภาคอีสานเหลือพื้นที่ป่าร้อยละ ๑๔.๘๐ พื้นที่ป่าไม้ยังคงถูกบุกรุกทำลายส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องโดยลดลงจาก ๑๗๑ ล้านไร่ ในปี ๒๕๐๔ หรือคิดเป็นร้อยละ ๕๓.๓ เหลือ ๑๐๗.๖ ล้านไร่ ในปี ๒๕๕๒ หรือคิดเป็นร้อยละ ๓๓.๖ ของพื้นที่ประเทศจากพื้นที่ป่าที่ลดลงได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าและความหลากหลายทางชีวภาพทำให้สิ่งมีชีวิตมีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์เพิ่มมากขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔ : ๙๘)

มนุษย์กับธรรมชาติยังมีความสมดุลกันแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันมาช้านานตามคติที่ว่า เสือพืเพราะป่าปก ป่ารกเพราะเสื่อยัง ดินเย็นเพราะหญ้า ยัง หญ้ายังเพราะดินดี (ฉัตรวดี นนทรี, ๒๕๕๕ : ๑) ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปก็ส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศ โดยเฉพาะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ และมนุษย์เองก็มีบทบาทสำคัญในการจัดสรร ดัดแปลง และเป็นผู้ทำลาย แม้ว่าระบบนิเวศจะมีความสำคัญในการดำรงชีวิต (อรุณี เมฆาธร, ๒๕๕๓ : ๕๑) เพียงใดก็ตาม ความผูกพันสัมพันธ์กับป่าระหว่างมนุษย์มีมาช้านาน โดยเฉพาะด้านพระพุทธศาสนานั้น ป่ามีความสัมพันธ์ทางด้านพุทธประวัติ หลักคำสอน และสถาบันทางพระพุทธศาสนา (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, ๒๕๕๖ : ๖๘) ความอุดมสมบูรณ์ของป่าในอดีตเป็น

สิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลให้เกิดผู้นำทางจิตใจในรูปแบบฤษีนี้ และองค์พระศาสดา โดยเฉพาะองค์พระศาสดาพระองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ประสูติ ตรัสรู้ แสดงพระธรรมเทศนา และปรินิพพานในป่า ดังนั้น ป่าจึงเป็นอะไรทุกอย่างที่เกี่ยวกับพระพุทธรเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ พุทธบริษัทจึงมีความรักและรู้จักบุญคุณของป่า สถานที่ประทับของพระพุทธรเจ้าก็ล้วนแล้วแต่อยู่ในป่า การดำเนินชีวิตมีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันไม่ได้ พระพุทธรเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติอันสูงสุดพระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้สาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติ และใช้สิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย

จากสภาพปัญหาการจัดการป่าชุมชนในปัจจุบันที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างยั่งยืน ซึ่งต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนสนับสนุน โดยภาครัฐและองค์กรชุมชนที่ดำเนินการอยู่ ส่วนใหญ่พบว่ายังประสบปัญหาหลายๆ ด้านที่ส่งผลให้กระบวนการพัฒนาและอนุรักษ์ไม่ยั่งยืน แต่ทุกฝ่ายก็ได้มีความพยายามแสวงหายุทธศาสตร์เพื่อให้เกิดกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งในเรื่องการบริหารจัดการองค์กร การจัดการองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่า การสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ป่า และการสร้างพฤติกรรมกรรมการอนุรักษ์ป่าให้พัฒนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชน จึงได้ทำวิจัยเรื่อง การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติของเครือข่ายป่าชุมชนเชิงพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้นรูปแบบและกระบวนการการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติ ซึ่งจะได้กลยุทธ์สำคัญและองค์ความรู้มาถ่ายทอดบทเรียนให้มีคุณค่าต่อการพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

๕. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ
๒. เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๓. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๖. ผลการวิจัย

๑) แนวคิดและกระบวนการทัศน์การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธเกี่ยวข้องกับ (๑) หลักกตัญญู คือการสอนให้มนุษย์มีทัศนคติและการปฏิบัติด้วยท่าทีที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ รู้จักตระหนักในคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี (๒) หลักสันโดษ ใช้เป็นหนทางในการเยียวยาธรรมชาติทั้งภายในและภายนอกตัวมนุษย์ ทำให้ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เพราะมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ต้องประสานและเกื้อกูลกัน (๓) และหลักมัชฌิมาปฏิปทาใช้เป็นหลักการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณค่า เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนได้เข้าใจ

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืน ๒) รูปแบบและกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติของเครือข่ายป่าชุมชน มี ๔ ประการ ได้แก่ การใช้กฎระเบียบทางสังคมการมีส่วนร่วมเครือข่ายขององค์กรต่างๆ การอนุรักษ์ และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน และการจัดสรรผลประโยชน์จากป่าชุมชน ๓) ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติของเครือข่ายป่าชุมชน ขาดการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูลและการประยุกต์ใช้ความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนา การสร้างเทคโนโลยีการจัดการป่า เช่น การปลูกป่า ๓ อย่าง เพื่อประโยชน์ ๔ อย่าง และขาดการสร้างเครือข่ายกับองค์กรหรือชุมชนนอกพื้นที่ และการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง จึงควรมีแนวทางการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการบูรณาการหลักศาสนธรรม ศาสนพิธี และเครือข่ายการสร้างกระบวนการทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้การจัดการป่าชุมชน ให้มีผลต่อการผลักดันต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้มั่นคงและยั่งยืน

๗. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๗.๑ การใช้ประโยชน์ในระดับนโยบาย เช่น การนำข้อมูลไปประกอบการตัดสินใจในการบริหาร/กำหนดนโยบายของหน่วยงาน/อปท./คณะสงฆ์ (โปรดระบุ)

๑) คณะสงฆ์ควรนำผลการวิจัยเรื่องการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการงานคณะสงฆ์ด้านสาธารณสงฆ์เคราะห์ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและผู้สูงอายุ โดยบูรณาการเข้ากับงานของคณะสงฆ์

๒) กลุ่มภูมิปัญญาและปราชญ์ชาวบ้าน ควรมีความมั่นใจในหลักพุทธธรรมและบทบาทของพระสงฆ์ที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และช่วยเหลือประชาชนร่วมกับวัด โดยบูรณาหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กำหนดแผนให้มีวัดเครือข่ายป่าชุมชน และจัดตั้งหน่วยฝึกอบรมและพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน โดยสนับสนุนให้พระสงฆ์และแกนนำเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมอย่างเหมาะสมกับวัฒนธรรมอีสาน

๔) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรจัดตั้งศูนย์กระบวนการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ เพื่อให้คณะนิสิตและประชาชนได้เรียนรู้แนวทางการสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธ ให้เข้ากับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธและวิถีชุมชน

๗.๒ การใช้ประโยชน์มิติเศรษฐกิจ/พาณิชย์ เช่น การเจรจากับกลุ่มธุรกิจ จดลิขสิทธิ์ เป็นต้น

๗.๓ การใช้ประโยชน์มิติการพัฒนาสังคม/ชุมชน/ท้องถิ่น เช่น ถ่ายทอดเทคโนโลยี/กระบวนการ ความรู้ให้กับชุมชน โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น พัฒนาชุมชนจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าวิชาการในเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชน และการดำเนินโครงการแบบมีส่วนร่วมพหุภาคี

๗.๔ การใช้ประโยชน์มิติวิชาการ เช่น มีการอ้างอิงผลงานที่ตีพิมพ์วารสารวิชาการระดับประเทศ/ระดับนานาชาติ โดยสามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาพระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา พุทธปรัชญากับสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนากับสังคม สงเคราะห์ พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘. การเผยแพร่/การประชาสัมพันธ์ เช่น การเผยแพร่ในวารสาร/การนำเสนอในที่ประชุม/เว็บไซต์

ได้ตีพิมพ์บทความทางวิจัยในวารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ (TC11) เรื่อง “การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” พุทธศักราช ๒๕๖๓

ม.ป.ป. ๕๗. ๑๕

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๓

เรื่อง รับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์

นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นายอิสระ พรหมเดชบุญ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดชัยภูมิ ตั้งอยู่ ๒๖๕/๑ หมู่ ๑๓ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ๓๖๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๓๒ ๖๒๖๓ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง "การสร้างสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ Creating Buddhist Ecological Balance and Maintaining Natural Capital of the Community Forest Networks in the Northeast of Thailand" ซึ่ง เป็น ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ พระมหาโยธิน โยธินโก โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย, การสอน, การพัฒนาปรับปรุงการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าำไปใช้ประโยชน์ตั้งแต่วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๓ - ๓๑ กันยายน ๒๕๖๔ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

.....

ขอรับรองว่า ข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

(นายอิสระ พรหมเดชบุญ)

ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดชัยภูมิ

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ-ฉายา	พระมหาโยธิน โยธโก/ปัดชาลี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ภูมิลำเนา	บ้านชำเสี้ยว ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู
บรรพชา	เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๓ ณ วัดเอราวัณพัฒนาราม จังหวัดเลย
อุปสมบท	เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ ณ พัทธสีมาวัดกัลยาณมิตร วรมหาวิหาร พระอุปัชฌาย์ : สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙, Ph.D.)
การศึกษา	พ.ศ. ๒๕๔๖ สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนวัดกัลยาณมิตร พ.ศ. ๒๕๔๓ พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาการสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๘ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๔๘ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (อ.ม.) สาขาภาษาบาลีและสันสกฤต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๖๑ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นกรรมการตรวจข้อสอบธรรมสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นกรรมการตรวจข้อสอบบาลีสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๖๐ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดกลางเมืองเก่า จังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. ๒๕๕๑ - ๒๕๕๓ เป็นหัวหน้าฝ่ายกิจการนิสิต วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น พ.ศ. ๒๕๕๑ เป็นอาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๖๑ เป็นหัวหน้าสาขาวิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๕ - ปัจจุบัน เป็นเลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๒ เป็นเจ้าอาวาสวัดพญาแล จังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. ๒๕๖๒ - ปัจจุบัน เป็นรองเจ้าอาวาสวัดไพร่พินาศ

งานวิจัย

พ.ศ. ๒๕๕๖	พระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าที่มีต่อชนชั้นล่าง
พ.ศ. ๒๕๕๗	บทบาทพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
พ.ศ. ๒๕๕๘	การศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้และสาระสำคัญของรายวิชาวิสุทธิมคคศึกษา
พ.ศ. ๒๕๕๙	การพัฒนาเครือข่ายชุมชนต้นแบบในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักศีล ๕
พ.ศ. ๒๕๖๑	การสร้างความสมดุลและการรักษาต้นทุนทางธรรมชาติเชิงพุทธของเครือข่ายป่าชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ที่อยู่ปัจจุบัน วัดไพร่พินาศ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ๓๖๐๐๐
โทร. ๐๘๑ ๗๑๗ ๐๔๗๗

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อผู้วิจัย ผศ.ดร. ทักษิณาร์ ไกรราช
Asst. Prof. Dr. Thaksina Krairach

ประวัติการศึกษา**ปริญญาตรี**

พยาบาลศาสตรบัณฑิต (๔ ปี) วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีพุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก
สาธารณสุขศาสตรบัณฑิต (บริหารสาธารณสุข) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ปริญญาโท

วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสุขศึกษาและพฤติกรรมศาสตร์ (วท.ม.)
คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปริญญาเอก

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาไทศึกษา (มานุษยวิทยาการแพทย์)
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การศึกษาเพิ่มเติม

เวชกรรมแผนไทย ทะเบียนใบอนุญาตเลขที่ ๒๒๕๘๐
Humanistic Care, College of Mount Saint Vincent, New York, USA

ประสบการณ์การทำงาน (ด้านการสอน กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และผู้ทรงคุณวุฒิ)

๑. อาจารย์กลุ่มการพยาบาลครอบครัวและชุมชน ตำแหน่งพยาบาลวิชาชีพ (ด้านการสอน)
ชำนาญการพิเศษ สอนนักศึกษาพยาบาลวิทยาลัยพยาบาลศรีมหาสารคามทุกชั้นปี
๒. หัวหน้าศูนย์ความเป็นเลิศด้านบริการวิชาการสุขภาพผู้สูงอายุ วิทยาลัยพยาบาลศรีมหาสารคาม
๓. สอนนิสิตแพทย์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
๔. กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และผู้ทรงคุณวุฒิ นิสิตปริญญาโท และปริญญาเอก คณะ
วัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
๕. กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และผู้ทรงคุณวุฒิ นิสิตปริญญาโท คณะพยาบาล
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๖. สอนและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวัฒนธรรม คณะศิลปกรรม
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๗. สอนงานวิจัยเชิงคุณภาพ นักศึกษาปริญญาเอก สาขายุทธศาสตร์และการพัฒนาภูมิภาค คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
๘. สอนระเบียบวิธีวิจัย กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และผู้ทรงคุณวุฒิ นิสิตปริญญาโท
และปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๙. สอนระเบียบวิธีวิจัยนิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
๑๐. อาจารย์มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น บุรีรัมย์
๑๑. กรรมการและเลขา สภาสมาคมผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยสาขาจังหวัดมหาสารคาม

๑๒. วิทยาการรับเชิญสอนด้านงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้สูงอายุ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน สมุนไพรไทย การแพทย์ทางเลือก นวัตกรรมสุขภาพ และอื่น ๆ จากหน่วยงาน สถาบันต่าง ๆ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

ประสบการณ์ด้านการศึกษาวิจัย

๑. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้เลี้ยงดูเด็กอายุ ๐-๑ ปี ในการควบคุมและป้องกันโรคอุจจาระร่วง อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร พ.ศ. ๒๕๓๙

๒. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ผลของหลักสูตรอบรมการให้การปรึกษาผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์สำหรับบุคลากรสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชร พ.ศ. ๒๕๔๐

๓. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้เลี้ยงดูเด็กอายุ ๐ - ๕ ปี ในการควบคุมและป้องกันโรคอุจจาระร่วง อำเภอพบพระ จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๔๒

๔. ผู้ช่วยวิจัยนายแพทย์ศุภกิจ ศิริลักษณ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านเวชกรรมสังคมสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตาก (ปัจจุบันเป็นผู้ตรวจราชการกระทรวงสาธารณสุข) เรื่อง ศักยภาพและขีดความสามารถของพนักงานมาลาเรียชุมชนในโครงการมาลาเรียแนวใหม่พื้นที่ชายแดน จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๔๓ (รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก Bill Gates จำนวน ๒๐๐ ล้าน)

๕. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง มิติทางวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน พ.ศ. ๒๕๔๗ - ๒๕๔๙ (รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.))

๖. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ผลกระทบทางสุขภาพและปฏิบัติการในการดูแลสุขภาพของประชาชนพื้นที่ปนเปื้อนสารแคดเมียม อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๕๐ (รับการสนับสนุนทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.))

๗. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของนักศึกษาภาคใต้ชาวไทยมุสลิมวิทยาลัยพยาบาลเครือข่ายภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. ๒๕๕๒

๘. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง เหตุแห่งผลในการสอบผ่านการสอบขึ้นทะเบียนรับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพของนักศึกษาพยาบาล พ.ศ. ๒๕๕๒

๙. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการพัฒนา “ประทับใจไร้ความแออัด พัฒนาเครือข่าย” ของโรงพยาบาลมหาสารคาม พ.ศ. ๒๕๕๑ - ๒๕๕๒ (รับทุนวิจัยโรงพยาบาลมหาสารคาม)

๑๐. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างเสริมคุณค่าผู้สูงอายุในคลินิกชุมชนอุทัยทิศ จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. ๒๕๕๑ - ๒๕๕๓ (รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.))

๑๑. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง สาน ๓ วัย : ป้องกันและสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุเบาหวานด้วยแนวทางแห่งวิถีพุทธ พ.ศ. ๒๕๕๒ - ๒๕๕๓ (รับการสนับสนุนทุนโครงการจากสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.))

๑๒. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ผลของผงไข่มะกรูดรักษาอาการชาปลายเท้าผู้ป่วยโรคเบาหวาน จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. ๒๕๕๓

๑๓. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ถอดบทเรียนกระบวนการสร้างคุณค่าผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. ๒๕๕๓ - ๒๕๕๔

๑๔. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการพัฒนาศักยภาพแกนนำสุขภาพประจำครอบครัวในการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังและผู้ด้อยโอกาส เขต ๑๒ พ.ศ. ๒๕๕๔ -๒๕๕๕ (รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) จำนวน ๓ ล้านบาท)

๑๕. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง การประเมินผลโครงการถักทอสายใย ห่วงใยเครือข่ายผู้สูงอายุ ตำบลลาด อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม (รับทุนดำเนินการจากสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) จำนวน ๗ แสนบาท)

๑๖. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ผลของเปลือกมังคุดผสมน้ำปูนใสรักษาแผลเรื้อรังผู้ป่วยโรคเบาหวาน จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. ๒๕๕๘

๑๗. โครงการวิจัยเรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างและการใช้ความรู้ในวรรณกรรมสันติสุขสู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น (รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ปี ๒๕๕๘)

๑๘. โครงการวิจัยเรื่องนวัตกรรมภูมิปัญญาชาขสมุนไพรรักษาและป้องกันความพิการผู้ป่วยโรคเรื้อรังด้วยแนวทางพระพุทธศาสนา (รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) พ.ศ. ๒๕๖๐)

๑๙. นวัตกรรมการรักษาแผลเรื้อรังเพื่อป้องกันความพิการผู้ป่วยเบาหวานด้วยยาสมุนไพรและการรักษาเชิงพุทธ (รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) พ.ศ. ๒๕๖๑)

ผลงานการเขียนหนังสือ/ตำรา

๑. ตำราเรื่อง “การวิจัยสำหรับบุคลากรสาธารณสุข” สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๕๐

๒. หนังสือ “การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุอ่านได้ ผู้ดูแลอ่านดี” วิทยาลัยพยาบาลศรีมหาสารคามร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลวังแสง มหาสารคาม พ.ศ. ๒๕๕๒

๓. ตำรา “สุขภาพกับการแพทย์ทางเลือก” วิทยาลัยพยาบาลศรีมหาสารคาม พ.ศ. ๒๕๕๓

๔. หนังสือ “การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ” โรงพยาบาลมหาสารคาม พ.ศ. ๒๕๕๕

๕. หนังสือเรื่อง “เรื่องเล่าจากแม่” ปี ๒๕๕๕

๖. หนังสือเรื่อง "พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย"

๗. ตำรา "ระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสนา"

- ชื่อ - ฉายา** ดร. นาฏนภางค์ โพธิ์เพ็ญจิตร
- ตำแหน่งปัจจุบัน** อาจารย์พิเศษ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- การศึกษา** พ.ศ. ๒๕๖๒ พด.บ. พระพุทธศาสนา (หลักสูตรนานาชาติ) วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๙ พม.บ. พุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๕ ศศ.บ. อุตสาหกรรมกรรมการท่องเที่ยว (หลักสูตรนานาชาติ) (เกียรตินิยม อันดับ ๑) วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
- ผลงานทางวิชาการ**
- ๑) Phramaha P. Kittisobhano, N. Pophichit, **The Causal Model of Family Strength in Thai Society**, ๒๐๒๐. (forthcoming).
 - ๒) S. Lakkum, P. Ninpetch, N. Pophichit, P. Kowitwarangkul, A. Tawai, S. Otarawanna, **Numerical and Physical Investigation of the Mixing Process in Gas Stirred Ladle System**, Applied Science and Engineering Progress (๒๐๒๐) : ๑-๑๓ . DOI: ๑๐.๑๔๔๑๖/j.asep.๒๐๒๐.๐๗.๐๐๑
 - ๓) Phra N. Udomphol, K. Khaw-ngern, S. Techapalokul, N. Pophichit, C. Changcharoen, **Motivation of Volunteers towards Monk Ordination Ceremony for Dedicating a Merit to the Late King in the Royal Cremation Ceremony**, Journal of SaenKhomKham Buddhist Studies, Vol. ๔ No. ๑ (January-June ๒๐๑๙): ๓๐-๔๑.
 - ๔) N. Pophichit, **The Effects of Buddhist Psychological Factors on the Resilience of Adolescents in Bangkok**, Journal of International Association of Buddhist Universities, Vol. ๑๒ No. ๑ (January-June ๒๐๑๙): ๓๕๓-๓๖๘.
 - ๕) N. Pophichit, **Buddhism and Human Development: Buddhist Influenced Factors Enable Resilience in Adolescents**, Journal of International Association of Buddhist Universities, Edition on the ๑๕th United Nations Day of Vesak (May ๒๐๑๘): ๑๕๔-๑๖๔.
 - ๖) N. Pophichit, **Technology and Teenagers: Dissemination of Buddhism in the Digital Era**, Proceedings of International Academic Seminar on Buddhism in the Digital Era, Ayuttaya, Thailand, September ๑๕-๑๖, ๒๐๑๗, Abstract ๑๓.
 - ๗) N. Pophichit, **Buddhist Psychological Factors Related to Resilience of Adolescents in Bangkok**, Journal of MCU Peace Studies, Vol ๕. No. ๑ (January-April ๒๐๑๗): ๒๕๓-๒๖๓.
- ที่ทำงาน** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อยุธยา เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รหัสไปรษณีย์ ๑๓๑๗๐ โทรศัพท์ ๐๙๕-๐๙๐-๙๙๕๕

ชื่อ - นามสกุล	นางฤดี แสงเดือนฉาย
ตำแหน่งปัจจุบัน	นักวิชาการศึกษา ชำนาญการ สังกัดส่วนงานสนับสนุนสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
การศึกษา	ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.) สาขาวิชาจิตวิทยาและการแนะแนว มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ศษ.ม.) สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. ๒๕๔๐ เจ้าหน้าที่กิจการนิสิต สำนักงานวิทยาเขตขอนแก่น พ.ศ. ๒๕๕๖ นักวิชาการศึกษา สำนักวิชาการ พ.ศ. ๒๕๖๒ นักวิชาการศึกษา ชำนาญการ พ.ศ. ๒๕๕๖ ผ่านการอบรมหลักสูตรผู้ประเมินอภิมานภายนอกกระตักการศึกษา ขั้นพื้นฐาน สำนักงานรับรองมาตรฐานและการประเมินคุณภาพการศึกษา พ.ศ. ๒๕๖๐ อบรมนักวิจัยรุ่นใหม่
ผลงานทาง วิชาการ	แนวทางการพัฒนางาน เรื่อง การจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) ระดับ หลักสูตรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตีพิมพ์บทความวิจัยเรื่อง “แนวทางการบริหารจัดการโครงการหมู่บ้านชาว พุทธต้นแบบอย่างยั่งยืน” ในการจัดประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๒ “พื้นที่ชีวิตคืนจิต วิญญาณทวารวดี” ในวันอาทิตย์ที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๒ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ตีพิมพ์บทความวิชาการเรื่อง “มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยา เขตขอนแก่น กับการบริการวิชาการแก่สังคม” ในการประชุมวิชาการมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ ๒ “ศาสตร์พระราช สรางนวัตกรรม นำการ พัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน” “The 2st National and International Conference on Humanities and Social Sciences 2st HUNIC Conference 2019” มหาวิทยาลัยราช ภัฏสุรินทร์ ตีพิมพ์บทความวิชาการ เรื่อง “การวิเคราะห์ผลการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมตาม เกณฑ์ประกันคุณภาพการศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต ขอนแก่น” ในวารสารวิชาการธรรมทรรศน์ (TCI2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๓
ที่อยู่ปัจจุบัน	๒๑/๒ ซอยเทศบาลอาษา ๖ ถนนเทศบาลอาษา ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๐๐๐ โทร. ๐๙๑๘๐๙๔๕๕๕
สถานที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐ Email : ruedee.sae@mcu.ac.th

นายณรงฤทธิ์ มอบสันเทียะ

การศึกษา

ปริญญาโท วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต วท.ม. การบริหารทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม
 คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
 ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต ศศ.บ รัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา

การศึกษาอบรม

หลักสูตรนักรับบริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับกลาง (นบ. ก.) จัดโดย
 สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 หลักสูตรลูกเสือชั้นความรู้ชั้นสูง (วูดแบด ๒ ท่อน) จากค่ายวชิราวุธ จังหวัดชลบุรี
 หลักสูตรภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร จากประเทศไทยและประเทศสิงคโปร์

ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษา

บริษัท อินทรีทอง จำกัด
 คณะกรรมการอุทยานแห่งชาติตาไถ่ (PAC)

การดำรงตำแหน่งและการสร้างเครือข่าย

ผู้อำนวยการสวนสิ่งแวดล้อม สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดชัยภูมิ
 ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๖ - ๒๕๕๘

เป็นวิทยากรและร่วมขับเคลื่อนการสร้างเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน จังหวัดชัยภูมิ (ทสม จ ชัยภูมิ) ซึ่งปัจจุบันมีเครือข่ายในหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอรวม ๑๖ อำเภอของจังหวัดชัยภูมิ จำนวนประมาณ ๒,๙๐๐ คน

ร่วมจัดตั้งและสร้างเครือข่ายลูกเสืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายครอบคลุมทั้ง ๑๖ อำเภอ รวม ๔๐๐ คน

ผู้อำนวยการส่วนอำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดชัยภูมิ
 ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๕๙

ผู้อำนวยการส่วนยุทธศาสตร์ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดชัยภูมิ
 ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๑

ขับเคลื่อนโครงการ "ชัยภูมิเมืองสะอาด ชาวนฉลาด ดัดแยกขยะ" โดยร่วมเป็นวิทยากร และร่วมขับเคลื่อนโครงการในการอบรมสร้างเครือข่ายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะที่ต้นทางแก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ทั้ง ๑๔๒ แห่ง ของจังหวัดชัยภูมิ มีเครือข่ายจำนวน ๓,๒๐๐ คน

ร่วมขับเคลื่อนในการสร้างเครือข่ายด้านการป้องกันไฟป่าและหมอกควัน และราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป) และเครือข่ายป่าชุมชน รวมประมาณ ๑,๒๐๐ คน

ที่อยู่ปัจจุบัน

เลขที่ ๕๒/๓๗๕ ซอยโนนไฮ ๑๑ ถนนโนนไฮ เมืองเก่า ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ
 จังหวัดชัยภูมิ หมายเลขโทรศัพท์ ๐๘๑ - ๙๙๙ ๖๑๖๙